

24
205

ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΤΟΜΟΣ Ι'

1964

ΤΕΥΧΟΣ 1.

ΤΕΥΧΟΣ 2

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ",

ΟΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΗΤΟΡΙΚΩΝ, ΕΠΙΤΥΜΒΙΩΝ
ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΕΠΙ ΜΑΡΜΑΡΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ.

Πρὶν ἢ εἰσελθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ Δ' καὶ τελευταίου κεφαλαίου, ἦτοι τῆς ἐν Πάρῳ ζωγραφικῆς, θὰ προτάξωμεν τὸν κατάλογον νέων ἐπὶ μαρμαροῦ ἐπιγραφῶν, τὴν ὑπαρξίν τῶν ὁποίων διεπιστώσαμεν εἰς μονὰς καὶ ναοὺς, τοὺς ὁποίους ἐπεσκέφθημεν κατὰ νεωτέρας μεταβάσεις ἡμῶν εἰς τὴν νῆσον. Τὰς νέας ταύτας ἐπιγραφὰς θὰ ἀριθμῶμεν ἐν συνεχείᾳ τῶν πρώτων, κατανέμοντες καὶ πάλιν αὐτὰς καθ' ἣν καὶ πρότερον τάξιν ἦτοι κατὰ περιοχάς, παραθέτοντες δ' ἐν τέλει καὶ ἀλφαβητικὸν πίνακα τῶν νέων καὶ τῶν διορθουμένων ὀνομάτων.

Α. ΠΑΡΟΙΚΙΑ.

86) Ὑπαίθριος συλλογὴ ἀρχαίων καὶ χριστιανικῶν γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς Μ. Καταπολιανῆς, ἐν συνεχείᾳ τῆς σειρᾶς τῶν ἰσογείων κελλίων.

Χονδρὴ μαρμαρίνη πλάξ μῆκ. 1.85, πλ. 0.65 καὶ πᾶχ. 0.235 μ. Φέρει κατὰ μὲν τὸ μέσον τοῦ μήκους ἀνάγλυπτον ἰσοσκελῆ, καμπυλόπλευρον σταυρὸν ἐντὸς κύκλου διαμέτρου 0.335 μ., εἰς δὲ τὸ ἄνω μέρος τὰς ἐξῆς δύο ἐπιγραφάς.

† Σταυρὸν ὁρᾷς [— — ⁵—⁶ —] Φθόνε, φεῦγε· τὰ γὰρ κακὰ ν[— — ⁴—⁵]ικε
† ὁ κατοικῶν ἐν βοηθίᾳ τοῦ Ὑψίστου ἐν σκέπη τοῦ [Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀύλισθήσεται]

Ἡ δευτέρα ἐπιγραφὴ ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ψαλμοῦ 90,1.

87) Οἰκία Δρακάκη εἰς τὸ Κάστρον, σήμερον Δημόσιον Ταμεῖον. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς αὐλείας ὀπισθίας θύρας (διαστ. 1.80 × 0.21 μ.) φέρει

ἐκατέρωθεν τοῦ ἐν τῇ μέσῳ οἰκισήμου — εἰκονίζοντος ὄρθιον λέοντα —
τὴν συντεταγμένην ἐπιγραφὴν

Ἀγγ(ε)λ(ος) Κ(α)ζ(α)ν(ό)βας)
16 - 14

Τὸ ἐπώνυμον Καζανόβας φέρουσιν ἀκόμη α) ὁ ἱερομόναχος Φιλόθεος εἰς
ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν Παροικιᾷ μετοχίου τῆς Μ. Ἀγ. Ἰωάννου Θεολόγου τῆς
Πάτμου, τοῦ ἔτους 1613 (βλ. σ. 198 τοῦ τ. Θ', ἀρ. 7) καὶ β) ἐπίτροπος τοῦ ναοῦ
Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ χωρίου Δραγουλά (βλ. κατωτέρω ἀρ. 118).

- 88) Ἀγ. Γεώργιος (ἀρ. 31 τοῦ ἐν τ. Θ', σ. 118 τοπογραφικοῦ διαγράμ-
ματος). Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τῆς δυτ. θύρας (1.15 × 0.28 μ.)
ἐκατέρωθεν σταυροῦ περιβαλλομένου ὑπὸ φυλλοφόρου στεφάνου ἐπι-
γραφὴ συντεταγμένη εἰς στίχους δωδεκασυλλάβους

Σοὶ τόνδε σηκόν, καίπερ οὐ κατ' ἀξίαν
τὴν σὴν, ἔδρυσεν θεοφιλὲς Γραικῶν γένος
ὡς πίστεως θώρακι. Σταυροῦ σθένει
θαυρῶν καθεῖλες πάντα δυσμενῶν στρατὸν
πιστοῖς τε φῶς ἔδθηκας εὐστόχῳ χειρὶ
βαλὼν ἀπλήστου θηρὸς ὠμηστοῦ γένυν
ἀνθ' ὧν σε νίκης καὶ πόνων Γεώργιε
ἐτησίως μέλπονσι παννύχοις βολαῖς
ὡς μάρτυν, ὡς γενναῖον Χριστῷ φίλον
ὃ καὶ παρεστὼς ἐκτενεῖς πέμπεις λιτάς. 1618.

Ἀξία ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι ἡ ἑλληνομάθεια τοῦ συντάκτου τῆς ἐπιγρα-
φῆς καὶ ἡ ἀπταιστος ὀρθογραφία αὐτῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πλεῖστον τῶν ἄλ-
λων ἀνορθογράφων ἐπιγραφῶν. Θὰ εἶναι βεβαίως ἔργον λογίου τινος τῆς ἐποχῆς,
οἷους εἶχε κατὰ καιροὺς ἡ Πάρος, ὡς π.χ. τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου (1723-1813),
Ἀνανίου τοῦ Ἀντιπαρίου καὶ ἄλλων.

- 89) Ναῖσκος Γεννήσεως Χριστοῦ ἐντὸς τοῦ κτήματος Οἰκονομίδη.
Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου (1.12 × 0.20 μ.) ἐκατέρωθεν σταυ-
ροῦ ἐντὸς κύκλου

16 — 36

Ἰω(άννης) Ροῦσος ὡ κτίσας πόθου ὕψ. γραμ. 0.05 μ.

Τὸ ἐπώνυμον Ροῦσος ἀπαντᾷται καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀρ. 10, 68, 110 καὶ 128 ἐπι-
γραφάς, εἶναι δὲ συχνότατον εἰς τὸς Κυκλάδας.

- 90) Ναῖσκος Γεννήσεως Χριστοῦ (Οἰκονομίδη).
Ἐπὶ τῆς ὀριζοντίας πλακὸς (ἀγ. Τραπεζίς) τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ

Μνίστιτε Κ(ύρι)ε τὴν ψυχὴ τοῦ δούλου σου Ἰω(άννου)
κ(αί) τῇ σιβίᾳ αὐτοῦ Μαρούλας

- 91) Οἰκία Λορεντζιάδη καὶ Παπαδημητρίου (τὸ γένος Δαμία), ἐπὶ τῆς
μέσης ὁδοῦ τῆς Παροικιᾶς.

Ἐπιγραφὴ ἄγνωστον πόθεν προερχομένη. Μαρμαρίνη πλάξ διαστ.
0.38 × 0.395 μ., πᾶχ. 0.07 μ.

Μνίστιτε Κ(ύρι)ε τὴν ψυχὴν
τοῦ δούλου τοῦ Θε(ο)ῦ Ντομενέ-
γου ἱερέος καὶ τῆς πρεσβυτέ-
ρας αὐτοῦ Μαρίας καὶ τὴν ψυ-
χὴν τοῦ κτίτορος Ἰωάννου
ἔτους ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ συνκαταβά-
σεος 1637.

Ὑψ. γραμ. 0.07 μ. Ντομένεγος (=Domenico, Δομήνικος, Κυριακός).

- 92) Ἀγ. Νικόλαος τῆς Κολόννας, ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς
Παροικιᾶς, παρὰ τὸν τόπον τῶν λουτρῶν.

Ἐπὶ τοῦ τετραυσιμένου κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου

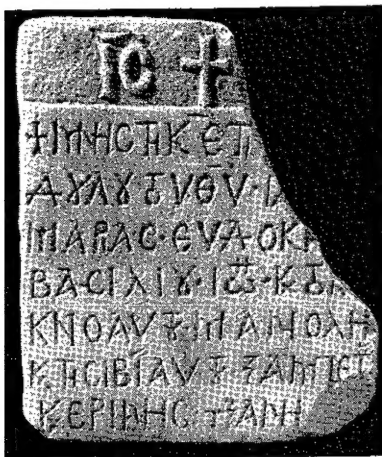
16 — 38 (πιθανῶς 38)

Παρὰ δὲ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ ἐσωτερικῶς ἐπὶ πλακὸς ἐντειχισμένης

Μνήσθιτε Κ(ύρι)ε
τὴν ψυχὴν τοῦ δ-
ούλου τοῦ Θε(ο)ῦ Ἀν-
τονίου Ἀλισάφη
καὶ τῶν γυνέων αὐ-
τοῦ 1638

Μέλη τῆς οἰκογενείας Ἀλισάφη ἢ Ἀλήσαφα ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰς ὑπ'
ἀριθμ. 24, 35, 97 ἐπιγραφάς.

- 93) Ὑπαίθριος συλλογή Καταπολιανῆς. Ἐπιτάφιος πλᾶξ 0.50 × 0.62 μ.,
πάχ. 0.055, ἄνω ἀριστερᾷ τετραυσμένη (εἰκ. 1)

Εἰκ. 1

I C — (X C)

Μνήστη Κ(ύρι)ε τι [ψυχὴ τοῦ]
δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰα[κώβου;]
Μαρίας, Ἐνδοκί[ας]
Βασιλίου, Ἰω(άννου) καὶ τὸν [τέ]
κνο αὐτοῦ Μανόλη
καὶ τῇ σιβί(ας) αὐτοῦ Ζαμπέτ[ας]
καὶ Ἐρίνης Τζανῆ.

- 93α) Ὑπαίθριος συλλογή Καταπολιανῆς. Ἐπὶ μαρμαρινῆς πλακὸς μή-
κους 0.91, πλάτους 0.175 καὶ πάχους 0.10 μ. ἡ ἐπιγραφή

16 - Ν(ι)κ(ό)λ(αος) Βουτζ(αρά)ς 47 - Σ(ε)πτε(μβρίου)

Νικόλαος Βουτζαράς ἀναφέρεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 1617 ἐπὶ
σαρκοφάγου μετὰ οἰκοσῆμου ἀποκειμένης ἄλλοτε εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ
τῆς Καταπολιανῆς, Γ. Λαμπάκης, Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογι-
κῆς Ἑταιρείας Α' (1892) σ. 106, H. H. Jewell - F. W. Hasluck,
The Church of Our Lady of the hundred Gates in Paros, London 1920
σ. 72 ἀριθμ. 19 καὶ Γ. Ν. Κορρές, Ἡ Ἐκατονταπυλιανὴ τῆς Πάρου, Ἀθήναι
1954 σ. 71. Βλέπε καὶ ὅσα ἔγραφα σχετικῶς εἰς τὸν τόμον Θ' (1961) τοῦ
Ἀρχείου τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος σ. 200.

Β. ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

- 94) Πύργος Κονδύλη (νῦν Μιχ. Κρίσπη) εἰς θέσιν Καλάμι, 1 ὥραν βο-
ρείως τῆς Παροικιάς.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐξωτερικῆς θύρας (1.75 × 0.26 μ.) ἑκατέρω-
θεν οἰκοσῆμου

Ὀκτωβρίου 16 98 ἀνακενήσι
Κοζαντῆς Οἰκό-
τοποθεσία σημον Κοντήλης
Καλαμίου

- 95) Πύργος Κονδύλη (ὡς ἀνωτέρω). Ἐπιγραφή ἐπὶ πλακὸς μαρμάρου ἐν-
τειχισμένης εἰς τὴν κλίμακα ἀνόδου εἰς τὸν ὄροφον (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2

ἀνακενίστι ὁ τιούτος πύργος διὰ σιγνδρο-
μῆς καὶ ἐξόδου Κω νισταντήνου Κον
τίλη Ἀησε 16 //// (98;)

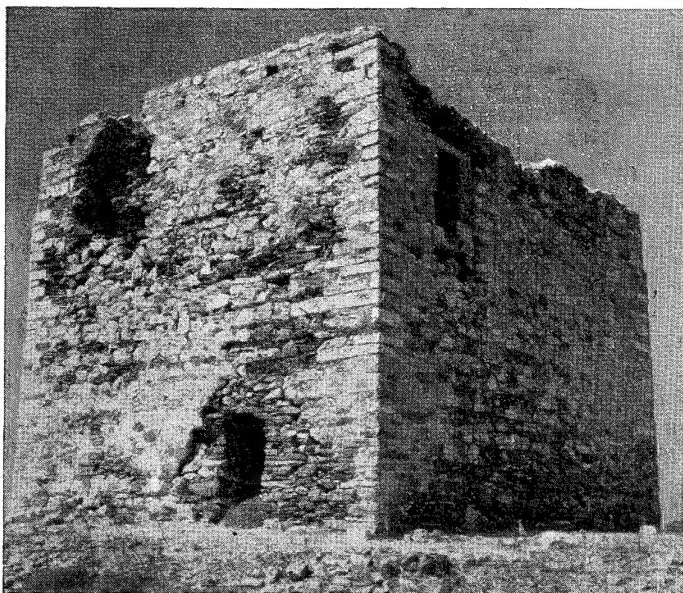
Ἡ παλαιὰ παριανὴ οἰκογένεια Κονδύλη ἔχει κλάδους καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς
νήσου (βλέπε τοὺς ἀριθμοὺς 36 καὶ 74.) Εἰδικῶς ὁ Κωνσταντῖνος Κονδύλης
ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Tournefort (Voyage du Levant I σ. 243, Lyon
1718) ὡς ὁ πλουσιώτατος Ἕλλην τῆς νήσου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαλάκη Κονδύλη
προξένου τῆς Γαλλίας.

Γ. ΠΕΡΙΟΧΗ ΝΟΤΙΩΣ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ

- 96) Ἀγ. Κοσμάς. Παρὰ τὸ σχολεῖον τοῦ Συνοικισμοῦ Σωτήρος (Ἐπισκο-
πιανῶν) κείμενος παραπλεύρως παλαιοῦ, ἡρειπωμένου ναύστου, τοῦ
ὁποίου ἐχρησιμοποίησε τὸ παλαιὸν ὑπερθύρον, τὸ ἀναγράφων μόνον
ἑκατέρωθεν σταυροῦ, τὴν χρονολογίαν

1 6 — 3 4

- 97) Πύργος Ἀλήσαφα, Ἐπισκοπιανῶν (εἰκ. 3). Ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τοῦ παραθύρου τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὁρόφου

Εἰκ. 3. Ὁ Πύργος τοῦ Ἀλήσαφα. Ὁψις Β.Α.

† 16 26
ἀνακενίστι ὁ πύργος
ἐτοῦτος ὑπὸ ἐξόδου

Ἰακόβου Ἀλήσαφα. Ἔρσοο

Τὸ ὄνομα Ἀλησάφης ἢ Ἀλήσαφας ἀπαντᾷται εἰς τὰς ὑπ' ἀρ. 24, 35 καὶ 92 ἐπιγραφάς. Βλέπε σχετικῶς καὶ Α.Β.Μ.Ε. τ. Θ' σ. 203

- 98) Περιοχὴ Πύργου Ἀλήσαφα. Εἰς 500 περίπου μέτρα νοτίως τοῦ πύργου σώζονται τὰ εἱρεῖπια ναοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς καὶ ἡ χρονολογία

16 — 34

- 99) Μονὴ Ταξιάρχου (κοινῶς Ταξιαρχάκι), 25' Νοτίως τῆς Παροικιάς ἐπὶ λοφίσκου.

Ἐπιτύμβιος πλάξ (εἰκ. 4) ἄλλοθεν μεταφερθεῖσα εἰς τὸν περίβολον τῆς μονῆς, διαστ. $0.35 \times 0.52 \times 0.07$ μ. Ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ἡ χρονολογία καὶ κάτωθεν ἡ ἐπιγραφή:

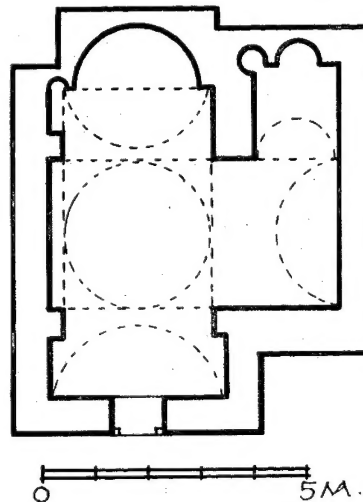
16 | 43

† Μαρίνος Βιτσαρ(ᾶς)
ὁ κτίτορ τῆς Ἀγί(ας)

Εἰκ. 4. Ἐπιτύμβιος πλάξ Μαρίνου Βιτσαρᾶ.

Ὁ τύπος Βιτσαρᾶς ἀπαντᾷται καὶ εἰς νεώτερα ἔγγραφα (Κυπριαίος, Τὰ Πάτρια, σ. 104).

Περὶ τῆς οἰκογενείας Βιτσαρᾶ ἢ Βουτσαρᾶ βλ. τὰ ἐν τ. Θ' τοῦ Ἀρχείου (σ. 200, ἀρ. 13) λεχθέντα. Προσθέτομεν ἐνταῦθα ὅτι τὸ ὄνομα Βουτσαρᾶς ἀπαντᾷται ἤδη εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (στ. 1762 τῆς ἐκδ. Π. Καλονάρου, Ἀθῆναι 1940).

Εἰκ. 5. Κάτοπις Καθολικοῦ Ταξιάρχου.

Εἰκ. 6. Παλαιοχριστ. ἐπίθημα.

- 100) **Μονή Ταξιάρχου** (ὡς ἄνω). Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας εἰσόδου εἰς τὸ καθολικὸν (ὅπερ εἶναι βασιλικὴ μετὰ τρουλλοῦ φέρουσα προσηρτημένον παρεκκλήσιον εἰς τὸ νότιον σκέλος τῆς, εἰκ. 5) ἡ ἐπιγραφή

16	Ἀνακ(αι)νίσθη ἐκ βά	θρων ὁ θεὸς οὗτος	76
	κ(αὶ) πάντιμος ναὸς τοῦ	παμεγίστου Ταξιάρχου Μιχαήλ	
διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου Κα		λλίστου ἱερομονάχου Νταρμάρου	

Εἰς τὸν περίβολον τοῦ αὐτοῦ μονυδρίου εὐρέθη τὸ ἐν εἰκ. 6 εἰκονιζόμενον ἐπίθημα, παλαιοχριστιανικοῦ παραθύρου, ἀποκείμενον τῶρα εἰς τὴν συλλογὴν γλυπτῶν τῆς Καταπολιανῆς.

Ἡ μονὴ ἀναφέρεται ὑπὸ Ε. Δράκου, Ἱερὸς Σύνδ. Ε' (1899), σ. 246.

- 101) **Ἀνώνυμος ἡρειπωμένος ναός**, 200 μ. βορείως τοῦ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 102 ἀναφερομένου ναοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, νοτίως τῆς

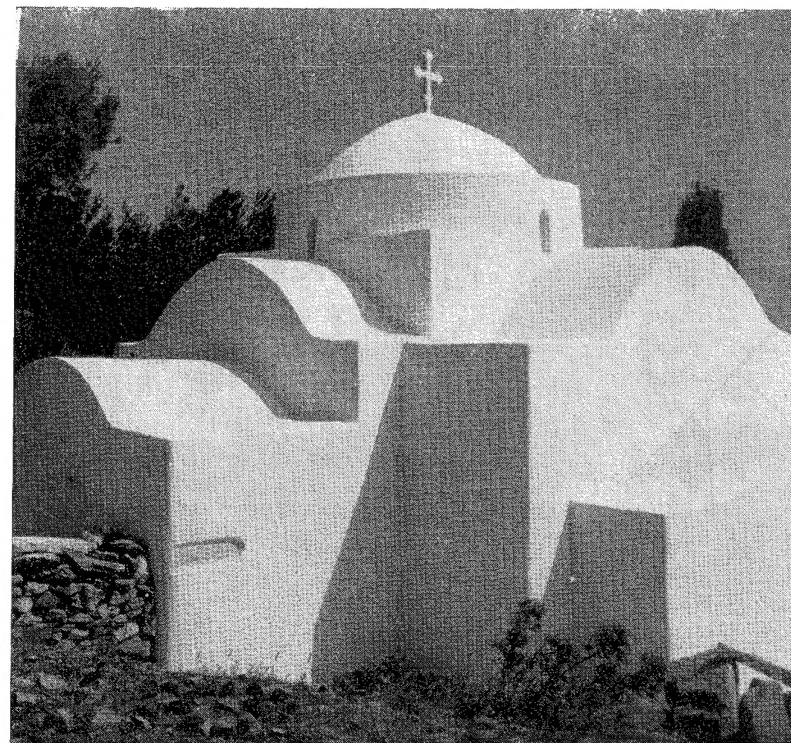
Εἰκ. 7. Ἐπιτύμβιος πλάξ Στεφ. Κοζαδήνου.

Παροικιάς. Ἐπιτύμβιος πλάξ ἐκ μαρμάρου διαστ. 0.42×0.50 , πλάχ. 0.165 (εἰκ. 7)

16	36
Στεφανῆ	Κοζαδήνου

Οἱ Φράγκοι Gozzadini διετέλεσαν ἄρχοντες Κέας, Σίφνου καὶ Ἀνάφης κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰ. (Κ. H o p f, Dissertazione...sull'isola di Andros, 1859, 13-15).

- 102) **Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος**, (εἰκ. 8) νοτίως Παροικιάς μεταξὺ τῶν τοποθεσιῶν Σταυροῦ καὶ Κήπου. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου (διαστ. 1.40×0.225 , πλάχ. 0.125) ἡ ἐπιγραφή:

Εἰκ. 8. Ὁ νοτίως τῆς Παροικιάς ναὸς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Κήπου ἀπὸ Β.Α.

IC	XC
1664 ἡ Ἀνεκένισθη	ὁ πάνσεπτος ναὸς
οὗτος Ἀγίου Ἰω(άννου) τοῦ NI	KA
Θεο(λόγου) διὰ σι	νδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου Μάρ(κον);)
	Μπαρπαρῆ

Οἰκογένεια Μπαρμπαρῆ ὑφίσταται μέχρι σήμερον ἐν Παροικιά.

- 103) **Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος** (ὡς ἄνω). Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τοῦ παραθύρου τῆς βορείου πλευρᾶς

1641. **Ἰω(άννης) Παρπαρίγος** (= ἐνετικὸν Barbarigo)

- 103a) **Ἀγ. Ἰωάννης** μονοκάμαρος μετὰ ψευδοθύλου, διαστ. 5.15×8.12, 500 μ. νοτίως τοῦ Σταυροῦ. Ἐπὶ πλακὸς ἄνωθεν τοῦ υπερθύρου τῆς εἰσόδου

1591

Ε' ΜΑΡΑΘΙ

- 104) **Παναγία Μυρτιδιώτισσα**, εἰς τοποθεσίαν Βουνιά, 15' Ἀνατ. τῆς Μ. Ἀγ. Μηνᾶ. Ἐπὶ τοῦ υπερθύρου τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ (1.35×0.24 μ.)

1708 12 Αὐγούστου 12

† Δέησις ἐμοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου τὸ ἐπὶ κλί Γορδιανοῦ

- 105) **Μ. Ὑπαπαντῆς**, εἰς τοποθεσίαν Θαψανὰ (Μετόχιον Μονῆς Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ). Ἐπὶ μαρμαροῦ 1.20×0.29 ἀποκειμένου κατὰ τὴν ἀριστερὰν τῷ εἰσερχομένῳ πεζούλῳ ἢ ἐπιγραφῇ

16	70
Ἀνεκένιστι τὸ παρὸν μο- ναστήριον	δι' ἐξόδου Νεοφίτου ἱερομονάχου (καὶ) μοναχοῦ Θε- οδοσίου

Ἡ χρονολογία ἀναφέρεται ὑπὸ Ε. Δράκου, Ἱερ. Συνδ. τ. Ε' (1899), σ. 246.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ν. Ἀλιπράντη εἰς Ἑφημ. Κυκλαδικῶν Φῶς τοῦ Μαρτίου 1963, σ. 8, με ἐσφαλμένην ἀνάγνωσιν τῆς χρονολογίας (1640).

Ζ' ΠΕΡΙΟΧΗ ΛΕΥΚΩΝ

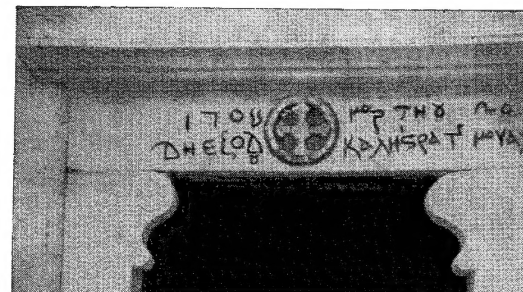
- 106) **Μ. Ἀγ. Κυριακῆς**, 30' ἀνατολικῶς Λευκῶν εἰς θέσιν Λινοῦδια. Ἐπὶ τοῦ υπερθύρου τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος (1.31×0.20) ἢ χρονολογία

16 — 38

καὶ ἐπὶ τοῦ υπερθύρου τῆς θύρας εἰσόδου εἰς τὸ καθολικὸν (εἰκ. 9)

1708 Μαρτίου 20

δη' ἐξόδου Καληστρά-
του ἢ ἡς) μοναχ(οῦ ἢ ἡς)

Εἰκ. 9

Βλέπε σχετικῶς ἀρ. 64.

- 107) **Μ. Ἀγ. Κυριακῆς**. Ἐπὶ τάφου τοῦ δαπέδου τοῦ καθολικοῦ, ἐντὸς καρδιοσχίμου πλαισίου

Ἀπ(ρί)λ(ιος)
1715
δι' ἐξό-
δον Κ(α)λ(ί)
στράτ(ου ἢ ἡς)
μοναχ(οῦ ἢ ἡς)

- 108) **Μ. Ἀγ. Κυριακῆς**. Ἐπὶ τῆς κάτω ταινίας τοῦ ἐν τῷ ναῷ μαρμαρίνου ἐξαγώνου ἄμβωνος στηριζομένου ἐπὶ κιονίσκου (ὅμοιος τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται εἰς Πέρα Παναγιᾶν τῶν Μαρμάρων) ἢ ἐπιγραφῇ:

1767 Ἰουνίου 2
δη' ἐξόδου Κοσαν
τίνου Μπάου

Ἡ οἰκογένεια Μπάου καὶ ἐν Μήλῳ. Βλ. Ζαφ. Μπάου, Ναοὶ καὶ ναῦδρια τῆς Μήλου, 1964, σ. 261, 394. Μπάος Ἀπόστολος καὶ Μπάος Κωνσταντῖνος ἀναφέρονται καὶ εἰς Κώδικα τοῦ 1782 τοῦ ἐν Σερίφῳ μοναστηρίου τοῦ Ταξιάρχου (Π. Ζερλέντη, Ἱστορ. ἔρευνα περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων, Ἑρμούπολις 1913, σ. 73).

109) **Ἁγ. Νικόλαος**, μεταξύ Λευκῶν καὶ Μ. Ἁγ. Κυριακῆς.

Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἁγ. Τραπεζῆς διαστ. $0.72 \times 0.72 \times 0.08$, ἡ ἐπιγραφή:

*Μνίσαιη Κ(ύρι)ε τῇ ψυχῇ τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Ἰω(άννου)
καὶ Πέτρου καὶ Μαρούλας καὶ τῶν τέκνων.*

110) **Ἁγ. Νικόλαος** (ὡς ἄνω). (Τρίκογχος ἀνακαινισθεὶς ἐσχάτως). Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς νοτίας θύρας ἡ ἐπιγραφή

*† Ἀνακαινίστη ὁ θῶς καὶ πάντηνμος ναὸς τοῦ ε-
ν ἁγίοις πατρὸς ἱμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ διὰ σιδρο-
μῆς καὶ ἐξόδου Ἰωάννου Ρούσου 1631.*

111) **Ναὸς Ἁγ. Στεφάνου καὶ Βηθλεέμ** εἰς Λεῦκες (δίκλιτος).

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Ἁγ. Στεφάνου δύο τάφοι ἔχουν καλυπτηρίους πλάκας κοσμουμένας ἐν τῷ μέσῳ μὲν διὰ δικεφάλου ἁετοῦ κατὰ δὲ τὴν παρυφὴν δι' ἐλικοειδῶν βλαστῶν καὶ κοσμημάτων

φέρουσι δὲ ὁ μὲν τὴν χρονολογίαν 1741
ὁ δὲ » » 1749

112) **Μ. Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου** Καπαροῦ.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου εἰς τὸ καθολικὸν (1.32×0.30) ἐκατέρωθεν σταυροῦ ἡ ἐπιγραφή:

	16	46	
	IC	XC	
Ἀνακαινίστη ἐκ βάνθρον			διὰ ἐξό
οὔτος ὁ θιος κ(αί) τίμος να			δου ἐμοῦ Θεοφά-
ὸς τοῦ τιμίου Προφίτου	NI	KA	νους μοναχοῦ καὶ πατρὸς
Προδρόμου Σταμρο			Γριγορίου μοναχοῦ

Ἐδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ Ν. Ἀλ. Π. Ἀν. τ. ης εἰς ἐφημ. Κυκλαδικῶν Φῶς, Μαρτίου 1963, σ. 8.

113) **Μ. Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου** Καπαροῦ.

Ἐπὶ πλακὸς ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου 0.41×0.51 μ.

	16	46	
Ἀνακαινίστη ἐκ βάνθρον			οὔτος ὁ θεῖ
ος καὶ πάντιμος ναὸς τοῦ τιμίου			προφίτου Προδρόμου
μῆς καὶ ἐξόδου Θεοφάνους ἱερομονάχου.			διὰ σιδρο-

114) **Μ. Ἁγ. Ἰωάννου Προδρόμου** Καπαροῦ.

Ἀνωθεν τῆς Ὠραιᾶς πύλης τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου τοῦ καθολικοῦ

*† ἰκοδομήθη τοῦτο τὸ καταπέ-
τασμα παρὰ τοῦ πανοσηο-
τάτου Ἡσαΐου ἱερομονάχου
τὸ πῆκλῃ Παρούσις
ἐν ἔτη 1793
ιονίου 15*

115) **Μ. Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου** Ἀπάτου, ἡ ἐπιλεγόμενη τοῦ Γυαλι-
στῆ, μεταξύ Λευκῶν καὶ Μαρμαρῶν (26 Σεπτεμβρίου).

Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ καθολικοῦ (1.35×0.27 μ.)

*† Ἀνακενίστατο ἐκ βόθρου ὁ θῆος καὶ πάνσεμνος
ναὸς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου ἐβαγγε-
ληστοῦ Ἰωάννου Θεολόγου διὰ σιδρομῆς καὶ
ἐξόδου Ἀνδριάνας γηνῆ τοῦ ποτὲ Μιχαὴλ
Γαβαλᾶ διγάρτη Ἰάννου Δανπουτονκλῆ
ἡγουμενεύοντος Νεοφίτου ἱερομονάχου
1659 Μαρτίου 31.*

Ἀναφέρεται οὐχὶ αὐτολεξεῖ ὑπὸ Ε. Δ. Ἀ. Κ. Ο. ὑ, Ἱερ. Σύνδ. Ε' (1899), σ. 247.
Πβλ. καὶ Ν. Ἀλ. Π. Ἀν. τ. ης εἰς ἐφημ. Κυκλαδικῶν Φῶς Μαρτίου 1963, σ. 8.

116) **Μ. Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου** (ὡς ἄνω). Ἐπὶ πλακὸς ἡμικυκλικῆς ἐν-
τοιχισμένης ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου τοῦ καθολικοῦ

	17	74	
	Ἀπριλίου	16	ἔτελιό
	θη τὸ κα-		μπαναριό
	μὲ ἐξοδῶ ἱερο		
	μονάχου		Γαβριήλ Καλό-
πλα			στος
	Θρακάτης		ἔδωσε γρόση 16
	ὄση τὰ		διαβάστε
	νὰ τό-		νε σηχο
	ρά		τε

Ὁ Γαβριὴλ Καλόπλαστος ἀναφέρεται ὡς ἡγούμενος τῆς Μ. Θεολόγου ἐν
σιγίλλῳ τοῦ Κ. Πόλεως Καλλινίκου τοῦ 1805 (Β. Α. Μ. υ. σ. τ. α. κ. ἰ. δ. η. σ. Παρνασσ-

σός 9, 1885, 407) και εις συμφωνητικὸν γράμμα τοῦ 1786 (ἐνθ. ἀν. σ. 408). Εἰς τὸ ὅς ἄνω σιγίλλιον ἀναφέρονται ὡσαύτως καὶ ὁ Βαρθολομαῖος καὶ ὁ Γρηγόριος Καλόπλαστος (σ. 409). Καλόπλαστος χωρεπίσκοπος Λευκῶν ἀναφέρεται τὸ 1777 ἐν σιγίλλῳ τῆς μονῆς Φανερωμένης Νάξου βλ. Ε. Δράκον, Ἱερ. Συνδ. Ε' (1899), σ. 247. Θεολ. Χρ. Ἀλιπράντην, Ἑφημ. Ἡ φωνὴ τῶν Κυκλάδων τῆς 31-1-1961, ἐνθα ἡ χρονολογία κτίσεως 1656 διορθωτέα εἰς 1659.

Η' ΔΡΑΓΟΥΛΑΣ

117) Ἀγ. Νικόλαος καὶ Γεώργιος, διμάρτυρος.

Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ὑπερθύρου (διαστ. 1.27×0.22 μ.)
ἡ χρονολογία

1 6 ——— 9 1

118) Ἀγ. Ἰωάννης Πρόδρομος (μητροπόλις).

Ἐπιτύμβιος πλάξ τοῦ δαπέδου, ὑπὸ τὸν τροῦλλον, λίαν ἐφθαρμένη,
διαστ. 0.62×0.27 κάτωθεν ἀναγλύφου δικεφάλου αἰτοῦ.

----- ος -- ιωτά(του)
Ἀγίας Τριάδος καὶ ἐπι-
τρόπου -----
Καζανόβας -----
----- ρ σ(ι)βίας

Θ' ΜΑΡΜΑΡΑ

119) Ἀγ. Κωνσταντῖνος. Πλάξ ἐντειχισμένη ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς νοτίας πλευρᾶς. Ἐκατέρωθεν σταυροῦ περιβαλλομένου ὑπὸ 2 φυλλοφόρων κλάδων καὶ κρατομένου κατὰ τὴν βάσιν ὑπὸ ἀνθρωπίνης χειρός, κατὰ μὲν τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σταυροῦ ἡ συντετμημένη ἀποτρόπαιος ἐπιγραφὴ

Εἰκ. 10

IC — XC — N(ι) — K(α)

ἄνωθεν δὲ τῆς χειρὸς ἡ συντετμημένη ἐπιγραφὴ

Π(α)π(ᾶς) Γ(εώργιος) καὶ δεξιᾷ Κοσ(αν)τ(ῖνος) (Εἰκ. 10).

Ἡ ὑπόλοιπος ἐπιγραφὴ λέγει

θεῖος ναός

1 5

92

τοῦ μεγάλου Ἀ(γίου) Κωνσταντίνου
Νω ευρ(ι)ω

120) Τρεῖς Ἱεράρχαι. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου (1.45×0.25)

ἐτεληόθη ——— ὁ ναός τῶν τρι-
16 99 ὄν ἱεραρχῶ

121) Πέρα Παναγιά (δίκλιτος). Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Νικολάου. Ἐκατέρωθεν σταυροῦ ἐντὸς κύκλου

1 6 θεῖος ναός ——— Ἀγίου Νικολάου 5 6

122) Πέρα Παναγιά. Ἐπὶ ἐπιτύμβιου πλακὸς τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου ναοῦ

1 7 4 9

Μαρτίου 13

διὰ ἐξόδου

Ἀγουσῇ Ἀντριότη

123) Πέρα Παναγιά. Ἐπιτύμβιος πλάξ δευτέρου, συνεχομένου πρὸς τὸν ἀνωτέρω, τάφου

1748, Ἀπριλίου 5

διὰ ἐξόδου Λεοντίου Ραγούσι

Τὸ ἐπώνυμον Ραγούσης ἢ Ραγκούσης, συνηθέστατον καὶ σήμερον ἐν Πάρῳ, εἶναι γνωστὸν ἤδη ἐξ ἐγγράφου τοῦ 1501 (Ι. Βογιατζίδης Ἀμοργός, 36). Σιγίλλιον τῆς Μ. Φανερωμένης Νάξου ἀναφέρει ὅτι ὁ Ματθαῖος Ραγκούσης ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὴν Μ. Ἀγ. Κυριακῆς. (Ε. Δράκος Ἱ. Σύνδ. Ε' (1899), σ. 247), ὁ δὲ Ἰωαννίκιος Ραγκούσης διετέλεσεν ἡγούμενος τῆς Μ. Λαγνουβάδας (1788-1800). (Ε. μ. μ. Σαγκριώτη, Ἱστορία Ἱ. Μ. Λαγνουβάδας σ. 28).

124) Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου και Προδρόμου (διμάρτυρος).

Ἐπὶ τῆς σαρκοφαγοειδοῦς βάσεως πολυτελοῦς μετὰ κιόνων τάφου κατεσκευασμένου εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ μέσου κλίτους, ἡ ἐπιγραφή (εἰκ. 11).

† ΜΗΨΘΗΤΙ ΚΥΡΙΕ ΤΩ ΔΟΥΛΩ ΣΟΥ ΜΑΟΥΝΟΥΛ
 ΟΤΑΝ ΕΛΘΗΣ ΕΝ ΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΣΟΥ ΑΝΑΚΛΙΝΘΗ Ο ΤΥΜΒΟΣ ΟΥΤΟΣ ΔΙΑ
 ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΤΩ ΘΕΩ ΜΑΡΙΑΣ ΤΗΣ
 ΣΗΒΙΑΣ ΑΥΤΟΥ

1639

Εἰκ. 11

† Μνήσθητι Κύριε τοῦ / δούλου σου Μαουνουήλ (sic)

ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. / Ἀνακ(αι)λίσθη ὁ τύμβος οὗτος διὰ
 συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τῆς δούλης / τοῦ Θεοῦ Μαρίας τῆς
 σηβίας αὐτοῦ.

1639

(Οἰκόσημον)

M + N (= M(a)ν(ουήλ)
 A X ;

Τὸ Α - Χ δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μοναχοῦ, ἀφ' οὗ ὁ Μανουήλ ἦτο νυμφευμένος. Θὰ πρόκειται πιθανότατα περὶ τοῦ ἐπωνύμου του.

125) Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου και Προδρόμου. Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς τοῦ δαπέδου (διαστ. 1.10×0.50 μ.), ἡ ἐπιγραφή:

Ἐστρώθη τὸ ἔδαφος δι' ἐξόδου καὶ συνδρομῆς τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀντωνίου ἱερέως τοῦ Σκορδίλλη καὶ οἰκονόμου Καυφάλου εἰς μνημόσηνον τῆς

[συμβία]ς αὐτοῦ καὶ δούλας τοῦ Θεοῦ Μαργαρίτας
 πρεσβυτέρας τῆς προκαικιμημένης

1720

Τὸ ἐπώνυμον Σκορδίλλης ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 22 καὶ 131 ἐπιγραφάς, εἶναι δὲ συνηθέστατον καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὴν Κρήτην.

Ὁ Διονύσιος Σκορδίλλης διετέλεσε πρὸ τοῦ 1730 ἡγούμενος τῆς Μ. ἀγ. Ἀντωνίου Κεφάλου.

Γ' Τ Σ Η Π Ι Δ Ο (Μάρπησσα)

126) Μονὴ Ἀποτομῆς Ἀγ. Ἰωάννου (29 Αἰγ.) 20' Ν.Α. τοῦ Τσηπίδου.

Ἄλλοτε μετόχιον Μ. Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ. Νῦν ἰδιοκτησία οἰκογενείας Εὐστρ. Ἀλιπράντη. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου κελλίου τοῦ ἄνω ὀρόφου (διαστ. 0.17×1.08) ἡ ἐπιγραφή:

Ἀβριον ἐτέρου (κ)αὶ οὐδέποτε τινος 1697 τὸ

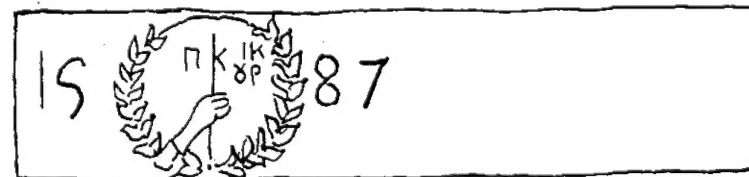
παρὸν κελίον Νικοδ(ή)μου ἱερομονάχου

Δεμράρι

127) Μ. Ἀποτομῆς Ἀγ. Ἰωάννου Προδρόμου (ὡς ἄνω).

Ἐπὶ μαρμαρίνου κιονίσκου ἀποκειμένου ἐν τῇ αὐλῇ (μῆκ. 0.95 καὶ διαμέτρου 0.24). Ἐντὸς φυλλοφόρου στεφάνου εἰκονίζεται χεὶρ κρατοῦσα κατακόρυφον στέλεχος (εἰκ. 12) ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα Π Κ ΙΚ καὶ ἐξωτερικῶς ἡ χρονολογία 1587.

8P

Εἰκ. 12. Κιονίσκος μαρμαρίνος.

Τὸ ἐντὸς τοῦ κύκλου συμπλήρωμα δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ.

128) Οἰκία ἐντὸς τοῦ Τσηπίδου. Μαρμαρίνον οἰκόσημον μὲ τρίφυλλον (κρινάνθεμον) ἐν τῷ μέσῳ, (εἰκ. 13) φέρει ἑκατέρωθεν τὴν ἐπιγραφὴν:

A X ——— A Γ (=1633)

Ἐπροσήλωσε ἡ Ἐρῆνη τοῦ Νικολοῦ Τραχηνοῦ
θιγάτηρ τὸν παρὸ ναὸν στήν ἐκκλησία
ἐμοῦ τοῦ παπα Κωνσταντίνου Σκορδίλι καὶ προ(το)παπᾶ

- 132) Μ. Παντοκράτορος, βορείως Τσηπίδου, πλησίον τῶν Μαρμάρων. Ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἐντειχισμένης ὑπεράνω τῆς θύρας κελλίου τοῦ ὁρόφου, ἔναντι τῆς θύρας εἰσόδου (διαστ. 0.41×0.45 μ.) ἡ ἐπιγραφή:

A Ψ ——— N Σ' (=1756)

Σωφρονίου Καμπάνη ἥδε
δαπάναις, ἐπιστατοῦντος
τῆς μονῆς, ἥς ὑπάρχει
κα(τα)γόγιον οἶόν τε παν-
δοχεῖον. Ἔσται δὲ
ταῦτα εἰς ἀθάνα-
τον μνήμην τοῦ θεί-
ου ἔργου καὶ τοῦ πεπονη-
κότος.

ἐν μηνί Νοε(μβρίου)

- 123) Μ. Λαγγουβάρδας. Μαρμαρίνον ὑπερθύρον εἰσόδου ναοῦ, ἄγνωστον πόθεν μετακομισθὲν εἰς τὴν μονήν. Φέρει ἐπιγραφὴν (διαστάσεων 0.20×1.07) ἐκατέρωθεν ἀναγλύφου σταυροῦ καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ τὴν χρονολογίαν 1614.

1 6 1 4

† Ἀνακ(αι)νήσι ἐκ βόθρου οὗτος		ὡ θῖος κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς
τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου		Τ τοῦ τροπεοφόρου διὰ σι-
δρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου διὰ τῶν Δ		Φ ^P δῖον ἀδελφ(ῶν) Γερμανοῦ
ιερομονάχου κ(αὶ) Διονυσίου ἱερομο-		νάχου τοῦ ποίκλι Αὐγερينوῦ
Σαλονηκίου κ(αὶ) τὸν ἀνιψιὸν αὐ-		τοῦ Θεοκλήτου ἱερομονάχου

Τὰ μεταξὺ τῶν κεφαίων τοῦ σταυροῦ γράμματα ἐρμηνεύονται: Τ(οῦτον τὸν)
Τ(ύπον) Δ(αίμονες) Φρ(ίττουςιν).

Περὶ τοῦ τύπου ἐκ βόθρου ἀντὶ ἐκ βάθρων βλ. Ν. Α. Β ἐ η ν ἐν Glotta IX,

1918, σ. 109-112. Τὸ ἐπίθετον Σαλονικιὸς ἀπαντᾶται καὶ εἰς 2 ἔγγραφα τῆς Πάρου τῶν ἐτῶν 1638 καὶ 1644 (Ἐ μ μ. Σ α γ κ ρ ι ὡ τ ο υ, Ἱστορία τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς Λογγοβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 19 καὶ 21) καὶ εἰς Ναξιακὸν νοταριακὸν ἔγγραφον τοῦ 1641 (Ἱ ἀ κ. Β ι σ β ί ζ η ς, Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Δικαίου, τ. 4, 1951 σ. 71) ὑπὸ τὸν τύπον Σαλονικαῖος.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΙΝΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ
ΤΟΥ ΕΝ ΤΟΜΩ Θ' ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ.

Εἰς ἀρ. 65. Μ. Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Ἀπάτου, ἐπιλεγομένη τοῦ Γυαλιστιῆ. Κατὰ πρόσφατον αὐτοπρόσωπον ἐπίσκεψίν μου ἀνέγνωσα ὡς ἑξῆς τὴν ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἀνόδου τῆς μονῆς ἐπιγραφὴν

1 6 5 6

Ἐνεκενίστη τὸ μω / ν(α)ζίριον νιου

M(ι)χ(αῖ)λ Γ(α)β(α)λ(ᾶ) θ(υ)γ(α)τ(ρ)ός τῶ γυν ---
K(α)λ(ο)πλ(ά)σου

Εἰς ἀρ. 83. Μ. Ἀποτομῆς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἄλλοτε μετόχιον τῆς Μ. Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ, νῦν ἰδιοκτησία Ε. Ἀλιπράντη. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου, τοῦ αὐλογύρου (διαστ. 0.24×1.03) ἔχει ἀκριβῶς οὕτω:

ἐν ἔτι A X O Ξ (= 1677)

Ἀνακαινίσθη τὸ παρὸν μονήριον τοῦ τι-
μίου ἐνδόξου Προδρόμου κ(αὶ) βαπτιστοῦ Ἰω(άννου) διὰ σι-
δρομῆς Νικοδήμου ἱερομονάχου Διμιτράρι κ(αὶ) ἔ-
ξωδος Νικολάου Παντιλέου καὶ τῆς συμ(βίας) αὐτοῦ Μαρίας

Εἰς ἀριθ. 85. Μ. Ἀγ. Γεωργίου Φάραγγος. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας τοῦ καθολικοῦ ἔχει, κατ' αὐτοπρόσωπόν μου ἑξέτασιν αὐτῆς, οὕτω:

Ἀνακαινίστη ἐκ βόθρου οὗτος ὁ ναὸς τοῦ με-
γαλομάρτυρος Γεορ(γίου) διὰ σιδρομῆς κ(αὶ)
ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Βλασίου Κολονέλου
Τρ καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Μαρκέτας 1664 Μηνί Μα(ΐου) ἡ-ρτίου

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ
ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Α'

*Αγγελος Καζανόβας (1614) ἀρ. 87, σ. 3
*Αγουστής *Αντριώτης (1749) 122, σ. 17
*Ανδριάννα (1659) 115, σ. 15
*Αλήσαφας *Ιάκωβος (1626) 97, σ. 8
*Αλυσάφης *Αντόνιος (16--) 92, σ. 5
*Ανθεμ... ιερομόναχος (1703) 130 σ. 21
*Αντόνιος *Αλυσάφης (16--) 92, σ. 5
*Αντριώτης *Αγουστής (1749) 122, σ. 17
*Αντώνιος Σκορδίλης ιερέυς (1720) 125, σ. 18
Αύγερινός (1614) 133, σ. 23.

Β'

Βασίλειος 93, σ. 6
Βιτζαρῆς Μαρίνος (1643) 99, σ. 8
Βλάσης Κολονέλος (1664) σ. 23

Γ'

Γαβαλᾶς Μιχαήλ (1656) σ. 22
Γαβαλᾶς Μιχαήλ (1659) 115, σ. 15
Γαβριήλ Καλόπλαστος ιερομόναχος (1774) 116, σ. 16
Γερμανός ιερομόναχος (1614) 133, σ. 23
Γεώργιος παπᾶς (1592) 119, σ. 16
Γορδιανός Νεόφυτος ιερομόναχος (1708) 104, σ. 12
Γριγόριος μοναχός (1646) 112, σ. 14

Δ'

Δανπουτουκλῆς Θάνος (1659) 115 σ. 15
Δεμιράρις Νικόδημος ιερομόναχος (1677) σ. 23
Διμιράρις Νικόδημος ιερομόναχος (1697) 126 σ. 19.
Διονύσιος ιερομόναχος (1614) 133, σ. 23

Ε

*Ερήνη (1633) 131, σ. 22
*Ερίνη 93, σ. 6
Εὐδοκία 93, σ. 6

Ζ

Ζαμπέτα 93, σ. 6

Η

*Ησαΐας Παρούσις ιερομόναχος (1793) 114, σ. 15

Θ

Θάνος Δανπουτουκλῆς (1659) 115, σ. 15
Θεοδόσιος μοναχός (1670) 105, σ. 12
Θεόδωρος μοναχός 129, σ. 20
Θεόκλητος ιερομόναχος (1614) 133, σ. 23
Θεοφάνης ιερομόναχος (1646) 113, σ. 14
Θεοφάνης μοναχός (1646) 112, σ. 14
Θρακάτης (1774) 116, 15

Ι

*Ιάκωβος *Αλήσαφας (1626) 97, σ. 8
*Ιάκωβος 93, σ. 6
*Ιωάννης 90, σ. 5, 93, σ. 6, 109, σ. 14
*Ιωάννης (1637) 91 σ. 5
*Ιω(άννης) Παρπαρίγος (1641) 103, σ. 12
*Ιωάννης Ροῦσος (1631) 110, σ. 14
*Ιωάννης Ροῦσος (1636) 89, σ. 4

Κ

Καζανόβας 118, σ. 16
Καζανόβας *Αγγελος (1614) 87, σ. 3
Καλλίστρατος (ῆ - η) μοναχός (ῆ - ῆ) (1708) σ. 106
Καλλιστράτη μοναχή (1715) 107, σ. 13
Κάλλιστος Νταρμάρος ιερομόναχος (1676) 100, σ. 10
Καλόπλαστος (1656) σ. 22
Καλόπλαστος Γαβριήλ ιερομόναχος (1774) 116, σ. 15
Καμπάνης Σωφρόνιος (1756) 132, σ. 22
Κοζαδῆνος Στεφανῆς (1636) 101, σ. 10
Κολονέλος Βλάσης (1664) σ. 23
Κοντήλης Κωσταντῆς (1698) 94, σ. 7
Κοντίλης Κωνσταντῆνος (16[98]) 95, σ. 7
Κωσταντῆς Κοντήλης (1698) 94, σ. 7
Κωσταντῆνος Μπάος (1767) 108, σ. 13
Κωνσταντῆνος Κοντίλης (16 [98]) 95, σ. 7
Κωνσταντῆνος Σκορδίλης πρωτόπαπας (1633) 131 σ. 22

Λ

Λεόντιος Ραγούσις (1748) 123, σ. 17

Μ

Μαουνουήλ (1639) 124, σ. 18
Μαργαρήτα πρεσβυτέρα (1720) 125, σ. 18
Μαρία πρεσβυτέρα (1637) 91, σ. 5
Μαρία 93, σ. 6
Μαρία (1639) 124, σ. 18
Μαρκέτα (1664) σ. 23
Μᾶρ(κος) Μπαρμπαρῆς (1664) 102, σ. 11
Μαρίνος Βιτζαρῆς (1643) 99, σ. 9
Μαρούλα 90, 109, σ. 14
Μιχαήλ Γαβαλᾶς (1656) σ. 22
Μιχαήλ Γαβαλᾶς (1659) 115, σ. 15
Μπάος Κωσταντῆνος (1767) 108, σ. 13
Μπαρμπαρῆς Μᾶρ(κος) (1664) 102, σ. 11

Ν

Νεόφητος ιερομόναχος (1659) 115, σ. 15
Νεόφυτος ιερομόναχος (1670) 105, σ. 12
Νεόφυτος Γορδιανός ιερομόναχος (1708) 104, σ. 12
Νικόδημος Δεμιράρης ιερομόναχος (1697) 126, σ. 23
Νικόδημος Διμιράρης ιερομόναχος (1677) σ. 23
Νικόλαος Παντιλέος (1677) σ. 23

Ν(ι)κ(όλαος) Ροῦσος (1617) 128, σ. 20
Νικολός Τραχηνός (1633) 131 σ. 22
Νταρμάρος Κάλλιστος ιερομόναχος (1676) 100, σ. 10
Ντομένεγος ιερέυς (1637) 91, σ. 5

Π

Παντιλέος Νικόλαος (1677) σ. 23
Παρούσις *Ησαΐας ιερομόναχος (1793) 114, σ. 15
Παρπαρίγος *Ιω(άννης) (1641) 103, σ. 12
Πέτρος 109, σ. 14

Ρ

Ραγούσις Λεόντιος (1748) 123, σ. 17
Ροῦσος *Ιωάννης (1631) 110, σ. 14
Ροῦσος *Ιωάννης (1636) 89, σ. 4
Ροῦσος Ν(ι)κ(όλαος) (1617) 128, σ. 20

Σ

Σαλονικιός (1614) 133, σ. 23
Σκορδίλης *Αντώνιος ιερέυς (1720) 125, σ. 18
Σκορδίλης Κωνσταντῆνος πρωτόπαπας (1633) 131, σ. 22
Στεφανῆς Κοζαδῆνος (1636) 101, σ. 10
Σωφρόνιος Καμπάνης (1756) 132, σ. 22

Τ

Τζανῆς 93, σ. 6
Τραχηνός Νικολός (1633) 131, σ. 22

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Τὴν ζωγραφικὴν ἀντιπροσωπεύουν ἐν Πάρῳ δύο κατηγορίαι μνημείων α) αἱ τοιχογραφίαι καὶ β) αἱ φορηταὶ εἰκόνες. Αἱ πρῶται, διακοσμοῦσαι ἰδίως τὰ καθολικὰ μονῶν, εἶναι ὀλιγάριθμοι καὶ — πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως — πᾶσαι μεταβυζαντινὰ καὶ ἀγνώστων ἀγιογράφων ἔργα, ὑποστάντα μάλιστα, κατὰ τὸ πλεῖστον, μεταγενεστέρας ἀτέχνους ἐπιζωγραφήσεις. Αἱ δευτέραι τοῦναντίον καὶ πολλαὶ εἶναι καὶ ἀναγράφουσιν αἱ πλεῖστοι τὸ ὄνομα τῶν ζωγράφων, ἀκόμη δὲ καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκτελέσεώς των.

α) Αἱ τοιχογραφίαι

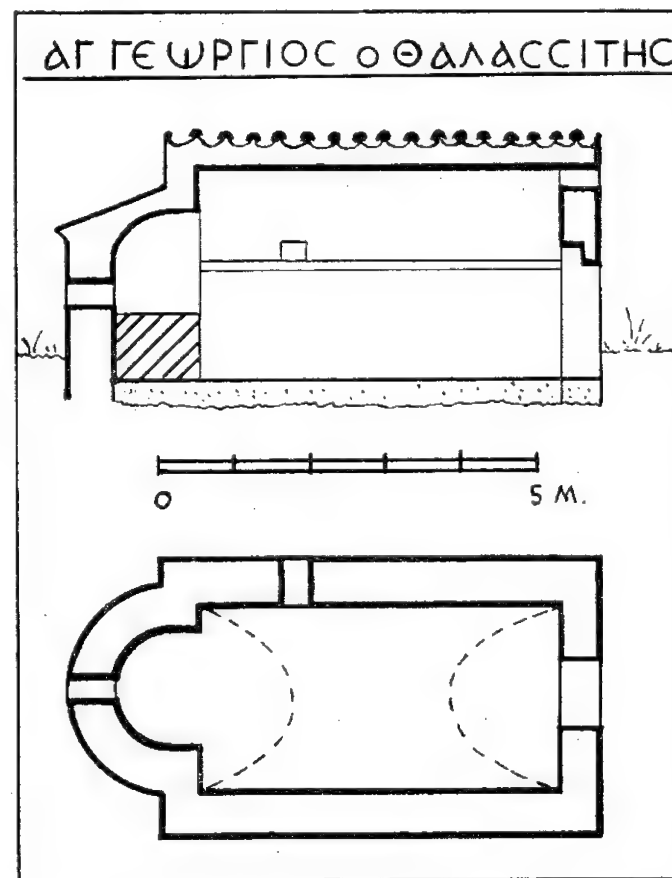
Ι. Αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι.

Αἱ ἀρχαιότεραι, μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, γνωσταὶ τοιχογραφίαι τῆς Πάρου, εὐρίσκονται εἰς ἓνα μικρὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, κείμενον πρὸς νότον τοῦ Τσηπίδου (Μαρπήσης) εἰς τὴν παραθαλασσίαν περιοχὴν Ἐξω Λιβάδι. Λόγῳ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν γειτνιάσεως αὐτοῦ, ἀποκαλεῖται ὁ Ἁγ. Γεώργιος ἐνταῦθα Θαλασσίτης¹.

Ὁ ναῖσκος (εἰκ. 17 καὶ πίν. 1, ἄνω), ἐξωτερικῶν διαστάσεων 3.70×5.80 μ. φέρει ἐξέχουσαν πρὸς ἀνατολὰς ἡμικυκλικὴν ἀψίδα ἱεροῦ, καλύπτεται δ' ὑπὸ ἡμικυκλικῆς, ἐλαφρῶς κατὰ τὴν κλεῖδα τεθλασμένης καμάρας, ἥτις διατηρεῖ καὶ ἐξωτερικῶς τὸ ἡμικυλινδρικὸν τῆς σχῆμα μὲ τοὺς μεγάλους αὐτῆς βυζαντινοὺς (πλάτους 0.38 μ.) ἐλαφρῶς κοίλους στρωτήρας κεράμους. Ἡ τοιχοποιία του συνίσταται ἐξ ἐπιμήκων, ἀκανονίστων λίθων, τοποθετημένων μὲ πλαγιαστὴν τὴν μακράν των πλευράν (πίν. 1 ἄνω). Ἡ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν του θύρα εἰσόδου, φέρουσα ὡς ὑπέρθυρον μέγαν λίθον, εἶναι στενὴ (0.85 μ.) καί, σήμερον, πολὺ χαμηλὴ (1.10 μ.), λόγῳ τῆς σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν αἰολικῶν ἀποθέσεων ὑψωθείσης ἐξωτερικῶς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἄλλοτε ἡ θύρα ἦτο πολὺ ὑψηλότερα² διότι τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ ἐσωτερικῶς, παρ' ὅλην τὴν ἐπίχωσιν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη καὶ αὐτό, λόγῳ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ναοῦ, εὐρίσκεται σήμερον εἰς στάθμην κατὰ 0.38 μ. χαμηλοτέραν τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους (δὶρα τομὴν εἰκ. 17). Ὁ ναὸς εἶναι ἐσωτερικῶς σκοτεινὸς ἐπεὶδὴ φωτίζεται μόνον ἀπὸ τρία, μικρά, περίπου τετράγωνα (0.25×0.30 μ.) παραθύρα, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν μὲν ἀνοίγεται εὐθὺς ὑπὸ τὴν στέγην τῆς προσόψεως, τὸ δεύτερον ἐπὶ τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς, εἰς ἀπόστασιν 1.10 μ. ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὸ μέσον τῆς κόγχης, εὐθὺς ὑπὸ τὸ τεταρτοσφαίριον αὐτῆς.

1) Τὸ ἐπίθετον *θαλασσίτης* φέρουσιν ἐν Πάρῳ καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ναοί, ὡς π.χ. ὁ κατὰ τὸν λιμενίσκον τῆς Ναούσης Ἅγιος Νικόλαος, ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν θαλασσινῶν.

Ὁ ναὸς ἦτο ἄλλοτε ἐσωτερικῶς κατάγραφος ἐκ τοιχογραφιῶν, αἵτινες ὁμως ἔχουσι, δυστυχῶς, ὑποστῇ μεγάλης φθορᾶς, μάλιστα δ' αἱ ἐπὶ τῆς καμάρας, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν τελείως δυσδιάκριτοι λόγῳ τῶν ἀναπτυχθέντων ἐπ' αὐτῶν ἀλάτων.

Εἰκ. 17. Κάτοψις καὶ κατὰ μήκος τομὴ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Θαλασσίτου.

Αἱ ἐπὶ τῶν κατακορύφων τοιχωμάτων τοιχογραφίαι, ἐξωγραφημέναι πᾶσαι ἐπὶ βαθέως κυανοῦ κάμπου, εἶναι διατεταγμέναι εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας. Ἐκ τούτων ἡ μὲν κατωτέρα φθάνει μέχρι τοῦ τονίζοντος τὴν γέννησιν τῆς καμάρας λοξομήτου (ὑψ. 0.08) κοσμήτου, ὅστις ὑπογραμμίζεται διὰ πλατείας γραπτῆς ἐρυθρᾶς ταινίας, περιλαμβάνει δὲ παρατεταγμένους ὁλοσώμους καὶ κατὰ μέτωπον εἰκονιζομένους ἁγίους, ἱσταμένους ἑκατέρωθεν ἐφίππου, ἐν πλαγίᾳ ὄψει ἁγίου. Ἡ δὲ ἀνωτέρα ζώνη, ὕψους μόνον 0.45 μ.,

περιλαμβάνει αγίους και αγίας ἐν προτομῇ (στηθάριον) και κατὰ μέτωπον ὁμοίως παρατεταγμένους. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ζώνης ταύτης σημειοῦται, ὡς και τὸ τῆς κάτω, διὰ συνεχοῦς ἐρυθρᾶς ταινίας, πλάτους 0.03 μ.

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ αἱ μὲν κάτω τοῦ τεταρτοσφαιρίου τοιχογραφίαι δὲν σώζονται πλέον, τῶν δ' ἐπὶ τοῦ τεταρτοσφαιρίου διακρίνονται δύο στρώματα, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὁποίων εἰκονίζετο ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ, τοῦ ὁποῖου σώζεται, ἐπὶ τοῦ πρώτου στρώματος, ἡ καστανόκομος κεφαλὴ μετὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐν τῷ μέσῳ χωρίστραν.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη λεπτομερέστερον τοὺς ἐπὶ τῆς κάτω ζώνης τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ ναοῦ εἰκονιζομένους αγίους, οἵτινες διατηροῦνται ὁπωσδήποτε ἀριώτερον.

Νότιος τοίχος. Πρῶτος ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ ἱερὸν γωνίας εἰκονίζεται νεαρὸς ἅγιος διάκονος (πίν. 2, ἄνω), μετὰ δὲ χαρακτηριστικὰ, ἐλαφρὸν γένειον¹ και καστανὴν κόμην, καταλήγουσαν κάτωθεν τῶν ὠτῶν εἰς πυκνοὺς ἀναδιπλουμένους βοστρύχους (πίν. 2, κάτω). Εἶναι ἐνδεδυμένος ποδιῆρες, λευκὸν, μετὰ λαιμοῦ, τραχηλέας και μακρῶν χειρῶν στιχάριον, (φέρων σημεῖον [clavus] ἐπὶ τοῦ δεξιῦ βραχίονος και ἐμπρὸς λευκὴν κατακόρυφον ταινίαν), και ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόφυρον ὀράριον, καταπύπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου και καλύπτον τὸ ἀριστερὸν ἄνω ἡμισυ τοῦ σώματος, διαστιζόμενον δὲ ὑπὸ λευκῶν ἀστροειδῶν κοσμημάτων. Ὁ ἅγιος παρίσταται μετὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα κεκαμμένην πρὸς τὰ ἄνω, δὲν διακρίνεται ὅμως ἂν διὰ ταύτης ἐκράτει σταυρὸν ἢ αἰωρούμενον θυμιατήριον, ὅπερ πιθανώτερον. Τὴν ὑπὸ τοῦ ὀραρίου καλυπτομένην ἀριστερὰν χεῖρα ἔχει κεκαμμένην ὀριζοντίως πρὸς τὸ στήθος, κρατεῖ δὲ δι' αὐτῆς ὀρθογώνιον κιβώτιον, ἀναμφιβόλως τὴν εὐχαριστιακὴν πυξίδα², ἣν συνήθως κρατοῦσιν οἱ διάκονοι.

Ἐκ τῆς ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς του διὰ λευκῶν γραμμῶν γεγραμμένης ἐπιγραφῆς τὸ μὲν ἀριστερὸν τμήμα ἀναγινώσκεται εὐκρινῶς — Ο ΑΓΙΟΣ — τοῦ δὲ δεξιῦ σώζεται μόνον ἡ συλλαβὴ ΡΕ, ὅθεν εἰκάζω ὅτι τὸ ὄνομά του θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ εἰς [Λαυ]ΡΕ[ντιος], ἀφ' οὗ, ὡς τὸ ἐλαφρὸν γένειον και τὸ λευκὸν στιχάριον ὑποδηλοῦ, πρόκειται προφανῶς περὶ νεαροῦ διακόνου, οἷος ἦτο ὁ Λαυρέντιος³, προσεπιμαρτυρεῖ δὲ και ἡ εὐθὺς παρὰ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ τοποθέτησις τῆς εἰκόνος του, ὡς συνηθίζεται διὰ τοὺς διακόνους.

¹ «Νέον ἀρχιγέννη» τὸν γράφει και ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (ἐκδ. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, Περτρούπολις 1909, 157).

² G. de Jerphanion, Εἰς μνήμην Σπυρ. Λάμπρου, 1935, σ. 414 και ἐν Anal. Bollandiana τ. 55 (1937) σ. 17.

³ Πρβ. ὁμοίαν παράστασιν τοῦ διακόνου Λαυρεντίου εἰς τὸ Δαφνὶ (G. Millet, Le monastère de Daphni εἰκ. 57) και εἰς τὴν ἀγ. Σοφίαν τοῦ Κιέβου V. Lasaref, Mosaiki Sofii Kijevskoi, Moskva 1960, πίν. 55.

Παρὰ τὸν Ἀγ. Λαυρέντιον και κάτωθεν τοῦ νοτίου παραθύρου εἰκονίζεται, συμφώνως πρὸς τὴν καλῶς σωζομένην ἐπιγραφὴν του, Ἀγ. Ἰω(άννης) ὁ Ἐλεῦμων. Δυστυχῶς τὰ ἐκ τοῦ ὑπεράνω παραθύρου εἰσερχόμενα ὕμβρια ὕδατα κατέστρεψαν σχεδὸν τελείως τὴν παράστασιν τοῦ ἁγίου τούτου.

Ἡ ἀμέσως ἐπομένη μορφή ἁγίου εἰκονίζεται, συμφώνως πρὸς τὴν καλῶς σωζομένην ἐπιγραφὴν αὐτῆς, Ἀγ(ιον) Ἀνδρέαν τὸν Κρήτης, (πίν. 1) ἡ μορφή τοῦ ὁποῖου διατηρεῖται εἰς ὁπωσδήποτε ἀνεκτὴν κατάστασιν. Ὁ ἅγιος, γέρον λευκογένειος, εἶναι ἐνδεδυμένος ἐσωτερικῶς μὲν κατάκοσμον μακρὸν φαιλόνιον και ἐπ' αὐτοῦ χιαστὶ λευκὸν ὁμοφόριον, κοσμούμενον μετὰ μεγάλους μέλανας σταυρούς. Πλὴν ὅμως τῶν ἀμφίων αὐτῶν φορεῖ ὁ ἅγιος προσθέτως και τὸ μοναχικόν, κοντόν, πορφυροῦν ἐπιρριπτάριον, καλύπτον τὴν ράχιν του και κομβούμενον πρὸς τὸ στήθος.

Μετὰ τὸν Ἀγ. Ἀνδρέαν εἰκονίζεται ὁ Ἀγιος Δημήτριος (πίν. 3) ἱππεύων ἐρυθροῦ χρώματος ἱππον, ἐφωδιασμένον μετὰ κατάκοσμον ἐφίππιον και βαίνοντα πρὸς τ' ἀριστερά. Ὁ ἅγιος, ἐνδεδυμένος τὸν στρατιωτικὸν θώρακα και ἐπ' αὐτοῦ χλαμύδα πορπομένην ἐμπρὸς και ἰσχυρῶς κυματίζουσαν πρὸς τὰ ὀπίσω — τὸ ἀναπετάριον τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα — στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐτοιμαζόμενος νὰ κυπήσῃ διὰ τοῦ δόρατος, τὸ ὁποῖον κρατεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς του, τὸν μὴ σωζόμενον σήμερον ἀντίπαλόν του Λυαῖον. Μεγάλῃ κυκλικῇ ἀσπίδι, μετὰ κατάκοσμον παρυφήν, κρέμαται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς του, ἰσορροποῦσα διὰ τοῦ μεγέθους τῆς τὸ δεξιὰ κολπούμενον ἀναπετάριον. Ἡ ξανθὴ κόμη τοῦ ἁγίου (πίν. 3) παρεστάθῃ δι' ἐρυθροῦ χρώματος, δι' ἐρυθρῶν δ' ὁμοίως γραμμῶν ἀπεδόθησαν και τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ νεαροῦ προσώπου του.

Παρὰ τὸν Ἀγ. Δημήτριον ἴσταται ἄλλος στρατιωτικὸς ἅγιος, οὐχὶ ὅμως ἐφίππος ἄλλ' ὄρθιος: ὁ Ἀγ. Θεόδωρος (πίν. 3). Τὸ μακρὸν πρόσωπόν του ἀποβαίνει ἀκόμῃ μακρότερον μετὰ τὸ σφηνοειδές του γένειον, τὸ ὁποῖον, ὅπως και ἡ κόμη του, ἀπεδόθη δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Ὁ ἅγιος φορεῖ ἐσωτερικῶς χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ κατάκοσμα τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν, ὑπεράνω δ' αὐτοῦ τὸν στρατιωτικὸν θώρακα, φθάνοντα μέχρι τῶν γονάτων, και περαιτέρω χλαμύδα καλύπτουσαν τὸ ἡμισυ τοῦ σώματος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου και κάτω. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ χειρὸς κρατεῖ ὁ ἅγιος δόρυ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ξίφος.

Τελευταῖος μετὰ τὸν Ἀγ. Θεόδωρον εἰκονίζεται, παρὰ τὴν Ν.Δ. γωνίαν, ἄγνωστος νεαρὸς στρατιωτικὸς ἅγιος, κρατῶν δόρυ διὰ τῆς δεξιᾶς. Τὸ πρόσωπόν του και ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ εἶναι τελείως κατεστραμμένα. Φορεῖ ἐσωτερικῶς πράσινον χιτῶνα και ἐπ' αὐτοῦ κοκκίνην χλαμύδα, πορπομένην πρὸς τὸ στήθος και καλύπτουσαν τὸν ἀριστερὸν ὤμον. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς χλαμύδος ἐνυφασμένον μικρὸν διὰ λευκοῦ χρώματος ἀποδιδόμενον ζῶον, τὸ στρέφον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Ὁ βόρειος τοῖχος. Συνεχίζοντες τὸν κύκλον τῆς εἰκονογραφῆσεως τοῦ ναοῦ θὰ ἀρχίσωμεν τὸν βόρειον τοῖχον ἀπὸ τὴν Β.Δ. γωνίαν. Πρῶτος ἐκεῖ κατὰ σειρὰν ἔρχεται εἰς ἄγγελος, ὅστις βεβαίως εἶναι, λόγῳ τῆς θέσεώς του ταύτης, ὁ φύλαξ τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἀρχάγγελος Μιχαήλ (πίν. 4). Ὡς δὲ συχνὰ συμβαίνει εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ἰδίᾳ ὁμοῦ τῶν νήσων (Ἄνδρου, Ρόδου, Κρήτης κλπ.) ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ εἰκονίζεται καὶ ἐδῶ εἰς μεγαλύτεραν κλίμακα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἁγίους, ἴσως ἐπειδὴ οἱ σχετικοὶ ὕμνοι, ἐπιγραφαὶ κλπ. ὀνομάζουσι πάντοτε τὸν Μιχαήλ, ὡς καὶ τὸν Γαβριήλ, μεγάλους ἢ μεγίστους ἢ παμμεγίστους¹. Εἰκονίζεται λοιπὸν ἐδῶ ὁ Μιχαήλ μὲ τὸ ὄρατον νεανικόν του πρόσωπον ἐντελῶς κατὰ μέτωπον (πίν. 4) φορῶν οὐχί, ὡς συνήθως ὁ φύλαξ, στρατιωτικὴν στολὴν (θώρακα καὶ ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα), ἀλλὰ, ὡς ἡγεμὼν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, τὴν κατάκοσμον αὐτοκρατορικὴν στολὴν, ἥτοι τραχηλεῖαν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ πλατὺν κατακόρυφον λῶρον πρὸ τοῦ στήθους. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός του εἶναι, δυστυχῶς, κατεστραμμένον. Διὰ τῆς πλαγίως τεταμένης ἀριστερᾶς του χειρὸς κρατεῖ, ὡς συνήθως, τὸ σύμβολον τῆς ἰσχύος τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ταξιαρχῶν, τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου. Διὰ δὲ τῆς κατεστραμμένης σήμερον δεξιᾶς, θὰ ἐκράτει βεβαίως σκῆπτρον.

Αἱ μεγάλαι του πτέρυγες, ἐκ τῶν ὁποίων σήμερον σώζεται μόνον ἡ δεξιᾶ, ἀπεδόθησαν διὰ βαθέως καστανοῦ χρώματος, διαστιζομένου, παραδόξως, ὑπὸ μικρῶν λευκῶν ἀστροειδῶν κοσμημάτων. Τὸ ἐσωτερικὸν ἄκρον τῶν πτερύγων ἐδηλώθη διὰ μικρῶν λευκῶν γραμμῶν (πίν. 4).

Παραπλεύρως τοῦ ἀρχαγγέλου εἰκονίζεται ὁ Ἅγ. Γεώργιος ἱππεύων τὸν καὶ ὑπὸ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ² ἀναφερόμενον λευκὸν ἵππον (φαρὶ) φέροντα σκοτεινόχρωμον ἐφίππιον (σέλλαν) καὶ βαίνοντα πρὸς δεξιᾶ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δυναμικὴ, ἡμικυκλικὴ καμπύλη τὴν ὁποίαν σχηματίζει ὁ λαιμὸς τοῦ ζώου, ἥτις τὸ κάμνει νὰ φαίνεται ὀλίγον ὡς ξύλινον. Ὅμοιον περίπου σχέδιον ἵππου συναντῶμεν καὶ εἰς τοιχογραφίαν τοῦ Μπαλλέκ Κιλισὲ τῆς Καππαδοκίας (11ου αἰ.) εἰκονίζουσιν τὸ ταξίδιον εἰς Βηθλεέμ³.

Ὁ ἅγιος (πίν. 4) εἶναι ἐνδεδυμένος ἀνοικτὸν γαλάζιον, πλεκτὸν θώρακα καὶ ἐπ' αὐτοῦ χλαμύδα κοκκίνην, πορπομένην πρὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ καλύπτουσιν τὴν ὑψωμένην δεξιάν του χεῖρα, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀνεμίζει ἔπειτα εἰς

¹) Βλέπε σχετικῶς ὅσα ἔγραψα περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν Βυζ. μνημ. τῆς Ἑλλάδος τ. 5' (1948) σ. 148 σημ. 1 καὶ τ. Η' (1955—56) σ. 202 σημ. 2 καὶ 3 καὶ σ. 203 σημ. 1.

²) *Miracula Sancti Georgii* (Ἐκδ. Aufhauser) σ. 52 καὶ 57 «ἐφ' ἵππου λευκοῦ καθεζόμενον».

³) G. de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce* τ. 3 πίν. 166, 4. Ἡ αὕτη εἰκὼν καὶ παρὰ K. Weitzmann ἐν *The Fresco-cycle of Sta Maria di Castelseprio*, Princeton 1951, εἰκ. 59.

πλουσίας πτυχὰς πρὸς τὰ ὀπίσω. Διαστίζεται δὲ καὶ ἡ χλαμὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ λευκοῦ, μικροῦ, ἀστροειδοῦς κοσμήματος δι' οὗ καὶ αἱ πτέρυγες τοῦ ἀρχαγγέλου καὶ ἡ χλαμὺς τοῦ Ἅγ. Λαυρεντίου. Ὡς πάριος ὄγκος πρὸς τὴν χλαμύδα ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τῆς κεφαλῆς ἡ κυκλικὴ ἀσπίς τοῦ ἁγίου, τῆς ὁποίας ἡ περιφέρεια κοσμεῖται διὰ μαιάνδρου. Καὶ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὁ ἅγιος κρατεῖ τὰ ἡνία τοῦ ἵππου, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς δόρυ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐτοιμάζεται νὰ πλήξῃ τὸν κάτωθι αὐτοῦ, μὴ σωζόμενον ὁμοῦ σήμερον, δράκοντα. Ἡ χαίτη τοῦ ἵππου ἀπεδόθη διὰ πυκνῶν, ἐρυθρῶν καμπύλων γραμμῶν.

Δεξιᾷ τῆς εἰκόνος τοῦ Ἅγ. Γεωργίου εἰκονίζεται κάτω μὲν ἰσόδομος τοῖχος καὶ ἄνω οἰκοδόμημα μὲ δικλινῆ κεραμοσκεπὴ στέγην, προοπτικῶς εἰκονιζομένην. Μεταξὺ τῶν δύο κτηρίων εἰκονίζονται εἰς μικρὰν κλίμακα δύο μορφαί: μία ἐμπρὸς γυναικεῖα καὶ μία ὀπισθεν τείνουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν ἱππέα. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Λασίας Σελβίου καὶ τῆς βασιλοπούλλας θυγατρὸς του, ἥτις, κατὰ τὴν παράδοσιν, θὰ ἐνυμφεύετο τὸν ἅγιον Γεώργιον μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐξόντωσιν τοῦ δράκοντος, ὅστις ἐλυμαίνετο τὴν χώραν¹.

Τὸν Ἅγ. Γεώργιον ἀκολουθεῖ ἱεράρχης (πίν. 5) φέρων πορφυροῦν φαίλονιον μὲ λευκὰς ἀνταυγείας (φῶτα) καὶ ἐπ' αὐτοῦ χιαστὶ ὁμοφόριον, κοσμούμενον διὰ μεγάλων μελανῶν σταυρῶν. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ὄρθιον, κλειστόν, ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, κοσμούμενον διὰ πολυτίμων λίθων, ὅπερ στήριζει ἐπὶ τῆς κάτωθεν, τῇ παρεμβολῇ ὑφάσματος, κρατούσης αὐτὸ ἀριστερᾶς χειρὸς (πίν. 5). Τὸ πρόσωπον τοῦ ἱεράρχου εἶναι δυστυχῶς κατεστραμμένον, ἀπὸ δὲ τὴν συνοδεύουσαν αὐτὸν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ κάμπου μόνον ἡ συλλαβὴ CH διακρίνεται. Πρόκειται λοιπόν, πιθανῶς, περὶ τοῦ Ἁγίου [Βλα]σίου, ὅστις συχνάκις εἰκονίζεται εἰς τοὺς ναοὺς τῶν νήσων.

Ἐτι περαιτέρω εἰκονίζεται ἕτερος ἱεράρχης, μὲ κατεστραμμένον καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον, φέρων λευκὸν φαίλονιον ὑπεράνω χιτῶνος μὲ κατακόσμους τὰς ἄκρας χειρὶδας. Κρατεῖ καὶ αὐτὸς καθ' ὅμοιον καὶ ὁ προηγούμενος τρόπον τὸ Εὐαγγέλιον.

Τέλος εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν σώζεται τὸ λίαν ἐφθαρμένον ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἑτέρου ἱεράρχου, φέροντος κόκκινον φαίλονιον καὶ ἐπιτραχήλιον μὲ μέλανας σταυροὺς.

Χρὸνολόγησις τῶν τοιχογραφιῶν. Πρὸς καθορισμὸν τῶν χρόνων ἐκτελέσεως τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἅγ. Γεωργίου, ἔλλειψαι σχετικῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς, θὰ βοηθηθῶμεν μόνον ἀπὸ εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ κριτήρια, ὀλίγα δυστυχῶς καὶ ταῦτα, λόγῳ τῆς πολὺ κακῆς διατηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν.

¹) Βλ. τὸ κείμενον τῆς παραδόσεως παρὰ J. Aufhauser, *Das Drachewunder des Heil. Georg* ἐν *Byzant. Archiv*, Heft 5, 1911, σ. 52 ἔξ. ἰδίᾳ σ. 53 καὶ 75.

Εἶναι λοιπὸν τὰ κριτήρια ταῦτα: α) Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἱεραρχῶν μὲ τὰ λευκά, διὰ μεγάλων μελανῶν σταυρῶν κοσμούμενα, ἐπιτραχήλια (πίν. 1, κάτω καὶ 5), β) τὰ πλατέα, μεγάλα σώματά των (πίν. 5) τὰ ὅποια δίδουν τὴν ἐντύπωσιν τῆς τρίτης διαστάσεως, ἣν ἐπιδιώκει ἡ παλαιολόγειος ζωγραφικὴ, γ) Ἡ ἀβρὰ φωτοσκίασις ἥτοι ἡ μαλακὴ διαβάθμισις τῶν χρωματικῶν τόνων τῶν προσώπων (Ἀγ. Λαυρεντίου πίν. 2, Ἀγ. Δημητρίου πίν. 3, ἄνω, Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ πίν. 4, ἄνω), ἥτις προσδίδει εἰς αὐτὰ τὴν πλαστικότητα, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως ἐπιζητεῖ ἡ παλαιολόγειος τέχνη καὶ τέλος δ) ἡ παρὰ τὰς διὰ μελανῶν γραμμῶν τονιζόμενας πτυχὰς τῶν ἐνδυμάτων παράθεσις λευκῶν φώτων καὶ κηλίδων ἀνταυγείας (βλ. πίν. 5) διὰ τῶν ὁποίων προσδίδεται ἡ ἐντύπωσις στιλπνῶν (μεταξωτῶν πιθανώτατα) ὑφασμάτων μὲ ἀντανάκλασις, οἷας ἐπίσης ἐφαρμόζει συχνὰ ἡ παλαιολόγειος ζωγραφικὴ.

Πάντα τ' ἀνωτέρω στοιχεῖα μὲ ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Θαλασσίτου, ἀνήκουν εἰς τὴν παλαιολόγειον ἐποχὴν, ἐκτελεσθεῖσαι πιθανῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος.

II. Αἱ μεταβυζαντιναὶ τοιχογραφίαι.

Ἐκ τῶν μεταβυζαντινῶν τοιχογραφιῶν πρῶται εἰς ἔκτασιν καὶ εἰς τέχνην ἔρχονται αἱ κομποῦσαι τὰ δύο ἐκατέρωθεν τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τοιχώματος τῆς Καταπολιανῆς (εἰκ. 18, 19), ἃν καὶ φέρουσι δυστυχῶς πολλὰ κτυπήματα τῆς σφύρας (πίν. 6) ἐπενεχθέντα εἰς αὐτὰς χάριν καλυτέρας προσφύσεως τοῦ μεταγενεστέρου ἐπιτεθέντος κονιάματος, τὸ ὁποῖον τὰς ἐκάλυπτε μέχρι πρὸ δεκάδος ἐτῶν, ἀφηρέθη δὲ κατὰ τὰς ἐργασίας ἀναπαλαιώσεως τοῦ ναοῦ. Εἰκονίζουσι δ' αἱ τοιχογραφίαι αὗται τοὺς 24 Οἴκους τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ποιητῆς τοῦ ὁποίου θεωρεῖται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον Ρωμανὸς ὁ Μελωδός¹.

Οἱ οἴκοι εἰκονογραφοῦντο ἐνταῦθα ἀνὰ 12 ἑφ' ἑκατέρου τοιχώματος ἐντὸς συνεχῶν ὀρθογωνίων πινάκων, ὕψους 1.85 μ. κατὰ μέσον ὄρον καὶ πλάτους κυμαινομένου ἀπὸ 1.22 ἕως 1.42 μ. διατεταγμένων εἰς δύο συναπτάς ἐπαλλήλους ζώνας καὶ πλαισιουμένων ὑπὸ ἐρυθρῶν ταινιῶν πλάτους 0.05 μ. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ νοτίου τοιχώματος εἰκονίζοντο οἱ 12 πρῶτοι οἴκοι (Α ἕως Μ) οἱ χαρακτηριζόμενοι ὡς ἱστορικοί, ἐπεὶ δὲ ἀποτελοῦσι συμπλήμα θεμάτων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου. Ἐκ τούτων σώζονται σήμερον μόνον οἱ Α, Β, Δ, Ε, Ζ, Κ, Λ, Μ καὶ ὁ ἡμισυς Γ (βλ. εἰκ. 18). Ἐπὶ δὲ τοῦ βορείου τοιχώματος εἰκονίζοντο οἱ 12 τελευταῖοι οἴκοι (Ν ἕως Ω)

¹) Βλέπε σχετικῶς Σωφρονίου, Λεοντουπόλεως, Ρωμανὸς ὁ Μελωδός καὶ ἡ Ἀκάθιστος, Θεσσαλονίκη 1917. V. Laurent ἐν Rev. Ét. Byz. XVII (1959) σ. 242 καὶ Ν. Β. Γωμαδάκη, Συλλάβιον βυζαντινῶν μελετῶν καὶ κειμένων, τευχ. Α', Ἡ ἀκάθιστος ἑορτὴ καὶ ἡ ὕμνολογία της, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 10.

Ἀπομυς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Θαλασσίτου ἀπὸ ΝΔ.

Τοιχογραφία Ἀγ. Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης.

Τοιχογραφία ἁγίου διακόνου.

Λεπτομέρεια τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου.

Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος.

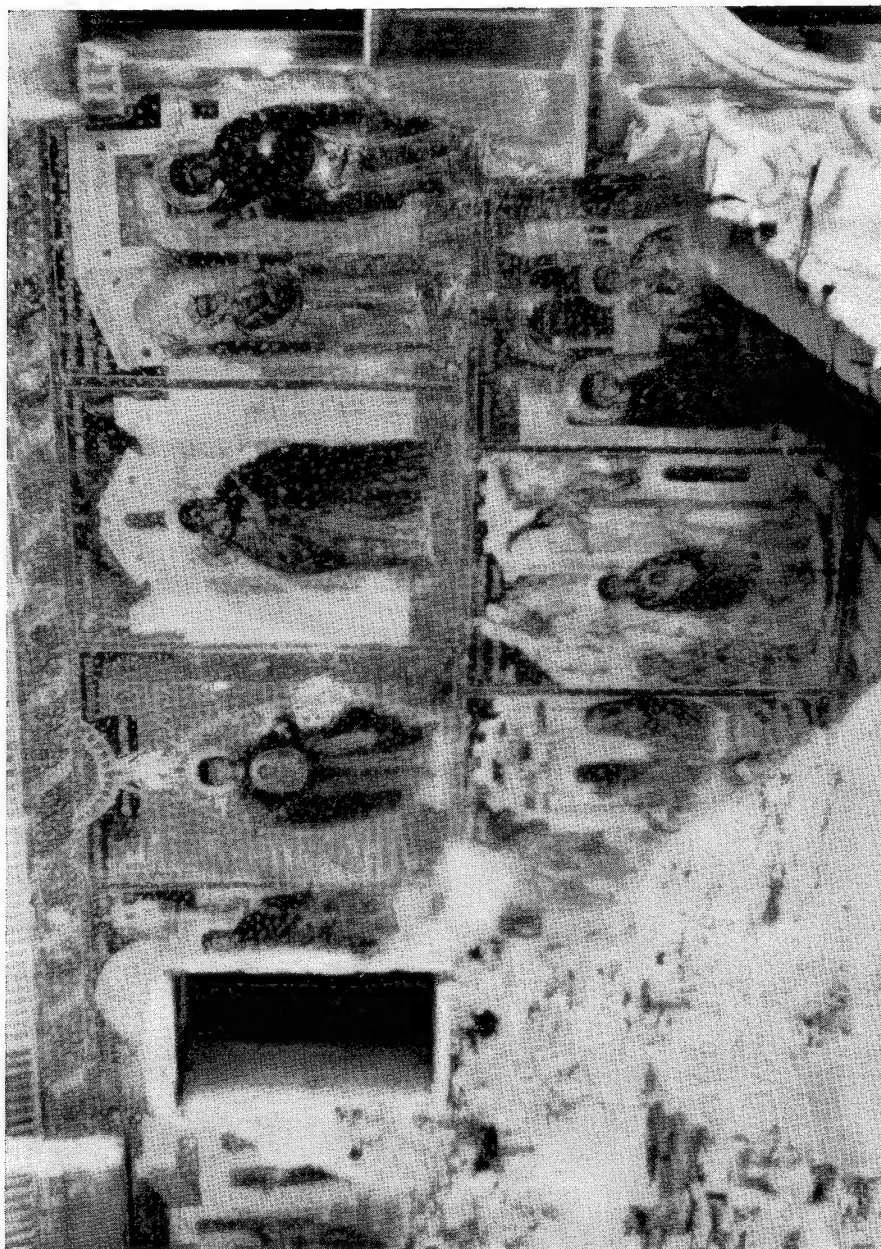
Ἡ προτομή τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος.

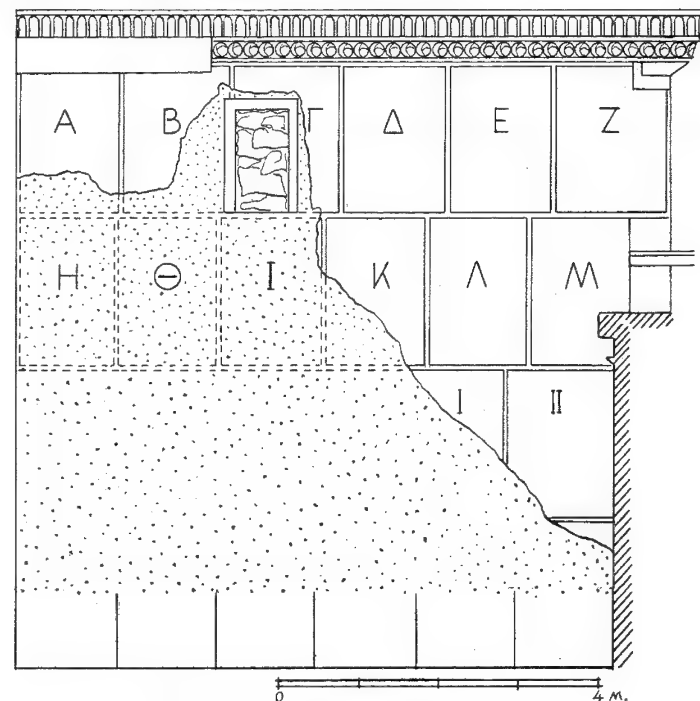
Τοιχογραφία Ἱεράρχου (Ἀγ. Βλασίου;).

"Αποψις τῶν Οἰκῶν τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ.

οἱ χαρακτηριζόμενοι ὡς θεολογικοὶ—δογματικοί, ὡς εἰκονίζοντες θέματα ἐκ τῆς ἐνανθρωπίσεως καὶ τῆς σωτηρίας τῶν πιστῶν. Ἐκ τούτων πάλιν δέν σώζονται οἱ Οἶκοι Ν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ Ω. (Βλ. εἰκ. 19).

Ἄς ἐλθῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐκάστου τῶν σωζομένων Οἰκῶν ἀρχοῦμενοι ἀπὸ τοῦ νοτίου τοιχώματος.

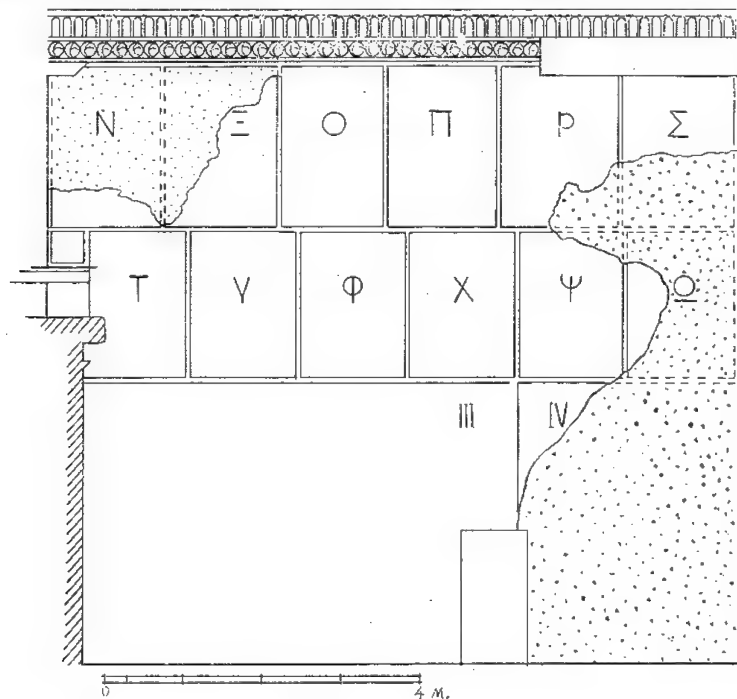

Εἰκ. 18. Διάταξις τῶν Οἰκῶν τῆς νοτίας πλευρᾶς.

Κοινὸν χαρακτηριστικὸν πάντων τῶν οἰκῶν εἶναι ὁ βαθυγάλαξος κάμπος (fondo) ἐπὶ τοῦ ὁποίου, μὲ λευκὰ πάντοτε γράμματα, γράφονται, εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος, οἱ τρεῖς ἢ τέσσαρες πρῶτοι στίχοι ἐκάστου Οἴκου. Ἄφ' ἑτέρου τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατοῦν αἱ μορφαὶ εἶναι κατὰ κανόνα πρᾶσινωπόν.

Οἶκος Α (1) (πίν. 7). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ὑψηλὸν βουνόν, ἐσχηματοποιημένον κατὰ τὴν γνωστὴν βυζαντινὴν, στερεομετρικὴν ἀντίληψιν. Τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν τοῦ βάθους καταλαμβάνει Ἄγγελος Κυρίου καθιπτάμενος ἐξ οὐρανοῦ, εἰκονιζόμενος δὲ μὲ τὸ σῶμα δοξάζοντιον, τοὺς πόδας κεκαμμένους πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰς δύο πτέρυγας τοξοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω ὑψουμένας. Ἐνδεδυμένος πορφυροῦν ἱμάτιον, μὲ πτυχὰς δηλουμένας διὰ φαιῶν γραμμῶν, εὐλογεῖ διὰ τῆς πρὸς τὰ ἔμπρὸς τεταμένης δεξιᾶς τὴν κάτω δεξιᾶ του, πρὸ

τοῦ βουνοῦ εἰκονιζομένην Θεοτόκον, συνοδευομένην ὑπὸ δύο ἐκατέρωθεν αὐτῆς εἰς μικροτέραν κλίμακα ἱσταμένων γυναικείων μορφῶν. Ἡ Παναγία ἐνδεδυμένη χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον, διαστιζόμενον ὑπὸ ἀραιοῦ λευκοῦ κοκκιδωτοῦ κοσμήματος, στρέφεται ἑλαφρῶς πρὸς τὸν ἄγγελον ὑψώνουσα πρὸ τοῦ στή-

Εἰκ. 19. Διάταξις τῶν Οἴκων τῆς βορείου πλευρᾶς.

θους τὴν δεξιὰν χεῖρα μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω. Ἐκφράζει οὕτω τὴν μετὰ προσοχῆς ἐνώτισιν τῶν λόγων τοῦ ἀγγέλου καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰ λεγόμενα αὐτοῦ.

Ἡ δεξιὰ τῆς Θεοτόκου γυναικεία μορφή, στρεφομένη ἐπίσης πρὸς τ' ἀριστερά, φορεῖ ἀχειριδωτὸν καστανόχρουν χιτῶνα, ἔξωσμένον, μὲ πτυχὰς τονιζομένης δι' ἀνοικτοφαίων γραμμῶν, φέρει δ' ὀριζοντίως τὴν δεξιὰν πρὸ τοῦ στήθους. Τέλος ἡ ἀριστερὰ τῆς Παναγίας, ἔτι μικροτέρα μορφή, ἐνδεδυμένη χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον ἀνοικτοκαστάνινον, φέρει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κεκαμμένην πρὸ τοῦ στήθους. Τοῦ ἱματίου τῆς αἰ πτυχᾶι, δηλοῦνται διὰ σκοτεινότερων, καστανῶν καὶ ἀνοικτοφαίων, γραμμῶν.

Αἱ συνοδευούσαι τὴν Παναγίαν δύο γυναικεῖαι μορφαὶ εἶναι βεβαίως αἱ δύο θεραπαινίδες, μετὰ τῶν ὁποίων εἰκονίζεται συνήθως εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παρὰ τὸ φρέαρ, ὡς συμβαίνει π.χ. εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγ.

Εὐσταθίου τοῦ Ἀγ. Ὁρους¹, εἰς τὸν νάρθηκα τῆς Μ- Βατοπεδίου² καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Πνευματικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως³, εἰς τὰς ὁποίας ὁσαύτως ὁ ἄγγελος εἰκονίζεται καθιπτάμενος⁴. Ἐδῶ, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τοῦ κάτω ἡμίσεος τοῦ πίνακος, δὲν φαίνεται τὸ φρέαρ, ἀλλὰ πάντως ἡ ἀπεικόνισις τῶν βουνῶν τοῦ βάθους φανερώνει σαφῶς, ὅτι ἡ σκηνὴ ὑπόκειται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ μακρὰν τῆς κατοικίας. Ἀφ' ἐτέρου ἢ εἰς τὸν 1ον οἶκον ἀπεικονίσαις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παρὰ τὸ φρέαρ μὲ τὸν ἄγγελον ἐκκινήσαντα ἐξ οὐρανοῦ, ὁρθῶς ἐτέθη πρώτη⁵, ὡς χρονολογικῶς προηγουμένη τῶν ἄλλων, τοῦθ' ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς ἄλλας ἀπεικονίσεις τοῦ Ἀκαθίστου.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Ἄγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη εἰπεῖν κλπ.

Πλάτος τοῦ πίνακος 1.28 μ.

Οἶκος Β (2) (πίν. 8). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζονται οἰκοδομήματα, ἄλλα μὲ κίονας καὶ ἄλλα μὲ θύρας, τοξωτὰς ἢ ὀρθογωνίους, καὶ μὲ στέγας εἰς διάφορα ἐπίπεδα. Τῆς μεσαίας μάλιστα τῶν στεγῶν διακρίνεται εὐκρινῶς ἡ διὰ μεγάλων στρωτήρων καὶ τριγωνικῶν καλυπτῆρων κεράμωσις. Ὁ πίναξ περιλαμβάνει δύο μόνον μορφὰς εἰς τὴν αὐτὴν κλίμακα: ἀριστερῶ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ καὶ δεξιῶ τὴν Παναγίαν. Ὁ ἀρχάγγελος, ἐνδεδυμένος φαίσιον χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ σημείου (clavus) εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορφυροῦν ἱμάτιον καταπίπτον εἰς πλουσίας πτυχὰς ἐπὶ τῆς ῥαχέως του, διευθύνεται πρὸς τὴν Παναγίαν μὲ ἑλαφρῶς πρὸς τὰ ἔμπροσθεν κεκαμμένον τὸ δεξιὸν πόδα καὶ τὴν ἔμπροσθεν τεταμένην δεξιὰν χεῖρα εὐλογοῦσαν αὐ-

¹) N. Kondakof, Pamjatniki christianskago iskusstva na Afonje, σ. 97 εἰκ. 46 φωτ. 34.

²) N. Kondakof, ἔ.δν. φωτ. ἀρ. 55.

³) N. Pokrovskij, Sijki Podlinski, St Petersburg 1897, σ. 16.

⁴) Ἄγγελος καθιπτάμενος ἐξ ἀριστερῶν εἰκονίζεται καὶ εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἀκαθίστου τοῦ Markov-Manastir (Mirkovič-Tatič, Markov-Manastir, Beograd 1925, εἰκ. 41) ὡς καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 113 ἑλληνικὸν χ/φον τῆς Βιβλ. τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Εἰκὼν παρὰ Ο. Tafrali, Iconographia Ippulni Akatist (Bulletinul Monumentelor Istorice τοῦ 1914) σ. 38, εἰκ. 1.

⁵) Εἰς τὸν Α' οἶκον θέλει τὸν ἄγγελον κατερχόμενον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ (ἐκδ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Πετροῦπολις 1909, σ. 147) μὲ τὴν Παναγίαν ὅμως οὐχὶ παρὰ τὸ φρέαρ ἀλλὰ νήθουσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς, οἷαν τὴν εἰκονίζει καὶ ἡ παλαιότερα ἀπεικόνισις τοῦ Ἀκαθίστου εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 429 χ/φον τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας (N. Kondakof, Histoire de l'art byzantin II σ. 127 ἔξ. J. Styrzowski, Die Miniaturen des Serbischen Psalters, Wien 1906, σ. 129) ὡς καὶ ἡ τοῦ ναοῦ τῆς Deçani (Vl. Petrovič, Deçani τ. II, πίν. 250) ἐνθα ὅμως εἰκονίζεται ἐπίσης καὶ ὁ Εὐαγγελισμὸς παρὰ τὸ φρέαρ μὲ τὸν ἄγγελον καθιπτάμενον ἐκ τῆς ἄνω δεξιᾶς γωνίας.

τήν καὶ δηλοῦσαν ἅμα τὸ μήνυμα. Τῆς Παρθένου σώζεται σήμερον μόνον ἡ πρὸς τὸν ἀρχάγγελον ἐστραμμένη κεφαλὴ, κεκαλυμμένη μὲ τὸ βαθυπόρφυρον μαφόριον, καὶ ἡ ἄκρα χεὶρ, προβάλλουσα ἐκ τοῦ διὰ χρυσοκεντήτου ἀκρομανικίου κεκοσμημένου χιτῶνος. Εἰς τὸ κατεστραμμένον τμήμα τοῦ πίνακος δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἔτεινεν ἡ Θεοτόκος καὶ τὴν ἄλλην χεῖρα πρὸς τὸν ἀρχάγγελον, εἰς σχῆμα δεήσεως προϋποθετούσης, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, τὴν ἀποδοχὴν τῶν λόγων τοῦ ἀγγέλου, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸν 2ον οἶκον τοῦ Ἀκαθίστου τοῦ νάρθηκος τῆς Μ. Βατοπεδίου (Kondakof, ἔ.ἀν. φωτ. 55).

Ἄνω ἐπὶ τοῦ βάνθους, ἡ ἐπιγραφή:

[Βλέπουσ]α ἡ ἁγία ἑαυτὴν ἐν ἀγνοίᾳ φησὶν τῷ Γαβριήλ.

Οἶκος Γ (3) (πίν. 9). Τοῦ οἴκου τούτου ὅλον τὸ ἀριστερὸν τμήμα ἔχει καταστραφῇ, λόγῳ τῆς μεταγενεστέρας διανοίξεως παραθύρου ἐκ τοῦ γυναικωνίτου πρὸς τὸ ἱερόν (εἰκ. 18 καὶ πίν. 6). Ἐπὶ τοῦ σωζομένου τμήματος αὐτοῦ διακρίνεται εἰς τὸ βάθος τοῦ ἄνω μέρους ἀνοικτοπράσινον οἰκοδόμημα μὲ χρυσοῦν ἡμισφαιρικὸν τροῦλλον καὶ δεξιᾷ αὐτοῦ πύργος ἐπὶ κίονος, πρὸ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται καθήμεν ἡ Παναγία. Ἡ Παρθένος ἐνδεδυμένη φαιογάλαζον χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ χρυσοκόσμητα ἀκρομάνικα, φέρει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνθηδες βαθυπόρφυρον μαφόριον. Στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τ' ἀριστερά, ὅπου θὰ εἰκονίζετο βεβαίως ὁ Ἀρχάγγελος, νήθει—συμφώνως πρὸς τὰ ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια¹—κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τὸ σφονδύλι, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς τὴν ἡλακάνην (ρόκαν) μὲ τὸ μαλλί. Εἶναι ἡ διάταξις, τὴν ὁποίαν βλέπομεν συνήθως ἀπεικονιζομένην εἰς τὸν 1ον οἶκον εἰς τοὺς (ἀρχαιοτάτους πάντων τῶν Ἀκαθίστων) τῆς Μόσχας² καὶ τῆς Deçani³, ὡς καὶ εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μ. Λαύρας τοῦ Ἀγ. Ὁρους⁴ κλπ., καὶ τὴν ὁποίαν συνιστᾷ καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ⁵. Ἐδῶ (ὡς καὶ εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μ. Χελανδαρίου⁶) λόγῳ τῆς εἰς τὸν 1ον οἶκον παραστάσεως τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παρὰ τὸ φρέαρ, ἡ σκηὴν αὕτη μετετέθη εἰς τὸν 3ον οἶκον.

Εἰς τὸ βάθος ἡ ἐπιγραφή:

[Γνῶ]σιν ἄγνωστον γνῶναι ἡ Π[αρθ]ένος ζητοῦσα.

¹) Tischendorf, Evangelia Apocrypha, Λειψία 1853, σ. 21 (Πρωτευαγγ. Ἰακώβου XI, 1).

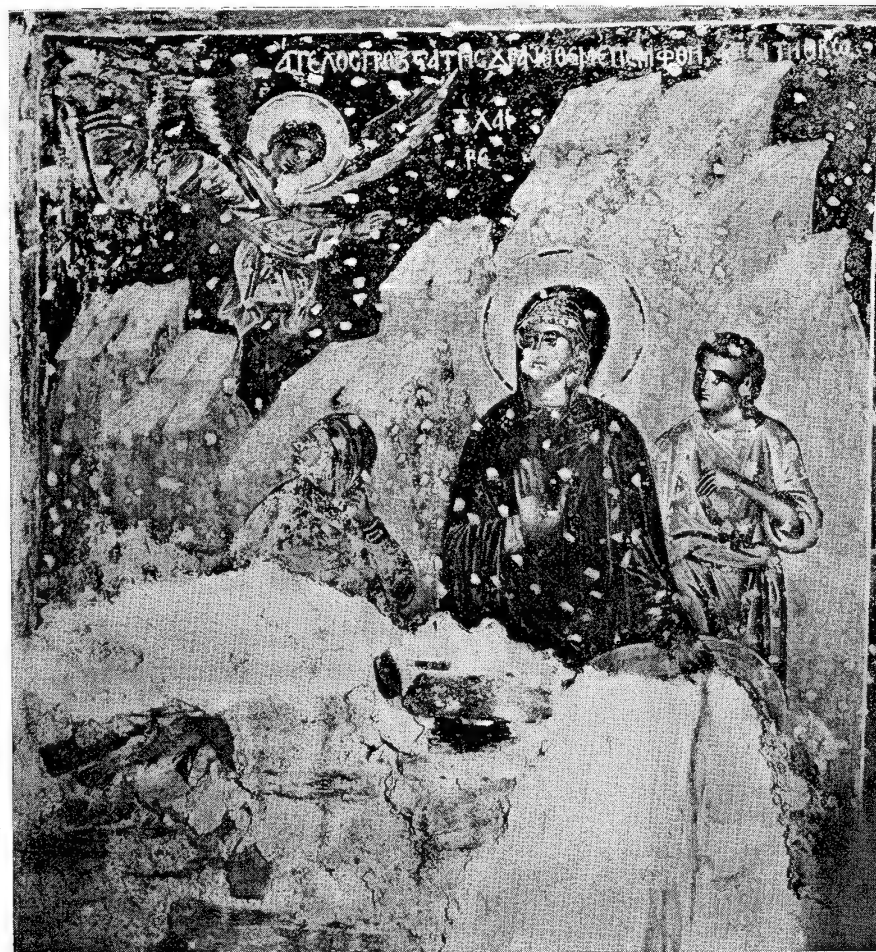
²) J. Stzygowski, Die Miniaturen des Serbischen Psalters, Wien 1906, 129.

³) Vl. Petkovič, Deçani II, πίν. 250 (ἀριστερᾷ).

⁴) Millet, Athos, Les peintures, πίν. 145_β.

⁵) Ἐκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 127.

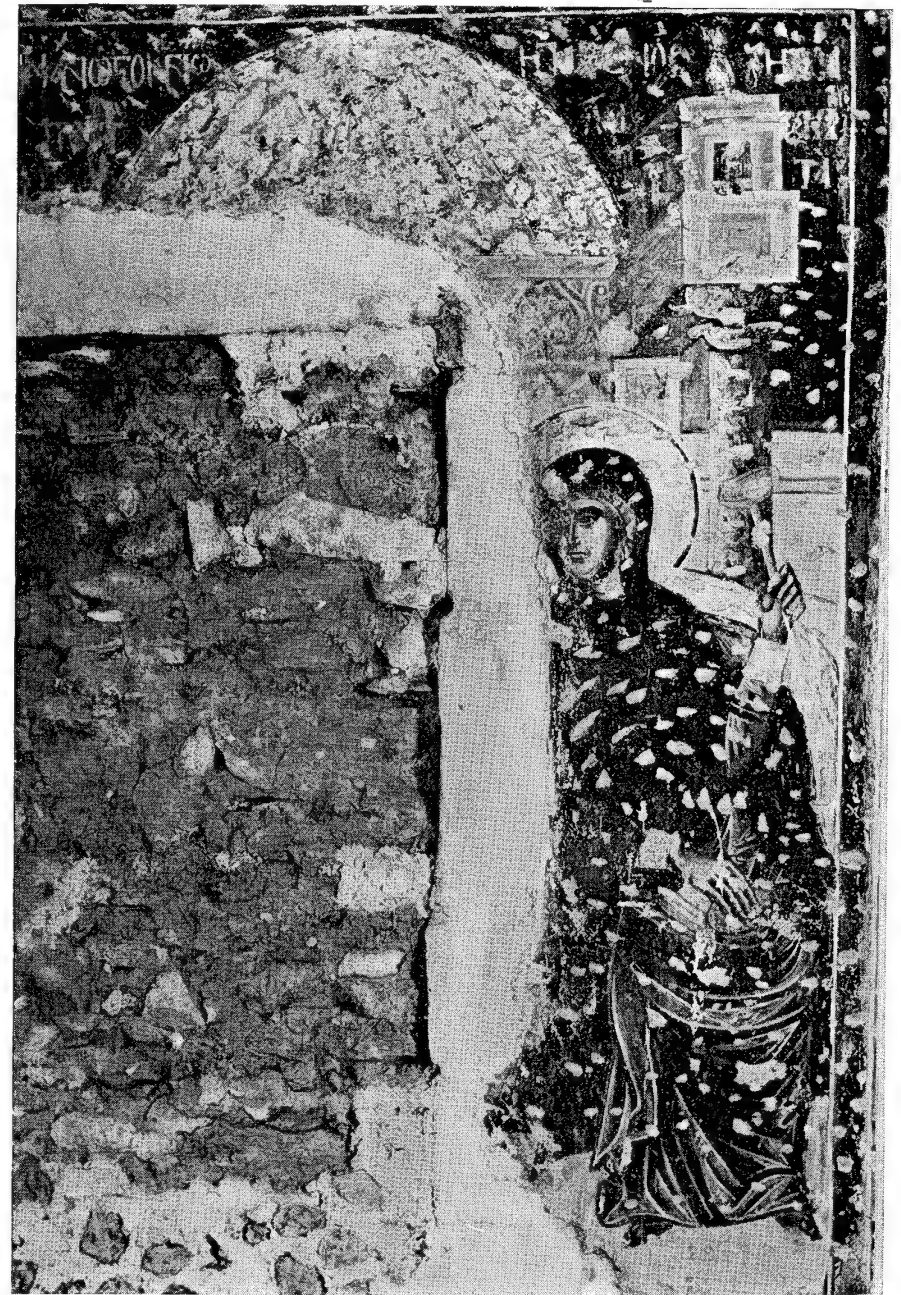
⁶) Stefanescu, Nouv. Recherches sur l'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, σ. 156.

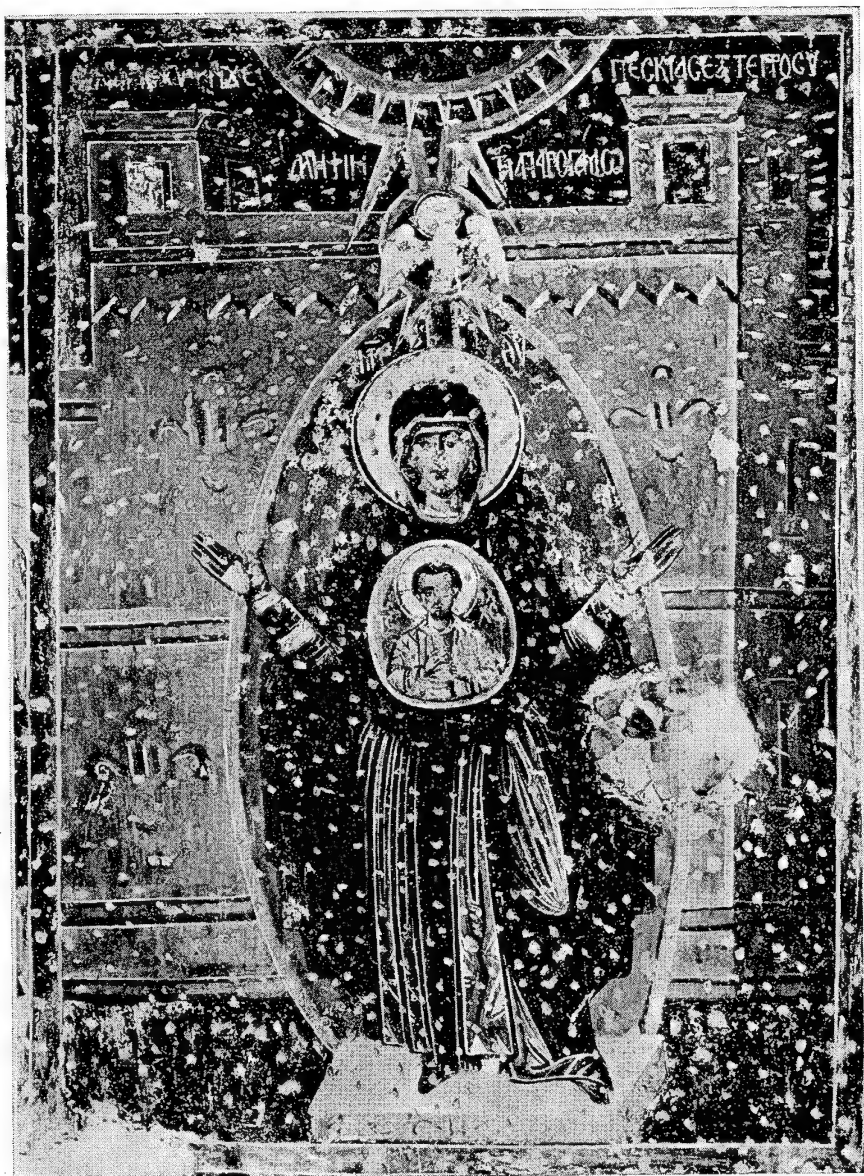
ΟΙΚΟΣ Α (1).

ΟΙΚΟΣ Β (2).

ΟΙΚΟΣ Γ (3).

ΟΙΚΟΣ Δ (4).

Οίκος Δ (4) (πίν. 10). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται μέγα ροδόχρουν οἰκοδόμημα με δύο πύργους κατὰ τ' ἄκρα. Κάτωθεν τοῦ εὐθέως γείσου τοῦ μέσου τμήματος ἐξωγραφῆθη προιονωτὴ διακοσμητικὴ ταινία. Ἄνω εἰς τὸ μέσον διαγράφονται δύο ἐπ' ἀλλήλα ἀκτινωτὰ ἡμικύκλια, ὑπὸ τὰ ὁποῖα εἰκονίζεται, ὁρθία ἐντὸς ἀνοικτοπρασίνης (vert amande) ἔλλειψοειδοῦς δόξης (mandorla), ἡ Θεοτόκος, κατὰ τὸν τύπον τῆς Βλαχερνιτίσσης ἥτοι με τὰς χεῖρας ἐκτεινομένας πλαγίως πρὸς τὰ ἄνω εἰς σχῆμα δεήσεως καὶ τὸν νεαρὸν Χριστὸν ἐν ἐγκολπίῳ πρὸ τοῦ στήθους της (πίν. 10). Ἡ Παρθένος εἶναι ἐνδεδυμένη γαλάζιον με λευκὰς γραμμὰς πτυχῶν χιτῶνα, φέροντα χρυσοκέντητα ἀκρομάνικα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ πορφυροῦν μαφόριον. Ὁ νεαρὸς Χριστὸς, φέρων λευκὸν με χρυσὰς πτυχὰς χιτῶνα, διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ Νόμου.

Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἔλλειψοειδοῦς δόξης, εἰκονίζεται, ἐντὸς φαιοῦ κύκλου, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐν εἵδει λευκῆς περιστερᾶς, με ἀνοικτὰς πτέρυγας περιβαλλομένης ὑπὸ χρυσοῦ φωτοστεφάνου.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἐπεσκίασε τότε πρὸς σύλληψιν τῇ ἀπειρογάμῳ.

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τοῦ οἴκου τούτου ἀντὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ τῆς ἔλλειψοειδοῦς δόξης, ἡ Παναγία προβάλλεται ἐπὶ μεγάλου ὑφάσματος (μανδηλίου), δηλοῦντος τὸ μυστήριον τῆς συλλήψεως, τὸ ὁποῖον κρατοῦσι δύο ἢ τέσσαρες θεραπαινίδες, ὡς π.χ. εἰς τὴν Τράπεζαν τῶν Μονῶν Λαύρας¹ καὶ Χελανδαρίου² τοῦ Ἁγ. Ὁρους καὶ εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μ. Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων³. Τὴν παραλλαγὴν ταύτην ἀναγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ⁴.

Οίκος Ε (5) (πίν. 11). Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ ὑψηλὴ φαιόχρους οἰκία με δικλινῇ στέγην, κάτωθεν τῆς ὁποίας ἀνοίγονται ἐν μέγα τοξωτὸν ποράθυρον ἐν τῷ μέσῳ καὶ τρεῖς μικρότεροι κυκλικοὶ φεγγῖται, εἰς τὰς τρεῖς γωνίας, ἐν ᾧ κάτωθεν ζωγραφεῖται διακοσμητικὴ ζωφόρος ἐκ τοξυλλίων. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς οἰκίας εἰκονίζεται προοπτικῶς ἀνὰ μία πυργοειδὴς προχώρησις στεφομένη ὑπὸ ἡμιανθεματοῦ ἀκροκεράμου.

Κάτω, πρὸ τοῦ μέσου οἰκοδομήματος, εἰκονίζεται ἡ Ἐπίσκεψις τῆς Μαρίας πρὸς τὴν Ἑλισάβετ καὶ ὁ ἀσπασμὸς τῶν δύο γυναικῶν, εἰκονιζομένων

¹) Millet, Athos, πίν. 145.₂.

²) Millet, Athos, πίν. 99.₂ Stefanescu, L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, σ. 156.

³) Φ. Κόντογλου, Κιβωτός, τ. Β', 1953, σ. ε'.

⁴) Ἑνθ. ἀν. σ. 147.

ἐντελῶς μόνων, ὥς εἰς τὴν Μολυβοκλησιάν τοῦ Ἀγ. Ὁρους¹. Εἰς τὴν Λαύραν ὅμως εἰκονίζεται² εἰς μικροτέραν κλίμακα καὶ τρίτῃ μορφῇ, παιδίον με βραχὺν χιτῶνα οἷον ἀναγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, ἥτις, πλὴν αὐτοῦ, παρεμβάλλει εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ἀσπασμοῦ καὶ τὸν Ζαχαρίαν συνομιλοῦντα πρὸς τὸν Ἰωσήφ. Ἐνταῦθα ἡ λευκόθριξ Ἑλισάβετ φορεῖ κίτρινον, χειριδωτὸν χιτῶνα με λευκὰς πτυχὰς καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικτοπράσινον μαφόριον, ἀσπάζεται δὲ τὴν δεξιὰν παρειὰν τῆς Παναγίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κανονικά, ἐξιδανικευμένα χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου τῆς νεαρᾶς Παναγίας, τῆς Ἑλισάβετ τὰ χαρακτηριστικά ἀπεδόθησαν ρεαλιστικώτερα (εἰς ἀνάσμιμος, παχὺ ἄνω χεῖλος). Ἡ Θεοτόκος εἶναι ἐνδεδυμένη φαιογάλαζον χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόρφυρον μαφόριον.

Ἄνω ἐπὶ τοῦ βάθους ἡ ἐπιγραφή:

Ἐχουσα θεοδόχον ἢ παρθένος τὴν μήτραν ἀνέδραμε πρὸς τὴν Ἑλισάβετ

Ὁ οἶκος Ε παρουσιάζει συνδυασμὸν τῶν ἀφηγήσεων κανονικοῦ (Λουκ. 1, 40) καὶ ἀποκρύφου (Πρωτευαγγ. Ἰακώβου 12, 2) Εὐαγγελίου.

Οἶκος Ζ (6) (πίν. 12). Κάτωθεν προοπτικῶς εἰκονιζομένου, ροδίνου, χρώματος, δικιονίου προστώου με ἐπίπεδον στέγην, εἰκονίζονται ἀριστερᾷ μὲν ὁ Ἰωσήφ, δεξιᾷ δ' ἡ Παναγία. Οἱ κίονες τοῦ προστώου εἶναι ἐκ πρασίνου λίθου με κορινθιακὰ κιονόκρανα, συνδέονται δὲ πρὸς ἀλλήλους μὲν δ' ἡμικυκλικῶν τόξων πρὸς δὲ τὸν ὀπισθεν τοῖχον δι' εὐθέως ἐπιστυλίου.

Ὁ ἀριστερᾷ εἰς στάσιν 3/4 πρὸς τὰ δεξιὰ εἰκονιζόμενος Ἰωσήφ, με λευκὴν κόμην καὶ λευκὸν βραχὺ γένειον, εἶναι ἐνδεδυμένος βαθυγάλαζον χιτῶνα με λευκὰς πτυχὰς καὶ χρυσοκίτρινον ἱμάτιον με λευκὰς ἐπίσης πτυχὰς. Καὶ τὴν μὲν ἀριστεράν του χεῖρα ἔχει κεκαλυμμένην κάτωθεν τοῦ ἱματίου, τὴν δὲ δεξιὰν ὑψώνει εἰς σχῆμα ζωηρᾶς ὁμιλίας ἢ ἐπιπλήξεως πρὸς τὴν ἀπέναντί του ἰσταμένην Παρθένον. Ἡ ἔκφρασις του εἶναι σοβαρά. Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ λεγόμενα ἀντικρούει μετὰ σεμνότητος ἡ Παναγία, ἥτις, κλίνουσα ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἔμπρός, ὑψώνει τὴν δεξιὰν τῆς χεῖρα πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἐν ᾧ τὴν ἀριστεράν τῆς φέρει πρὸ τοῦ στήθους με τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω, οἷον ἀποκρούουσα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ λεγόμενα. Ὡς δ' ὁ Ἰωσήφ εἶναι καὶ ἡ Παναγία κατὰ τὰ 3/4 ἐστραμμένη πρὸς τὸν θεατὴν. Ἡ Παρθένος εἶναι ἐνδεδυμένη γαλάζιον χειριδωτὸν χιτῶνα με χρυσὰ ἀκρομάνικα καὶ λευκὰς πτυχὰς καὶ φέρει ἐπ' αὐτοῦ τὸ τυπικὸν βαθυπόρφυρον μαφόριον.

¹) Millet, Athos, πίν. 155, 1.

²) Millet, Athos, πίν. 145.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Ζάλην ἐνδοθεν ἔχων λογισμῶν ἀμφιβόλων, ὁ σῶφρων Ἰωσήφ, ἐταράχθη πρὸς τὴν ἄγαμόν σε θεωρῶν.

Οἱ **Οἶκοι Η** (7) καὶ **Θ** (8) εἶναι τελείως κατεστραμμένοι. (Βλ. εἰκ. 18).

Τοῦ **Οἴκου Ι** (9) σώζεται μικρὸν μόνον τμήμα πρὸς τὰ δεξιὰ, εἰκονίζον οἰκοδόμημα με παράθυρον καὶ τμήμα φωτοστεφάνου.

Οἶκος Κ (10) (πίν. 13). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζεται εἰς τὸ βάθος, ἀριστερᾷ μὲν βαθμιδωτὸς ἐσχηματοποιημένος βράχος, δεξιᾷ δὲ πόλις περικλειομένη ἐντὸς στρογγύλου τείχους μετὰ πύργων (κάστρου). Ἐντὸς τοῦ κάστρου εἰκονίζονται προοπτικῶς πλείονα οἰκοδομήματα, ἄλλα με δικλινεῖς κεραμοσκεπεῖς στέγας καὶ ἄλλα με ὀριζόντια δώματα. Ἐμπρὸς εἰκονίζεται ἡ τοξωτὴ πύλη τῆς εἰσόδου τῆς πόλεως, δεξιᾷ τῆς ὁποίας ἀθήται, ἐπὶ πρασίνου με ὑψηλὴν ράχιν καὶ ὑποπόδιον θρόνου, γυναικεῖα ἐστεμμένη μορφῇ, ἐνδεδυμένη πορφυρᾷν στολὴν μετὰ κατακόσμου τραχηλέας καὶ φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μαργαριτοποίκιλον στέμμα. Ὁ μανδύας τῆς διατίθεται ἀπὸ χρυσοῦν ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων σταυροειδῶς διατεταγμένων κοκκίδων κόσμημα.

Πρὸ τῆς ἐστεμμένης μορφῆς εἰκονίζονται, διευθυνόμεναι πρὸς αὐτήν, τρεῖς ἀνδρικοὶ μορφαί, μία νεαρά, ἡ πρώτη, καὶ δύο γενειοφόροι μετ' αὐτήν. Ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν ᾧ βαδίζει πρὸς τὴν καθημένην στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας συντρόφους του. Φορεῖ βραχὺν πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορφυροῦν ἱμάτιον καλύπτον ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας του. Εἰς τοὺς πόδας φέρει ὠχροπρασίνας ἐνδρομίδας, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς τὸ ἐλαφρόν, μετὰ κορύμβου εἰς τὴν κορυφήν, ἀνατολικὸν κάλυμμα. Τῶν δύο μετὰ τὸν πρῶτον ἐρχομένων μορφῶν σώζεται μόνον τὸ ἄνω μέρος. Ἀμφοτέραι παρουσιάζουν ζωηρὰν πρὸς τὰ ἔμπρός κίνησιν. Καὶ ὁ μὲν δεύτερος, φορῶν πράσινον ἱμάτιον καὶ τὸ αὐτὸ με τὸν πρῶτον κάλυμμα κεφαλῆς, τείνει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἔμπρός, ὁ δὲ τρίτος ἀκκουμβῶν, ὡς γηραιότερος, ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ δευτέρου, φορεῖ πορτοκαλιόχρουν μανδύαν, πορπούμενον πρὸ τοῦ στήθους. Τὰ χρώματα τοῦ προσώπου τῶν δύο τελευταίων μορφῶν ἔχουν ἐξαλειφθῇ, ἀπομένοντος μόνον τοῦ προσπλάσμοῦ καὶ τῶν περιγραμμάτων.

Ἄνω ὑψηλὰ ἡ με πολλὰς ligaturas ἐπιγραφή:

[Κήρυκες θεοφόροι] γεγονότες οἱ μάγοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα.

Κατὰ ταῦτα ἡ μὲν εἰς τὸ βάθος εἰκονιζομένη πόλις εἶναι ἡ Βαβυλῶν, ἡ πρὸ αὐτῆς γυναικεῖα ἐστεμμένη μορφῇ ἡ προσωποποίησις ἢ ἡ βασίλισσα τῆς Βαβυλῶνος, οἱ δὲ πρὸς αὐτήν τρεῖς με ἀνατολικὰς στολὰς βαδίζοντες ἄνδρες, οἱ τρεῖς μάγοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Βαβυλῶνα.

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τοῦ αὐτοῦ οἴκου ἡ μὲν βασίλισσα ἵσταται ὁ-
 ρθία πρὸ τῆς πύλης¹, οἱ δὲ ἐπιστρέφοντες μάγοι εἰκονίζονται ἔφιπποι, ὡς π.χ.
 εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ ναοῦ τῆς Deçani², εἰς τὰς Τραπεζὰς τῶν μονῶν
 Χελανδαρίου καὶ Δαύρας³, εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν
 Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βαρλαάμ Μετεώρων⁴ καὶ εἰς τὸ ἑλλην. ὑπ' ἀρ. 113 χ/φον
 τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (Tafrali ἔ.ἀν. σ. 128, εἰκ. 20). Ἡ Ἑρμηνεία
 τῶν ζωγράφων (σ. 148) τὴν πρὸ τῆς πύλης μορφήν χαρακτηρίζει ὡς θυρω-
 ρόν, τοὺς δὲ μάγους θέλει ἐφιππούς καὶ ὁδηγουμένους ὑπὸ ἀγγέλου. Τέλος
 εἰς τὴν Deçani τοὺς ἐφιππούς μάγους ὑποδέχονται οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως.

Οἶκος Δ (11) (πίν. 14). Εἰς τὸ βάθος ἀριστερᾷ βουνὸν κλιμακωτόν. Δεξιᾷ
 ὑψηλὰ τεῖχη πόλεως με πύργους καὶ τοξωτὸν παράθυρον. Ὁ πίναξ εἰκονίζει
 τὴν φυγὴν εἰς Αἴγυπτον. Εἰς τὸ μέσον παρίσταται ἡ Παναγία, καθημένη
 ἐπὶ φαιοῦ πώλου ὄνου μετ' ἐρυθροῦ ἐφιππίου. Εἰς τοὺς κόλπους τῆς κρατεῖ
 τὸν νεαρὸν Χριστὸν φοροῦντα λευκὸν χιτῶνα με πράσινας σκιάς. Τὸ παιδίον
 κρατοῦν διὰ τῆς ἀριστερᾶς συνεπτυγμένον εἰλητὸν στρέφει τὴν κεφαλὴν καὶ
 τείνει τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς τὸν ὀπισθεν τοῦ ἵππου βαδίζοντα Ἰωσήφ. Οὗ-
 τος ἐνδεδυμένος πράσινον χιτῶνα μετὰ σημείου (clavus) εἰς τὴν δεξιὰν
 χειρίδα καὶ ἐπ' αὐτοῦ καστανόχρουν ἱμάτιον, βαίνει πρὸς τὰ δεξιὰ κρατῶν
 εἰς τὴν δεξιὰν τὴν μακρὰν ἀνθήσασαν ράβδον, καὶ τείνων τὴν ἀριστερὰν
 πρὸς τὰ ἐμπρὸς εἰς ἔνδειξιν τῆς πρὸς τὰ πρόσω κινήσεως. Ἄνω δεξιᾷ προ-
 βάλλει μετέωρος ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως νεαρὰ γυναικεῖα μορφή, ἐνδεδυ-
 μένη μακρὸν ἀνοικτοπράσινον χιτῶνα καὶ κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς
 χειρὸς κέρας ἀφθονίας, τὴν δὲ δεξιὰν τῆς τείνουσα πρὸς τὴν Παναγίαν
 εἰς χειρονομίαν ὑποδοχῆς. Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς εἰκονίζεται μακρὸς, μέ-
 λας θύσανος, ὑπενθυμίζων τὸ παλαιὸν κάλυμμα τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων.
 Ὅπισθεν τῆς μορφῆς ταύτης εἰκονίζεται τετράπουν μέλαν ζῶον. Ἡ αἰωρου-
 μένη μορφή θὰ εἰκονίζει βεβαίως τὴν προσωποποίησιν τῆς Αἰγύπτου με τὰ
 ἑξωτερικὰ ζῶα καὶ τοὺς μέλανας ζωομόρφους δαίμονας—τὸ ψεῦδος τοῦ σκό-
 τους κατὰ τὸν ὕμνον—εἰς τῶν ὁποίων εἰκονίζεται κατακρημνιζόμενος ἀπὸ τοῦ
 ἄνω ἀριστερᾷ εἰκονιζομένου, πλήρους θάμνων, βράχου (Ματθ. β' 13, 14).

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τῆς φυγῆς εἰκονίζεται ἡ μὲν Αἴγυπτος με στέμ-
 μα, πρὸ δὲ τοῦ πώλου καὶ τρίτη, νεαρὰ μορφή, ὁδηγοῦσα τὸ ζῶον, ὡς εἰς
 τοὺς Ἀκαθίστους τῆς Deçani⁵ καὶ τοῦ Markov-Manastir⁶, εἰς τὴν Κοίμη-

¹) Π.χ. εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μ. Χελανδαρίου (Millet, Athos, πίν. 101₂).

²) Vl. Petkovič, Deçani II, πίν. 244.

³) Millet, Athos, πίν. 101₂, καὶ 147.

⁴) Κιβωτὸς Β', σ. η'.

⁵) Vl. Petkovič, Deçani II, πίν. 87, ἔνθα τὸ βρέφος φέρει εἰς τοὺς ὤμους
 τοῦ ὁ Ἰωσήφ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ Markov-Manastir.

⁶) Mirkovič-Tatič, Markov-Manastir, εἰκ. 44.

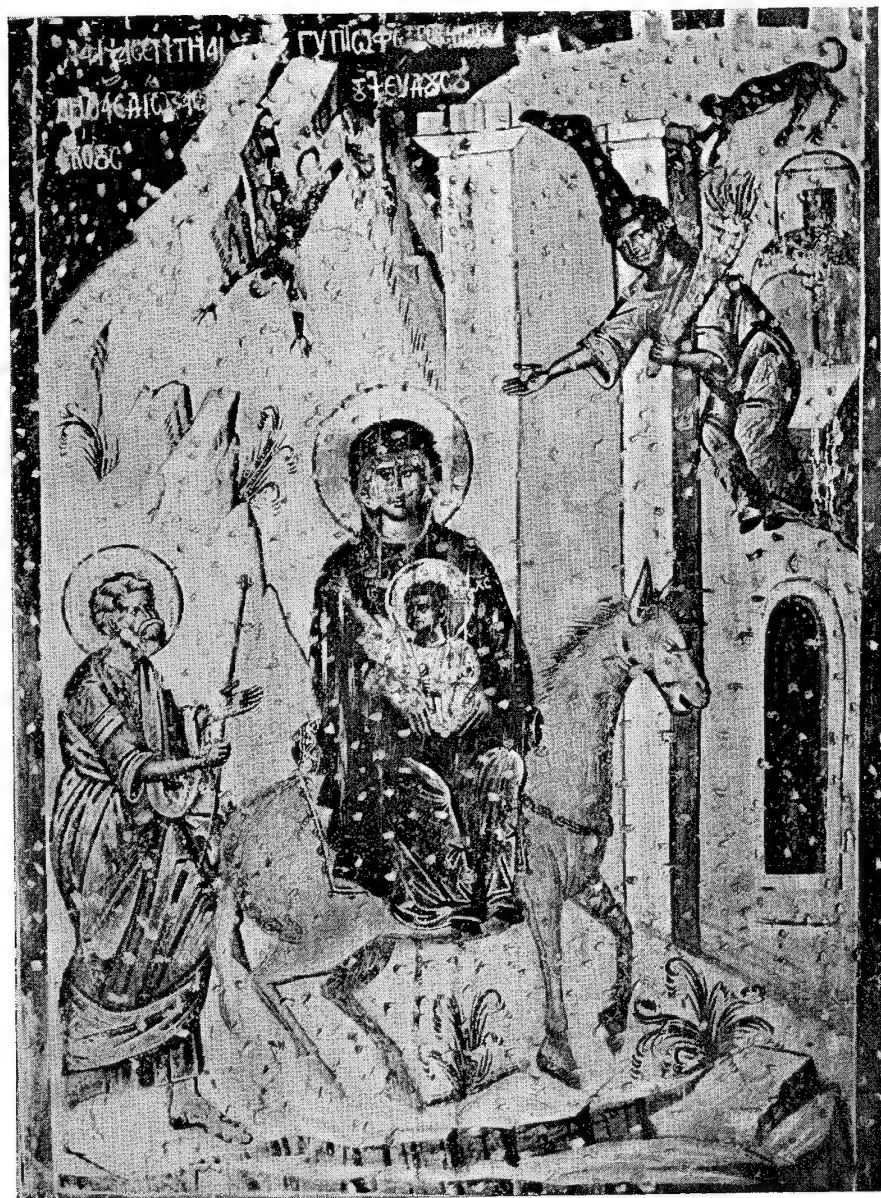
ΟΙΚΟΣ Ε (5).

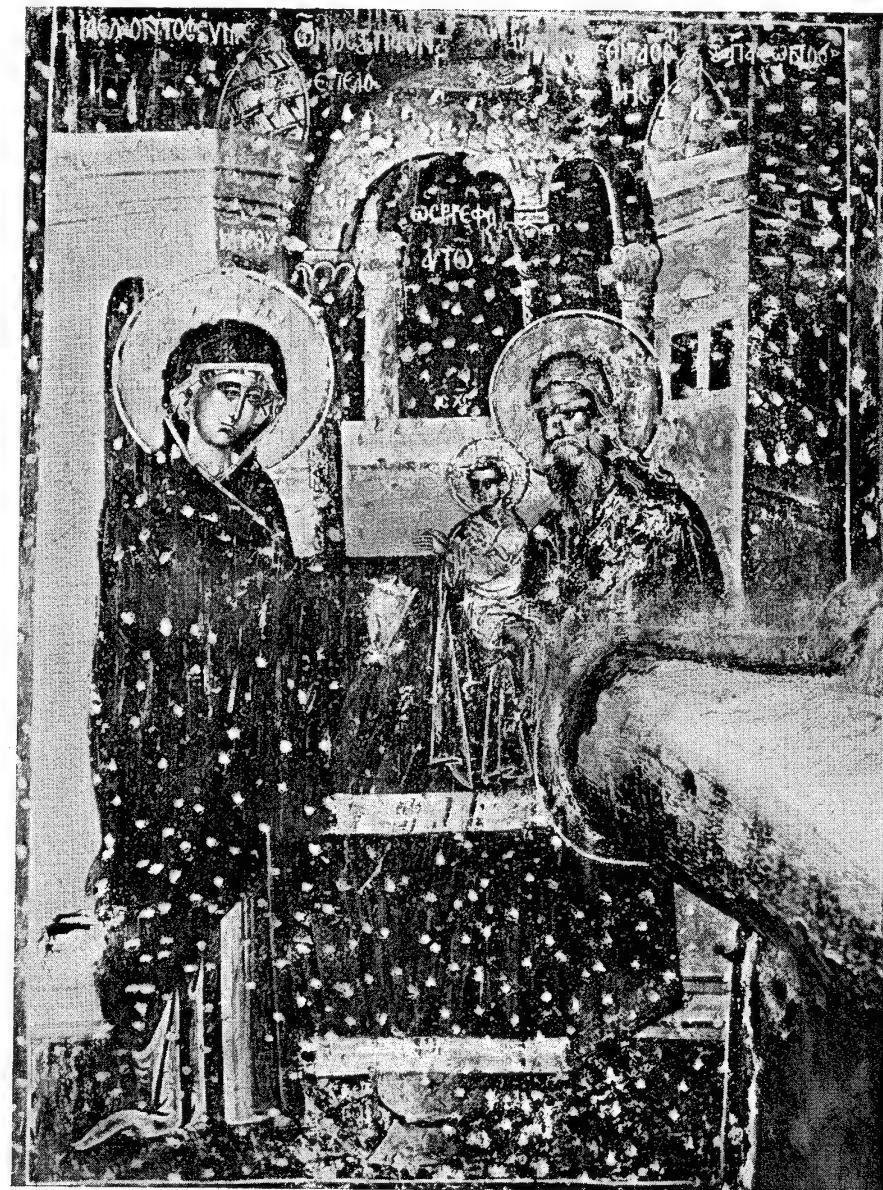
ΟΙΚΟΣ Ζ (6).

ΟΙΚΟΣ Κ (10).

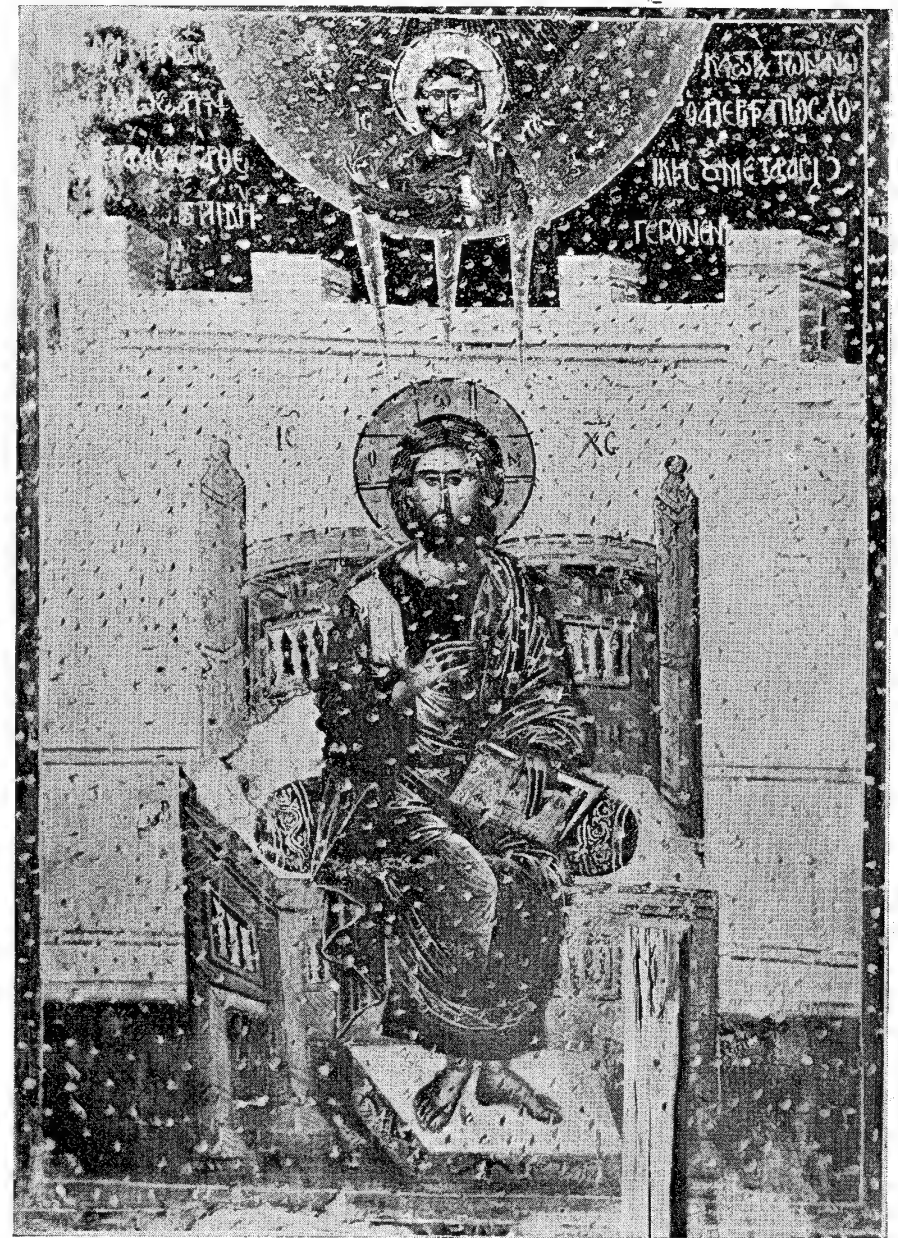
ΟΙΚΟΣ Α (11).

ΟΙΚΟΣ Μ (12).

ΟΙΚΟΣ Ε (14).

ΟΙΚΟΣ Ο (15).

ΟΙΚΟΣ II (16).

σιν τῆς Θεοτόκου Σοφικοῦ τῆς Κορινθίας (16^{ου} αἰ.)¹, καὶ εἰς τὰς Τραπεζὰς τοῦ Χελανδαρίου καὶ τῆς Λαύρας². Τὴν μορφήν ταύτην ἀναγράφει καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (ξ.ἀν. σ. 87).

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Λάμπας ἐν τῇ Αἰ/γύπτῳ φωτισμὸν ἀληθείας ἐδίωξας τοῦ ψεύδους τὸ / σκότος.

Οἶκος M (12) (πίν. 15). Εἰς τὸ βάθος κιβώριον Ἁγ. Τραπεζῆς στηριζόμενον ἐπὶ τεσσάρων κίωνων μὲ κορινθιακὰ κιονόκρανα. Ὁ οὐρανίσκος του εἶναι κόκκινος, οἱ δὲ κίονες φαιοί. Ἡ κάτωθεν τοῦ κιβωρίου Ἁγ. Τράπεζα φέρει βαθυπόρφυρον ἐνδυτήν. Ἐκατέρωθεν τοῦ κιβωρίου εἰκονίζονται δύο κτήρια στεγαζόμενα διὰ καμάρας. Οἱ τοῖχοί των εἶναι πρασινόλευκοι, αἱ δὲ στέγαι κεραμιδόχροοι. Κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ κτηρίου ἴσταται ἡ Παναγία μὲ ὑποπράσινον χιτῶνα καὶ πορφυροῦν μαφόριον. Ἐναντί της εἰκονίζεται ὁ λευκόθριξ θεοδόχος Συμεὼν, φέρων ὑποπράσινον ἱμάτιον, μεσολαβήσει τοῦ ὁποίου κρατεῖ τὸ βρέφος Ἰησοῦν. Ὁ Χριστός, φορῶν χρυσοκίτρινον χιτῶνα, τείνει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας πρὸς τὴν Παναγίαν. Πρόκειται περὶ τοῦ συνήθους εἰκονογραφικοῦ θέματος τῆς Ὑπαπαντῆς. Ἐνταῦθα ὅμως παραλείπεται ἡ προφήτις Ἄννα, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς ἄλλους Ἀκαθίστους, ὡς π.χ. εἰς τὸ παρεκλήσιον τῆς Μ. Βαρλαάμ (Κιβωτὸς Β', σ. θ').

Ἄνω ὑψηλὰ ἡ ἐπιγραφή:

Μέλλοντος Συμεῶνος τοῦ παρόντος αἰῶνος μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος, ἐπεδόθης ὡς βρέφος αὐτῷ.

Οἱ δύο τελευταῖοι Οἶκοι **A** καὶ **M** τοῦ πρώτου μέρους παρίστανται, ὡς εἶδομεν, διὰ τῆς Φυγῆς εἰς Αἴγυπτον καὶ τῆς Ὑπαπαντῆς. Ἐχει ὅμως ἐδῶ ἀντιστροφὴ ἢ χρονολογικὴ σειρὰ των διότι ἡ Ὑπαπαντὴ προηγῆθη τῆς φυγῆς εἰς Αἴγυπτον, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου (κεφ. XV.2) τοῦ [ψευδο]Ματθαίου (Κ. Tischendorf, Εὐαγγ. Ἀπόκρ., Λειψία 1876, 81). Ἡ ἀντιστροφή αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα παραδείγματα τῆς εἰκονογραφίσεως τοῦ Ἀκαθίστου.

Ὁ **Οἶκος N** (13) εἶναι κατεστραμμένος (βλ. εἰκ. 19).

Οἶκος E (14) (πίν. 16). Δεξιᾷ εἰς τὸ μέσον εἰκονίζεται ἀνὴρ ἀνακεκλιμένος ἐπὶ κλίνης τοποθετημένης κατὰ γωνίαν 45° ἐπὶ βραχίονας ἐδάφους. Ἐχει

¹) Ὁ ρά ν δ ο ς, A.B.M.E. A' (1935) σ. 66, εἰκ. 13.

²) Millet, Athos, πίν. 101,3 καὶ 147.

καστανήν τὴν κόμην καὶ βραχὺ τὸ γένειον. Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ πλούσιον πορφυροῦν ἱμάτιον καλύπτον τοὺς ὤμους καὶ τὰς χεῖρας, ἀναδιπλούμενον δὲ δεξιᾷ εἰς πολλὰς καμπύλας πτυχάς. Ἀριστερά του εἰκονίζονται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, τρεῖς μορφαί, μὴ σωζόμεναι ἀκέραιαι. Ἐκ τούτων ἡ δεξιὰ κάτω εἰκονίζει νεαρὸν ἀγένειον ἄνδρα, ὅστις, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰς δύο ἄλλας μορφάς, δεικνύει διὰ τῆς τεταμένης ἀριστερᾶς του χειρὸς τὸν ἀνακεκλιμένον ἄνδρα. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων μορφῶν ἡ μία—ἀνδρὸς μὲ ἑλαφρὸν γένειον—τείνει τὰς χεῖρας εἰς σχῆμα ἱερείας πρὸς τὸν ἀνακεκλιμένον, ἐν ᾧ ἡ ἄλλη—ἀνὴρ ἀγένειος—θέτει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ πρώτου. Τὸ ἀριστερὸν καὶ τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ πίνακος εἶναι κατεστραμμένον. Ὁ ἱκετεύων ἀνὴρ φορεῖ κυανοῦν χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ πορφυροῦν ἱμάτιον, οἱ δὲ ἄλλοι δύο ἱμάτιον πορφυροῦν. Αἱ σάρκες τῶν νεαρῶν μορφῶν εἶναι ροδαλαὶ μὲ σκιὰς ἐλαιοχρόους ἀποδιδούσας τὸν ὄγκον. Ὑπεράνω τοῦ πίνακος εἶναι ἐξωγραφημένη διπλῇ ἐλικοειδῇ ταινίᾳ, κοκκίνη ἐναλλάξ καὶ πρασίνη, ὕψους ὀλικοῦ 0.29 μ.

Ἐπιγραφή:

Ξένον τόκον ἰδόντες ξενωθῶμεν τοῦ κόσμου.

Ὁ κατακεκλιμένος πρέπει νὰ εἶναι ὁ τοῦ ὕμνου «ὕψιλος», ὅστις ἐπὶ γῆς ἐφάνη ταπεινὸς ἀνθρώπος.

Ἡ παράστασις τοῦ οἴκου τούτου εἶναι τελείως διάφορος ἀπὸ τὴν ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων (σ. 147) διαγραφομένην. Εἰς τὸ δογματικὸν τοῦτο μέρος οἱ ἀγιογράφοι συνθέτουσιν, ὡς γνωστὸν, κατ' ἐλευθέραν ἔμπνευσιν εἰκονογραφικὰς συνθέσεις¹.

Οἶκος Ο (15) (πίν. 17). Ἄνω ἐντὸς ἀντεστραμμένου ἡμικυκλικοῦ τόξου ἀπὸ τοῦ ὁποῦ καταβαίνουν τρεῖς ἀκτῖνες, εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ὁ Χριστός, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς συνεπτυγμένον εἰλητόν. Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπράσινον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλίες. Κάτωθεν τοῦ ἡμικυκλίου εἰκονίζεται δευτέρα μορφή τοῦ Χριστοῦ ὁλοσώμου, καθημένου, μεσολαβήσει κυλινδρικοῦ κατακόσμου προσκεφαλαίου, ἐπὶ πολυτελοῦς σκαλιστοῦ θρόνου, ἔχοντος τὴν ῥάχιν καὶ τὰς κάτω πλευρὰς διατρήτους. Ὁ Χριστός, πρὸς τὸν ὁποῖον διευθύνονται αἱ ἐκ τοῦ ἄνω ἡμικυκλίου ἀκτῖνες φωτός, ἔχει τὴν κόμην καστανήν καὶ ροδαλὸν τὸ πρόσωπον μὲ σκιὰς ἐλαιοχρόους, φορεῖ δὲ χιτῶνα πορφυροῦν χειριδωτὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικτογάλαζον ἱμάτιον μὲ λευκάς γραμμάς τονιζούσας τὰς πολλὰς πτυχάς, εἰς ἃς τοῦτο καταπίπτει ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου, καλύπτον ὅλον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς του ὁ Χριστὸς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς

¹) Βλέπε σχετικῶς J. M y s l i v e d, *Seminarium Kondakovianum* V, 1932, σ. 97 ἑξ. καὶ Α. Ξυγγόπουλον, Ἐπ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. 10, 1933, σ. 323.

ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Εἶναι ὑποδεδεμένος ἑλαφρὰ σανδάλια μεθ' ἱμάντων, πατεῖ δ' ἐπὶ ὀρθογωνίου ὑποποδίου, εἰκονιζομένου μὲ ἀντίθετον τῆς φυσικῆς προοπτικῇ. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἄνω ἡμικυκλίου, ἀριστερᾷ καὶ δεξιᾷ, ἡ ἐπιγραφή:

Ὁλος ἦν ἐν τοῖς κάτω καὶ τῶν ἄνω [οὐ]δόλως ἀπῆν [ὁ ἀπερίγραπτος].

Τούτου ἕνεκα εἰκονίζεται ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς καὶ κάτω ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἄνω ἐν τῷ οὐρανῷ¹.

Οἶκος Π (16) (πίν. 18). Τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ἄνω κωνικός, βαθμιδωτὸς ροδόχρους βράχος μὲ πρασίνοὺς θάμνους. Κάτωθεν του ἀνοίγεται σπηλαῖον μὲ τριγωνικὴν ἄνω ἀπόληξιν καὶ βαθυκύανον κάμπον. Εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας, ἐκατέρωθεν τοῦ βράχου, εἰκονίζονται, διατεταγμένοι λοξῶς, ἀνὰ τρεῖς ἄγγελοι γονατιστοί, ὑψούντες τὴν μίαν χεῖρα κάτωθεν τοῦ ἱματίου των.

Τοῦ ἀριστεροῦ τάγματος τῶν ἀγγέλων τὰ ἱμάτια εἶναι: τοῦ πρώτου χρώματος πρασίνου πρὸς τὸ πορτοκαλί, τοῦ δευτέρου βαθυπόρφυρον καὶ τοῦ τρίτου κιτρινόλευκον μὲ πορφυρὰς πτυχάς, τοῦ δὲ δεξιοῦ κατὰ σειράν πορφυροῦν, φαιοπράσινον καὶ φαιογάλαζον.

Ἐντὸς τοῦ κάτωθεν σπηλαίου, παριστῶντος ἀσφαλῶς τὸ σπηλαῖον τῆς Βηθλεέμ, εἰκονίζεται λευκὸς ἵππος, μὲ πρασινὸν κατάκοσμον ἐφίππιον, εἰς δὲ τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου κατεστραμμένη ἡ φάτιχη. Δεξιᾷ ἐπὶ τοῦ βράχου παρίσταται καθημένος νεαρὸς, ἀγένειος ἀνὴρ, ἐνδεδυμένος βραχὺν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ῥάβδον, τὴν δὲ δεξιὰν φέρει πλαγίως πρὸ τοῦ στήθους. Εἶναι πιθανώτατα ποιμήν. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Πᾶσα φύσις ἀγγέλων κατεπλάγη τὸ μέγα τῆς σῆς ἐνανθρωπίσεως ἔργον.

Εἰς ἄλλας παραστάσεις τοῦ Ἀκαθίστου ὁ οἶκος Π εἰκονίζεται μὲ τὸν Χριστὸν νεαρὸν, ἱστάμενον ὄρθιον ἐν τῷ μέσῳ καὶ μὲ πλῆθος ἀγγέλων ἐκατέρωθεν αὐτοῦ².

Πλάτος πίνακος 1.59 μ.

¹) Εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ Χελανδαρίου, τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Δοχειαρίου τοῦ Ἁγ. Ὁρους ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς δόξης (M i l l e t, Athos, πίν. 103, 1, 147 καὶ 236, 1). Ὁμοίως καὶ εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βασιλίδος (Κιβωτὸς Β, σ. 1α').

²) Οὕτω π.χ. εἰς τὸν Ἀκάθιστον τῆς Μολυβοκλησιᾶς, καὶ τῆς Μ. Δοχειαρίου (M i l l e t, Athos, πίν. 155, 1 καὶ 236, 1) τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βασιλίδος τῶν Μετεώρων (1637) (Κιβωτὸς, τ. Β', 1953, σ. 1α'). Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι σύμφωνος καὶ πρὸς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων (ἑ.ἀν. σ. 148).

Οἶκος P (17) (πίν. 19). Εἰς τὸ βάθος πλουσία ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις, μὲ πρασινωποὺς κορινθιακοὺς κίονας, τοξωτὰ παράθυρα, ἀέτωμα καὶ κυματίζοντα διακοσμητικὰ ὑφάσματα. Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ ἡ Θεοτόκος καθημένη καὶ στρέφουσα ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς τ' ἀριστερά. Φορεῖ ὑπεράνω ἀνοικτοῦ χιτῶνος τὸ πορφυροῦν μαφόριον, κρατεῖ δ' ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς τὸν νεαρὸν Χριστόν, περιβεβλημένον χρυσοκίτρινον ἱμάτιον καὶ προσβλέποντα τὴν μητέρα του, εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὄρθιον συνεπτυγμένον εἰλητόν. Δεξιᾷ τῆς Παναγίας παρίστανται 3 ὄρθιαι μορφαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μέση, ἐστεμμένη καὶ μὲ καστανὸν γένειον, ἡ ἀριστερὰ ἀκάλυπτος, ἡ δὲ δεξιὰ μὲ πράσινον μανδήλιον ἐν εἵδει σαρκίου. Ἡ μορφὴ αὕτη φορεῖ ποδὴρην πορτοκαλιόχρουν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπράσινον ἱμάτιον. Ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας εἰκονίζεται ὁμὰς ἐκ 5 προσώπων, ἐξ ὧν 4 νέοι, ὁ δ' ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῶν γέρον λευκογένειος, ὅστις καὶ τείνει τὰς δύο χεῖρας πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν Χριστόν εἰς σχῆμα ἱκεσίας. Τῆς ὁμάδος σώζονται καλῶς μόνον αἱ κεφαλαὶ καὶ τὸ ἄνω μέρος τῶν ἐνδυμάτων. Εἰς τὸ κάτω μέρος θὰ εἰκονίζοντο, συμφώνως πρὸς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, (σ. 148) «βιβλία κατὰ γῆς ἀνοικτὰ καὶ σφαλισμένα».

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

Ρήτορας πολυφθόγγους ὡς ἰχθύας ἀφώνους, ὁρῶμεν ἐπὶ σοὶ Θεοτόκε.

Οἶκος Σ (18) (πίν. 20). Εἰς τὸ βάθος ὑψηλὸν βουνὸν δικόρυφον, ἀφίνον νὰ διαφαίνεται μετὰ τῶν δύο κορυφῶν τοῦ πόλις ἀφ' ὑψηλοῦ. Ἐπὶ τῶν ἐρυθρωπῶν βράχων πράσινα δενδρύλλια. Κάτω, εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον, εἰκονίζεται ἀνακλιμένος ὁ νεαρὸς Χριστὸς - Ἑμμανουήλ (ἐπιγραφή IC - XC), μὲ τὴν κεφαλὴν περιβαλλομένην ὑπὸ ἐνσταύρου φωτοστεφάνου, ἐφ' οὗ τὰ γράμματα Ο - Ω - Ν (ὁ ὦν). Φορεῖ λευκὸν χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ μακροῦ σήματος κατερχομένου ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ τοῦ ὤμου. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός του καλύπτεται ὑπὸ ἐρυθροῦ ἱματίου. Ἀριστερᾷ τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἐστραμμένη πρὸς τὸν υἱόν της, περιβεβλημένη δὲ τὸ σύνθηθες πορφυροῦν μαφόριον καὶ στηρίζουσα τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς χειρός. Δεξιᾷ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπεράνω τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται δύο ἄλλαι μορφαὶ εἰς μικροτέραν κλίμακα φέρουσαι βραχεῖς πορφυροῦς χιτῶνας. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη, γηραιά, παρίσταται καθημένη καὶ ἐστραμμένη πρὸς δεξιὰ, ἐτοιμαζομένη δὲ νὰ καταφέρει σφῦραν ἐπὶ τοῦ ἄκμονος, ἡ δὲ δευτέρα, βαίνουσα πρὸς τ' ἀριστερά, κρατεῖ εἰς τὰς δύο ὑψωμένας χεῖρας τῆς ἀδιάγνωστον τι ἀντικείμενον. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Σῶσαι θέλων τὸν κόσμον...

Ἡ σκηνὴ αὕτη διαφέρει τελείως τῆς ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων παρεχομένης διότι ἐδῶ ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἀνακλιμένος κατὰ τὸ

πρότυπον τοῦ «Ἀναπεσόντος» (Γέν. μθ', 9), θέματος συμβολίζοντος τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ¹. Ἡ παρ' αὐτὸν ἱσταμένη Παναγία εἰκονίζεται συχνάκις εἰς τὸ θέμα τοῦ ἀναπεσόντος². Αἱ δύο ἄλλαι μορφαὶ συμβολίζουν πιθανῶς κοινούς ἀνθρώπους τῆς κοινωνίας (τοῦ κόσμου), εἶναι δ' ἀσφαλῶς δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ ἀγιογράφου μας. Ἄλλοι ἀγιογράφοι ἀποδίδουν τὴν σκηνὴν ὅπως καὶ τὴν συνήθη εἰς Ἄδου κάθοδον, ὡς π.χ. ὁ ἱερεὺς Ἰωάννης τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μ. Βαρλαάμ (Κιβωτὸς Β', σ. 1β') καὶ ὁ τῆς Τραπεζῆς Χελανδαρίου καὶ τῆς Μολυβοκλησιᾶς τοῦ Ἀγ. Ὁρους³.

Οἶκος T (19) (πίν. 21). Εἰς τὸ μέσον εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἐστραμμένη κατὰ τὰ 3/4 πρὸς τ' ἀριστερά. Φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ πορφυροῦν μαφόριον, τοῦ ὁποίου αἱ πτυχαὶ τονίζονται μὲ λευκὰς γραμμάς. Ἐκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται ἀνὰ 3 ἕως 4 μοναχοὶ μὲ χιτῶνα κόκκινον καὶ πράσινα ἱμάτια καὶ κουκούλια. Ἡ Παναγία τὴν ἀριστερὰν χεῖρα φέρει πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω, τὴν δὲ δεξιὰν προβάλλει ἄνω μὲ ἀνοικτοὺς τοὺς δακτύλους. Ἀφ' ἐτέρου οἱ μοναχοὶ ἐκτείνουν τὰς χεῖρας ὁριζοντίως πρὸς τὴν Θεοτόκον, εἰς σχῆμα δεήσεως. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ταινία μὲ κοσμήματα καὶ πλαίσιον μὲ καμπύλας, συνηθιζομένης ὡς ἄνω διακόσμησις ἀνοιγμάτων σπιτιῶν τῆς Τουρκοκρατίας.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Τεῖχος εἰ τῶν παρθένων Θ[εοτό]κε Παρθένε καὶ πάντων...

Διαστάσεις τοῦ πίνακος: πλάτος 1.22 × ὕψος 1.825. Ἀριστερᾷ τοῦ πίνακος μας ὑπάρχει στενὸς πίναξ (πλ. 0.40) μὲ ροδακοειδὲς κόσμημα.

Καὶ ἡ παράστασις αὕτη διαφέρει τῶν συνήθων, αἵτινες ἐκατέρωθεν τῆς Παναγίας εἰκονίζουσι πλῆθος παρθένων, οἷον ἀπαιτεῖ καὶ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (σ. 148). Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὸν Ἀκάθιστον τῆς Παντανάσεως τοῦ Μυστρᾶ⁴ ἀριστερᾷ μὲν τῆς Παναγίας εἰκονίζεται ὁμὰς ἐστεμμένων παρθένων, δεξιᾷ δ' ἀνδρῶν.

Οἶκος Y (20) (πίν. 22). Ἄνω εἰς τὸ βάθος, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, οἰκοδομήματα. Τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ὁ Χριστὸς κατὰ μέτωπον, καθήμενος ἐπὶ θρόνου, μεσολαβήσει κατακόσμου κυλινδρικοῦ προσκεφαλαίου. Εἶναι ἐν-

¹) Περὶ τοῦ θέματος τοῦ Ἀναπεσόντος εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὄρα K o n d a k o f - M i n n s, The Russian Icon, σ. 109.

²) Ὡς π.χ. εἰς τὸ Σεβρικὸν Ψαλτήριον τοῦ Μονάχου S t r z y g o w s k i, Serb. Psalter, πίν. LVI, 141.

³) M i l l e t, Athos, πίν. 102, 11, καὶ 155, 11, ἐνθα δεξιᾷ σπήλαιον μὲ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν καὶ ἀριστερᾷ Ἀγγελοῦ.

⁴) M i l l e t, Monuments byzantins de Mistra, 151_a.

δεδυμένος ἀρχιερατικὴν στολὴν - ^{βαλκόν} φατλόντον κατάκοσμον με κιτρίνας ταινίας, ὁμοφόριον με μεγάλους μέλανας σταυρούς καὶ ἐπιγονάτιον. Διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἀπὸ τοῦ θρόνου καὶ ἄνω περιβάλλεται ὑπὸ ἑλλειψοειδοῦς δόξης (mandorla), ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἄχνα ἐξωγραφημένοι ἕξ ἄγγελοι, ἅνα τρεῖς ἐκατέρωθεν, ἐπάλληλοι¹. Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται νεαρὸς καὶ γλυκὺς, με ροδόχρουν τὸ πρόσωπον καὶ βαθυπόρφυρον τὴν κόμην. Δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τῆς «δόξης» εἰκονίζονται γενειοφόροι ἱεράρχαι με λευκὰ φαλόνια καὶ ὁμοφόρια κοσμούμενα με μεγάλους μέλανας σταυρούς. Ἐκ τῶν δύο ὁμάδων ὁλόκληροι διακρίνονται μόνον οἱ πρῶτοι καὶ ἡ κεφαλὴ τῶν δευτέρων, ἐν ᾧ τῶν ἄλλων φαίνονται μόνον τμηματικῶς οἱ φωτοστέφανοι. Οἱ δύο πρῶτοι ἐκάστης ὁμάδος τείνουσι πρὸς τὸν Χριστὸν τὰς χεῖρας εἰς σχῆμα ἱερείας.

Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων πλὴν τῶν Ἱεραρχῶν ἀναγράφει περὶ τὸν Χριστὸν καὶ ἁγγέλους, οἱοὶ εἰκονίζονται π.χ. εἰς τὸν Ἀκάθιστον τῆς Μ. Βαρυλαάμ. Ὁμοίαν παράστασιν τοῦ οἴκου Υ συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Μ. Λαύρας (Millet, Athos, πίν. 147).

Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

Ὑμνος ἅπας ἡττάται συ|νεκτείνεται σπεύδων τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρμῶν σου.

Οἶκος Φ (21) (πίν. 23). Τὸ ἀριστερὸν ἡμῖς τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ἡ Παναγία περιβαλλομένη ὑπὸ μεγάλης ἑλλειψοειδοῦς δόξης. Εἶναι ἐνδεδυμένη πράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ βαθυπόρφυρον μαφόριον. Κρατεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ὀρθίαν μεγάλην λαμπάδα εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁποίας εἰκονίζεται ἐντὸς κυκλικοῦ μεταλλίου, ὁ νεαρὸς Χριστὸς ἐν προτομῇ. Οὗτος, ἐνδεδυμένος λευκά, διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Τὸ ἄνω ἀριστερὸν μέρος τοῦ πίνακος εἶναι κατεστραμμένον, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν εἰκονίζονται βράχοι με δένδρα, κάτωθεν τῶν ὁποίων ἀνοίγεται σπήλαιον ἀπὸ τοῦ ὁποίου φαίνονται ἐξερχόμενοι ἄνδρες ἄνευ φωτοστέφανου (ὄχλος), ἄλλοι ἐλαφρῶς γενειοφόροι καὶ ἄλλοι ἀγένειοι, ἐνδεδυμένοι ποδήρεις χειριδωτοὺς χιτῶνας καὶ ἱμάτια καὶ τείνοντες τὰς χεῖρας πρὸς τὴν Θεοτόκον εἰς σχῆμα ἱερείας (πίν. 23). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος δὲν σώζεται ἐπιγραφή, εἶναι ὅμως προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ οἴκου Φ.

Φωτοδόχον λαμπάδα τοῖς ἐν σκότει φανεῖσαν, ὁρῶμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον κλπ.

¹) Ὅμοιοι ἄχνα ἀποδιδόμενοι ἄγγελοι εἰκονίζονται καὶ ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρά (Millet, Mon. byz. de Mistra, πίν. 116,4) καὶ εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς Μ. Διονυσίου τοῦ Ἀγ. Ὁρους (Millet, Athos, πίν. 197,2).

καὶ λόγῳ τῆς τάξεως τοῦ πίνακος καὶ διότι ἡ Παναγία κρατεῖ λαμπάδα, τὴν φλόγα τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ὁ Χριστὸς, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ σπηλαίου ἐξερχόμενοι ἄνδρες εἶναι οἱ «ἐν σκότει», εἰς οὓς ἐφάνη ἡ φωτοδόχος λαμπάς. Ἡ ἡμετέρα παράστασις εἶναι σχεδὸν καθ' ὅλα ὁμοία πρὸς τὴν τῆς ἀγιορειτικῆς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου (Ε.Ε.Β.Σ. σ. 328 εἰκ. 10) καὶ τῆς Μ. τοῦ Χελανδαρίου (Millet, Athos, 102,4).

Ἡ παράστασις τῆς φωτοδόχου λαμπάδος ἀπεικονίσθη ὑπὸ τῶν ζωγράφων κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους περὶ τῶν ὁποίων λεπτομερῶς ἐπραγματεύθη ὁ συνάδελφος Α. Ευγγόπουλος¹. Εἰς τὰς περισσοτέρας ἐξ αὐτῶν² οἱ «ἐν σκότει» παρίστανται, ὡς ἐνταῦθα, ἐξερχόμενοι ἀπὸ σπηλαίου.

Πλάτος πίνακος 1.33 μ.

Οἶκος Χ (22) (πίν. 24). Εἰς τὸ βάθος δικόρυφον ἐσχηματοποιημένον, φαιογάλαζον βουνόν. Εἰς τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος εἰκονίζεται εἰς μεγάλην κλίμακα ὁ Χριστὸς πατὴρ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, καταπίπτον ἐμπρὸς του εἰς γωνιώδες σχῆμα. Φορεῖ ἀνοικτογάλαζον, ἐξωσμένον χιτῶνα μετὰ σημείου εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ καστανόχρουν ἱμάτιον καλύπτον τὸν ἀριστερόν του ὄμιον καὶ ὄλον τὸ κάτω σῶμα. Αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου τονίζονται με ἐρυθρὰς γραμμάς. Ἀριστερὰ καὶ κάτω τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται, κατὰ 3/4 ἐστραμμένοι πρὸς τὸν Χριστόν, ὁ Ἀδὰμ λευκόθριξ, ἡ Εὐὰ με πορφυρᾶν κόμην καὶ τρίτη μορφή, τῆς ὁποίας φαίνεται μόνον τμήμα τῆς μελανῆς κόμης καὶ τοῦ στεφάνου. Αὕτη θὰ εἶναι πιθανώτατα ὁ Ἄβελ. Καὶ οἱ τρεῖς ἐξέρχονται ἀπὸ ὀρθογωνίων σαρκοφάγων, ὅπως εἰς τὴν σκηνὴν τῆς εἰς Ἄδου καθόδου, ἐνθα ἐπίσης ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζονται, ὡς ἐνταῦθα, οἱ προφητάναντες Δαυὶδ καὶ Σολομὼν ἐνδεδυμένοι πολυτελεῖς βασιλικὰς στολὰς καὶ φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμματα. Ὅπισθεν τῶν διακρίνεται καὶ ἐδῶ τμήμα τῆς μελανῆς κόμης καὶ τοῦ φωτοστέφανου τρίτης μορφῆς.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἡ ἐπιγραφή:

[Χάριν δοῦναι θελήσας ὁφλημάτων ἀρχαίων] ὁ πάντων χρεωλύτης ἀνθρώπων.

Κατὰ ταῦτα τὸ εἰλητόν, ὅπερ κρατεῖ ἀνεπτυγμένον ὁ Χριστὸς, ἀνέγραφε τὰς ὀφειλὰς (ὁφλημάτων) τῶν ἀνθρώπων, τὰς ὁποίας καταργεῖ, ὁ εἰς πάντας τοὺς δικαίους τὰ χρεὴ συγχωρῶν (χρεωλύτης) Χριστὸς.

¹) Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. τ. I (1933) σ. 324-339.

²) Τράπεζα Μ. Λαύρας 1512 (Millet, Athos, πίν. 146-4, ἀρ. 2). Παρεκκλήσιον Τριῶν Ἱεραρχῶν Μ. Βαρυλαάμ Μετεώρων (1937) (Κιβωτός, Β', 1953, σ. 18').

Ὁμοία σύνθεσις τοῦ οἴκου Χ εὐρίσκεται καὶ εἰς τοὺς Ἀκαθίστους Ὑμνους τῶν Μ. Λαύρας καὶ Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹ καὶ τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μ. Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων². Ἀξίον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τὸ ἐν σχήματι V εἰκονιζόμενον χ/φον οὐδέποτε εἰκονίζεται ἐσχισμένον εἰς δύο—ὥς γράφει ὁ ὕμνος (καὶ σχίσας τὸ χειρόγραφον) καὶ υἱοθετεῖ ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων (σ. 148), ἀλλὰ πάντοτε γωνιώδες, ἥτοι τεθλασμένον εἰς δύο.

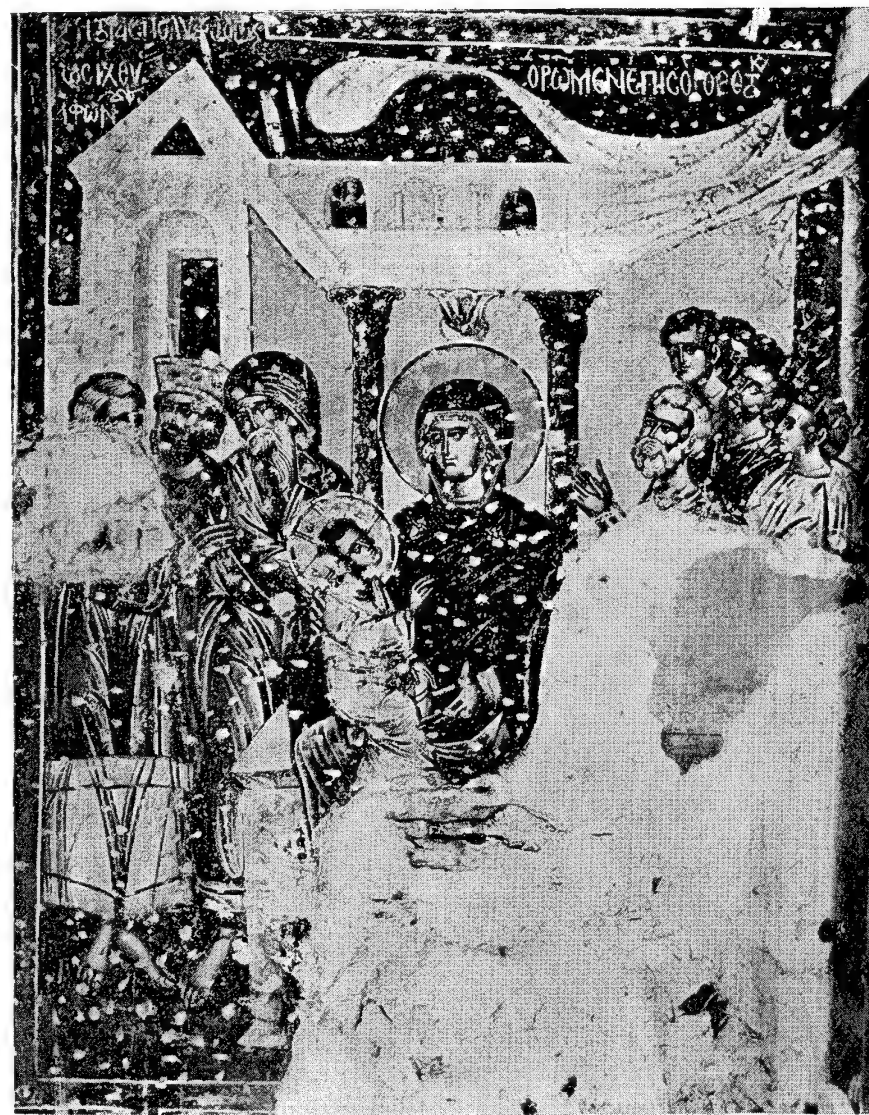
Οἶκος Ψ (23) (πίν. 25) Εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ἀνοικτόφαιον οἰκοδόμημα με ὀδοντωτὴν κορνίζαν, καλυπτομένην ἀπὸ σκοτεινὸν διακοσμητικὸν ὕφασμα. Πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος ζωγραφεῖται, κατὰ τὸν ἄξονα, μέγας σταυρός, δεξιᾷ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἡ Παναγία καθημένη (μεσολαβήσει κυλινδρικοῦ προσκεφαλαίου) ἐπὶ ξυλίνης ὀρθογωνίου κασέλλας, ἄνευ ράχεως. Ἡ Θεοτόκος, ἐλαφρῶς πρὸς τ' ἀριστερὰ ἐστραμμένη, φέρει εἰς τοὺς κόλπους τῆς τὸν νεαρὸν Χριστόν, εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς σφαῖραν, ἐφ' ἧς σταυρός. Καὶ ἡ μὲν Παναγία φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ βαθυπόρφυρον μαφόριον, ὁ δὲ Χριστὸς χιτῶνα καὶ ἱμάτιον πορτοκαλιόχροα. Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ πίνακος καταλαμβάνει ὁμάς ἐκ 5 ἀνδρικῶν μορφῶν, ἐξ ὧν ἡ προσθία, γενειοφόρος, φέρει λευκὴν ἱερατικὴν στολὴν με ἐπιτραχήλιον ἐσωτερικῶς, κρατεῖ δὲ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ὀριζοντίως Εὐαγγέλιον. Ἡ δεξιᾷ αὐτοῦ, δευτέρα γενειοφόρος μορφή φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ γαλάζιον ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μηνισκοειδὲς σκιαδίου, κρατεῖ δὲ ἀνοικτὸν χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἀναγινώσκουσα.

Αἱ τρεῖς ἄλλαι ὀπισθεν εἰκονιζόμεναι μορφαί, ἔχουσαι βραχὺ ξανθὸν γένειον, φοροῦσιν ὅμοια πρὸς τὴν δευτέραν καλύμματα κεφαλῆς. Πρόκειται βεβαίως περὶ ψαλτῶν, συμφώνως ἄλλωστε καὶ πρὸς τὴν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας διατηρεῖται μόνον ἡ λέξις ψάλλοντες. Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων ἀναγράφει μεταξὺ τῶν ψαλτῶν καὶ διακόνους κανοναρχοῦντας.

Οἶκος Ω (24) (πίν. 26). Τοῦ πίνακος τούτου σώζεται μόνον τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ εἰκονίζον εἰς τὸ βάθος λευκὸν οἰκοδόμημα με ψευδοκουφικὴν διακόσμησιν. Ἄν κρίνωμεν ἐξ ἀναλόγων ἀπεικονίσεων τοῦ οἴκου Ω καὶ ἐκ τοῦ πρώτου στίχου αὐτοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ προσφώνησιν πρὸς τὴν Παναγίαν (ᾠδὴ πανύμνητε Μήτηρ) θὰ πρέπει εἰς τὸ μέσον τοῦ πίνακος νὰ εἰκονίζετο ἡ Παναγία ὀρθία κρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστόν, ἢ καὶ μόνον εἰκὼν αὐ-

¹) Millet, Athos, πίν. 146-7, Β' καὶ 236, ²².

²) Κιβωτός, τ. Β' (1953) σ. 18'.

ΟΙΚΟΣ Ρ (17).

ΟΙΚΟΣ Σ (18).

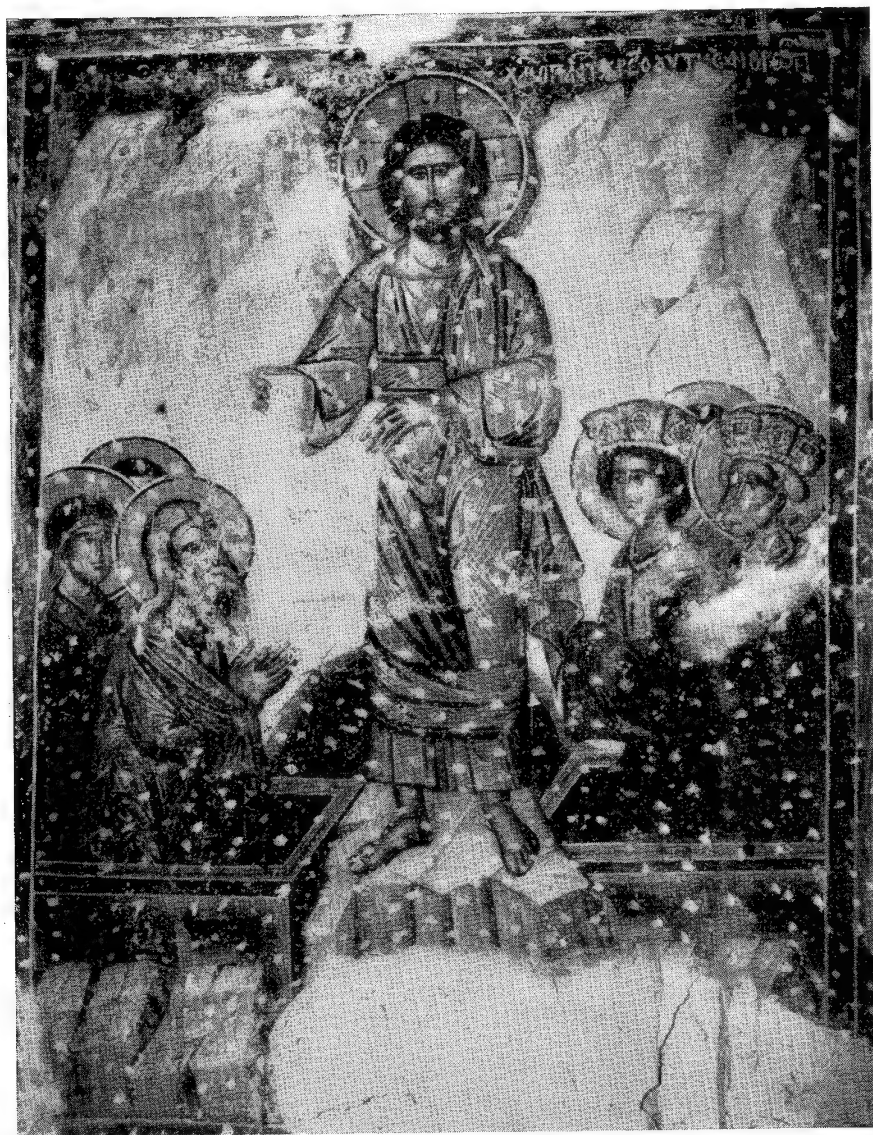
ΟΙΚΟΣ Τ (19).

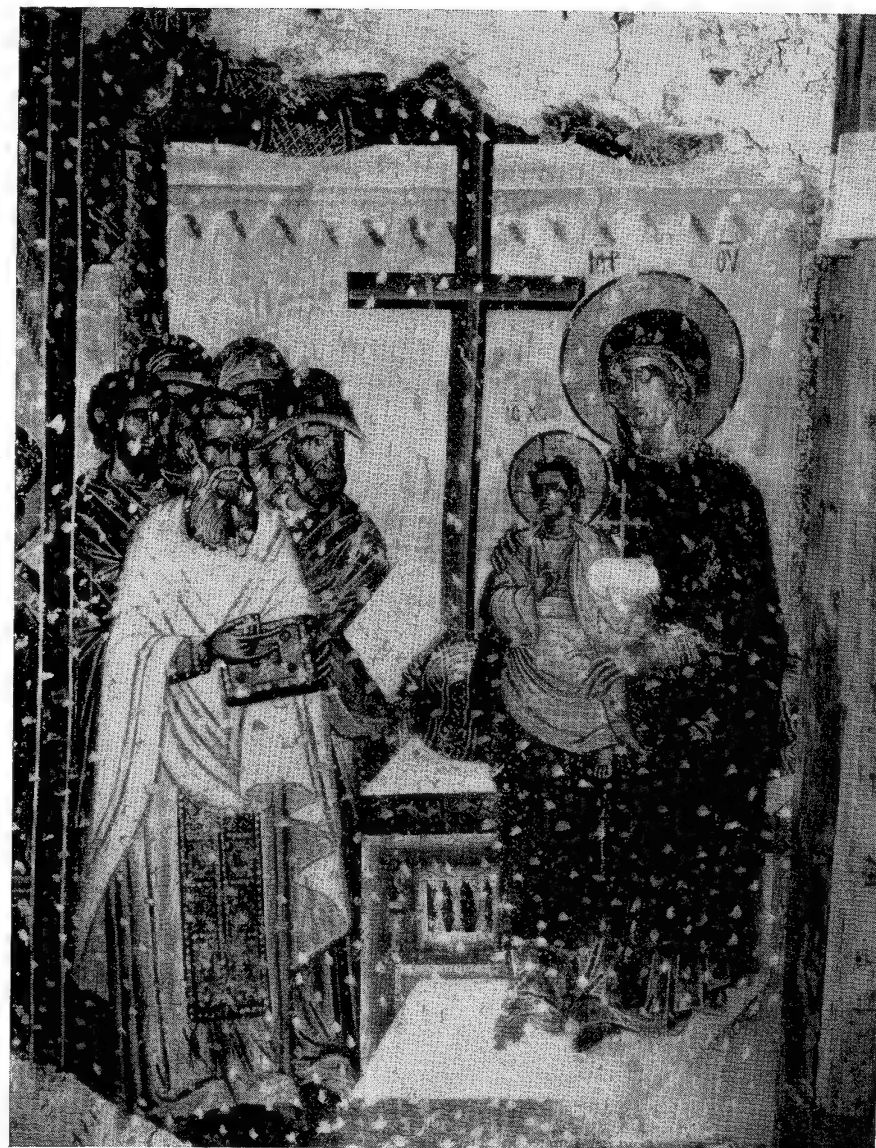
ΟΙΚΟΣ Υ (20).

ΟΙΚΟΣ Φ (21).

ΟΙΚΟΣ Χ (22).

ΟΙΚΟΣ Ψ (23).

ΟΙΚΟΣ Ω (24).

τῆς¹. Ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς ομάδες προσώπων—ἀρχιερέων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἑστεμμένων καὶ ἄλλων ἀφ' ἑτέρου—ὡς ἐν Μ. Χελανδαρίου καὶ Λαύρας². Τοιοῦτοι ἑστεμμένοι, λευκογένειοι ἄνδρες εἰκονίζονται καὶ ἐνταῦθα τέσσαρες εἰς τὸ σωζόμενον ἀριστερὸν ἥμισυ, πλὴν δ' αὐτῶν εἰκονίζονται καὶ ἄλλοι ὄριμοι καὶ νεαροὶ ἄνδρες μὲ σγουρὰ μαλλιά κρατοῦντες ὑψηλὰ λάβαρα. Ἑστεμμένοι καὶ μὴ τείνουσι πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὰς χεῖρας εἰς στάσιν ἱκεσίας, τὸ δὲ βλέμμα των οἱ πλεῖστοι στρέφουν πρὸς τὰ ἄνω.

Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων ὁμιλεῖ περὶ βασιλέων, ἱερέων, ἀρχιερέων καὶ δοσίων προσευχομένων, ἄλλων γονατιστῶν καὶ ἄλλων κρατούντων χαρτιά καὶ λεγόντων «ἀλληλουῖα». Εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μ. Βαρλαάμ εἰκονίζονται ἑκατέρωθεν οἱ Ἀπόστολοι μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον³.

Ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ δὲν σώζεται.

ΣΚΗΝΑΙ ΕΚ ΤΗΣ Π. ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Κάτωθεν τῶν οἰκῶν ἦσαν ἐξωγραφημένοι κατ' ἀμφοτέρω τὰ τοιχώματα τοῦ ἱεροῦ καὶ ἄλλοι πίνακες εἰκονίζοντες σκηνὰς ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. Οἱ πίνακες οὗτοι, κατεστραμμένοι σήμερον οἱ πλεῖστοι, ἔφθανον καὶ μέχρις ὕψους 1.48 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, τῆς ὑπολοίπου μέχρι τοῦ δαπέδου ἐπιφανείας καταλαμβανομένης ὑπὸ τῆς παραστάσεως ὀρθοστατῶν μετὰ κοσμημάτων. Ἐκ τῶν πινάκων τούτων ἐπὶ μὲν τοῦ νοτίου τοιχώματος διεσώθη εἰς κατὰ τὰ 3/4 καὶ δεύτερος μόνον κατὰ τὴν ἄνω δεξιάν του γωνίαν (εἰκ. 18). Ἐπὶ δὲ τοῦ βορείου τοιχώματος διεσώθη κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ ἰς μόνον πίναξ καὶ παρ' αὐτὸν ἄλλος λίαν ἐφθαρμένος.

Ἐπὶ τοῦ κατὰ τὰ 3/4 σωζομένου πίνακος τοῦ νοτίου τοιχώματος (πίν. 27) εἰκονογραφεῖτο, συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν, τὸ ἐκ τῶν Παροιμιῶν (Θ', 1) εἰλημμένον χωρίον:

Ἡ Σοφία ᾧκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπῆρξε στύλους ἐπτά.

Ἐπὶ τοῦ 1.86 μ. ὑψηλοῦ πίνακος τούτου εἰκονίζεται ἀριστερᾷ γυναικεία μορφή καθήμενη διαγωνίως ἐπὶ θρόνου μετὰ ὑποποδίου καὶ προσκεφαλαίου. Εἶναι ἐνδεδυμένη κάτω μὲν κόκκινον ποδῆρες φόρεμα, ἄνω δὲ πράσινον κολλητὸν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ corsage, μὲ μανίκια καταλήγοντα εἰς κίτρινα ἀκρομάνικα. Οἱ ὄμοι καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς μορφῆς ἔχουν τελείως καταστραφῇ. Τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀγκουμβᾷ ἡ μορφή ἐπὶ τοῦ μηροῦ αὐτῆς, ἐν ᾧ τὴν ἀριστερὰν τείνει πρὸς τὴν ἑναντι αὐτῆς ἱσταμένην ομάδα πλειόνων νεαρῶν

¹) Ὡς π.χ. εἰς τὸν Ἀκάθιστον τοῦ Markov-Manastir (L. Mirkovič-Ch. Tatič, Markov-Manastir, Beograd 1925, σ. 49 καὶ 52.

²) Millet, Athos, πίν. 102, 4 καὶ 147.

³) Κιβωτὸς Β', σ. ιε'.

καὶ ἀγενεῖων ἀνδρῶν (πίν. 27 δεξιᾷ), ἀσκεπῶν, ἐνδεδυμένων μακροῦς χιτῶνας καὶ καστανόχροα ἱμάτια. Μεταξὺ τῆς καθημένης γυναικὸς καὶ τῆς ομάδος τῶν ἀνδρῶν εἰκονίζεται τραπέζα καλυπτομένη ὑπὸ φαιοχρόου ἐνδυτῆς καὶ πευχωτῆς ποδέας, ἐπ' αὐτῆς δὲ κεῖνται ἀρτίσκος, ἀμφορεὺς ἐν σχήματι σημερινῆς τσώτρας καὶ ποτήριον μεταλήψεως. Ἐκ τῶν δύο προσθίων ἀνδρῶν τῆς ομάδος εἷς μὲν κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὑψωμένον ποτήριον μεταλήψεως, ἐν ᾧ τείνει τὴν δεξιὰν πρὸς τὴν καθημένην, ἄλλος δὲ κρατεῖ διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ἱματίου του κεκαλυμμένων χειρῶν ἀρτίσκον, τὸν ὅποιον προσφέρει εἰς τὴν καθημένην.

Παραπλεύρως καὶ ὀπισθεν τῆς γυναικὸς εἰκονίζεται ὑψηλὸν ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα μὲ δικλινῆ, κεραμοσκεπὴ στέγην, στηριζόμενον ἐπὶ στύλων ἐκ τῶν ὁποίων διασώζονται πέντε. Ἀφ' ἑτέρου ὀπισθεν τῆς ομάδος τῶν ἀνδρῶν εἰκονίζεται λευκὸν οἰκοδόμημα μετὰ τετραγώνου κεραμοσκεποῦς πύργου, φέροντος ὀρθογώνια παράθυρα. Μεταξὺ τῆς στέγης τοῦ πρώτου οἰκοδομήματος καὶ τοῦ πύργου ἐγράφη διὰ λευκῶν γραμμῶν ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ ἄερος ἡ ἐν ἀρχῇ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή.

Κατὰ τ' ἀνωτέρω ἡ γυναικεῖα μορφή εἶναι ἡ προσωποποίησις τῆς Σοφίας, τὸ δὲ μέγα παρ' αὐτὴν οἰκοδόμημα ὁ οἶκος ὃν ἡ Σοφία ὡκοδόμησεν *ἑαυτῇ καὶ ὑπῆρξε στύλους ἐπτά*, δηλαδὴ ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος. Ὁ ναὸς οὗτος εἰκονίζεται εἰς Gračanica (1321) καὶ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Χελανδαρίου (ἀρχῶν 14ου αἰ., Millet, Athos, πίν. 79, 2) ἀλλὰ διαφόρως ἤτοι ὡς καμπύλη στοὰ ἢ ὡς οὐρανίσκος ἐξ 7 στύλων, ἀνωθεν τραπέζης μὲ ἓνα ἢ τρεῖς ἀγγέλους περὶ αὐτήν.

Τὴν αὐτὴν ἐπίσης παράστασιν συναντῶμεν καὶ εἰς Ἀγ. Κλήμεντα τῆς Ἀχρίδος (13ου αἰ.), ἐκεῖ ὁμοῦς ἡ Σοφία εἰκονίζεται ὑπὸ μορφὴν ἀγγέλου καθημένου πλησίον τραπέζης, ἐφ' ἧς σκεύη ἐδεσμάτων. Ἐναντι τοῦ ἀγγέλου, εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς τραπέζης, εἰκονίζονται παρθένοι χειρονομοῦσαι καὶ προσερχόμεναι μετὰ ἐδεσμάτων εἰς τὴν τραπέζαν¹.

Τέλος ἡ αὐτὴ σκηνὴ εἰκονίζεται καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Sucevița τῆς Μολδαβίας (16ου αἰ.)², μὲ πολὺ περισσότερα πρόσωπα καὶ μὲ τὸν Χριστὸν νεαρόν καθήμενον πρὸ τραπέζης καὶ τείνοντα τὰς χεῖρας πρὸς τοὺς προσερχομένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Σολομὼν κρατῶν ἀνεμιζόμενον εἰλητὸν καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, τοῦ ὁποίου ἐνταῦθα εἰκονογραφεῖται σχετικὴ ὁμιλία.

Ἡ «Σοφία» τῆς ἡμετέρας εἰκόνης ἀντιπροσωπεύει τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ δὲ ναὸς τῆς σοφίας εἶναι ἀλληγορία τοῦ Σωτήρος.

¹) Εἰκὼν προχειρῶς παρὰ J. D. Stefanescu, L'iconographie de la Bible, Paris 1938, πίν. XXXVIII, σ. 13 καὶ παρὰ Meyendorff, Cah. Arch. X (1959) 271.

²) Stefanescu, ἑ.ἀ. πίν. XXXIX, σ. 14.

Ἐπὶ τοῦ παραπλεύρως τοῦ περιγραφέντος κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένου πίνακος, εἰκονίζονται ἐντὸς δωματίου καλυπτομένου δι' ὀροφῆς ἐκ ξυλίνων δοκῶν δύο ἀνδρικοὶ μορφαί, ἐξ ὧν ἡ μία γενειοφόρος ἐνδεδυμένη κόκκινον χειριδωτὸν χιτῶνα, διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἔχει συλλάβει ἀπὸ τοῦ ὤμου τὸν πρὸ αὐτῆς ὄρθιον ἄνδρα, ἐν ᾧ διὰ τῆς ὑψωμένης καὶ κεκαμμένης δεξιᾶς κρατεῖ σπάθην, τὴν ὁποίαν ἐτοιμάζεται νὰ καταφέρει κατὰ τοῦ λαιμοῦ τοῦ δευτέρου ἀνδρός. Κάτω δεξιὰ διεσώθη ἀκόμη καὶ χεὶρ μορφῆς φερούσης χειριδωτὸν χιτῶνα, ὑψωμένη εἰς σχῆμα ἱερείας. Ποῖαν ἀκριβῶς σκηνὴν εἰκονογραφεῖ ἡ περιγραφεῖσα κολοβὴ παράστασις δὲν δύναμαι νὰ καθορίσω.

Ἐπὶ τοῦ βορείου τοιχώματος καὶ κάτωθεν τῶν οἰκῶν διεσώθη, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἄνω ἡμῖς μόνον, ἡ παράστασις τῆς κλίμακος τοῦ Ἰακώβ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἄνω μέρους τοῦ πίνακος εἰκονίζεται, ἐντὸς ἡμικυκλίου, ἡ Παναγία ἐν προτομῇ κρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστόν. Κάτωθεν τοῦ ἡμικυκλίου εἰκονίζεται, λοξῶς τοποθετημένη, ξυλίνη κινητὴ κλίμαξ, εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁποίας πατεῖ ἄγγελος, μὲ καστανὰς τὰς πτέρυγας καὶ σκοτεινογάλαζον ἱμάτιον. Ὁ ἄγγελος ὁμοῦς δὲν εἰκονίζεται στρέφων τὴν ῥάχιν πρὸς τὸν θεατὴν, ἀλλὰ, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ σκαλοπάτι, στρέφεται πρὸς τὰ ἐμπρὸς προσβλέπων τὴν κάτω ἀριστερᾷ ἐπὶ κυτρινωτῶν βράχων εἰκονιζομένην μετὰ φωτοστεφάνου μορφήν, τῆς ὁποίας σώζεται σήμερον μόνον τμήμα τοῦ φωτοστεφάνου καὶ τῆς κεφαλῆς. Ὡς δὲ ἡ προσγεγραμμένη ἐπιγραφή μαρτυρεῖ, τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον τοῦτο εἶναι ὁ πατριάρχης Ἰακώβ. Ὅπως δ' ἐξ ἄλλων πολλῶν παραδειγμάτων γνωρίζομεν, ὁ Ἰακώβ θὰ εἰκονίζετο καὶ ἐδῶ πιθανώτατα ἀνακεκλιμένος καὶ βλέπων κατ' ὄναρ τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάγουσαν κλίμακα, μὲ τοὺς ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας αὐτὴν ἀγγέλους, συμφώνως πρὸς τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς Π. Διαθήκης¹.

Εἰς παλαιότερας παραστάσεις τοῦ θέματος αὐτοῦ, ὡς π.χ. εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν τῆς Ἀχρίδος² (11ου αἰ.) ὁ Ἰακώβ εἰκονίζεται νεαρός καὶ κατακεκλιμένος δεξιᾷ τῆς κλίμακος, ἐντὸς δὲ τοῦ ἄνω τῆς κλίμακος ἡμικυκλίου εἰκονίζεται ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν. Ἀργότερον, εἰς τὸν ναὸν τῆς Deçani³ (14ου αἰ.), ὁ Ἰακώβ εἰκονίζεται ὡς ὄριμος ἀνὴρ κοιμώμενος ἀριστερᾷ τῆς κλίμακος, εἰς δὲ τὸ Πρωτόγον τῶν Καρυῶν⁴ (14ου αἰ.), ὁ Ἰακώβ εἰκονίζεται ὄρθιος καὶ δεξιᾷ τῆς κλίμακος. Ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὡς π.χ. εἰς τὸ καθο-

¹) Γένεσις 28, 19: Καὶ ἐνυπνιάσθη (Ἰακώβ) καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηρικμένη ἐν τῇ γῇ, ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς.

²) Εἰκὼν παρὰ Hamann-Mac Lean-Horst Hallensleben, Die Monumentalmalerei in Serbien und Makedonien, 1963, σκ. 23.

³) V. I. Petkovič, Deçani, τ. II, πίν. 265.

⁴) Millet, Monuments de l' Athos, πίν. 32, 2.

λικόν της Μ. Διονυσίου¹ (16ου αϊ.) ὁ Ἰακώβ εἰκονίζεται ἀνακεκλιμένος δεξιᾷ της κλίμακος, εἰς δὲ τὸ ἄνω ἡμικύκλιον ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα, ὡς ἐνταῦθα. Ὡς συνέχεια δὲ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου εἰκονίζεται ἡ κλίμαξ τοῦ Ἰακώβ καὶ εἰς τὸν ἐν Μολδαβία ναὸν της Sucevita² (16ου αϊ.), μετὸν Ἰακώβ ἀνακεκλιμένον κάτω ἀριστερᾷ της κλίμακος.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἐξέτασις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἀκαθίστου ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ τεχνίτης τῶν, οὐδόλως ἐπηρεασθεὶς ἀπὸ τὴν Δυτικὴν τέχνην, ἔμεινε προσηλωμένος εἰς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ἥτις, καθιερωθεῖσα τὸν 16ον αἰῶνα ἀπὸ τὸν μέγαν Θεοφάνην, ἐδέσποσεν ἐπὶ μακρόν, τόσον εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὅσον καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὴν Βενετίαν καὶ δὴ καὶ εἰς τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ κέντρα τοῦ Ἀθῶ, τῶν Μετεώρων καὶ τοῦ Ὄρους Σινᾶ, ὑψωθείσα δι' αὐτῶν εἰς ἐπίσημον τέχνην τῆς Ὁρθοδοξίας.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ ἁγιογράφου μας πρὸς μίμησιν παλαιότερων, παλαιολογεῖων, προτύπων, ληφθέντων εἴτε ἀπὸ φορητὰς εἰκόνας, εἴτε ἀπὸ μικρογραφίας χειρογράφων. Τοῦτο τοῦλάχιστον ἀποδεικνύουν τὰ πολλὰ καὶ συχνάκις πολὺπλοκα οἰκοδομήματα τὰ ὅποια χρησιμοποιοῖ ὁ τοιχογράφος μας διὰ τὸ βάθος τῶν πινάκων του (πβλ. πίν. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18), τὰ πολυάριθμα πρόσωπα ποὺ συνθέτουν τὰς διαφόρους σκηνὰς τῶν εἰκόνων (πίν. 20, 21, 22, 24, 25, 26) μάλιστα δὲ τὰ φωτεινὰ χρώματα (ρόδιον, ἀνοιχτὸν γαλάζιο, φυσικὸ) τὰ ὅποια χρησιμοποιοῖ διὰ τὰ οἰκοδομήματα τοῦ βάθους.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως ἀκολουθεῖ ὁ ἁγιογράφος μας τὴν παράδοσιν τῆς Κρητικῆς σχολῆς, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ τρόπος μετὸν ὁποῖον τὴν ἐφαρμόζει, ὁ ὁποῖος μιμεῖται τὴν τεχνικὴν τῶν Κρητῶν τοιχογράφων τοῦ 16ου αἰῶνος, οἵτινες, ὅπως καὶ ἐδῶ, εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν φωτεινῶν καὶ σκιερῶν μερῶν τοῦ προσώπου παρεμβάλλουν ἐνδιαμέσους χρωματικούς τόνους. Ἀντιθέτως αἱ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων, τονιζόμεναι εἰς τοὺς Οἴκους μας διὰ μελανῶν ἢ βαθυκαστανίνων γραμμῶν, εἶναι ὅλως γραμμικαί, μὴ παρουσιάζουσαι τὴν μαλακότητα καὶ πλαστικότητα ποὺ ἐμφανίζονται τὰ παλαιότερα ἔργα.

Γενικῶς δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῶν Οἴκων μας δεικνύει, ὅτι ὁ τεχνίτης τῶν, ἠθέλησε μὲν νὰ μιμηθῇ παλαιὰ πρότυπα, δὲν κατώρθωσεν ὅμως καὶ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ ἀπολύτως. Εἰς τὰς δογματικὰς μάλιστα

σκηνὰς (πίν. 15, 17, 19), ὅπου ἦτο ἐλεύθερος νὰ δράσῃ δημιουργικῶς, ἡ τέχνη του καταντᾷ περισσότερον λαϊκῇ. Πρέπει ὅμως πάντως νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι ὁ ἁγιογράφος τῆς Καταπολιανῆς εἶναι ἓνας εὐσυνείδητος τεχνίτης, χωρὶς βεβαίως καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἰδιαιτέραν καλλιτεχνικὴν προσωπικότητα.

Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους ἐκτελέσεως τῶν Οἴκων νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ τοὺς τοποθετήσωμεν εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐποχὴν ἥτις ἄλλως τε χαρακτηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ τῶν κτητορικῶν ἐπιγραφῶν τῶν ναῶν μαρτυρουμένην ἐν Πάρῳ μεγάλην ναοδομικὴν δραστηριότητα, ὅσων, ἀναμφιβόλως, ἀποτέλεσμα τῶν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Γ' παρασχεθέντων εἰδικῶν προνομίων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν νήσων. Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατον, ὅτι καὶ ἡ ἤδη ἀναζωογονηθεῖσα ἀρχιεπισκοπὴ Παροναξίας¹, θὰ μετεκάλεσεν εἰδικὸν ἁγιογράφον πρὸς διακόσμησιν τοῦ μεγάλου μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Πάρου.

Πλὴν τῶν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Καταπολιανῆς τοιχογραφιῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐγράψαμεν ἀνωτέρω ἐν ἐκτάσει, διετηρήθησαν καὶ εἰς ἄλλα τινὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τῶν παρεκκλησίων του λείψανα τοιχογραφιῶν μαρτυροῦντα, ὅτι πιθανῶς ὁλόκληρος ὁ ναὸς εἶχε τοιχογραφηθῇ, πάντως μετὰ τὴν ἀναζωογόνησιν τῆς Ἐπισκοπῆς Παροναξίας, ἥτοι κατὰ τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα. Ὅπως δὲ αἱ ἐν τῷ ἱερῷ τοιχογραφίαι, οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ λείψανα αὐτῶν εἴτε ὁλοσχερῶς κατεστράφησαν, εἴτε ἐκαλύφθησαν διὰ παχέος ἀσβεστοκονιάματος, κατὰ τὰς γενομένας τὸν 18ον αἰῶνα μεγάλας ἐργασίας ὑποστηλώσεως τοῦ ἐκ σεισμῶν ἰσχυρῶς βλαφθέντος ναοῦ. Ἀφαιρουμένου ἤδη σὺν τῇ προόδῳ τῶν ἐσχάτως τελουμένων ἐργασιῶν ἀναπαλαιώσεως τοῦ μνημείου τοῦ εἰρημένου ἀσβεστοκονιάματος, ἀποκαλύπτονται ὁλονὲν νέα—μικρὰς ἐκτάσεως—λείψανα τοιχογραφιῶν, εὐρέθησαν δὲ τοιαῦτα εἰς τὰ ἑξῆς σημεία:

α) Εἰς τὰ δύο εὐθὺς ὑπὸ τὸν τροῦλλον ἀνατολικά λοφία: Εἰς τὰ μεγάλα σφαιρικά ταῦτα τρίγωνα ἐξωγραφήθησαν, ἀντὶ τῶν συνήθως ἐνταῦθα εἰκονιζομένων Εὐαγγελιστῶν, ἀνὰ ἐν ἑξαπτέρυγον Σεραφεῖμ (πίν. 28α) (ὡς εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως). Ἀντιστοίχως πρὸς αὐτὰ θὰ εἰκονίζοντο βεβαίως ἐπὶ τῶν δύο δυτικῶν λοφίων ἀνὰ ἐν πολυόμματον Χερουβεῖμ. Ἐκ τῶν ἐξ περὶ τῶν τῶν Σεραφεῖμ, αἵτινες ἐκφύονται ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ τριγώνου εἰκονιζομένης κεφαλῆς των, αἱ μὲν τέσσαρες εἶναι κλεισταί, συνενούμεναι ἀνὰ δύο ὑπεράνω καὶ ὑποκάτω τῆς κεφαλῆς, αἱ δὲ ὑπόλοιποι δύο ἀνοικταὶ πρὸς τὰ πλάγια, καλύπτουσαι οὕτω ἀρμονικῶς ἐν τῷ συνόλῳ των τὴν τριγωνικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λοφίου. Αἱ νεαραὶ, παχουλαὶ κεφαλαὶ τῶν Σεραφεῖμ, μετὰ τὰ κανονικώτατα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου των, ἔχουσι τὴν κόμην καστανὴν καὶ δεδεμένην ὀπισθεν, ὅπως συνήθως ἡ

¹) Millet, ἐνθ. ἀν. πίν. 196, J. D. Stefanescu, Iconographie de la Bible, Paris 1938, πίν. 21.

²) Stefanescu, Iconographie de la Bible, Paris 1938, πίν. 39 κάτω.

¹) Π. Ζεργλέντης, Ἱστορικαὶ ἐρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων, Σύρος 1913, σ. 44.

τῶν ἀγγέλων, διὰ λευκῆς ταινίας, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα ἀνεμίζονται πλαγίως εἰς ἑλικοειδεῖς γραμμὰς (πίν. 28α). Αἱ πτέρυγες τῶν ἔχουσι χρῶμα ἐρυθρο-καστάνινον, πλὴν τῶν πτερῶν τῶν ριζῶν τῶν, ἅτινα δηλοῦνται διὰ γραμμῶν κίτρινου χρώματος.

Σημειωτέον, ὅτι κάτωθεν τοῦ σήμερον ὄρατοῦ ὑπάρχει καὶ δεύτερον στρώμα τοιχογραφίας. Ἐπὶ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνης (πίν. 28α) διακρίνονται σαφῶς καὶ τὰ χάριν προσφύσεως τοῦ μεταγενεστέρου κονιάματος ἐπενεχθέντα ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν κτυπήματα τῆς σφύρας.

β) Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ἰσογείου τοῦ βορείου σκέλους τοῦ σταυροῦ. Εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἡ Παναγία ἐν προτομῇ κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας. (Διαστ. 0.80×1.00 μ.). Ἡ Θεοτόκος κεκαλυμμένη ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μετὰ τὸ μαφόριον φέρει τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα πρὸ τοῦ στήθους, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸν νεαρὸν Χριστόν, πρὸς τὸν ὁποῖον κλίνει ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν. Ὁ Χριστὸς διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Ἀμφοτέρων τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἔχουν ἐξαφανισθῇ, ὅπως ἔχουν ἐπίσης φύγει καὶ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπέμεινε μόνον ὁ κόκκινος προπλάσμος (βῶλος) μερικὰς μελανὰς καὶ καστανάς γραμμὰς τῶν πτυχῶν τῶν ἐνδυμάτων.

γ) Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει ὁ νάρθηξ πρὸς νότον. Εἰκονίζεται ἐνταῦθα ἐπὶ βαθυπρασίνου ἀέρος ἡ Παναγία, κατὰ τὸν τύπον τῆς Βλαχερνίτιδος, οὐχὶ ὅμως ὀρθία ἀλλ' ἐν προτομῇ. Ὑψοῦσα ἐκατέρωθεν τὰς χεῖρας εἰς στάσιν δεήσεως, φέρει πρὸ τοῦ στήθους αὐτῆς ἐντὸς μεγάλου (διαμ. 1.12 μ.) ἀνοικτοχρώμου ἐγκολπίου τὸν νεαρὸν Χριστόν ἐν προτομῇ, εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἑσταχμένον Εὐαγγέλιον. Καὶ ἡ μὲν Παναγία, τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον εἶναι ὀλοσχερῶς κατεστραμμένον, φέρει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνηδες βαθυπόφυρον μαφόριον, ὃ δὲ Χριστὸς ὠχροκίτρινον χειριδωτὸν χιτῶνα, ἐφ' οὗ ἀναδιπλοῦται τὸ ἱμάτιον. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας εἰκονίζονται, σεβίζοντες αὐτήν, ἀνὰ εἰς ἄγγελος—βεβαίως οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ—εἰς πολὺ μικροτέραν ὁμῶς κλίμακα.

δ) Εἰς τὸ νότιον κλίτος τοῦ γυναικωνίτου καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἐγκάρσιον σκέλος τοῦ σταυροῦ καμπὴν αὐτοῦ. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται δὲν ἔχουσιν εἰσέτι ἀπαλλαγὴν τελείως τοῦ καλύπτοντος αὐτὰς ἀσβεστοκονιάματος, δι' ὃ καὶ ἀπέχομεν τῆς περιγραφῆς τῶν.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

Πλὴν τοῦ κυρίως ναοῦ, λείψανα τοιχογραφιῶν παρουσιάζουν καὶ ὁ πρὸς Βορρᾶν αὐτοῦ προσηρτημένος ναὸς τοῦ Ἀγ. Νικολάου καὶ τὸ πρὸς νότον εἰς ἐκκλησίαν ἀργότερον μετατραπὲν Βαπτιστήριον.

Εἰς τὸν Ἀγ. Νικόλαον τοιχογραφίαι διετηρήθησαν μόνον εἰς τὸ διακονικόν, ἥτοι εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νοτίου κλίτους, περὶ τὴν αὐτόθι μικρὰν κόγχην καὶ τὸ ὑπεράνω αὐτῆς τύμπανον.

Καὶ ἐντὸς μὲν τῆς κόγχης εἰκονίζεται, ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογῶν διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν τὸ Εὐαγγέλιον (πίν. 29), περὶ δὲ τῆς κόγχης καὶ κάτωθεν τόξου κοσμουμένου δι' ἀστέρων οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, καθήμενοι ἀνὰ ἕξ, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, μετὰ τοὺς κορυφαίους ἕξ αὐτῶν, Πέτρον καὶ Παῦλον, ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τόξου καὶ τοὺς νεωτάτους εἰς τὰ δύο κάτω ἄκρα.

Εὐθὺς ὑπεράνω τῶν Ἀποστόλων, ὑπὸ τὴν καμάραν, εἰκονίζεται καὶ πάλιν κάτωθεν τόξου ὁ Χριστὸς μέχρι τῆς ὁσφύος περιβεβλημένος κόκκινον ἱμάτιον καὶ εὐλογῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὰς δύο ομάδας τῶν Ἀποστόλων. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ του ὄρθιοι καὶ προσκλίνοντες πρὸς αὐτόν, εἰκονίζονται οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, μετὰ κόκκινον χιτῶνα καὶ φαιὸν ἱμάτιον.

Δαπάνη τίνος καὶ πότε ἐξετελέσθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἀγ. Νικολάου μανθάνομεν ἐκ δύο ἐπιγραφῶν ἐξωγραφημένων τῆς μὲν ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ κάμπου τῆς κάτω κόγχης, δεξιᾷ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ (πίν. 29) τῆς δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστερᾷ τῆς κόγχης τοιχώματος.

Ἡ πρώτη ἐπιγραφή, καλῶς ὁπωσδήποτε διατηρουμένη, λέγει:

Δέησης τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ

Ἰω(άννου) Καπούτσου

Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Κορρέ¹. Τὸ ἐπώνυμον Καπούτσος εἶναι καὶ σήμερον συχνότατον εἰς τὴν Πάρον.

Τὴν δευτέραν, λίαν ἐφθααμένην ἐπιγραφὴν, ἀνέγνωσεν, ἤδη τὸ 1891, ὁ Γ. Λαμπάκης², ὡς ἑξῆς:

α φ λ ξ (=1536)

μην.. τοβροῆς

С . ОΥ . ΘΥ

ΠΟΥ С Т . ΕΟ . . ΑΥ

ΤΟΥ

Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Λαμπάκη ἐπανέλαβε πανομοιότυπως τὸ 1912 καὶ ὁ Γ. Ναυπλιώτης³. Ἐτι ἀργότερον ὁ Hasluck⁴ ἀνέγνωσε μόνον τὸ ἔτος καὶ τὸν μῆνα ὡς ἑξῆς:

¹) Ἡ Ἐκατονταπυλιανὴ τῆς Πάρου, Ἀθήναι 1954, σ. 96.

²) Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρ. Α', 1892, σ. 107.

³) Ἐκατονταπυλιανῆς τῆς Πάρου τὰ σωζόμενα, Ἀθήνησι 1912, σ. 68.

⁴) The Church of our Lady of the hundred Gates, London 1920, σ. 72.

α ψ λ ξ (1736)
μηνι['Οκ]τοβρήου

Τέλος, ἐσχάτως, ὁ γυμνασιάρχης κ. Γ. Κορρές, διατηρήσας τὴν χρονολογίαν τοῦ Λαμπάκη (1536), συνεπλήρωσεν ἐπιτυχῶς τὴν ἐπιγραφὴν (ἐνθ. ἀν.), ὡς ἑξῆς:

α φ λ ς'

ΜΗ[ΝΟΣ ΟΚ]ΤΟΒΡΙ[ΟΥ]
ΔΕΗΣΗ [Σ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ Τ]ΟΥ Θ(εο)Υ [ΙΩ]
[ΚΑ]ΠΟΥΤΣ[ΟΥ Κ]ε[ΤΟΥ ΥΙΟΥ] ΑΥΤΟΥ

Στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς τεχνοτροπίας τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῆς μεγάλης ἐπιγραφικῆς πείρας τοῦ Hasluck θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς ὀρθὴν τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάγνωσιν τῆς χρονολογίας (α ψ λ ς') καὶ ἐπομένως νὰ χρονολογήσωμεν τὰς ἀγιογραφίας τοῦ Ἀγ. Νικολάου εἰς τὸ ἔτος 1736, νὰ θεωρήσωμεν δηλονότι αὐτὰς ὡς γενομένας ἓνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ἱεροῦ τοῦ κυρίως ναοῦ, δαπάνη τοῦ Ἰωάννου Καπούτσου.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ εἰπώμεν καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ Βαπτιστηρίῳ ὀλίγων λειψάνων τοιχογραφιῶν.

Ὅταν, εἰσαχθέντος τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα, τὸ βαπτιστήριον τῆς Καταπολιανῆς ἡχορηγεύθη μετὰ τραπεζὴν εἰς ἐκκλησίαν (βασιλικὴν μετὰ τρουλλοῦ), ἡ μὲν ἐν αὐτῷ παλαιά, σταυροσχημὸς κολυμβήθρα διετηρήθη ἀνέπαφος, τὸ διαμέρισμα ὅμως ἐν τῷ ὁποίῳ εὗρίσκετο μετὰ τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀνοιγομένης ἡμικυκλικῆς κόγχης¹ ἐχρησίμευεν ἐφεξῆς ὡς ἱερὸν βῆμα. Τὸ ἱερὸν τοῦτο βῆμα ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου ναοῦ διὰ μαρμαρίνου τέμπλου, ἀποτελεσθέντος ἐκ δύο ἐνδιαμέσων πεσσῶν καὶ δύο ἐκατέρωθεν αὐτῶν εὐρειῶν παραστάδων. Ἐπὶ τῆς βορείου ἐκ τῶν δύο τούτων παραστάδων καὶ τοῦ συνεχομένου πρὸς αὐτὰς ΒΑ. στηρίγματος τοῦ τρουλλοῦ, διετηρήθησαν λείψανα τοιχογραφίας Ἱεράρχου, ζωγραφηθέντος κάτωθεν τριλόβου τόξου. Ὁ Ἅγιος, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον καὶ τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ σώματος εἶναι τελείως κατεστραμμένα, εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον ἐπὶ βαθυγαλάζιου κάμπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνονται καὶ ἴχνη ἐπιγραφῆς διὰ λευκοῦ χρώματος. Ὁ Ἅγιος φορεῖ φαυλόνιον κοσμούμενον διὰ μικρῶν συνεχῶν σταυρῶν (πολυσταύριον) ἐπ' αὐτοῦ δὲ σταυρωτὸν λευκὸν ὠμοφόριον φέρον μεγάλους μέλανας σταυροὺς.

Ἡ διατήρησις τῆς εἰκόνης εἶναι τόσον κακὴ, ὥστε δὲν δύναται τις ν' ἀποφανθῇ ἀσφαλῶς περὶ τῶν χρόνων τῆς ἐκτελέσεώς της.

¹) Βλέπε τὴν σχετικὴν κάτοψιν παρὰ Jewell-Hasluck, The Church of our Lady of the hundred Gates, London 1920, πίν. 1.

Ἐν τελευταίον ἀλλὰ καὶ σπουδαιότατον λείψανον τοιχογραφίας εὗρίσκεται περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους τοῦ βορείου τοίχου τοῦ βαπτιστηρίου, εὐθὺς ὑπὸ τὰς γεννήσεις τοῦ κυλινδρικοῦ θόλου, ὅστις καλύπτει τὸ βόρειον κλίτος τοῦ ναοῦ. Εἰκονίζεται δ' ἐνταῦθα (εἰκ. 18) ἐντὸς ἀρκετὰ παχέος ὀρθογωνίου πλαισίου (διαστ. 1.34×1.00 μ.) νεαρὸς ἅγιος ἐν προτομῇ κατ' ἐνώπιον, κρατῶν διὰ μὲν τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς μικρὸν σταυρὸν, ἔχων δὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὑψωμένην πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω, ἥτοι εἰς στάσιν δεήσεως. Ἡ ὑπὸ φωτοστυφάνου περιβαλλομένη κεφαλὴ του—δυστυχῶς ἀρκετὰ ἐφθαρμένη—παρουσιάζει ἀδρὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, μάλιστα δὲ μεγάλους ἀμυγδαλωτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ μάλλον σγουρὴ κόμη του φέρει στέφος, τὸ ὁποῖον, κρατεῖ ἐπ' αὐτῆς εἰς ἄγγελος πετῶν ἑξ ἀριστερῶν (εἰκ. 18). Θὰ πρόκειται λοιπὸν, πιθανώτατα περὶ τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἀγίου Γεωργίου, ὅστις συνήθως εἰκονίζεται μετὰ στέφους, εἰς ἔργα κατὰ τὸ πλεῖστον προγενέστερα τοῦ 15ου αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀργότερα¹. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιχογραφία εἶναι δεξιᾶ ἐφθαρμένη, δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἐκεῖ εἰκονίζετο ἄλλος, συμμετρικῶς πρὸς τὸν ἀριστερὸν πετῶν ἄγγελος ἢ ἂν προέβαλλεν ἀπὸ τεταρτοκυκλίου ἡ χεῖρ τοῦ Θεοῦ εὐλογοῦσα, ὡς εἰς τὴν φορητὴν εἰκόνα (13ου; αἰ.) τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης τῆς Σόφιας² ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ εὐλογῶν τὸν Ἀγ. Γεώργιον, ὡς εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Μ. Ξενοφῶντος τοῦ Ἀγ. Ὁρους³.

Πάντως ἡ παράστασις τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἐν προτομῇ μὲ στολὴν «πατρικίου»⁴, κρατοῦντος σταυρὸν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ ἔχοντος τὴν ἀριστερὰν ὑψωμένην πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην ἐστραμμένην πρὸς τὰ ἔξω, εἶναι συνήθης παράστασις ἁγίου μάρτυρος κατὰ τε τὸν 11ον καὶ τὸν 12ον αἰῶνα.

¹) Ὡς π.χ. εἰς Παλαιὰν Λαδόγαν (12ου αἰ.) (Schweinfurt, Gesch. der Rus. Malerei 1930, εἰκ. 66), εἰς τὸ Πρωτάτον τοῦ Ἀγ. Ὁρους (14ου αἰ.) (Millet Monuments de l'Athos, Les peintures, πίν. 48, 2), εἰς Λογανίκον τῆς Λακωνίας (14ου αἰ.). (Ὁρλ ἀ ν δ ο ς, Ἑπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ. τ. 14 (1938) σ. 469 καὶ εἰκ. 6), εἰς Μέσα Μάνην (Δ ρ α ν δ ά κ η ς, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Μέσα Μάνης, Ἀθῆναι 1963, πίν. 48), εἰς φορητὴν εἰκόνα (13ου αἰ.) τῆς Ἐθν. Πινακοθήκης τῆς Σόφιας (Kunstschätze in bulgarischen Museen, 1964, ἀρ. 239) κλπ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἄλλωστε καὶ τοιχογραφία τοῦ 1544 τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς Ξενοφῶντος (Millet, Athos, Les peintures, πίν. 176) ἐνθα ὁ δεξιᾶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ προβάλλων ἐν προτομῇ Χριστὸς τείνει πρὸς τὸν Ἀγ. Γεώργιον εἰλητὸν ἐφ' οὗ γράφεται: Ὁρῶ σε μάρτυν καὶ δίδομί σοι οὐράνιον στέφος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη σημειοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ Myslivec ἐν Byzantinoslavica V, σ. 321, ὅπου ὅμως ἀνεγνώσθη ἐσφαλμένως Ὁρῶ σε μάρτυρον καὶ δόμι (?) σοι οὐράνιον στέφος.

²) Ἀπεικόνισις ἐν Kunstschätze in bulgarischen Museen und Klöstern, 1964, ἀρ. 239.

³) Millet, Athos, Les peintures, πίν. 176.

⁴) Κατὰ Myslivec ἐν Byzantinoslavica V (1933-1934) σ. 382. Ἐνταῦθα, λόγῳ φθορᾶς τῆς τοιχογραφίας, δὲν διακρίνεται ἡ στολή.

Ὡς πρόχειρα παραδείγματα ἀναφέρω διὰ μὲν τὸν 11ον αἰ. τὸ σμάλτον τῆς συλλογῆς Zvenidgorodskoi¹, διὰ δὲ τὸν 12ον τὴν ψηφιδωτὴν παράστασιν τῆς Μαρτοράνας τοῦ Παλέρμου².

Εἰκ. 18. Τοιχογραφία τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν τῷ Βαπτιστηρίῳ.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐπιθέσεως τοῦ «οὐρανίου στέφους» ὑπὸ δύο ἀγγέλων καὶ γενικῶς τῆς ὑπὸ δύο ἀγγέλων στέψεως θείου προσώπου ἢ μονάρχου, τοῦτο ἔλκον ἴσως τὴν καταγωγὴν ἀπὸ ὑστερορρωμαϊκᾶς παραστάσεις ἀποθέσεως αὐτοκρατόρων³, συναντᾶται εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην ἤδη κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, εἰς τὸν θρίαμβον Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος ἀρ. 17, ἔνθα οἱ ἄγγελοι ἵπτανται περίπου ὀριζοντίως ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἰς πολὺ

¹) Ν. Kondakof, Ἱστορία καὶ μνημεῖα τοῦ σμάλτου. Ἡ συλλογὴ Zvenidgorodskoi, Πετρούπολις 1892, πίν. 9. Προχείρως παρὰ Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford 1911, εἰκ. 314.

²) Colasanti, L'arte bizantina in Italia, Milano, ἄν. χρ., πίν. 32. πβλ. καὶ O. Demus, The Mosaics of Norman Sicily, London 1949, σ. 326.

³) Ἀποθέσεις Ἀντωνίνου Πίου, ἀποθέσεις Σαβίνης κλπ.

μικροτέραν αὐτοῦ κλίμακα⁴. Τὸν 13ον αἰῶνα συναντῶμεν τὸ αὐτὸ θέμα εἰς δύο καμέους ἐκ σαρδόνυχος (Μονάρχου⁵ καὶ Παρισίων⁶) ἐκτελεσμένους ἐν Βενετία κατὰ παλαιοχριστιανικὰ πρότυπα. Εἰς τούτους οἱ ἄγγελοι εἰκονίζονται οὐχὶ ἱπτάμενοι, ἀλλὰ ὄρθιοι ἐκατέρωθεν τοῦ στεφομένου (Χριστοῦ) καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίπου πρὸς ἐκείνον κλίμακα. Ἀντιθέτως εἰς φορητὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Προκοπίου τῆς Μ. Σινᾶ (13ου αἰ.)⁷ καὶ εἰς τοιχογραφίαν τοῦ 14ου αἰ. τοῦ κοιμητηριακοῦ ναοῦ τοῦ Μπατσκόβου⁸, εἰκονίζουσιν τὸν βασιλέα Ἰβάν Ἀλέξανδρον, οἱ ἄγγελοι παρίστανται καὶ πάλιν ἱπτάμενοι ὀριζοντίως ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως καὶ εἰς πολὺ μικροτέραν αὐτοῦ κλίμακα. Ὁ καθ'αὐτὸ βυζαντινὸς αὐτὸς τύπος θὰ ἐπικρατήσῃ καὶ ἀργότερον, ὥς βλέπομεν π.χ. εἰς φορητὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Δημητρίου τοῦ 15ου αἰῶνος τῆς Μ. Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων⁹, εἰς τὸ κεντητὸν λάβαρον Στεφάνου τοῦ Μεγάλου, τὸ ἀποκείμενον εἰς τὸ στρατιωτικὸν μουσεῖον τοῦ Βουκουρεστίου¹⁰, καὶ εἰκονίζον τὸν ἁγ. Γεώργιον καθήμενον καὶ μὲ στρατιωτικὴν στολὴν καὶ τέλος εἰς πολλὰς μεταβυζαντινὰς φορητὰς εἰκόνας, ἰδίως τῆς Παναγίας¹¹.

Προσθέτω ἐν τέλει, ὅτι τὸ θέμα δύο ὀριζοντίως ἱπταμένων ἀγγέλων κρατούντων στέμμα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἁγίου (πρὸ πάντων τῆς Παναγίας) ἢ ἄλλου προσώπου (Ἀρετῆς κλπ.), ἐφημερόσθη συχνὰ καὶ μὲ τὸ ἀνάλογον βεβαίως ὕψος, ὑπὸ τῶν μεγάλων ζωγράφων τῆς Δύσεως, ἰδίᾳ δὲ τῶν τοῦ 16ου αἰῶνος, ὥς π.χ. τοῦ Dürer¹², τοῦ Ραφαήλου¹³, τοῦ Correggio¹⁴, τοῦ Perugino¹⁵, καὶ ἄλλων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων συνάγεται μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι ἡ ἐν τῷ Βαπτιστηρίῳ τῆς Καταπολιανῆς τοιχογραφία τοῦ ἁγ. Γεωργίου (:)

⁴) Εἰκὼν προχείρως παρὰ A. Grabar, L'empereur dans l'art byzantin, Paris 1938, πίν. 23.

⁵) Staatliche Münzsammlung, K.M.C. 174.

⁶) E. Coche de la Ferté, L'antiquité chrétienne au Louvre, 1958, No 62.

⁷) Γ. καὶ Α. Σωτηρίου, Εἰκόνες τῆς Μ. Σινᾶ εἰκ. 188.

⁸) Appa Kostova et Constantin Kostov, Bachkowi Manastir, Sofia 1963, εἰκ. 18.

⁹) Εἰκὼν ἐν Ὁδηγῷ Βυζ. Ἐκθέσεως Ἀθηνῶν 1964, ἀρ. 240.

¹⁰) Repertoriul Monumentelor de Artă. Ἐκδ. Ρουμαν. Ἀκαδ. 1958, εἰκ. 211.

¹¹) Π.χ. τοῦ Μουσ. Μπενάκη, Α. Ξυγγόπουλος, Κατάλογος εἰκόνων, ἀρ. 24, πίν. 18 (17ου αἰῶνος), ἁγ. Νικολάου Καταπολιανῆς Πάρου (ᾧρα κατωτέρω) κλπ.

¹²) R. Hamann, Geschichte der Kunst, Berlin 1955, τ. 2, εἰκ. 617 (πίναξ μονῆς Strohan, περὶ τὸ 1506).

¹³) A. d. Rosenberg, Raffaello, 1906, εἰκ. 66 (πίναξ ἐν Palazzo Pitti τῆς Φλωρεντίας, περὶ τὸ 1514).

¹⁴) G. Gronau, Correggio, Stuttgart und Leipzig 1907, εἰκ. 138 (πίναξ Ἀρετῆς τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου τοῦ 1532-33).

¹⁵) Walter Bombe, Perugino, Stuttgart-Berlin 1914, εἰκ. 139 καὶ 186 (πίνακες ἐν Perugia, 2ου ἡμίσεος τοῦ 16ου αἰ.).

χρονολογούμενη εις τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαιότατον δεῖγμα βυζαντινῆς τοιχογραφίας τῆς Πάρου.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΜΟΝΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

Ἐκ τῶν λοιπῶν ναῶν τῆς Πάρου τοιχογραφίας ἐσημείωσα κυρίως εἰς τὰ καθολικά τῶν Μονῶν 1) Λαγγουβάρδας 2) Ἁγ. Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου 3) Ἁγ. Ἀντωνίου Κεφάλου 4) Ἁγ. Ἰω. Θεολόγου εἰς Κραῦγα καὶ 5) Ἀποτομῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ΝΔ. τοῦ Τσηπίδου, ἀλλὰ καὶ εἰς τινὰς ἐνοριακοὺς ναοὺς, ὡς π.χ. τὸν Ἁγ. Ἰωάννην τὸν Θεολόγον τῆς Ναούσης καὶ τὸν Ἁγ. Εὐστάθιον τοῦ Τσηπίδου.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΜΟΝΗΣ ΛΑΓΓΟΥΒΑΡΔΑΣ

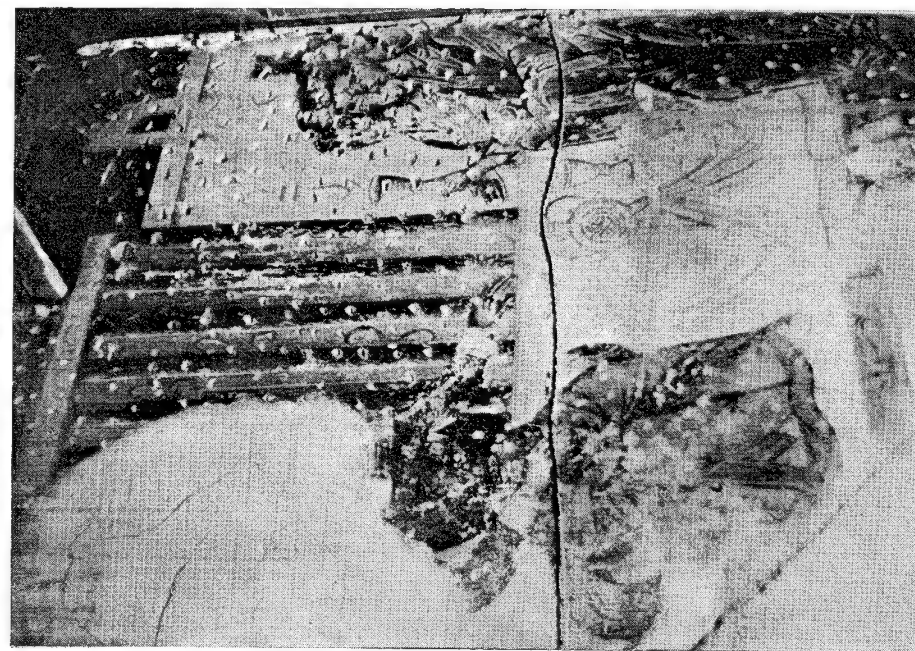
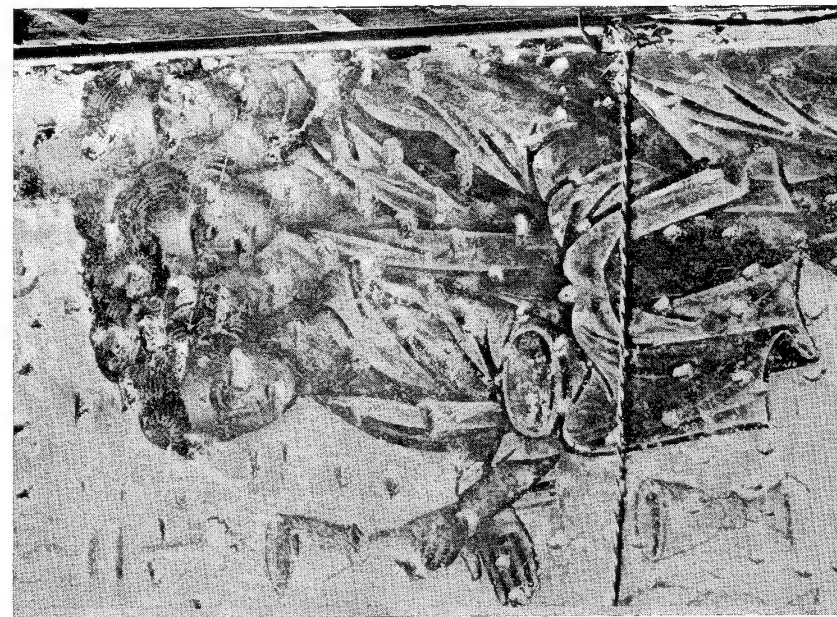
Εἰς τὸ σταυρόσχημον μετὰ τρούλλου καθολικὸν τῆς Μ. Λαγγουβάρδας (εἰκ. 19) εἰκονίσθη εἰς μὲν τὸν τρούλλον ὁ Παντοκράτωρ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, εἰς δὲ τὴν σφενδόνην (τύμπανον) οἱ Προφῆται καὶ εἰς τὰ λοφία οἱ 4 Εὐαγγελισταί. Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τοῦ ἱεροῦ εἰκονίσθη ἡ Πλατυτέρα φέρουσα πρὸ τοῦ στήθους τῆς τὸν Χριστὸν ἐν ἐγκολπίῳ καὶ σεβιζομένη ὑπὸ δύο ἐκατέρωθεν ἀρχαγγέλων εἰς μικροτέραν κλίμακα. Ἐκατέρωθεν τοῦ τεταρτοσφαιρίου εἰκονίσθη ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου.

Εἰς τὴν καμάραν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ παρεστάθη ἡ Θεία Λειτουργία καὶ εἰς τὸ μέσον οἱ Ἱεράρχαι: Νικόλαος καὶ Σπυρίδων καὶ οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι.

Εἰς τὴν καμάραν τοῦ Β. σκέλους εἰκονίσθησαν σκηναὶ ἐκ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ κάτωθεν τύμπανον ἡ Πεντηκοστή, καὶ εἰς τὰ τοιχώματα ἀσκηταὶ ἅγιοι (Ἀρσένιος, Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος, Συμεὼν ὁ Στυλῆτης καὶ ἄλλοι). Τοῦ νοτίου σκέλους αἱ τοιχογραφίαι εἰκονίζουσι κάτω τοὺς Ἁγίους Ἱερόθεον, Συμεὼν τὸν νέον θεολόγον καὶ ἄλλους. Εἶναι ὅμως πάντες οὗτοι ὡς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ἰσχυρῶς ἀνακαινισμένοι ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀμφίσσης ζωγράφου Δ. Ροπάκη, μετακληθέντος τὸ 1832.

Εἰς τὸ Δ. σκέλος τοῦ σταυροῦ εἰκονίσθησαν ἐπὶ μὲν τῆς καμάρας οἱ 24 Οἰκοὶ τοῦ Ἀκαθίστου, εἰς ἰσάριθμα ὀρθογώνια διαμερίσματα, ἐπὶ δὲ τῶν κατακορύφων τοιχωμάτων κάτω μὲν ὁλόσωμοι ἅγιοι καὶ δὴ πρὸς βορρᾶν μὲν οἱ Ἁγ. Μηνᾶς, Βικέντιος, Βίκτωρ, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας, Θεόδωρος ὁ Τήρων (πίν. 30), ὡς καὶ οἱ Ἅγιοι Κωνταντῖνος καὶ Ἑλένη ἐκατέρωθεν τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ περαιτέρω ὁ Ἀναπεσὼν, εἰς δὲ τὸ νότιον οἱ στρατιωτικοὶ ἅγιοι: Ἀρτέμιος, Μερκούριος, Θεόδωρος Στρατηλάτης κλπ. Ὑπεράνω τῶν ὁλοσώμων ἁγίων ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν εἰκονίσθησαν ἐντὸς μεταλλίων (médaillons) προτομαὶ μαρτύρων γυναικῶν (Ματρώνης, Θεοκτίστης, Μηνოდώρας, Νυμφοδώρας, κλπ.).

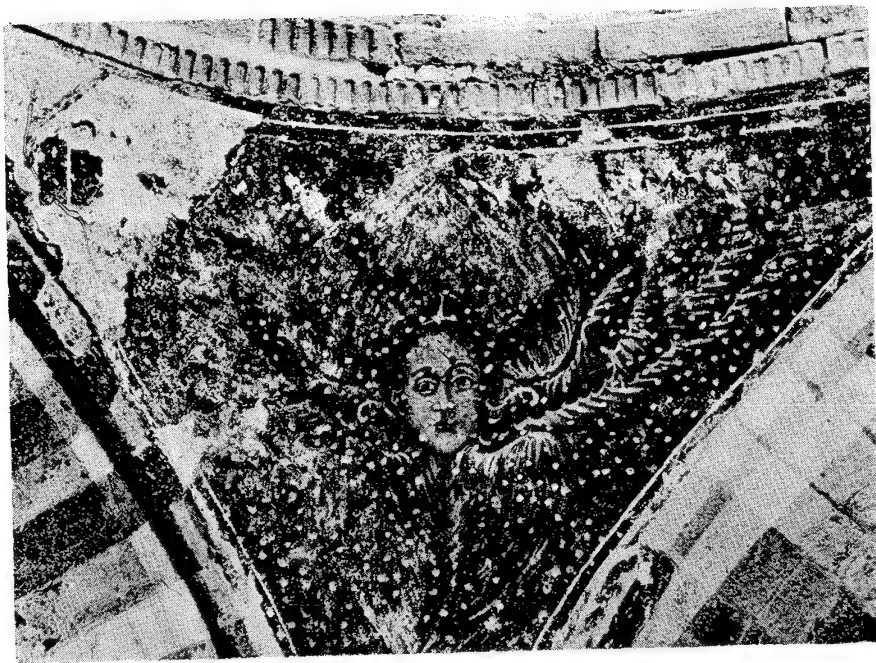
Τέλος ἐπὶ τοῦ ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς εἰσόδου τυμπάνου εἰκονίσθη, ὡς

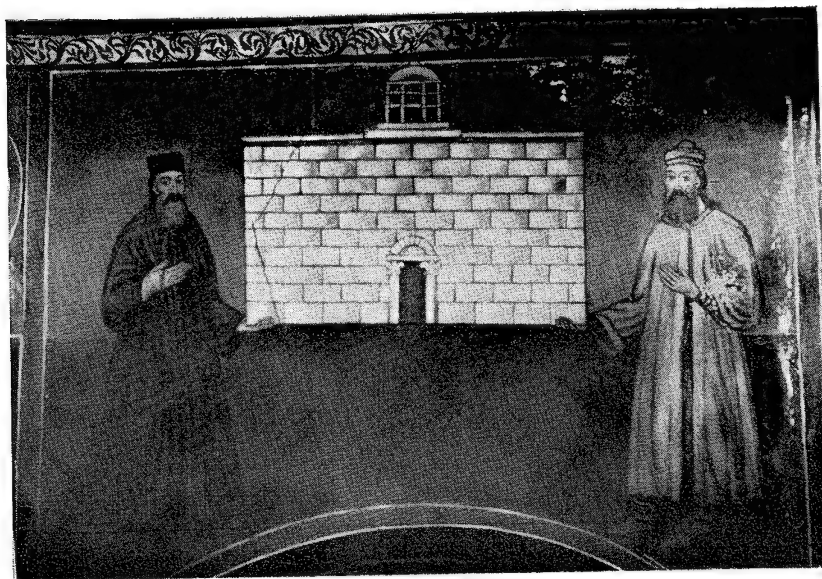
β

ΣΟΦΙΑ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ

α

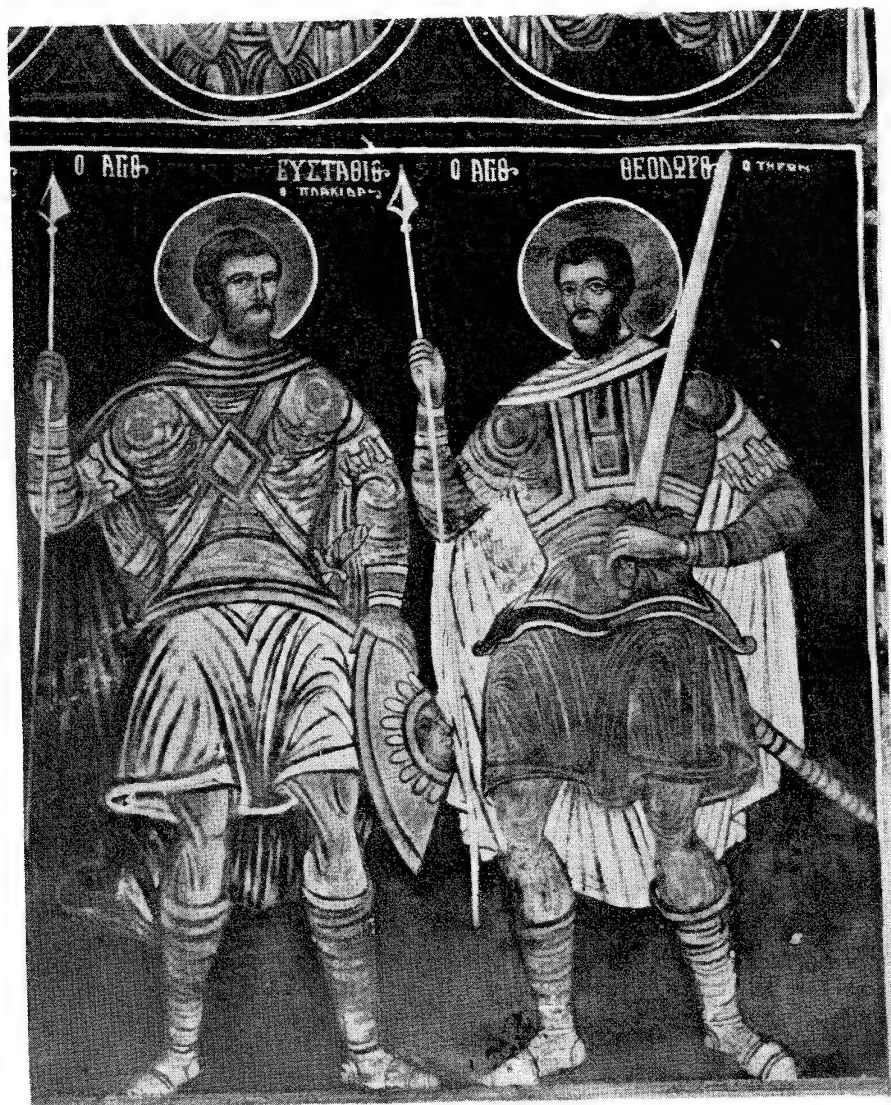
α. Τὸ Σεραφεῖμ τοῦ Β. Α. λοφίου τῆς Καταπολιανῆς.

β. Τοιχογραφία ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Λαγγουβάρας.

Τοιχογραφία τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ διακονικοῦ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Καταπολιανῆς.

Οί Ἅγιοι Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας καὶ Θεόδωρος ὁ Τήρων. Τοιχογραφία τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Λαγγουβάρδας.

συνήθως, ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, πλὴν δὲ ταύτης καὶ οἱ 3 Παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ καὶ οἱ Ἅγ. Τεσσαράκοντα.

Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ εὐθύς ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς εἰσόδου παράστασις (πίν. 28, β) ἡ εἰκονίζουσα ἀριστερᾷ μὲν τὸν κτήτορα ἢ ἀνακαινιστὴν ἡγούμενον, μὲ σκοτεινόχρουν ποδηγὲς ἔνδυμα, κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς κομβοσχοίνιον, τὴν δὲ δεξιὰν φέροντα πρὸ τοῦ στήθους, δεξιᾷ δὲ τὸν πρωτομάστορα, πιθανώτατα, τοῦ ναοῦ, ἐνδεδυμένον ρόδινον καφτάνι μὲ παρυφήν ἐκ γούνας καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς γούνινο καλπάκι. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων

Εἰκ. 19. Τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Λαγγουβάρδας ἀπὸ ΝΑ.

προσώπων εἰκονίζεται ἡ πρόσοψις τοῦ καθολικοῦ, ἐσχεδιασμένη μὲ κανονικὴν ἰσόδομον τοιχοποιίαν καὶ ὑπεράνω τοῦ μέσου αὐτῆς τὸ κωδωνοστάσιον (βλ. πίν. 28, β).

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ τῆς Λαγγουβάρδας ἀκολουθοῦσι μὲν ἀκόμη τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, εἶναι ὅμως ἔργα μετρίας τέχνης καὶ μὲ ἔντονον γραμμικότητα, ἐκτελεσθέντα πιθανώτατα περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος ἢ τοι εὐθύς ἅμα τῇ ἐκ βάθρων ἀνεγέρσει τοῦ καθολικοῦ (1657)¹ ὑπὸ τοῦ τότε ἡγουμένου Ἰωακείμ Παλαιολόγου. Ἐπεσκευάσθη δ' ἡ τοιχογραφία αὕτη ἀργότερον ἐπὶ ἡγουμενείας Ἰωαννικίου τοῦ Ραγκούση² (1788-1800). Ἀλλὰ

¹) Βλέπε τὴν σχετικὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου τοῦ εἰς Ἀρχ. Β. Μν. Ἑλλ. τ. Θ' (1961) σ. 208, ἀρ. 38.

²) Ἑ. μ. μ. Σ α γ κ ρ ι ὡ τ ο υ, Ἱστορία τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς Λαγγουβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 29.

καὶ αὕτη, ὡς εἶδομεν, «ἐπιδιωρθώθη» κατὰ τὸ β' τέταρτον τοῦ 20οῦ αἰῶνος¹ ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀμφίσσης ζωγράφου Δ. Ροπάκη. Δεῖγμα τῆς τέχνης τῶν τοιχογραφῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Λαγγουβάρδας παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν (πίν. 30) δύο ἁγίων τοῦ δυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ, ἰσχυρῶς ὅμως ἀνακαινισμένων.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΝΑΟΥΣΗΣ

Ὁ ναὸς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (μικρὰ μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου) κτισθεὶς πρὸ τοῦ 1687, πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σημαντήρη (:) ὡς συνάγεται ἐκ τῆς χρονολογίας τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ τάφου², περιῆλθεν ἀργότερον εἰς τὴν οἰκογένειαν Μοστράτου, μέλος τῆς ὁποίας, ὁ ἱερεὺς καὶ χαρτοφύλαξ Ναούσης Γεώργιος Μοστράτος, ἀσκῶν ἐκ παραλλήλου καὶ τὴν ζωγραφικὴν, τὴν ἐτοιχογράφησε τὸ 1784, συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἐπιγραφὴν σωζομένην ἄλλοτε εἰς τὸν νάρθηκα αὐτῆς³.

Καὶ εἰς μὲν τὸν τρούλλον τοῦ ναοῦ εἰκονίσθη ὁ Παντοκράτωρ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, εἰς δὲ τὴν ἀμέσως κάτωθεν ζώνην ἡ Θεία Λειτουργία καὶ ἡ περιφορὰ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τῶν ἀγγέλων πρὸς ταφὴν. Εἰς τὰ λοιπὰ εἰκονίσθησαν, ὡς συνήθως, οἱ 4 Εὐαγγελισταί.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ἐπὶ τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου τοιχώματος πολυπρόσωποι συνθέσεις. Ἐκ τούτων ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ βορείου τοιχώματος παριστάνει τὴν Ἀποκάλυψιν, ὡς τὴν εἶδεν ὁ Ἰωάννης, ὅστις καὶ εἰκονίζεται εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον ἀνακλιμένος ἐπὶ βράχου (πίν. 31) μετὰ τὸν Χριστὸν ἐπιφαινόμενον εἰς αὐτὸν ἄνωθεν ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς φωτεινῆς νεφέλης. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς συνθέσεως εἰκονίζετο ἐν τῷ μέσῳ ἔνθρονος ὁ Χριστός, ἐκατέρωθεν δ' αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀντιμαρτυρίαν τοῦ θόλου, ἀνὰ 12 θρόνοι διὰ 24 λευκὰ ἐνδεδυμένους πρεσβυτέρους, οἵτινες καὶ διατηρήθησαν ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπολοίτου παραστάσεως κατεστράφη, διασωθέντων μόνον τῶν δύο ἐκ τῶν τεσσάρων ἱππέων, οἵτινες ἐξεπλήθησαν ἐκ τοῦ ἐσφραγισμένου βιβλίου, ὡς καὶ τινων ἄλλων μορφῶν ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ἀναφερομένων.

Ἐπὶ δὲ τοῦ νοτίου τοιχώματος εἰκονίζεται, εἰς πολλὰ ὅμως σημεῖα καὶ αὕτη ἐφθαρμένη, ἡ Δευτέρα Παρουσία, διατεταγμένη εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους ζώνας. Ἐκ τούτων, ἡ μὲν ἀνωτάτη εἰκονίζεν ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ θρόνου καθήμενον τὸν Χριστὸν καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ τὴν Θεοτόκον καὶ Ἀγ. Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον (Δέσις), συνοδευομένους ἀπὸ ἀγγελικῶν δυνάμεων καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται τράπεζα, ἐφ' ἧς ἀνοικτὸν τὸ βιβλίον τῶν πεπραγμένων, ἐκατέρωθεν δὲ τῆς τραπέζης οἱ Πρωτόπλαστοι καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἡ ζυγὸς τῆς Δικαιοσύνης.

¹) Ἐμμ. Σαγκριώτης, Μεσαιων. Γραμ. τ. Β', 1934, σ. 273.

²) Α.Β.Μ.Ε, Θ', σ. 213, ἐνθα ἀντὶ «Κονταράτου» ἀναγνωστὸν πιθανῶς «Σημαντήρη».

³) Σαγκριώτης, Μεσ. Γρ. Β', σ. 267.

Εἰς τὴν μεσαίαν ζώνην, εὐθὺς κάτωθεν τῆς ζυγοῦ, εἰκονίζεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ διαχωρίζων τοὺς ἐκ δεξιῶν δικαίους ἀπὸ τοὺς ἐξ εὐωνύμων ἁμαρτωλοὺς, τεταγμένους καθ' ὁμάδας καὶ ἐτοιμοὺς νὰ κατασπαρχθῶσιν ἀπὸ τὰ θηρία ἢ νὰ παρασυρθῶσιν ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ πυρίνου ποταμοῦ, ὅπερ καταβροχθίζεται ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ὡς τερατώδους θηρίου εἰκονιζομένου Ἀδου.

Τέλος εἰς τὴν κατωτάτην ζώνην εἰκονίζεται ὁ Παράδεισος (πίν. 32, α) διὰ τῆς κλειστῆς πύλης τοῦ ὁποίου ἐτοιμάζονται νὰ εἰσέλθουν καθ' ὁμάδας, εἰς τρεῖς ἐπαλλήλους σειράς, οἱ Δίκαιοι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς τὸν κρατοῦντα τὰς κλεῖδας Πέτρον. Μεταξὺ τῶν δικαίων εἶναι καὶ ὁ προφητὰνὰξ Δαυὶδ, κρατῶν εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

Οὐκ ἀναστήσονται ἄσεβεῖς ἐν κρίσει,

ἄλλος δὲ πάλιν δίκαιος κρατεῖ εἰλητόν μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν:

Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ.

Δεξιᾷ, ἐντὸς ἰδιαίτερου τετραγώνου, εἰκονίζεται ὁ Ἀβραάμ, ἀριστερᾷ δὲ τῆς πύλης ὁ δίκαιος Ληστής, φέρων τὸν σταυρόν, ἐντὸς τοπίου μετὰ δένδρων (παραδείσου) (πίν. 32, α).

Ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ ἱεροῦ, διηρημένης εἰς δύο μέρη πλαισιούμενα ὑπὸ μεταλλίων, εἰκονίζεται ἐντὸς 12 ὀρθογωνίων πινάκων τὸ δώδεκάροτον.

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ παρεστάθη ἐπὶ μὲν τοῦ περιβάλλοντος λώρου ἡ Ἀγία Τριάς καὶ Προφῆται, ἐντὸς δὲ τῆς κόγχης ἡ Παναγία, μεταξὺ δύο ἀγγέλων, κατωτέρω δὲ ὁ Χριστὸς νεαρὸς ἐντὸς κύκλου βαίνων ἐπὶ τροχῶν. Ἐκατέρωθεν τοῦ εἰκονίζοντος Προφῆται κρατοῦντες ὑψωμένα εἰλητά.

Τέλος ἐπὶ τῆς καμάρας τοῦ δυτικοῦ σκέλους, ἥτις διαιρεῖται εἰς 18 πίνακας, ἐξωγραφήθησαν εἰς 6 μὲν τετράγωνα σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, εἰς ἄλλα δὲ 6 τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα 6 ἐποικοδομητικαὶ σκηναὶ εἰλημμένα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ τέχνη τῶν τοιχογραφῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Θεολόγου εἶναι μετρία, πάντως ἐξπρεσιονιστικὴ καὶ μᾶλλον λαϊκὴ, ἀκολουθεῖ δ' ἀσφαλῶς σύγχρονα ἢ προγενέστερα ἀγιορειτικὰ πρότυπα, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐν εἰδει συνεχῶν σφαιρῶν ἀπεικόνισιν τῶν νεφελῶν, οἷαν βλέπομεν εἰς τὴν παράστασιν τῆς Ἀποκαλύψεως τῆς Τραπέζης τῆς ἐν Ἀγ. Ὄρει Μ. Διονυσίου (1547 καὶ 1603)¹.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ ΥΠΟΛΟΙΠΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΝΑΩΝ

Πλήν τοῦ καθολικοῦ τῆς Λαγγουβάρδας διὰ τοιχογραφῶν ἐκοσμήθησαν, ὡς εἵπομεν, καὶ ἄλλων μονῶν τὰ καθολικά. Οὕτω π.χ. τὸ καθολικὸν τῆς σήμερον διαλελυμένης μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς Κραῦγα

¹) Millet, Athos, πίν. 207 καὶ 208_{1,2,3}. Juliette Reynaud, Le Cycle de l'Apocalypse de Dionysiou, Paris 1943, πίν. 1, 2, 3, 5 κλπ.

(δίκλιτος δρομικός ναός) ήτο άλλοτε κατάγραφον διὰ τοιχογραφιῶν, ἔργων τοῦ Γεωργίου Μοστράτου, αἵτινες ὅμως, ἤδη ἀπὸ τριακονταετίας, ἦσαν τελείως κατεστραμμένοι¹, ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνη περὶ αὐτῶν λόγος.

Διὰ τοιχογραφιῶν ἐπίσης εἶχε κοσμηθῇ καὶ τὸ καθολικὸν τῆς παρὰ τὸ Μαράθι μονῆς τῶν Ἀγ. Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου. Ἐκ τούτων καλῶς ὁπωσδήποτε διατηροῦνται αἱ μετρίαι τέχνης τοιχογραφίαι τοῦ ΒΔ. διαμερίσματος, εἰκονίζουσαι σκηνὰς ἐκ τῆς Γενέσεως, τῆς ὁποίας καὶ παρατίθενται καὶ τὰ σχετικὰ χωρία (Α', 3, 6, 9).

Τοιχογραφημένον ὡσαύτως ἦτο καὶ τὸ καθολικὸν τῆς ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ λόφου τοῦ Κεφάλου, σήμερον διαλελυμένης μονῆς τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου. Ὡς «καλλιτεχνικαί» μάλιστα χαρακτηρίζονται ὑπὸ τε τοῦ Σαγκριώτη² καὶ τοῦ Πασχάλη³ αἱ τοιχογραφίαι αὗται καὶ δὴ ὡς ἔργα μοναχῶν ἐξ Ἀγ. Ὁρους, προδρόμων τῶν ἔπειτα Ἰωασαφαίων, ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν μονὴν καὶ ἀσκούντων αὐτόθι τὴν ζωγραφικὴν μέχρι καὶ τοῦ 1830, ἥτοι ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς μονῆς. Ὅταν ἐν τούτοις ἡμεῖς ἐπεσκέφθημεν τὴν μονὴν (1961) εὗρομεν τὰς τοιχογραφίας οἰκτρῶς ἐπεξωγραφημένας ὑπὸ νεωτέρων ἀδαῶν ἀγιογράφων. Εἰκὼν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ τρούλλου, ὡς εἶχον πρὸ τοῦ 1912, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Ναυπλιώτη⁴.

Τοιχογραφιῶν ἀμυδρὰ δείγματα διασώζει ἀκόμη σήμερον καὶ τὸ καθολικὸν τῆς μικρᾶς ΝΔ. τοῦ Τσηπίδου κειμένης Μονῆς τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Ἀποκεφαλιστοῦ), ἥτις σήμερον εἶναι ἰδιοκτησία τῆς οἰκογενείας Ἀλιπράντη. Τῆς μονοκαμάρου μικρᾶς ταύτης βασιλικῆς τὰ κατὰ τὰς γεννήσεις τοῦ θόλου τοιχώματα κοσμοῦνται μὲ ζωοφόρον ἐκ στηθαρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται ἅγιοι μάρτυρες γυναῖκες, ἀμυδρῶς διαφαινόμεναι.

Τελευταῖον θ' ἀναφέρομεν λείψανον τῆς τοιχογραφίας, ἥτις ἐκόσμηε τὸν ἐντὸς τοῦ Τσηπίδου ναὸν τοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου, καλύπτον τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ τοῦ καὶ εἰκονίζον τὴν Ἀγ. Τριάδα καὶ κάτωθεν αὐτῆς τέσσαρας ἱεράρχας συλλειτουργοῦντας. Τὴν μετρίαι τέχνης τοιχογραφίαν ταύτην ἐξετέλεσεν ὁ ἀγιογράφος Νικόλαος Παπασταματάκιος τὸ 1714, ὡς διδασκόμεθα ἐκ διατηρουμένης εἰσέτι ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ περατοῦντος κάτω τὸ τεταρτοσφαίριον κοσμήτου, ἥτις ἀναφέρει τὸ ὄνομα καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ φιλοτεχνήσαντος τὴν τοιχογραφίαν.

¹) Σαγκριώτης, Μεσ. Γράμμ. Β', 272

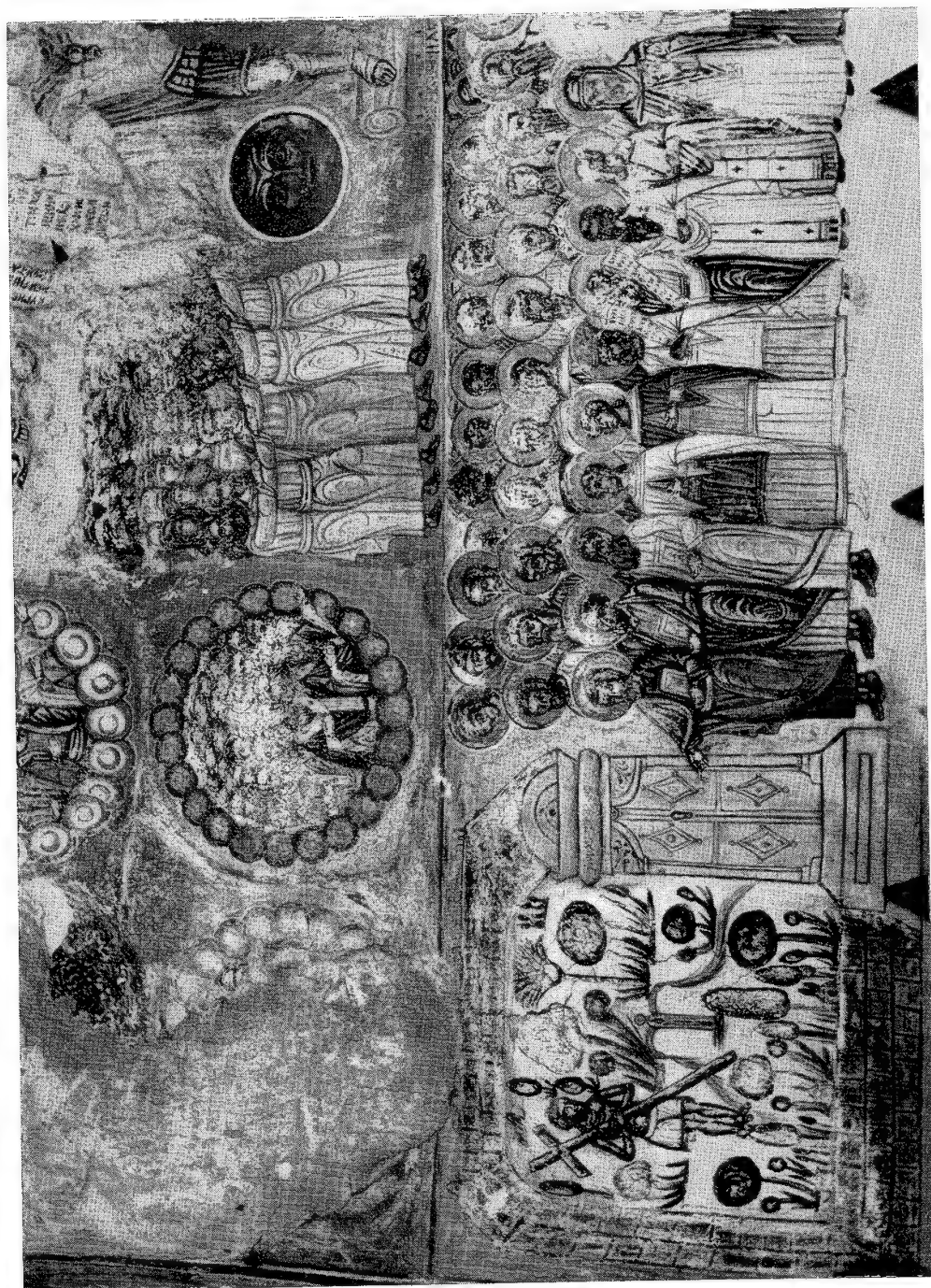
²) Μεσ. Γράμμ. Β', 275.

³) Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἑθν. Ἑτ. 2α σειρὰ τ. Α', σ. 107 σημ. 1. Ὁ αὐτὸς ἐν Μ. Ἑλλ. Ἑγκυκλ. λ. Πάρος.

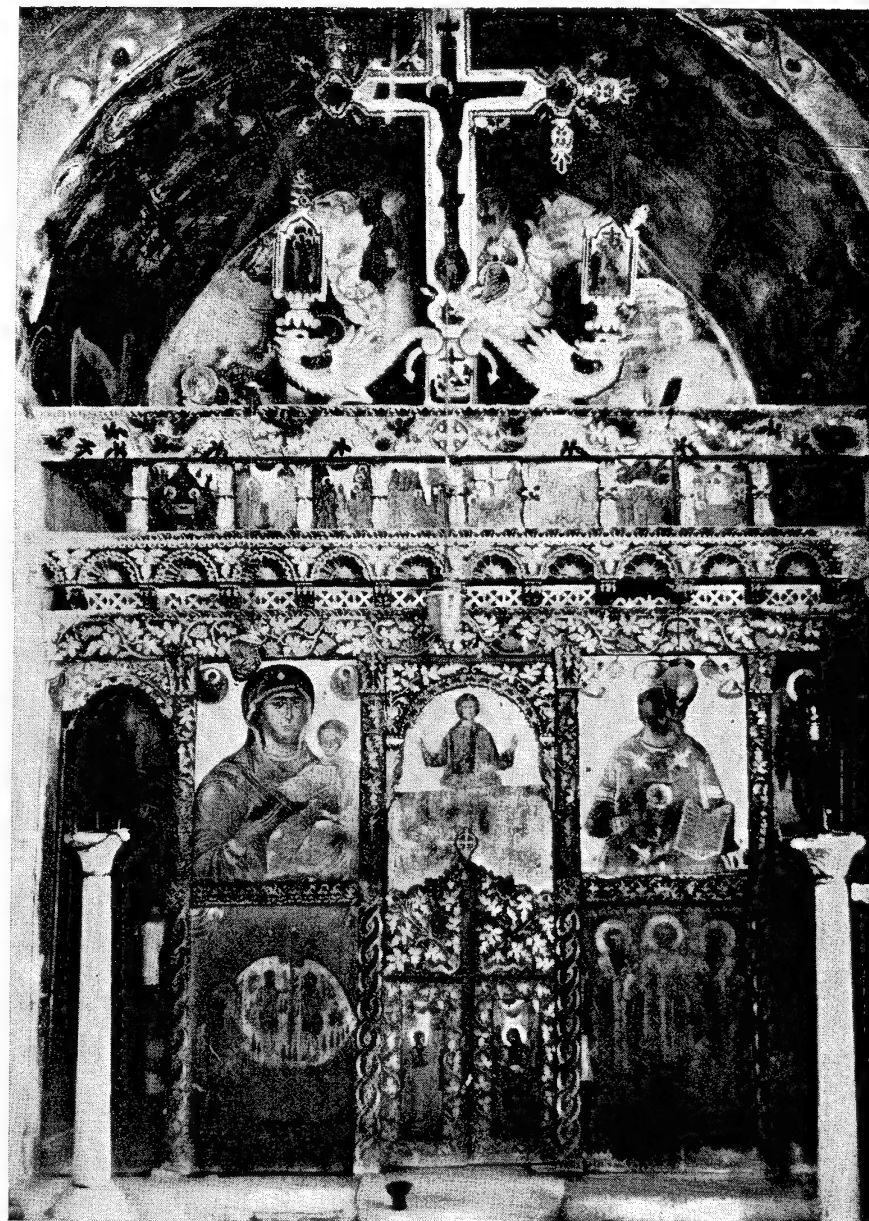
⁴) Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου τὰ σωζόμενα, Ἀθήνησι 1912 (ἐναντι σ. 112).

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος δεχόμενος τὴν Ἀποκάλυψιν.
Τοιχογραφία τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ τῆς Ναούσης.

Αἱ κάτω ζώναι τῆς παραστάσεως τῆς Δευτέρας Παραουσίας. Τσιγογραφία τοῦ νοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης τοῦ 1784 (βλ. σελ. 32).

Τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης (βλ. σελ. 65 καὶ 98).

β) Αἱ φορηταὶ εἰκόνες.

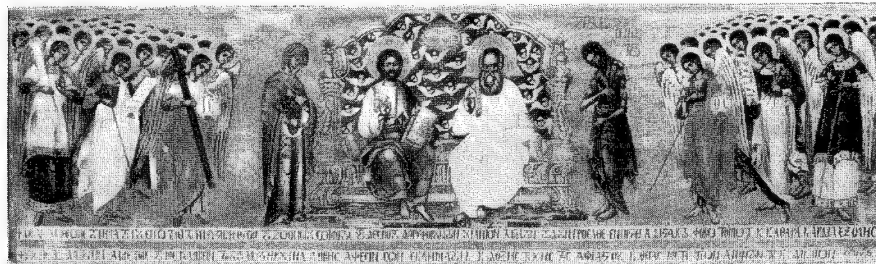
Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὀλίγας σχετικῶς τοιχογραφίας, αἵτινες, ἀφιλοκάλως αἱ πλείσται ἐπεσκευασμέναι ἢ καὶ λίαν ἐφθαρμέναι, καλύπτουν τὰ τοιχώματα τῶν μεταβυζαντινῶν ναῶν τῆς Πάρου, ἰδίᾳ δὲ τῶν καθολικῶν τῶν μονῶν αὐτῆς, πολυάριθμοι καὶ καλῶς κατὰ τὸ πλεῖστον διατηρημένοι εἶναι αἱ φορηταὶ εἰκόνες, φιλοξενούμεναι ὅχι μόνον εἰς τὰς μονὰς ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς καὶ λοιποὺς ναοὺς καὶ εἰς τὰ ἀπόμερα ἀκόμη παρεκκλήσια τῆς νήσου. Σχεδὸν κάθε παλαιὰ ἐκκλησία—καὶ εἶναι αὗται πάμπολλαι, ὡς εἶδομεν—ἔχει στολισμένον μὲ καλῆς ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τέχνης φορητὰς εἰκόνας τὸ τέμπλον τῆς, ἐνίοτε μαρμαρίνον καὶ ψυχρὸν, συνηθέστατα ὅμως ξυλόγλυπτον καὶ ἐπιχρυσωμένον, μὲ ἓνα θερμὸν τόνον, ἁρμονικώτατα συνδυαζόμενον πρὸς τὰ ζωηρὰ χρώματα καὶ τὸν χρυσὸν κάμπον τῶν εἰκόνων (πίν. 33). Πολὺ συχνὰ ἐπίσης τὰς ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἰκόνας—τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ τιμωμένου Ἀγίου, ὡς καὶ τὰς τοῦ ὑπεράνω του, ἐν εἵδει στεφούσης ζωφόρου, ἐκτεινομένου δωδεκάορτου, συνοδεύουν, καὶ ἄλλα εἰκονίσματα, εἴτε τοποθετημένα εἰς ἰδιαίτερα προσκυνητάρια ἐκατέρωθεν τοῦ τέμπλου ἢ τῆς εἰσόδου, εἴτε κρεμασμένα ἐπὶ τῶν πλαγίων τοίχων καὶ τῶν στύλων τοῦ ναοῦ.

Τὸ τέμπλον μὲ τὰς εἰκόνας του καὶ τὰ ἔξω αὐτοῦ εἰκονίσματα ἀποτελοῦν συνήθως τὸν μόνον ζωγραφικὸν διάκοσμον τῶν μικρῶν ναῶν, τῶν ὁποίων κατάλευκα παραμένουν τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματα.

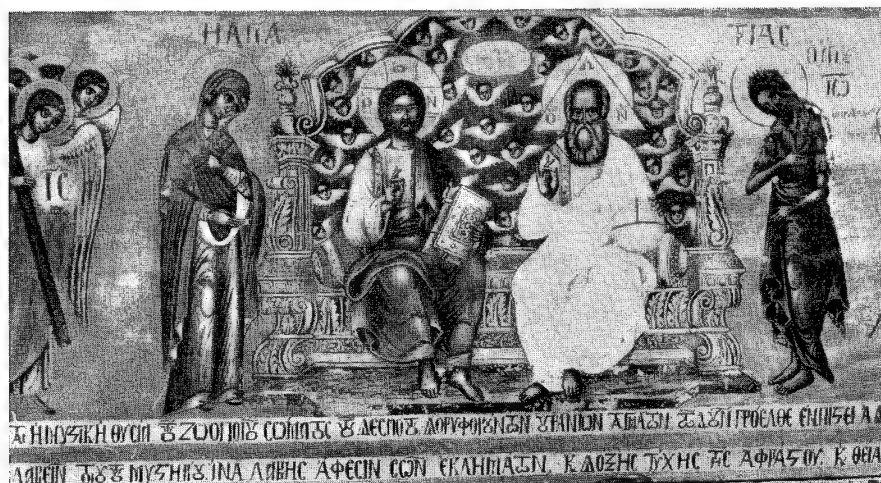
Αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς φορητὰς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἀφιερῶματα εὐλαβῶν πιστῶν, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἀναφέρει συνήθως μία πολὺ διακριτικὰ γραμμένη εἰς τὴν κάτω παρυφὴν ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ κάμπου τῆς εἰκόνης ἐπιγραφή¹, ἄλλοτε διὰ λευκῶν, ἄλλοτε διὰ κιτρινοχρῶσων καὶ ἄλλοτε διὰ μελανῶν γραμμάτων, κεφαλαίων ἢ πεζῶν, γραφομένη.

Πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὅλαι αἱ φορηταὶ εἰκόνες τῆς Πάρου εἶναι ἔργα ἁγιογράφων τοῦ 17^{ου} καὶ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἀκολουθούντων τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ μάλιστα τὴν κρητικὴν σχολήν, ὀλίγον δὲ ἢ οὐδόλως ἐπηρεασμένων ἀπὸ τὴν τέχνην τῆς Δύσεως. Ἐκ τῶν ἁγιογράφων αὐτῶν ἄλλοι μὲν εἶναι ἐντόπιοι—ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ μοναχοὶ ἢ κληρικοὶ—ἄλλοι δ' ἐπήλυδες, πιθανώτατα Κρήτες, εἴτε ἐκ τῶν ἐποικισάντων τὴν Πάρον κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, ὅτε ἡ νῆσος εἶχε σχεδὸν ἐρημωθῇ κατόπιν τῆς

¹) Πολλὰς τοιαύτας ἐπιγραφὰς ἐδημοσίευσεν πρῶτος τὸ 1934 εἰς τὰ Μεσαιωνικὰ Γράμματα (τ. Β' (1934 - 35) σ. 240 - 279), ὁ μακαρίτης Ναουσαῖος γυμνασιάρχης Ἑμμανουὴλ Σαγκριώτης, ἐσχάτως δ' ἐμνημόνευσεν τὰς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ ζωγράφος κ. Παν. Μαθιόπουλος εἰς τὸ νεωστὶ (1963) ἐκδοθὲν ἔργον του «Πάρος».

α. Παροιτιά. Καταπολιανή. Ἀγ. Τριάς ὑπεράνω τῆς Ὁραίας Πύλης τοῦ τέμπλου. Σύνολον. Ἔργον Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου τοῦ Σιφνίου.

β. Παροιτιά. Καταπολιανή. Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνης τῆς Ἀγίας Τριάδος. Λεπτομέρεια. Ἔργον Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου τοῦ Σιφνίου (βλ. σελ. 69).

καταλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Χαϊρεδδὶν Μπαρμπαρόσσα (1537) καὶ τῆς ἀπαγωγῆς 6000 Παρίων αἰχμαλώτων¹ εἴτε ἐκ τῶν καταφυγόντων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὸν μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων πόλεμον τῆς πατρίδος των (1644-1669)². Ἄλλαι πάλιν εἰκόνες—πολὺ ὀλίγαι—φαίνεται ὅτι μετεκομίσθησαν εἰς τὴν νῆσον ἔξωθεν ἢ παρηγγέλθησαν εἰς ἔξω τῆς νήσου φημισμένους Κρητὰς ζωγράφους τῆς ἐποχῆς (Βίκτωρα, Μόσκους κλπ.).

Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰς εἰκόνας ἀναγράφουν τὸ ὄνομα τοῦ φιλοτεχνήσαντος αὐτὰς ζωγράφου, μερικαὶ δ' ἀκόμη καὶ τὴν χρονολογίαν. Μέγας ὅμως ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι ἀνεπίγραφοι καὶ ἀχρόνιστοι, τοῦ χρόνου τῆς ἐκτελέσεώς των συναγομένου μόνον κατὰ προσέγγισιν ἐκ τῆς τεχνοτροπίας των.

ΠΑΡΟΙΚΙΑ

ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

Εἰκόνες τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου περιβαλλόμεναι ὑπὸ περιτέχνων διατηρήτων ξυλίνων πλαισίων, ἄλλοτε ἐπιχρυσωμένων βαφέντων ὅμως λευκῶν πρὸ τινων ἑτῶν. Τὰ ἐν λόγῳ πλαίσια περιλαμβάνουσι καὶ πολλὰ μικρότερα παλαιὰ εἰκονίσματα.

α) Εἰκὼν τῆς Παναγίας (Διαστάσεις 1.05 × 1.35).

Ἡ Θεοτόκος παρίσταται ἐν προτομῇ μέχρι τῆς ὀσφύος, εἰς μέγεθος κατὰ τι μεγαλύτερον τοῦ φυσικοῦ, ἀριστεροκρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστὸν κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας.

Τὸ βρέφος Ἰησοῦς, καθήμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τῆς Παναγίας, δὲν ἔχει τὴν συνήθη παιδικὴν ἔκφρασιν ἀλλὰ προσβλέπει τὴν μητέρα του μετὰ στοργῆς μὲν ἀλλὰ μᾶλλον σύννου, εὐλογοῦν συνάμα διὰ τῆς προτεταμένης δεξιᾶς, ἐν ᾗ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου.

Ἐξαιρέσει τῶν προσώπων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅλη ἡ ὑπόλοιπος εἰκὼν καλύπτεται ὑπὸ περιτέχνου ἀργυρᾶς ἐπιχρύσου «ἐσθῆτος» κοσμουμένης καὶ διὰ τινων πολυτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν³. Ἀξία σημειώ-

σεως εἶναι ἢ εἰς τὸ μέσον τοῦ κάτω μέρους τῆς ἐσθῆτος—παρεμβολὴ μικρᾶς εἰκόνης τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

Τέλος ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος πλὴν τῶν παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιγραφῶν:

Μ(ήτ)ΗΡ Θ(εο)Υ Η ΕΚΑΤΟΝΤΑΠΥΛΗΑΝΗ
καὶ Ι(ησοῦ)C Χ(ριστὸ)C

εἶναι χαραγμένοι, ἐντὸς μικροῦ ὀρθογωνίου πλαισίου, εἰς τὸ κάτω μέρος, αἱ ἑξῆς συντιμήσεις λέξεων καὶ χρονολογία.

ΙΩ : ΝΚ : ΠΤΡ : ΒΒΔ
ΜΡ : ΔΜ : Κ - 1788 - ΤΚΝ
ΒΚΡCΤΗ¹

καὶ περαιτέρω:

*ἐχρυσώθη καὶ ἐκοσμήθη διὰ χειρὸς Δημοσθ. Δημητριάδου
Κωνσ' πολίτου*

β) Εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ. Τῶν αὐτῶν καὶ ἡ τῆς Παναγίας μεγάλων διαστάσεων (1.03 × 1.30 μ.) εἶναι καὶ ἡ δεξιὰ τῆς Ὁραίας Πύλης εὐρισκομένη εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, εἰκονίζουσα τὸν Κύριον ἐν προτομῇ μέχρι τῆς ὀσφύος καὶ εἰς μέγεθος κατὰ τι μεγαλύτερον τοῦ φυσικοῦ. Ὁ Σωτὴρ παρίσταται ἐνταῦθα ἰσχνὸς καὶ σύννου, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Ὡς ἡ τῆς Παναγίας οὕτω καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καλύπτεται δι' ἀργυρᾶς, ἐπιχρύσου «ἐσθῆτος», ἥτις ἀφίνει νὰ φαίνεται μόνον τὸ πρόσωπον. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ προσθήκη εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐσθῆτος μικρᾶς εἰκόνης παριστανούσης τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

Ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ καλύμματος, πλὴν τῆς ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐπιγραφῆς

Ι(ησοῦ)C Χ(ριστὸ)C Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

ὑπάρχει κεχαραγμένη ἐντὸς μικροῦ πλαισίου εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ἐσθῆτος

τῶν Τούρκων (ἐκδ. Ἐμ.μ. Κριεαῖ, εἰς Ἀθηνᾶς τ. 48 (1938) σ. 143-144).

στ. 474 καὶ βλέπον τὴν εἰκόνα σκεπασμένη
μ' ἀσῆμι καὶ χρυσῶφι καὶ λιθάρια
καὶ μὲ πολλῶ λογῶ μαργαριτάρια
ἔτσι καὶ τοῦ Χριστοῦ ἦσαν γεμισμένη
ἡ εἰκόνα του ἡ ἀγία ἀσπασμένη

στ. 503 καὶ ἡ Καταπολιανὴ ἡ εὐλογημένη
ἐπόμενε καὶ αὐτὴν κουρσεμένη

¹) Πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Th. Blancard, Les Mavroyéni, 1909 σ. 543.

¹) Cornari, Hist. Cand. B.M. Add. 8637, φ. 93. Πβλ. F. W. Hasluck, BSA XVII (1910-11), σ. 161.

²) Προφανῆ ὑπαινιγμὸν μεταναστεύσεως Κρητῶν εἰς Πάρον παρῆχει τὸ Κρητικὸν ποίημα τῆς «Λεηλασίας τῆς Παροικίας Πάρου», τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς γεγονότα τοῦ Ἑνετοτουρκικοῦ πολέμου (πρβ. ἰδίᾳ τοὺς στ. 241-246). Τὸ ποίημα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἐμ.μ. Κριεαῖ ἐν Ἀθηνᾶς τ. 48 (1938), σ. 127 ἑξ. Περὶ τῆς εἰς τὰς Κυκλάδας μεταναστεύσεως Κρητῶν βλ. τελευταῖον καὶ Β. Σφουρόεραν, Περ. Ἡώς, 1964, σ. 462.

³) Τὴν πολυτέλειαν τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ περιγράφει καὶ τὸ παλαιὸν λαϊκὸν τραγούδι, τὸ ἀφηγοῦμενον τὴν παλαιὰν λεηλασίαν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ

όμοια ακριβώς πρὸς τὴν τῆς Παναγίας ἀφιερωτικῆ ἐπιγραφῆς, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνταῦθα ἡ λέξις *Βουκουρέστη* ἐγράφη δλόκληρος, πλὴν δὲ ταύτης ὑπάρχει καὶ ἡ ἐξῆς προσθήκη:

παρὰ Γεωργίου ΓΚίκα ἀρχιχερσοχόου

γ) Εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (εἰς μνήμην τῆς ὁποίας καὶ τιμᾶται ὁ ναός).

Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι μικροτέρα τῶν δύο πρώτων (0.77×0.92) προσανξάνονται ὅμως αἱ διαστάσεις τῆς (εἰς 1.52×2.10) διὰ τῆς πέριξ αὐτῆς ἀπεικονίσεως 17 ἐν ὅλῃ μικροτέρων εἰκόνων ἤτοι 16 τῶν προφητῶν ἐν προτομῇ καὶ ἄνω ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν.

Πλὴν τῶν προσώπων τῆς Παναγίας, τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ὅλον τὸ υπόλοιπον τῆς εἰκόνος καλύπτεται δι' ἀργυρᾶς ἐπιχρῶσους «ἐσθῆτος» ἐφ' ἧς, πλὴν τῆς μεγάλης ἐπιγραφῆς *Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ*, εἶναι καὶ πάλιν χαραγμένη, κάτωθεν τοῦ μανουαλίου τῆς Κοιμήσεως, ἡ ἐξῆς, κάπως συντομοτέρα τῶν προηγουμένων κτητορικῇ ἐν συντμήσει ἐπιγραφῇ:

ΙΩ Ν(ι)Κ(όλαος) Π(έ)ΤΡ(ου) Μ(αυρο)Γ(έννης) Β(οε)β(όδας)

Μ(α)Ρ(ία) Δ(ό)Μ(να) 1788.

Συμφώνως πρὸς τὰς συνοδευούσας τὰς τρεῖς περιγραφείσας εἰκόνας ἐπιγραφὰς ἀφιερῶται αὐτῶν ἐγένοντο ἐν ἔτει 1788 ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ Νικόλαος Πέτρου Μαυρογένους, Βοεβόδας Μολδοβλαχίας, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων πρὸς τὴν πατρίδα του Πάρον δωρεῶν καὶ εὐεργεσιῶν, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἡ σύζυγος αὐτοῦ Μαρία καὶ τὰ τέκνα του. Τὰς ἐσθῆτας τῶν εἰκόνων ἐξετέλεσεν ἐν Βουκουρεστίῳ ὁ ἀρχιχερσοχός Γκίκας—σύννηθες ρουμανικὸν ὄνομα—ἐχρῶσσε δὲ καὶ ἐκόσμησεν ὁ Κωνσταντινουπολίτης Δημοσθένης Δημητριάδης. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰς ἀργυρᾶς ἐσθῆτας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐπενδυθεῖσαν δι' αὐτῶν γραπτὴν εἰκόνα, ἃν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Παναγίας καὶ τὴν αὐστηράν τῆς ἔκφρασιν, θὰ πρέπει νὰ τὴν τάξωμεν εἰς χρόνους κατὰ ἓνα τοῦλάχιστον αἰῶνα παλαιότερους τῆς ἐσθῆτος. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Κοιμήσεως. Εἶναι μάλιστα πιθανόν, ὅτι αἱ εἰκόνες αὗται θὰ ἐξετελέσθησαν ἐν Μολδοβλαχίᾳ ὑπὸ τινος τῶν πλανήτων Ἑλλήνων ἀγιογράφων, οἵτινες ἐξυπηρέτουν τὰς πυκνάς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἑλληνικὰς κοινότητας τὰς ἐγκατεστημένας ἐν Ρουμανίᾳ, θὰ ἐστάλησαν δ' ἐκεῖθεν ὑπὸ τοῦ Μαυρογένους τὸ 1788 εἰς Πάρον, ἀφ' οὗ ἐφωδιάσθησαν εἰς Βουκουρέστιον διὰ τῶν ἀργυρῶν τῶν ἐσθῆτων καὶ τοῦ ἄλλου τῶν διακόσμου, ἵνα κοσμήσωσι τὸ τέμπλον τοῦ μεγάλου ναοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν στερέωσιν εἶχεν ἀναλάβει ἡ αὐτὴ οἰκογένεια.

Ὡς θὰ παρετήρησεν ἤδη ὁ ἀναγνώστης εἰς πάσας τὰς ἀφιερωτικὰς τῶν εἰκόνων ἐπιγραφὰς τῆς οἰκογενείας Μαυρογένους προτάσσεται τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ, Νικολάου Πέτρου Μαυρογένους, τὸ δίγραμμα *ΙΩ*. Τοῦτο ὑπὸ

πάντων τῶν ἐκδοτῶν τῆς ἐπιγραφῆς¹ συμπληροῦται εἰς Ἰωάννης. Ἄλλ' ἐρωτᾶται: διατί ἀφ' οὗ ὁ ἀφιερῶτης ὠνομάζετο Πέτρος προτάσσεται αὐτοῦ καὶ τὸ Ἰωάννης; Τὴν ἀπάντησιν μᾶς δίδουν τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ αἱ διαταγαὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας, εἰς τὰς ὁποίας τῶν ὑπογραφῶν τῶν ἀρχόντων προτάσσεται πάντοτε τὸ δίγραμμα *ΙΩ* ἢ *ΙΟ*. Ἐρμηνεύεται δὲ τὸ *ΙΩ* ἢ *ΙΟ* τοῦτο κατὰ ποικίλους τρόπους. Πάντως δὲν δύναται νὰ σημαίνη *ἐγὼ* ἢ *ἡμεῖς*, ὡς θὰ ἡδυνάτο τις εὐλόγως νὰ υποθέσῃ, διότι συνοδεύει συχνάκις τὰς ἀντωνυμίας ταύτας. Κατὰ τὸν ἐσχάτως πραγματευθέντα περὶ αὐτοῦ Ρουμᾶνον Emil. Virtosu² τὸ συμπλήρωμα *Ιῶ*, συντομογραφία τοῦ ὀνόματος Ἰωάννης, ἔλκει τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ βουλγαρικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν, ὁ ὁποῖος ἀπεμμεῖτο τὴν ὑπογραφὴν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ τὸ συμπλήρωμα *Ιῶ* καθιερώθη εἰς τὰ σλαβωνικά ἔγγραφα τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας ὡς σύμβολον ἡγεμονικῆς ἀξίας, κακῶς δὲ ἐκλαμβάνεται ὡς συντομογραφία τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος Ἰωάννης.

δ) Ἁγία Τριάς. Εὐρίσκεται ὑπεράνω τῆς Ὁραίας Πύλης. Ἐχει τὸ σχῆμα πλαγιαστοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διαστάσεων 0.47×1.23 μ. Ἐπὶ τοῦ ὀλοχρῶσου κάμπου τοῦ πίνακος (πίν. 34α, β) εἰκονίζονται ἐν τῷ μέσῳ, καθήμενοι ἐπὶ πολυτελοῦς ἀνακλίντρον ρυθμοῦ baroque, ὁ γηραιὸς Πατήρ, ἔχων δεξιᾷ του τὸν Υἱὸν Χριστόν, μεταξὺ δὲ τῶν κεφαλῶν τῶν τῶ Ἀγ. Πνεῦμα ἐν εἵδει λευκῆς περιστερᾶς μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, ἐν ᾧ ἡ τὸ βάθος τῆς συνθέσεως σχηματίζουσα ράχis τοῦ ἀνακλίντρον κοσμεῖται διὰ πλήθους νεαρῶν κεφαλῶν ἀγγέλων. Ὁ γηραιὸς λευκογένειος Πατήρ εἶναι ἐνδεδυμένος λευκὸν χιτῶνα μετὰ σήματος (clavus) καὶ ἐπ' αὐτοῦ λευκὸν ἱμάτιον καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου. Ὁ νέος καστανόκομος Υἱὸς Χριστός, ἐνδεδυμένος ἀνοικτόχρωμον χιτῶνα μετὰ σημείου, φέρει ἱμάτιον ζωροῦ ἐρυθροῦ χρώματος καταπίπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστόν, ἐσταχωμένον τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τοῦ Πατρὸς εἶναι αὐστηρά, ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ μελιχία.

¹) Γ. Λαμπάκη (Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἐταιρείας Α', 1892 σ. 105), Th. Blancard (Les Mavroyéni, Paris 1909, σ. 543), Κ. Ναυπλιώτου (Ἐκατονταπυλιανῆς Πάρον τὰ σωζόμενα 1912, σ. 65), F. W. Hasluck (The Church of our Lady of the Hundred Gates in Paros, 1921, σ. 74 ἀρ. 28, ὅστις τὸ ΜΓ ἐσφαλμένως συμπληρῶναι Μέγας, δέον Μαυρογένους), Γ. Κορεῖ (Ἡ Ἐκατονταπυλιανὴ τῆς Πάρον, 1954 σ. 122), Π. Μαθιοπούλου (Ἡ Πάρος, 1963, σ. 37)

²) Βλ. σχετικῶς Εὐλόγιον Κουρίλαν, εἰς Μνήμην Σπ. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1935 σ. 245.

³) Titulatura Domnilor si asocierea la Domnie in Tara Romineasca si Moldova, Bucuresti 1960, σ. 11-101.

Ἐκατέρωθεν τοῦ ἀνακλίντρου εἰκονίζονται, ἀμφοτέρωθεν ὁρθοὶ εἰς στάσιν δεήσεως, ἐστραμμένοι καὶ προσκλίνοντες πρὸς τὴν Ἀγ. Τριάδα, ἀριστερᾷ μὲν ἡ Θεοτόκος, δεξιᾷ δὲ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Τέλος τὰ δύο ἄκρα τοῦ πίνακος καταλαμβάνουσι πολυάριθμα ἀγγελικὰ τάγματα, προσκλίνοντα καὶ ταῦτα πρὸς τὴν κεντρικὴν σύνθεσιν τῆς Ἀγ. Τριάδος. Ἐκάστης ομάδος τῶν ταγμάτων προηγούνται τρεῖς ἄγγελοι. Ἐκ τούτων οἱ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ομάδος, χαρακτηριζομένης διὰ τῆς ἐπιγραφῆς Ἰ(ησοῦ)C, κρατοῦσιν ἕκαστος ἀνὰ ἓν σύμβολον σχετικὸν πρὸς τὸ σταυρικὸν πάθος τοῦ Χριστοῦ (σταυρόν, λόγχην κλπ.), οἱ δὲ τῆς δεξιᾶς, χαρακτηριζομένης διὰ τῆς ἐπιγραφῆς Θ(εοῦ)C σύμβολα σχετιζόμενα πρὸς τὴν Π. Διαθήκην (ἡνθισμένην ράβδον, τρικλήριον κλπ.).

Τὴν ὅλην εἰκόνα χαρακτηρίζει ἔντονον πλάσιμον τῶν μορφῶν, ὁρθαὶ ἀναλογίαι τῶν σωμάτων καὶ ζωηραὶ ἀντιθέσεις τῶν χρωμάτων. Ποῖος δὲ ὁ ζωγράφος, ὅστις τὴν ἐφιλοτέχνησε, διδάσκει ἐπιγραφή εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος λέγουσα διὰ μὲν κεφαλαίων γραμμάτων

χείρ Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου

δι' ἐπισεσυσμένης δὲ γραφῆς σίφνου.

Τέλος τὴν κάτω παρυφὴν τοῦ ὅλου πίνακος καταλαμβάνει μεγαλογράμματος ἐπιγραφή, ἐρμηνεύουσα θεολογικῶς τὴν σύνθεσιν τῆς εἰκόνης, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας προστίθεται ἡ χρονολογία τῆς ἐκτελέσεως ΑΨΝΘ (=1759).

ε) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς μονοφύλλου τοξωτῆς βορείου θύρας τοῦ τέμπλου. Διαστάσεις: 1.16×2.30 μ. (πίν. 35). Ὁ Ἀρχάγγελος, ὁλόσωμος φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς περὶ τεχνον στρατιωτικὸν κάλυμμα, εἶναι ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν ἣτοι διάχρυσον θώρακα πλουσίως κεκοσμημένον, γλαμύδα ἐρυθρὰν κομβουμένην ἐμπρὸς καὶ καταπίπτουσιν ὀπισθεν εἰς πλουσίας πτυχάς, καὶ κατακόσμους ἐνδρομίδας εἰς τοὺς πόδας. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς δόρυ, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς μικρὸν ὁμοίωμα βρέφους ἐσπαργανωμένου, συμβολίζον τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνδρός, τὸν ὅποιον ποδοπατεῖ¹. Ὁ τελευταῖος οὗτος, κείμενος ἐκτάδην ὑψώνει ἀμφοτέρωθεν τὰς χεῖρας εἰς κινήσιν ἰκεσίας.

Ἀριστερᾷ κάτωθεν τῆς πτέρυγος τοῦ ἀρχαγγέλου εἶναι γεγραμμένη διὰ λευκοῦ χρώματος ἡ χρονολογία ΑΧΉΣ' (=1666). Καὶ περαιτέρω ἡ ἐπιγραφή:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Σκληροῦ.

¹) Πρέπει ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι δύο μικροὶ γυμνοὶ ἄνθρωποι μὲ ἐσταυρωμένους τὰς χεῖρας κήντηται ἐπὶ τῆς ἄκρας δεξιᾶς χειρὸς τοῦ ἀρχαγγέλου, καθ' ὃ σημεῖον αὕτη κρατεῖ τὸ δόρυ. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχάγγελος ζυγίζει τὰς ψυχάς, ὡς βλέπομεν εἰς τὴν παράστασιν τῆς Δευτέρας Παρουσίας, εἰκονίζεται καὶ ἐδῶ ἀναμφιβόλως ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας του τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

«Τὰ σπίτια τοῦ Σκληροῦ τὰ κεντημένα» ἀναφέρονται εἰς τὸ περὶ Λεηλασίας τῆς Παροικίας ποίημα (στ. 642) (Ἀθηνᾶς τ. 48 1935, σ. 148).

Ἄν ἐξαιρέση κανεὶς τὴν ἐντελῶς λαϊκοῦ τύπου μορφήν τοῦ ποδοπατουμένου ἐπιθανατίου ἀνδρός—ἣτις καὶ ἔχει ἀσφαλῶς ἀναζωγραφηθῇ καὶ παραμορφωθῇ—κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀρχαγγέλου φαίνεται ἔργον ἀγιογράφου μιμουμένου ἐπιτυχῶς καλοσχεδιασμένον καὶ ρωμαλέον παλαιότερον πρότυπον. Τόσον ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου ὅσον καὶ ἡ στάσις τοῦ ἀρχαγγέλου καὶ ἡ πλουσία ρεαλιστικὴ, πλὴν σκληρῶς ἀποδοθεῖσα, πτυχολογία τῆς γλαμύδος του, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ δι' ἐρωτιδίων διακόσμησις τοῦ θώρακος αὐτοῦ, μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ ἐκτελέσας τὴν εἰκόνα ἀνώνυμος ἀγιογράφος μιμεῖται μακρινὰ πρότυπα τῆς Ἱταλικῆς ἀναγεννήσεως.

ς) Ὁ Χριστὸς νεκρός. Εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέμπλου ὑπεράνω τῆς πύλης τῆς προσκομιδῆς, ἔχει σχῆμα πλαγιαστοῦ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διαστ. 1.16×0.50. Ὁ Σωτὴρ εἰκονίζεται νεκρὸς καὶ γυμνὸς ἐξηπλωμένος ἐπὶ ὀριζοντίας πλακός, μὲ τὸ σῶμα κλίνον ἰσχυρῶς πρὸς τὸν θεατὴν. Αἱ σάρκες του ἔχουν χρῶμα ὠχροπράσινον. Ὁπισθεν του, κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος ἴσταται, χονδρὸς καὶ σκοτεινόχρωμος ἀλλὰ κολοβός, ὁ σταυρὸς τῆς Σταυρώσεως. Ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ἀνὰ εἰς ἄγγελος, μὲ κόκκινον ἱμάτιον καὶ πρασίνας πτέρυγας, κλίνων τεθλιμμένος πρὸς τὸν Χριστόν.

Ἡ ἀγνώστου τεχνίτου, καλῆς δ' ὁπωσδήποτε τέχνης, εἰκὼν αὕτη, παριστάνουσα τὸν Χριστὸν ὅπως εἰς τὸν ἐπιτάφιον θρῆνον ἀλλ' ἄνευ τῶν θρηνοῦντων αὐτὸν θνητῶν προσώπων τοποθετημένη δ' ὑπεράνω τῆς θύρας τῆς προσκομιδῆς, ἔχει ἐδῶ μᾶλλον εὐχαριστιακὸν χαρακτήρα, ἐνθυμίζει δὲ ζωηρῶς ἀνάλογον παράστασιν εὐρισκομένην εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Σάμαρῃ τῆς Μεσσηνίας ναοῦ, ἐνθα ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται μόνος, ἐκτάδην ἐπὶ λίθου, Ἐκατέρωθεν δ' αὐτοῦ ἴσταται ἀνὰ ἓν Σεραφεῖμ¹. Ἐνθυμίζει ἀκόμη καὶ τὸν κεντητὸν ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Σόφιας², ἐπιτάφιον τοῦ Μπάτσκοβο, ἐνθα ὁμοῦ οἱ δύο ἄγγελοι κρατοῦσι ριπίδια.

ζ) Ἐσταυρωμένος. Εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν τῆς Ἀγ. Τραπεζῆς ὑψηλοῦ ξυλίνου σταυροῦ τῆς σταυρώσεως. Ὁπισθεν καὶ εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος εὐρίσκεται ἡ ἐπιγραφή:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννη Σκορδεῖλη

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Σκορδεῖλης ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Πάρου (Α Β Μ Ε Θ' σ. 202 ἀρ. 22 καὶ κατωτέρω) καὶ ἄλλων νή-

¹) Εἰκὼν παρὰ G. Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, σ. 499, εἰκ. 536.

²) G. Millet, Broderies religieuses de style byzantin, Paris 1947, πίν. 179.

σων τοῦ Αἰγαίου (Κύθον¹, Μήλου², Κιμώλου, Σικίνου³, Μυκόνου⁴) εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ κρητικῆς προελεύσεως⁵. Εἰς τὸν χειρόγραφον ὑπ' ἀρ. 212 νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου τῶν Γ. Ἀρχαίων τοῦ Κράτους ἀναφέρεται τρις Ἰωάννης Σκορδύλης δοτοῦρος, διὰ τὰ ἔτη 1716 φ. 6r, 1730 φ. 13v καὶ 1732 φ. 39r. Δὲν εἶναι ἀπίθανον οὗτος νὰ εἶναι καὶ ὁ ἀφιερωτὴς τοῦ Ἑσταυρωμένου.

Ὁ Λαμπάκης (Δελτ. Χρ. Ἀρχ. Ἑτ. Α', 107), ἄγνωστον ποῦ στηριζόμενος, θεωρεῖ τὸν Ἑσταυρωμένον ὡς ἔργον τοῦ 1660. Πιθανώτερον δύναται οὗτος νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

α) **Εἰκὼν Παναγίας** (πίν. 36). Εὐρίσκεται εἰς τὸ μαρμάρινον τέμπλον (διαστάσεις 0.70×0.90). Εἶναι τοῦ τύπου τῆς Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης. Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου ἐντὸς μικρῶν κύκλων ἡ συντεταγμένη ἐπιγραφή Μ(ήτ)Ρ Θ(εο)Υ. Ἀριστερᾷ τῆς κεφαλῆς τῆς Θεοτόκου ἡ ἐπιγραφή: **Η ΕΛΕΟΥΣΑ** παρὰ δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ **Ι(ησοῦ)C Χ(ριστοῦ)C**.

Ἡ Παναγία φορεῖ πρασινοκύανον χιτῶνα, τοῦ ὁποίου φαίνεται μόνον μικρὸν κατὰ τὸν λαιμὸν τμήμα καὶ τὸ ταινιωτὸν ἀκρομάνικον. Ἐπ' αὐτοῦ φέρεται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον. Ὁ νεαρὸς Χριστός, ἐνδεδυμένος ἀνοικτὸν ἐλαιόχρουν χιτῶνά τε καὶ ἱμάτιον, διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ Νόμου.

Αἱ πτυχαὶ τοῦ μαφορίου τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ Χριστοῦ ἀπεδόθησαν ἀκαμπτοὶ καὶ σκληραί. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου μητρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι ἥρεμος καὶ γλυκεῖα, τὰ δὲ πρόσωπα φωτεινὰ καὶ μὲ ὁμαλὸν σκιωφτισμόν.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πίνακος ἐσχεδιάσθη τὸ ἐν εἰκόνι 20 σύμπλεγμα, ἀναγινωσκόμενον:

διὰ χειρὸς Δημητρίου ἱερέως

β) **Χριστὸς Παντοκράτωρ**. Εἰς τὸ τέμπλον. Διαστ. 0.65×0.80. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον ἐφ' οὗ τὸ κατὰ Ἰωάννην (8, 12) χωρίον:

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν μοι κλπ.

¹) Ἀντ. Βάλληνα, Κυθνιακά, 1882, σ. 35, 51, 76.

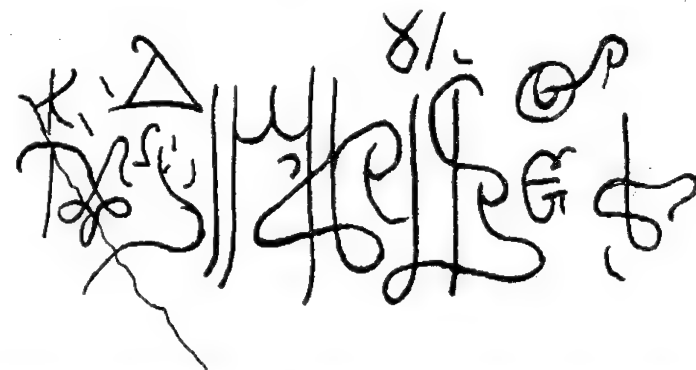
²) Ἰωσήφ Χατζηδάκη, Ἱστορία τῆς Μήλου, σ. 237.

³) Ζαφ. Γαβαλά, Ἡ Σίκινος, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 48, σημ. 3.

⁴) Β. Σφυρόερας περ. Ἡώς 1964, σ. 462.

⁵) Βλ. σχετικῶς G. Gerola ἐν Annuario della R. Scuola Arch. Italiana di Atene III, σ. 235, IV-V, σ. 218, VI-VII, σ. 72.

Ὁ Χριστὸς φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι σκοτεινόν, κατὰ κρητικὴν τεχνοπρίαν 17ου αἰῶνος.

Εἰκ. 20. Ἡ καλλιτεχνικὴ ὑπογραφή τοῦ ἀγιογράφου ἱερέως Δημητρίου.

γ) **Παναγία Ἑκατονταπυλιανή** (σήμερον εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ ναοῦ). Δίζωνος εἰκὼν, Παναγίας ἄνω καὶ πλοίου κάτω (πίν. 37): Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου, ἐντὸς ἐρυθρῶν κύκλων, ἡ συντεταγμένη ἐπιγραφή Μ(ήτ)Ρ Θ(εο)Υ καὶ παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας **Ἡ ἁγία Ἑκατονταπυλιανή**. (Διαστάσεις 0.61×0.86).

Ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται κατὰ τὸν τύπον τῆς Ὁδηγητρίας, μὲ τὸν Χριστὸν καθισμένον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ της βραχίονος.

Μήτηρ καὶ υἱὸς φέρουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς βασιλικὸν στέμμα. Τῆς Παναγίας εἰδικῶς τὸ στέμμα κρατοῦσι διὰ τῆς προτεταμένης χειρὸς τῶν ἀνὰ εἰς ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς ἱστάμενος ἄγγελος¹. Ἡ Παναγία φορεῖ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον ὑπεράνω τοῦ χιτῶνος, τοῦ ὁποίου φαίνεται μόνον μικρὸν παρὰ τὸν λαιμὸν τμήμα καὶ τὸ ἀκρομάνικον.

Ὁ Χριστὸς φορεῖ ἐρυθρὸν χιτῶνα καὶ ἀνοικτόχρωμον ἱμάτιον καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν κυματίζον εἰλητάριον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ Ἡσαίου (ξα', 1) ἐπιγραφή:

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι...

Τῆς Παναγίας τὰ χαρακτηριστικὰ ἀπεδόθησαν ἀδρὰ καὶ ἡ ἔκφρασις σοβαρά, τοῦ νεαροῦ ὅμως Χριστοῦ ἡ ἔκφρασις εἶναι μᾶλλον ὥριμου ἀνδρὸς ἢ παιδίου, ἐν ᾧ ἂν ἐτέρου τὸ στέμμα του μαρτυρεῖ δυτικὴν ἐπίδρασιν. Τῆς Ἱταλικῆς ὥσαύτως Ἀναγεννήσεως τὴν ἐπίδρασιν δεικνύει καὶ ἡ ἔκφρασις τῶν κρατούντων τὸ στέμμα τῆς Παναγίας ἀγγέλων.

¹) Βλέπε σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο τὰ λεχθέντα εἰς σ. 58 τοῦ παρόντος τεύχους τοῦ Ἀρχείου.

Εἰς τὴν κάτω ζώνην τοῦ πίνακος εἰκονίζεται τρικάταρτον καράβι μὲ ἀνοικτὰ τὰ λευκὰ πανιά του, πλέον ἐπὶ κυματώδους θαλάσσης πρὸς βράχον εἰκονιζόμενον δεξιᾷ.

Ἐπὶ τοῦ κάμπου τῆς εἰκόνος ἐπιγραφὴ διὰ λευκῶν γραμμάτων γεγραμμένη λέγει :

Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Φραντζέσκου Νατάλλη.

Τὸ ἐπώνυμον Νατάλλης τὸ πρῶτον ἐνταῦθα συναντᾶται. Θὰ πρόκειται βεβαίως περὶ ναυτικοῦ, εἴτε ἀπλῶς περὶ μακρόθεν ἐλθόντος ὡς προσκυνητοῦ τῆς Καταπολιανῆς, εἴτε σωθέντος ἐκ ναυαγίου κατόπιν ἐπικλήσεώς του πρὸς τὴν Παναγίαν τῆς Πάρου.

Τέχνη μᾶλλον τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΑΓ. ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ

(Νοτίως τοῦ Ἀγίου Βήματος τῆς Καταπολιανῆς)

α) **Κοσμάς καὶ Δαμιανός**, Εἰς τὸ τέμπλον. (Διαστ. 0.55×0.70 μ.).

Ὁ Κοσμάς φορεῖ χιτῶνα πράσινον καὶ κόκκινον ἱμάτιον. Κρατεῖ μὲ τὰς δύο τοῦ χειρὸς νάρθηκα. Ὁ Δαμιανός φορεῖ βαθυπράσινον χιτῶνα καὶ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον κρατεῖ δὲ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ἱατρικόν τι ἐργαλεῖον, ὅμοιον πρὸς σημερινὸν ἀκουστικόν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς νάρθηκα. Ὁ κάμπος πορτοκαλιόχρους. Τέχνη μετρία τοῦ τέλους τοῦ 17ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

β) **Παναγία Ὁδηγήτρια**, ἀριστεροκρατοῦσα τὸν Χριστόν, ὅστις φορεῖ κόκκινον ἀνοικτὸν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον (διαστ. 0.55×0.70).

Κάτω ἀριστερᾷ διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ :

Χεῖρ Πέτρου Γοργοστάρη

Ὁ ζωγράφος οὗτος εἶναι ἄλλοθεν ἄγνωστος.

γ) **Χριστὸς Παντοκράτωρ** ἐν προτομῇ (0.55×0.70). Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ βαθυπράσινον ἱμάτιον. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ (Ἰω. 8, 12) :

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου κλπ.

Κάτω ἀριστερᾷ διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ :

(χεῖρ) Πέτρου Γοργοστάρη.

Μέσων ἢ τέλους 18ου αἰῶνος.

δ) **Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος** περωτὸς καὶ ἐν προτομῇ. Φορεῖ βαθυπρασίνην μηλωτὴν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν εἰλητὸν καὶ σταυρόν.

Τέχνη μετρία τῶν μέσων ἢ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος.

Παροικιά. Καταπολιανή. Θύρα τέμπλου. Ἀρχάγγελος Μιχαήλ (βλ. σελ. 70).

Παροιτιά. Καταπολιανή. Παρεκκλήσιον Ἀγ. Νικολάου. Παναγία ἡ Ἐλεοῦσα.
Ἔργον τοῦ ἱερέως Δημητρίου (βλ. σελ. 72).

Παροιτιά. Καταπολιανή. Παρεκκλήσιον Ἀγ. Νικολάου. Παναγία ἡ Εκατονταπυλιανή
μετ' ἀπεικονίσεως πλοίου (βλ. σελ. 73).

Παροικιά. Καταπολιανή. Παναγία ή 'Αμόλυντος (βλ. σελ. 75).

ΕΙΚΟΝΕΣ ΔΙΕΣΠΑΡΤΑΡΜΕΝΑΙ ΑΝΑ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΤΗΣ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΗΣ

α) 'Η Παναγία με τὰ σύμβολα τοῦ πάθους (πίν. 38). Εὑρίσκεται ἐντὸς ἰδιαίτερου προσκυνηταρίου τοποθετημένου σήμερον παρὰ τὸν ΝΔ. πεισὸν τοῦ κυρίως ναοῦ. Διαστάσεις 0.76×1.03 μ.

Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἐν προτομῇ κρατοῦσα καθισμένον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ της βραχίονος τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις, ἔμφορος, πιάνει με τὰς δύο του χεῖρας τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς μητρός του, ἐν ᾧ συνάμα στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν δεξιᾷ ὑπεράνω ἐν ἡμιτόμῳ εἰκονιζόμενον ἀρχάγγελον (Γαβριήλ) κρατοῦντα ὑψωμένον τὸν σταυρόν. Συμμερικῶς πρὸς τὸν Γαβριήλ εἰκονίζεται ἀριστερᾷ ἄλλος ἀρχάγγελος (Μιχαήλ) κρατῶν καὶ αὐτὸς σύμβολα τοῦ πάθους: λόγχην καὶ σπόγγον.

Ἡ Παναγία φορεῖ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ὑπεράνω βαθυκυάνου χιτῶνος μεταινωτὰ ἀκρομάνικα, τὸ σύνηθες βαθυπόρφυρον μαφόριον, ἐν ᾧ ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος ἐλαιόχρουν χιτῶνα ἐξωσμένον με κόκκινην ζώνην καὶ ἱμάτιον πορτοκαλὶ φωτιζόμενον με χρυσοκονδυλίες. Οἱ φωτοστέφανοι τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ κοσμοῦνται διὰ γραμμικοῦ κυματιστοῦ κοσμήματος. Ἀριστερᾷ τῆς κεφαλῆς τῆς Παναγίας εἶναι γεγραμμένη ἡ ἐπιγραφή *Η ἀμόλυντος*, δεξιᾷ δὲ μεταξὺ Γαβριήλ καὶ Χριστοῦ:

*ὁ τὸ χαῖρε προῖν τῇ Πανάγνω μινῆσας
τὰ σήμβωλα νῦν τοῦ πάθους προδικνίει.*

Ὁ περιγραφεὶς τύπος εἰκόνος ἦτο συνηθέστατος κατὰ τὸν 16^{ον} καὶ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἐφαρμοσθεὶς ὑπὸ ὀνομαστῶν ζωγράφων (Μιχ. Δαμασκηνοῦ, Ἐμμ. Τζανφουρνάρη, Ἐμμ. Λαμπάρδου κλπ.) καὶ ἐπαναλαμβανόμενος ἔκτοτε σχεδὸν ἀπαράλλακτος. Ἐν αὐτῇ τῇ Πάρῳ ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἄλλαι 6 ἢ 7 εἰκόνες τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὅστις παλαιότερον μὲν ἐθεωρεῖτο δημιουργηθεὶς ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ζωγράφου τῶν μέσων τοῦ 16^{ου} αἰ. ¹⁾ Ἀνδρέα Ρίτζου (Rico)²⁾, ἀπεδείχθη δ' ὅμως, ὅτι, ὡς σύνθεσις ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος (1192), ὡς μαρτυρεῖ τοιχογραφία τῆς ἐν Κύπρῳ Παναγίας τοῦ Ἀράκου³⁾, μετὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖ ἡ Παναγία εἰκονίζεται ὁλόσωμος καὶ ὀρθία φέρουσα ἐξηπλωμένον ἐπὶ τῶν βραχιόνων της τὸν νεαρὸν Χριστόν, δίκην Ἀναπεσόντος, ἐν ᾧ ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, εἰκονίζονται οἱ δύο ἀρχάγγελοι

¹⁾ M. Chadjidakis, Icônes de St Georges des Grecs et de la collection de l'Institut Hellénique, Venise (1962), σ. 40.

²⁾ Ph. Schweinfurth, "Gesch. der Russ. Malerei, Haag. 1930, σ. 403 καὶ Wulff-Alpatof, Denkmäler der Ikonenmalerei 222-223.

³⁾ Γ. Α. Σωτηρίου, Α. Ε. 1953-54 εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου Α', σ. 87 ἐξ. πίν. 1.

κρατούντες τὰ σύμβολα τοῦ πάθους. Οὐδ' εἶναι μοναδικὸν τὸ παράδειγμα τῆς Κύπρου· διότι τοιχογραφίας μὲ ὁρθίαν πάλιν τὴν Παναγίαν καὶ κρατοῦσαν ὑπτιον τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις ἔντρομος προσβλέπει τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ κρατοῦντα τὸν σταυρὸν τοῦ Πάθους, συναντῶμεν ἐπίσης κατὰ μὲν τὸν 14ον αἰ. εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ζίτσας¹ καὶ τοῦ Κόντσε² τῆς Παλαιᾶς Σερβίας, κατὰ δὲ τὸν 15ον (1482) εἰς τὴν Κουμπελίδικην τῆς Καστοριάς³.

Ἡ ἡμετέρα εἰκὼν μὲ τὸ σκοτεινὸν καὶ εἰς ὀλίγα μόνον προέχοντα μέρη φωτιζόμενον πρόσωπον τῆς Παναγίας, τὴν αὐστηρὰν ἱερατικὴν καὶ ἀφηρημένην ἔκφρασιν αὐτῆς καὶ τὰς ἐντελῶς γεωμετρικὰς πτυχὰς τοῦ μαφορίου της, ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς καλῆς ποιότητος ἔργον Κρητὸς ζωγράφου τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος, μιμουμένου καὶ αὐτοῦ πιστῶς τὸν τύπον τοῦ Ἀνδρέα Ριτζου⁴.

β) Εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ὡς Μεγάλου Ἀρχιερέως. Εἶναι ἐξωγραφημένη ἐπὶ τῆς ράχews τοῦ ξυλογλύπτου δεσποτικοῦ θρόνου τοῦ κυρίως ναοῦ. (Διαστάσεις 0.43×0.98).

Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ θρόνου φέρων τὴν ὀλόχρυσον στολὴν ἀρχιερέως καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 8, 12):

ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Ἄλλη ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ κάμπου τῆς εἰκόνος λέγει:

*IC - XC βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων
κ(αί) κ(ύριο)ς τῶν κυριευόντων
κ(αί) μέγας ἀρχιερεὺς.*

Καὶ κατωτέρω:

ΑΨΝΘ' (1759) Ἰουνίου Β'. Διὰ χειρὸς Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ αὐτοῦ Σιφνίου ἀγιογράφου, ὅστις ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν ὑπεράνω τῆς Ὁραίας Πύλης εἰκόνα τῆς Ἀγ. Τριάδος.

¹) Vlad. Petkovič, Starinar 1909, I, σ. 64.

²) Lazar Mircovič, Actes du IVe Congrès Internat. des Études byz., Sofia 1936, σ. 132, εἰκ. 65.

³) Ἀ. Ὁρλάνδος ἐν Α.Β.Μ.Ε., τ. Δ', 1938, εἰκ. 94. Βλ. καὶ Στ. Πελεκανίδης, Καστοριά, Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 117α.

⁴) Ἀπεικόνισιν τῆς Παναγίας τοῦ Ριτζου εὐρισκομένης ἄλλοτε ἐν Φλωρεντίᾳ σήμερον δὲ εἰς τὴν Reale Galleria τῆς Πάρμας (ὑπ' ἀρ. 447) βλ. παρὰ L. Mircovič ἔ.δ., σ. 130 καὶ παρὰ L. Marcucci, Gallerie Naz. di Firenze, I dipinti Toscani κλπ., εἰκ. 28. Ἄλλη αὐθεντικὴ εἰκὼν τῆς Παναγίας τοῦ Ριτζου μὲ τὰ σύμβολα τοῦ πάθους εὐρίσκεται εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγ. Χριστοδούλου τῆς ἐν Πάτρῳ Μ. Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (εἰκὼν της ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἀννης Χατζηνικολάου, Πάτμος, Ἀθήνα 1957, πίν. XXXII).

γ) Τὸ ἐπὶ σοὶ χαίρει τῆς Θεοτόκου (πίν. 39α, β) (διαστάσεις 0.65 μ. × 1.16 μ.). Ἡ εἰκὼν αὕτη ἦτο ἄλλοτε ἀνηρτημένη εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ναοῦ κυρίως ναοῦ. Σήμερον φυλάσσεται εἰς τὸ ΒΔ. κελλίον τοῦ συγκροτήματος.

Ὁ πίναξ περιλαμβάνει ὡς κεντρικὸν θέμα τὴν Ἀποθέωσιν τῆς Παρθένου. Ἡ Παναγία εἰκονίζεται πράγματι εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος ἐπὶ νέφους, ἔνθρονος καὶ βρεφοκρατοῦσα, πατοῦσα ἐπὶ Χερουβεὶμ καὶ συνοδευομένη ὑπὸ τροχῶν, ἀγγελικῶν ταγμάτων καὶ κεφαλῶν ἀγγέλων. Εὐθὺς ὑπεράνω της παρίσταται, ἐντὸς δύο τεμνομένων πρασίνων τετραγώνων μὲ χρυσὰς ἀκτῖνας, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς, ὑπεράνω δὲ τούτου διαφαίνεται ἀχνὰ μὲ ἀνεμιζόμενον ρόδινον ἱμάτιον, ὁ Παλαιὸς τῆς Ἡμερῶν, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου φέρουσαν σταυρὸν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ὁ ἐμὸς κόσμος.

Κάτωθεν τοῦ νέφους τῆς Θεοτόκου εἰκονίζεται ἀριστερᾶ μὲν ὁ ἥλιος, δεξιᾶ δ' ἡ Σελήνη καὶ ἀστέρες καὶ ὑπὸ τούτους ὁ ἐν Ἑδὲμ Παράδεισος ὑπὸ μορφὴν προοπτικῶς εἰκονιζομένου τετραγώνου περιβολοτοίχου, μὲ χρυσο-λιθοκτισμένον τειχίον¹, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὁρθοῦται ναὸς ρυθμοῦ baroque. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ μετὰ τῶν δένδρων αὐτοῦ προβάλλουν ἀριστερᾶ μὲν ἡ μορφὴ τοῦ Ἀβραάμ ἔχοντος εἰς τοὺς κόλπους του τοὺς δικαίους, δεξιᾶ δὲ ἡ τοῦ Δικαίου Ληστοῦ γονατιστοῦ καὶ φέροντος ἐπὶ τῆς ράχews του τὸν Σταυρόν. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ τοῦ παραδείσου ἀποδεικνύουν προσθέτως ἀφ' ἐνὸς ἡ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ περιβολοτοίχου τοῦ ἀναγραφῆ τῶν ὀνομάτων τῶν 4 ποταμῶν τοῦ Παραδείσου (Γεν. β', 10-14) ΦΙΣΟΝ - ΓΕΟΝ - ΤΗΓΡΙΣ ΚΕ ΕΦΡΑΤ(ης) ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐρυθρὰ πρὸ τῶν 3 πυλῶν αὐτοῦ εἰκονιζόμενα Σεραφεῖμ.

Ἐκατέρωθεν τῶν κεντρικῶν συνθέσεων εἰκονίζονται ἐπὶ νεφῶν ἄνω μὲν καὶ ἀριστερᾶ ὁ ὁμιλος τῶν Ἀποστόλων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Πέτρον, κρατοῦντα τὰς κλεῖδας τοῦ Παραδείσου, καὶ τὸν Παῦλον, κρατοῦντα κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον, κάτωθεν δ' αὐτῶν ὁμὰς ἐστεμμένων καὶ μὴ γυναικῶν εἰς στάσιν ἱκεσίας μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Ἀγ. Αἰκατερίνην. Ἀντιστοίχως πρὸς τὰς δύο εἰρημένας ὁμάδας εἰκονίζονται δεξιᾶ ἄνω μὲν ὁμιλος κληρικῶν ἀνδρῶν, κάτωθεν δ' αὐτοῦ πομπὴ γυναικῶν εἰς στάσιν ἱκεσίας. Τέλος εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζονται σκηναί, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρὸς τ' ἀριστερὰ παριστάνει τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, ἡ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, μὲ τοὺς γονεῖς γονατιστοὺς προσκυνοῦντας τὸ θεῖον βρέφος.

Ἐπιγραφή γεγραμμένη εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος λέγει:

ΤΟ ΕΠΙ
ΧΕΡΙ

ΤΙΣ ΘΕ
ΟΤΟΚΟΥ

¹) Πβλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, ἔκδ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πέτρούπολις 1909, σ. 147.

Ἡ εἰκὼν αἰσθητοποιεῖ τὸν εἰς τὴν Θεοτόκον ὕμνον (Θεοτοκίον): «Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ Φύσις κλπ.» ὅστις ψάλλεται, κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, μετὰ τὴν ἐκφώνησιν «Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου κλπ.». (Ν. Βούλαρι, Κατήχησις Ἱερά, Κέρκυρα 1852, 142. Γ. Βιολάκη, Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις ἄ.χ. σ. 38 § 45).

Ἄλλη πάλιν ἐπιγραφή εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πίνακος, ἥτοι ὑπὸ τὴν παράστασιν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, μᾶς γνωρίζει τὸν φιλοτεχνήσαντα τὴν εἰκόνα ζωγράφον, λέγουσα

ΠΙΥΜΑ ΙΑΚΟΒΟΥ

ΜΟΣΚΟΥ

1704

Τέλος τρίτη ἐπιγραφή κάτωθεν τοῦ Παραδείσου μᾶς πληροφορεῖ περὶ τῶν ἀφιερωσάντων τὴν εἰκόνα:

*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου Καριδότης κ(αί)
τῆς συνβίας αὐτοῦ Ἀντωνίνας.*

Ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος ἀγιογράφος Ἰακώβος Μόσκος θὰ ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν γνωστὴν οἰκογένειαν τῶν Κρητῶν ἀγιογράφων Μόσκων¹. Οὗτος ὅμως, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐξετασθεῖσα εἰκὼν, ἔχει ὑποστῆ ἰσχυρὰν τὴν Δυτικὴν ἐπίδρασιν.

δ) Ἀγία Τριάς καὶ ἡ χειροτονία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἦτο ἄλλοτε ἀνηρτημένη εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ κυρίως ναοῦ, δεξιᾷ τῆς εἰσόδου. Σήμερον φυλάσσεται καὶ αὕτη εἰς τὸ ΒΔ. κελλίον τοῦ συγκροτήματος (πίν. 40α, β). Ἐχει μεγάλας διαστάσεις (1,50×1,80 μ.) περατοῦται δ' ἄνω εἰς ἡμικύκλιον. Διαιρεῖται εἰς δύο ζώνας. Εἰς τὴν ἄνω ζώνην εἰκονίζεται ἡ Ἀγία Τριάς μετὰ τὸν γηραιὸν Πατέρα εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου, καὶ τὸν νέον Υἱὸν καθήμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, εὐλογοῦντα ἐπίσης διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν των καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος, εἰκονίζεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐν εἵδει περισσεύας, ἐντὸς δύο διασταυρουμένων βαθυπρασίνων τετραγώνων. Πατὴρ καὶ Υἱὸς κάθηνται ἐπὶ πολυτελοῦς ἀνακλίντρον πλήρους Σεραφεῖμ καὶ ἀγγέλων, φέροντος ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν ἐπιγραφὴν:

τρόμῳ σοι λειτουργοῦσι ἀγγελικαὶ λαμπρότητες,

δεξιᾷ δέ:

παρεστῶσαι μέλπουσιν αἶεί.

¹) Βλ. σχετικῶς Ἀ. Συγγόπουλον, Σχεδιάσμα ἐκκλησ. ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἀλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σ. 241.

Τέλος εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς συνθέσεως εἰκονίζονται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, ὄρθιοι καὶ εἰς στάσιν δεήσεως, ἀριστερᾷ μὲν ἡ Παναγία, πρὸς ἣν ἐν Σεραφεῖμ λέγει, ἐντὸς ἀνεπτυγμένου εἰλητοῦ:

τρισάκτινε ἦλιε, τρισόκλειστον φῶς,

δεξιᾷ δ' ὁ Προδρόμος, πρὸς ὃν ἄλλο Σεραφεῖμ λέγει ὁμοίως:

τρισι γνωριζόμενος, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἶναι γεγραμμένη δι' ἐρυθρῶν κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή:

Η ΜΕΓΑΛΟΝΥΜΟΣ Κ(αί) ΑΓΓΙΟΣ ΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ

ΣΥΝ ΤΗ ΝΟΕΡΑ ΟΥΣΙΑ

Ἡ κάτω ζώνη περιλαμβάνει δύο παραστάσεις. Ἐκ τούτων ἡ δεξιὰ εἰκονίζει εἰς μὲν τὸ βάθος πολλὰ οἰκοδομήματα, συμβολίζοντα, κατὰ τὴν προσγεγραμμένην ἐπιγραφὴν, τὴν Ἀγίαν Σιών, εἰς δὲ τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τὴν ἐξέλευσιν τῶν τιμίων δώρων, τὰ ὁποῖα ὑποδέχεται ὁ δεξιᾷ εἰκονιζόμενος, ὄρθιος καὶ ἀσκεπής, Χριστός, ἐνδεδυμένος στολὴν μεγάλου ἀρχιερέως καὶ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον. Τῆς φερούσης τὰ τίμια δώρα πομπῆς προηγοῦνται ἄγγελοι, ἄλλοι θυμίωντες καὶ ἄλλοι κρατοῦντες λαμπάδας ἢ ἐξαπτέρυγα, ἔπονται δὲ γυναῖκες—ἴσως αἱ σύντροφοι τῆς Παναγίας θυγατέρες Σιών, αἵτινες, συμφώνως πρὸς τὴν προφητείαν τοῦ Ἡσαΐου (3, 16) εἶναι πολυτελῶς ἐνδεδυμέναι, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν φέρουσι καὶ καλύπτρας ἀπὸ τῆς κεφαλῆς.

Εἰς τὴν δεξιᾷ τῆς κάτω ζώνης παράστασιν εἰκονίζεται συμφώνως πρὸς τὴν προσγεγραμμένην ἐπιγραφὴν, ἡ

Χειροτονία τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου,

ὅστις παρίσταται γονατιστὸς ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ φοροῦντος τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν μετὰ μίτρας καὶ εὐλογοῦντος αὐτόν, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλα πρόσωπα μετὰ φωτοστεφάνων παρακολουθοῦσι τὴν τελετὴν τῆς χειροτονίας τοῦ Ἰακώβου εἰς πρῶτον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων.

Εἰς τὸ μέσον τῆς κάτω παρυφῆς τῆς εἰκόνης εἶναι γεγραμμένον τὸ ἐν εἰκόνι 20 συμπλήμμα, ὅπερ ἀναγινώσκεται:

διὰ χειρὸς Δημητρίου ἱερέως.

Τὸν ἀγιογράφον ἱερέα Δημήτριον, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Ἑλεούσης τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ὁ Γ. Λαμπάκης (Δελτίον Χρ. Ἀρχ. Ἐτ. Α', 1892, σ. 108) χαρακτηρίζει ὡς «ἐγκριτον βυζαντινὸν ἀγιογράφον τοῦ ιε' περίπου αἰῶνος, τὸ πρῶτον ἤδη ἡμῖν γνωριζόμενον» (πρὸβλ. καὶ Ν. Βέην, Βυζαντίς, Β', σ. 468 σημ.), ταῦτα δ' ἐπαναλαμβάνει τὸ 1912 καὶ ὁ Κ. Ναυπλιώτης (Ἐκατονταπυλιανῆς Πάρου τὰ σωζόμενα σ. 69).

Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ τιμίου Προδρόμου τῆς Μ. τοῦ Ὁρους Σινᾶ ὁ Κ. Ἀμαντος ἐσημείωσε¹ πολυπρόσωπον εἰκόνα φέρουσαν τὴν ἀχρονολόγητον ἐπιγραφὴν: *Χεῖρ Δημητρίου ἱερέως*, τῆς ὁποίας παρέσχε καὶ πανομοιότυπον (εἰκ. 21) Παρεδόχθη δ' ὁ Ἀμαντος α) ὅτι ὁ ἱερεὺς Δημήτριος τῆς εἰκόνης τοῦ Σινᾶ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Πάριον ἱερέα Δημήτριον καὶ ἐπομένως β) ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Σινᾶ εἶναι σύγχρονος πρὸς τὰς τῆς Πάρου, (τὰς ὁποίας ὁ Λαμπάκης ἐχρονολόγησεν ἀπὸ τοῦ 15ου αἰ.) ἐπειδὴ, ὡς λέγει, «ἀρχαῖζει, ἀφ' οὗ οἱ ἐν αὐτῇ εἰκονιζόμενοι ἀρχιερεῖς δὲν φέρουν σάκκον καὶ μίτραν ἀλλ' εἶναι ἀσκεπεῖς καὶ φέρουν πολυσταύρια φαιλόνια καὶ ὠμόφορα». Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ὅτι τὸ παρασχεθὲν πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Σινᾶ (εἰκ. 21) διαφέρει πάμπλου τοῦ καλλιτεχνικωτάτου συμπιλήματος (εἰκ. 20), δι'

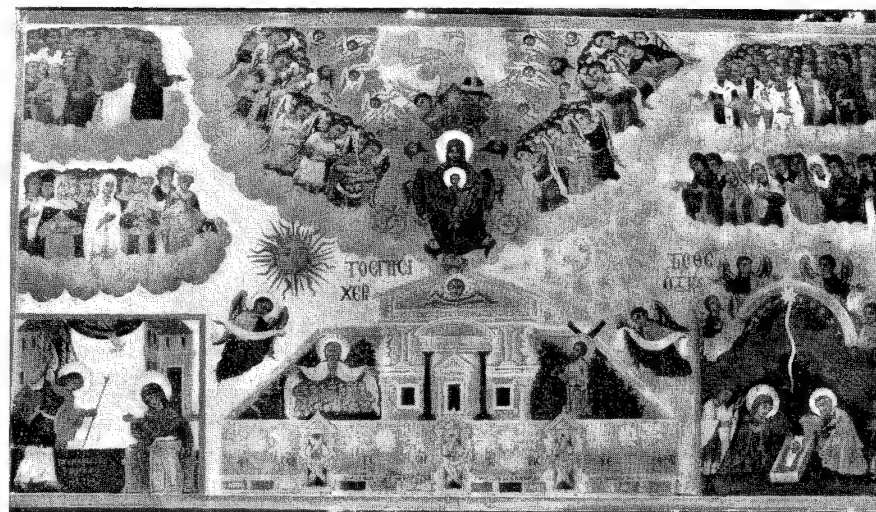
ΧΕΙΡ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ

Εἰκ. 21. Ὑπογραφή ἱερέως Δημητρίου τῆς Μ. Σινᾶ.

οὗ ὑπογράφει τὰ ἔργα του ὁ Πάριος ζωγράφος—ἐκτὸς ἂν τὸ «πανομοιότυπον» δὲν εἶναι ἀκριβές—καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἀμάντου, ὅτι εἰς ἔργα μεταγενέστερα τοῦ 16ου αἰ. οἱ ἀρχιερεῖς δὲν παρίστανται ἄνευ μίτρας καὶ δὲν φέρουν πολυσταύρια φαιλόνια καὶ ὠμόφορα δὲν εὐσταθεῖ διότι ὑπάρχουσιν ἱκανὰ παραδείγματα περὶ τοῦ ἀντιθέτου, ἀνήκοντα εἰς τὸν 17ον καὶ τὸν 18ον αἰῶνα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λαμπάκη παρεσύρθη ἐσχάτως καὶ ὁ Γ. Κορρές (ἐνθ. ἀν. σ. 121) ὅστις ἀνεκλήρουξε τὸν ἱερέα Δημήτριον «ἱκανώτατον ἀγιογράφον, ἀξίον νὰ καταταγῇ μεταξὺ τῶν ἐξεχόντων μεταβυζαντινῶν ἀγιογράφων». Ἐστηρίχθη δὲ πρὸς μόρφωσιν τῆς γνώμης του ταύτης κυρίως εἰς τὴν «ἐξαίρετον ἔκφρασιν» τῶν μορφῶν τῆς εἰκόνης τῆς Ἀγ. Τριάδος. Ἀλλ' ὡς δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς παρατιθεμένης λεπτομερείας τῆς εἰκόνης τῆς Ἀγ. Τριάδος (πίν. 40, β) αἱ ἐν αὐτῇ μορφαί, ἰδίᾳ δὲ αἱ τῆς παραστάσεως τῆς χειροτονίας, πᾶν ἄλλο ἢ «ἐξαίρετον ἔκφρασιν» παρουσιάζουν. Εἶναι τοῦναντίον στεγναὶ καὶ ἀλύγιστοι καὶ μὲ ἀναλογίας σωματῶν οὐχὶ πάντοτε ἀκριβεῖς. Τούτων ἕνεκα τὸν ζωγράφον ἱερέα Δημήτριον τοποθετῶ μᾶλλον εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος, ἐὰν δ' οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ζωγράφον τοῦ Σινᾶ καὶ τούτου ἡ εἰκὼν θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους.

¹) Συναῖτικα μνημεῖα ἀνέκδοτα (Παράρτημα 1 τῶν Ἑλληνικῶν) σ. 48.

α (Σύνολον)

β (Τὸ ἄνω ἡμισυ)

Παροικιά. Καταπολιανή. Φορητὴ εἰκὼν.
Τὸ ἐπὶ σοὶ χαίρει. Ἔργον Ἰακώβου Μόσκου (βλ. σελ. 77).

Παροιτιά. Καταπολιανή. Ἁγ. Τριάς καὶ χειροτονία Ἁγ. Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου.
Ἄνω, τὸ σύνολον. Κάτω, λεπτομέρεια τῆς χειροτονίας. Ἔργον τοῦ ἱερέως Δημητρίου.
(Βλ. σελ. 78).

Παροιτιά. Ναὸς Ἁγ. Κωνσταντίνου. Ὁ Χριστὸς ὡς μέγας ἀρχιερεὺς.
Ἔργον Βίκτωρος (βλ. σελ. 81).

Παροιτιά. Ναός 'Αγ. Κωνσταντίνου. Παναγία τοῦ Πάθους (βλ. σελ. 83).

ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ
(Εἰς τὸ κάστρον)

α) Εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 41). Διαστάσεις 0.68×0.85.

Ὁ Κύριος εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον, μέχρι τῆς ὀσφύος. Φέρει στολὴν μεγάλου ἀρχιερέως ἥτοι πολυτελὲς πολυσταύριον φαιλόνιον, ὠμοφόριον μὲ χρυσοῦς σταυροὺς καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίτραν (νῦν πρόσθετον ἀργυρᾶν) μὲ παραπενδούλια. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ εὐαγγέλιον, εἰς τὴν ἀριστερὰν σελίδα τοῦ ὁποίου ἀναγράφεται ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (18, 36) εἰλημμένη φράσις:

ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν) κλπ.,

ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς, ἡ ἐκ τῆς λειτουργίας εἰλημμένη φράσις:

λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι αὐστηρά, τὸ πρόσωπόν του σκοτεινόν, φωτιζόμενον μόνον κατὰ τὰ ἐξέχοντα μέρη, κατὰ ἀγνῶς κρητικὴν τεχνοτροπίαν. Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ βάθους δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων
καὶ μέγας ἀρχιερεύς.

Τέλος κάτω δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου:

Χεῖρ Βίκτωρος

Ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀρχιερέως ἐφηρμοσθῇ ἤδη ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐμφανίζεται ὁ Χριστὸς ὁλόσωμος, ἄλλοτε μόνος καὶ ὁρθιος¹ καὶ ἄλλοτε μετέχων πολυπροσώπων συνθέσεων, ὡς π.χ. εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν². Ἐμφανίζεται ὡσαύτως καὶ ἑνθρονος εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Δεήσεως³. Τέλος ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰκονίζεται μὲν καὶ εἰς τὴν Δέη-

¹) Π.χ. εἰς τὸ διακονικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Lesnovo τῆς Π. Σερβίας, 14ου αἰ. Vlad. Petkovič, La peinture Serbe du Moyen-Age, I, Beograd 1930, πίν. 12β. I. Stefanescu, L'illustration des liturgies, Ann. de l'Inst. de Phil. et d'Hist. Orientales III, 1935, 80.

²) Ἄνευ μίτρας εἰς τὴν Περιβλεπτον τοῦ Μυστρᾶ (Millet, Mon. Byz. de Mistra, πίν. 113₂, 114₁ καὶ 132₂).

³) Τύρνοβο Βουλγαρίας. Ναὸς 'Αγ. Πέτρου καὶ Παύλου 14ου αἰ. (B. Filow, Die Altbulgarische Kunst, Bern 1919, πίν. LII). Ἀχρίς. Ναὸς Ζαούμ (1361) (Millet, Rev. Arch. 1908, I, πίν. XI). Καστοριά 'Αγ. Ἀθανάσιος (1384) Ὁρλάνδος, ABME, τ. Δ' (1938), σ. 148.—Πελεκανίδης, Καστοριά, πίν. 150β (μὲ μίτραν καὶ παραπενδούλια). Ἄνευ μίτρας εἰς τὸ Ψαλτήριον τοῦ Μονάχου (14ου αἰ.).

σιν¹, συνήθως όμως μόνος, είτε δόλωσμος είτε ἐν προτομῇ², ὡς ἐνταῦθα.

Φορηταὶ εἰκόνες μὲ ὑπογραφὴν Βίκτωρος ὑπάρχουσι πλείονες³ κατασπαρμέναι πολλαχοῦ καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀρχαιότερα τούτων χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1605, ἡ δὲ νεωτέρα ἀπὸ τοῦ 1694. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι πλείονες τοῦ ἐνὸς Βίκτωρος ἀγιογράφοι. Κατὰ τὸν κ. Ἀ. Ξυγγόπουλον δύο⁴. Ἐκ τούτων ἀρχαιότερος εἶναι ὁ ὑπογράφων τὰς εἰκόνας τοῦ ὡς Βίκτωρ ὁ Κρήτης. Οὗτος δὲ εἰργάσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος⁵, ὁ δὲ ἄλλος Βίκτωρ (πιθανῶς Κερκυραῖος) ἤκμασε κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 17ου αἰ. Ὁ Κερκυραῖος αὐτὸς Βίκτωρ ἀρχίζει μὲ ἔργα συντηρητικὰ διὰ νὰ καταλήξῃ μὲ εἰκόνας καθαρῶς ἰταλικοῦ χαρακτῆρος. Ὁ Χριστὸς τοῦ τέμπλου τῆς Πάρου δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ συντηρητικὰ ἔργα τοῦ Κερκυραίου Βίκτωρος, ὅποτε θὰ ἐφιλοτεχνήθῃ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 17ου αἰ. Ἄν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι εὐρίσκεται εἰς ναὸν τῆς οἰκογενείας Κονταράτου⁶, ἥτις ἦλθε πιθανώτατα ἐκ Κρήτης⁷ συναποκομίσασα

(Strzygowski, Die Miniaturen des Serb. Psalters πίν. XIVa, Millet, Rev. Arch. 1908, I, σ. 180, εἰκ. 7).

¹) Τρίπτυχον Μουσείου Μπενάκη Ἀ. Ξυγγόπουλος, Εἰκόνες Μουσ. Μπενάκη, ἀρ. 72, πίν. 50, B (18ου αἰ. Σίφνος. Ναὸς Ἀγ. Γεωργίου (1635). Λαμπάκης, Βυζ. Πινακοθήκη πίν. 17=Ξυγγόπουλος, Σχεδιάσμα ἱστ. θρησκ. ζωγρ. πίν. 51, 1.

²) Κέρκυρα Παλαιόπολις (νῦν εἰς Μουσ. Μπενάκη) Λαμπάκης, Δελτ. Χριστ. Ἀρχ. Ἐτ. Δ' 1904, 64=Ξυγγόπουλος, Κατάλ. εἰκ. Μουσ. Μπενάκη ἀρ. 19, πίν. 15β. (εἰκὼν Πέτρου Λαμπάρδου, α' ἡμίσεος 17ου αἰ.). Μουσείον Λοβέρδου, ἀριθμοὶ Κατάλογου Παπαγιαννοπούλου - Παλαιού 201, 202, 212, 214, 286, 291, 336. Ζάκυνθος, Μουσείον Α. Ζώης, Ὁδηγὸς Μουσ. Ζακύνθου 1936 ἀρ. 20. Βενετία (1686) (Ν. Δρανδάκης, Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς, ἐν Ἀθήναις 1962, πίν. 37). Μονὴ Φιλοσόφου Γορτυνίας Γριτσόπουλος, Ἡ Μονὴ τοῦ Φιλοσόφου, 1960, σ. 50-51. Ἄρτα Παρηγορήτισσα Ἀ. Ὁρλάνδος, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης, 1963, εἰκ. 149 (1758) Βενετία, Συλλογὴ Ἑλλήν. Ἰνστ. Μ. Chadjakis, Icônes ἀρ. 57 καὶ 158 (17ου αἰ.). Βλέπε κατωτέρω καὶ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα ἐν Πάρῳ.

³) Βλ. κατάλογον αὐτῶν παρὰ L. Mirkovič, Πεπραγμ. Θ' Βυζ. Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθήναι 1955, σ. 324. Ἀ. Ξυγγόπουλος, Σχεδ. ἱστορίας τῆς θρησκ. ζωγρ. μετὰ τὴν Ἄλωσιν, Ἀθήναι 1957, 210, Μ. Chadjakis, Icônes, Venise 1962, σ. 146.

⁴) Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἄλωσιν, Ἀθήναι 1957, σ. 212 κ.ε. τὴν γνώμην ταύτην ὁμοῦ ἀποκρούει ὁ Χατζηδάκης (Icônes, σ. 147), ὅστις θεωρεῖ τὰς ἐπὶ εἰκόνων ἀθηναϊκῶν τιμῶν συλλογῶν ἐπιγραφὰς ὡς πλαστάς.

⁵) Πβλ. Κ. Ἀμαντόν, Συναϊτικά Μνημεῖα σ. 57.

⁶) Βλ. σχετικῶς ABME, τ. Θ', σ. 177.

⁷) Οἰκογένεια Κονταράτου μαρτυρεῖται ἐν Ρεθύμνῳ τῆς Κρήτης δι' ἀφιερωτικῆς ἐπιγραφῆς εἰς φορητὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους, φερούσης τὴν χρονολογίαν 1634. (Ν. Δρανδάκης, Παναγία ἡ Ρεθυμνιώτισσα, Κρητ. Χρον. 1951, σ. 67).

καὶ τὴν ἐξεταζομένην εἰκόνα¹, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἔργον τοῦ Κρητὸς Βίκτωρος, ὅποτε θὰ πρέπει αὕτη νὰ χρονολογηθῇ ἡμῖς αἰῶνα ἐνωρίτερον.

β) Παναγία μὲ τὰ σύμβολα τοῦ Πάθους (πίν. 42). Εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέμπλου ἀριστερᾷ τῆς Ὁραίας Πύλης. Διαστάσεις 0.67×0.87.

Ἡ Παναγία φέρουσα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ μαφόριον εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ἔχουσα καθισμένον τὸν νεαρὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τῆς βραχίονος. Τὸ παιδίον ἐντρομον πιάνει μὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τοῦ τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς μητρός του, στρέφον συνάμα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν ὑπεράνω καὶ δεξιᾷ εἰκονιζόμενον ἀρχάγγελον Γαβριήλ, κρατοῦντα τὸν σταυρόν, ἐν ᾧ συμμετρικῶς πρὸς αὐτὸν εἰκονίζεται ἀριστερᾷ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ κρατῶν τὴν λόγχην καὶ τὸν κάλαμον μὲ τὸν σπόγγον. Πλὴν ὅμως τῶν δύο τούτων ἀγγέλων ἡ εἰκὼν πλουτίζεται καὶ μὲ ἄλλους ἀγγέλους. Ἐκ τούτων δύο εἰκονίζονται κατὰ τὰς δύο ἄνω γωνίας αἰωρούμενοι συμμετρικῶς καὶ κρατοῦντες διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τῶν τὸ στέμμα καὶ τὸν φωτοστέφανον τῆς Παναγίας, ἐν ᾧ δύο ἄλλοι εἰς τὰς κάτω γωνίας τοῦ πίνακος κρατοῦσι τοὺς ἀγκῶνας τῆς Παρθένου. Τέλος τέσσαρες ἀκόμη πτερωταὶ κεφαλαὶ εἰκονίζονται ἀνὰ δύο περὶ τὸ μέσον τῆς εἰκόνης ἐκατέρωθεν τοῦ σώματος τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου τῆς εἰκόνης ὑπάρχει δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ συνήθης εἰς τὴν παράστασιν ταύτην ἐπιγραφὴ: ἡ ἀμό-λυτος².

Ἡ ἐπιμελοῦς ἐργασίας εἰκὼν, ἀκολουθοῦσα τὴν κρητικὴν τεχντροσίαν παρουσιάζει προφανῇ τὴν ἰταλικὴν ἐπίδρασιν (περωταὶ κεφαλαὶ καὶ στάσεις τῶν τε ἱπταμένων καὶ τῶν κάτω ἀγγέλων), ἀνήκει δὲ πιθανῶς εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἰδιαιτέρως φροντισμένον εἶναι τὸ πρόσωπον τῆς Παναγίας μὲ τὴν εὐθεῖαν ρῖνα καὶ τὰς καμαρωτὰς ὀφρὺς του.

γ) Εἰκὼν Ἀγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. Εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ τέμπλου δεξιᾷ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ (διαστάσεις 0.68×0.80). Ἐκατέρωθεν τοῦ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος εἰκονιζομένου Σταυροῦ τῆς Σταυρώσεως παρίστανται καθήμενοι οἱ ἅγιοι Κωνσταντίνος καὶ Ἑλένη. Ὁ Ἀγ. Κωνσταντίνος φορεῖ ἐσωτερικῶς κόκκινον χιτῶνα μὲ χρυσᾷ ἐνυφασμένα κοσμήματα, ἄνωθεν δ' αὐτοῦ χλαμύδα χρυσοπάρυφον πορπομένην πρὸ τοῦ λαιμοῦ καὶ καταπίπτουσαν ἐπὶ τῆς ράχews. Ἡ Ἀγ. Ἑλένη φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ σκοτεινόχρωμον μανδύαν κοσμούμενον μὲ δικεφάλους ἀετούς (ἀετάριον).

¹) Εἰδικαὶ συνθήκαι συναφθεῖσαι ἐπέτρεψαν τὴν κατὰ τὸν ἐνετοτουρικὸν πόλεμον καὶ μετ' αὐτὸν ἐξαγωγήν ἐκ Κρήτης ἱερῶν λειψάνων, εἰκόνων καὶ γενικῶς ἐκκλησιαστικῶν ἔργων. Βλ. σχετικῶς G. Gerola, Atti dell'Ist. R. Accad. di Scienze ed Arti 1903. Degli Agiati in Rovereto. Σειρὰ 3η τ. IX, 1903, σ. 3-40.

²) Ἡ αὕτη παράστασις τιτολοφεῖται ἐνίοτε καὶ ὡς «ἡ Κυρία τῶν Ἀγγέλων» ἢ καὶ ὡς «ἡ Φοβερά προστασία».

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζονται ἀριστερᾷ μὲν ὁ ἥλιος δεξιᾷ δ' ἡ Σελήνη, εἰς δὲ τὸ μέσον ὁ Χριστὸς ἐντὸς τριῶν ἐπαλλήλων ρόμβων, θέτων μὲ τὰς δύο του χεῖρας στέμμα ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἀγ. Ἑλένης.

Πέριξ τῆς κεντρικῆς ταύτης παραστάσεως εἰκονίζονται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου, ἐν αἷς καὶ ἡ Κοίμησις αὐτοῦ. Τέλος εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κεντρικῆς εἰκόνος ὑπάρχει γεγραμμένη διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

*ΑΧΠΘ (1689). Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μελετίου
ιερομονάχου Κ(ον)ταράτου.*

Ἡ οἰκογένεια τῶν Κονταράτων ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοῦ 1652 εἰς κτητορικὰς ἐπιγραφὰς ναῶν τῆς Πάρου (βλ. ΑΒΜΕ, Θ' ἀρ. 37, 45, 63) ὡς καὶ εἰς νοταριακὸν κώδικα τῶν ἐτῶν ἀπὸ 1685 ἕως 1716 ἀποκείμενον σήμερον εἰς τὸ Ἀρχεῖον Ἱστορίας τοῦ Ἑλλήν. Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Αὐτὸς δ' οὗτος μάλιστα ὁ παπᾶ Μελέτιος φέρεται ὡς νοτάριος Πάρου εἰς τὸν εἰρημένον κώδικα (φ. 1, 2). Ὡς δὲ προκειμένου περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ εἴπομεν δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἦλθον ἐκ Κρήτης οἱ Κονταράτοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κρητικοῦ πολέμου (1644-1669) καὶ νὰ ἐγκατεστάθην εἰς Πάρον. Γόνος τῆς οἰκογενείας ταύτης θὰ εἶναι πιθανῶς ὁ ἱερομόναχος Μελέτιος, ὅστις καὶ ἀφιέρωσε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου εἰς τὸν ὁμώνυμον ναὸν κτισθέντα ὑπὸ τῶν Κονταράτων, ὡς συνάγεται ἐκ φωνηεντολίτου συμπλήματος (ΚΤΡ) λαξευμένου ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς εἰσόδου¹.

Βιβλιογραφία. Ἐμμ. Σαγκριώτης, Μεσ. Γράμμ. Β' (1934-35) σ. 249, ὅστις ἀντὶ χειρὸς Βίκτωρος ἀνέγνωσε χειρὸς Ἐκτωρος. Π. Μαθιόπουλος, Πάρος, 1963 σ. 38. Γιάννη Μιχαηλίδη, Μία ἐκκλησία στὴν Πάρο, 1951.

δ) Εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἐνθρόνου (πίν. 43 α). Εὐρίσκεται ἐντὸς χωριστοῦ προσκυνηταρίου τοποθετημένου ἀριστερᾷ τοῦ τέμπλου (διαστάσεις 0.49×0.80). Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐνθρονος καὶ κατ' ἐνώπιον, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν εὐαγγέλιον. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπράσινον ἱμάτιον μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλίας. Οἱ ὀφθαλμοὶ του στρέφονται πρὸς τὰ δεξιὰ, ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου του εἶναι ἥρεμος, μελιχρία, τὰ χαρακτηριστικὰ κανονικά, ἡ χεὶρ ὥραϊα σχεδιασμένη, αἱ παρειαὶ ροδίζουσαι μὲ ἐλαφρὰν καστανὴν φωτοσκίασιν προσδίδουσιν τὸν ὄγκον. Τὰ φωτεινὰ χρώματα μαρτυροῦσι τὴν μίμησιν παλαιολογίου προτύπου. Εἶναι ἔργον ἀρίστης τέχνης, ἴσως τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰ., εἰσαχθὲν εἰς τὴν νῆσον πιθανῶς ἔξωθεν. Ἡ εἰκὼν ἔχει ἀνάγκην συντηρήσεως.

¹) Βλ. σχετικῶς Α.Β.Μ.Ε., τ, Θ', σ. 177 καὶ σημ. 2.

ε) Εἰκὼν Παναγίας ἐνθρόνου βρεφοκρατούσης. Εὐρίσκεται εἰς ἰδιαίτερον, συμμετρικῶς τοῦ πρώτου, εὐρισκόμενον προσκυνητάριον, δεξιᾷ τοῦ τέμπλου. (Διαστάσεις 0.44×0.89). Τέχνη λεπτὴ καὶ σύγχρονος πρὸς τὴν τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ.

ς) Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προσκομιδῆς (διαστ. 0.70×0.77). Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὑψωμένον τὸ ξίφος τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνασπάσει ἐκ τῆς θήκης του (φηκάρι), διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλητὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

*τοὺς μὴ καθαρὰς καρδίας προσιόντας τῷ καθαρῷ θεῷ ναῶ τούτῳ
ἀσυμπαθῶς μου τὴν σπάθην ἐκτείνω τῷ φασφάνῳ μοι τῷδε τῷ φλεγροστρόφῳ¹.*

Καλὴς τέχνης, ἀλλὰ πιθανότατα ἐπεξωγραφημένη.

ΝΑΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ

(Παραπλεύρως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου).

α) Εἰκὼν Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 43 β) (διαστάσεις 0.64×0.75). Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον ἀτενίζων τὸν θεατὴν. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ ἐσταχῶμένον εὐαγγέλιον. Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν μετὰ χρυσοῦ σημείου (clavus) καὶ ἱμάτιον βαθυπράσινον μὲ πτυχὰς δηλουμένας διὰ σκοτεινότερων πρασίνων γραμμῶν. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι αὐστηρὰ ἀλλ' ἐστερημένη πνευματικότητος. Ἡ τεχνουργία τῆς εἰκόνος κατὰ μίμησιν τῆς κρητικῆς. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ἀνὰ εἰς ἄγγελος ἐν προτομῇ ἐντὸς κύκλου εἰς μικροτέραν κλίμακα. Παρὰ τοὺς ὄμους τοῦ Κυρίου δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἡ ἐπιγραφή:

Πῆμα Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου - ΑΧΜΘ (=1649).

Ὁ αὐτὸς ζωγράφος ἐξετέλεσεν εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς Τσηπίδο καὶ Λεῦκες (βλ. κατωτέρω).

β) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.60×0.68 μ.). Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πίνακος εἰκονίζεται βαίνων πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ κεκαμμένον τὸ ἀριστερὸν γόνυ ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ, φορῶν ἀνοιχτοκόκκινον χιτῶνα καὶ πράσινον μὲ ἄσπρα φῶτα ἱμάτιον. Ἀπέναντί του κάθηται ἐπὶ θρόνου μὲ κυλινδρικήν ῥάχιν ἡ Παρθένος, ἐνδεδυμένη ἀνοιχτοπράσινον ἱμάτιον. Αὕτη φέρει τὴν δεξιάν πρὸ τοῦ στήθους ἐν ᾧ διὰ τῆς κάτω διευθυνομένης ἀριστερᾶς χειρὸς κρατεῖ τὴν ἡλακάτην. Μεταξὺ Γαβριὴλ καὶ Παναγίας εἰκονίζεται δένδρον.

¹) Βλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, ἐκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, σ. 283.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν εὐχάριστον ἔκφρασιν τῆς Παναγίας, ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου εἶναι στυγνὴ καὶ ἄχαρις. Τέλους 17ου ἢ ἀρχῶν 18ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
(Τοπογρ. διάγρ. Παροικιάς ἀρ. 14).

Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου ἀλλ' ἀχρυσώτου τέμπλου του εὐρίσκονται, ἑκατέρωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης, ἀνὰ δύο μεγάλαι εἰκόνες διαστ. 0.67×0.95 : τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ ἀνὰ δύο Ἱεραρχῶν.

α) Ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν

ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ μέγας ἀρχιερεὺς,

φέρει στέμμα τὸ ὁποῖον κρατοῦν δύο ἑκατέρωθεν προσιπτάμενοι ἄγγελοι. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν (Ἰω. 18,36):

ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου κλπ. καὶ

λάβετε φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα κλπ.

Εἶναι ἐνδεδυμένος πολυσταύριον φαιλόνιον, ἐφ' οὗ κόκκινον ἐπιρριπτάριον.

Κάτω ἀριστερᾷ ἡ ἐπιγραφὴ:

Δέσεις τοῦ δούλου Θεοῦ Ἰω(άννου)

ιερέως Καριστινοῦ χωρεπισκόπου

Ὁ αὐτὸς χωρεπίσκοπος Ἰωάννης Καρυστινὸς ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ μαρμαρίνου ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ (ΑΒΜΕ Θ', σ. 200, ἀρ. 20), ἣτις φέρει τὴν χρονολογίαν 1692. Ἄρα καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, ἀφιερωθεῖσα ὑπὸ τοῦ κτήτορος, θὰ εἶναι τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ.

β) Παναγία τύπου Ὁδηγητρίας μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

Ἡ ἐγγνήτρια τῶν ἁμαρτωλῶν,

φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα, τὸ ὁποῖον κρατοῦσι δύο προσιπτάμενοι ἄγγελοι. Σύγχρονος πρὸ τὸν Χριστόν.

γ) Ὁ Χριστὸς νεαρός, εὐλογῶν, δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν πρὸ ἁγίας Τραπεζῆς (διαστ. 0.67×0.98 μ.). Εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ξυλίνου συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὡραίας Πύλης.

Ἐπιγραφὴ:

Δέσεις τοῦ δούλου σου Ἀντωνίου

Σκυφιάνου.

Τέλους 18ου αἰῶνος. Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Σκυφιάνος ἀπαντᾶται ἐπανειλημμένως εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου διὰ τὰ ἔτη 1724, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1736, 1739, 1742 (Σκυφιάνος, παπα Σπυρίδης), βλ. καὶ Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Δικαίου, τ. 8 σ. 159.

δ) Τέσσαρες Ἱεράρχαι δλόσωμοι καὶ κατ' ἐνώπιον, ἀνὰ δύο εἰς τὰ ἄκρα διαμερίσματα τοῦ τέμπλου ἥτοι δεξιᾷ μὲν ὁ Ἁγ. Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας μὲ μίτραν καὶ ὁ Ἁγ. Ἰάκωβος ὁ Πέσης μὲ καπτάνι, ἀριστερᾷ δὲ ὁ Ἁγ. Κύριλλος καὶ ὁ Ἁγ. Σπυρίδων.

ε) Ἁγ. Γεώργιος. Φορητὴ εἰκὼν ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου παρὰ τὴν θύραν (διαστ. 0.50×1.06 μ.). Εἰκονίζεται ἐτοιμαζόμενος νὰ φονεύσῃ τὸν δράκοντα. Πέριξ μικραὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου, ὡς π.χ. τὰ εἰδῶλα τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ὁ Ἅγιος γονατιστὸς πρὸς δεξιᾷ.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΜΑΡΙΝΗΣ

(Τοπογρ. διαγρ. ἀριθμ. 13). Εἰς τὸ μαρμαρίνον τέμπλον.

α) Παναγία ἡ Ἑλεούσα, τύπου Ὁδηγητρίας (πίν. 44) (διαστ. 0.64×0.88 μ.).

Ἡ Παναγία φέρουσα χιτῶνα βαθυπόρφυρον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἀνοικτότερον πορφυροῦν μαφόριον μετὰ χρυσῆς παρυφῆς κρατεῖ τὸν νεαρὸν Χριστόν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς. Οὗτος ἐνδεδυμένος χιτῶνα πορτοκαλιόχρουν μὲ χρυσοκονδυλιές, εὐλογεῖ διὰ τῆς τεταμένης δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Τόσον ἡ Παναγία ὅσον καὶ ὁ Χριστὸς ἔχουσι στάσιν ἱερατικὴν καὶ ἔκφρασιν γαληνιαίαν. Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος μιμεῖται προφανῶς παλαιότερον, βυζαντινὸν ἢ πρότυπον, ὅπερ ἠκολούθησε καὶ ὁ Μιχαὴλ Δαμασκηνός, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς παραβολῆς τῆς εἰκόνος μας πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27 εἰκὼνα τοῦ Δαμασκηνοῦ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας (Chadjidakis, Icônes, πίν. 19), ἐνθα παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ καὶ ἐνταῦθα ἀσύμμετρος διάταξις τῆς χρυσῆς παρυφῆς τοῦ μαφορίου τῆς Παναγίας. Ἀγνῶς κρητικῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἀγνώστου τεχνίτου.

β) Χριστὸς μέγας ἀρχιερεὺς. Εἰς τὸ τέμπλον. Λίαν σκοτεινός.

γ) Ἁγ. Παντελεήμων. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου. Διαστ. 0.70×1.10 . Ὁ ἱατρὸς ἅγιος φορεῖ στολὴν κοκκίνην κρατεῖ δὲ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς κιβώτιον ἐπίμηκες (νάρθηκα) ἐν ᾧ τὴν δεξιὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους. Ἄν καὶ ἡ εἰκὼν εἶναι σκοτεινὴ ὅμως διακρίνει τις τὴν καλὴν τέχνην τῆς. Κάτω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου, ὑπάρχει γεγραμμένη διὰ κιτρίνου χρώματος ἡ ἐπιγραφὴ:

Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου

καὶ ἡ χρονολογία

1636

¹ Τὸν αὐτὸν ἀριβῶς τύπον παρουσιάζει καὶ φορητὴ εἰκὼν 14ου αἰ. τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (G. Sotiriou, Guide du M. Byz. N° 177, σ. 92. Ὁ αὐτὸς περ. Θεολογία, τ. 27, 1956, εἰκ. 6).

δ) **Παναγία**, τύπου γλυκοφιλούσης, ἀριστεροκρατούσης. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου (διαστ. 0.45×0.67 μ.). Φορεῖ ἀνοικτὸν κόκκινον μαφόριον, ὃ δὲ Χριστὸς πράσινον ἱμάτιον. Τὸ χρυσοῦν βάθος ἔχει ἀντικατασταθῇ διὰ γαλάζιου ἐλαιοχρώματος. Τέλους 18^{ου} αἰῶνος.

ε) **Παναγία**, ἐνθρονος βρεφοκρατοῦσα. Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου (διαστάσεις 0.46×0.77 μ.). Ὁ θρόνος πεποικιλμένος με καγκελλάκια. Τὰ πρόσωπα πολὺ φροντισμένα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο ἄγγελοι ἐν προτομῇ ἐπὶ νεφῶν.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΝΑΓΥΡΩΝ

(τῆς συνοικίας Θολάκια. Τοπογρ. διαγρ. ἀριθμ. 8).

α) **Παναγία Ὁδηγήτρια**. Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου. Πολὺ μετρίας τέχνης (διαστάσεις 0.57×0.85).

Κάτω διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέσποινα τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μανουὴλ Ἀλησάφη

β) **Ἁγ. Ἀνάργυροι**. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.60×0.84 μ.). Μετρίας τέχνης. Εἰς τὸ κάτω μέρος διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

*δέσποινα τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἐμμανουὴλ
καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Ἀνούσας.*

Τέλους 17^{ου} ἢ ἀρχῶν 18^{ου} αἰ.

Ὁ ἀφιερωτὴς τῶν εἰκόνων Μανουὴλ Ἀλησάφης ἐτάφη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰδιοκτήτου ναοῦ, ὡς μαρτυρεῖ ἡ σχετικὴ ἐπιγραφή (Α.Β.Μ.Ε. Θ', σ. 204, τ. ἀρ. 24).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ** καὶ

β) **Παναγία Ἐλεοῦσα** ἐν προτομῇ. Καλῆς τέχνης εἰκόνες εἰς τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ.

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΑΓΟΡΑΣ

(Τοπογρ. διάγραμμα ἀρ. 27)

α) **Παναγία** ἐπὶ τοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστάσεις 0.54×0.80). Εἶναι τύπου Ὁδηγήτριας ἀριστεροκρατούσης φέρει δὲ τὴν ἐπιγραφήν:

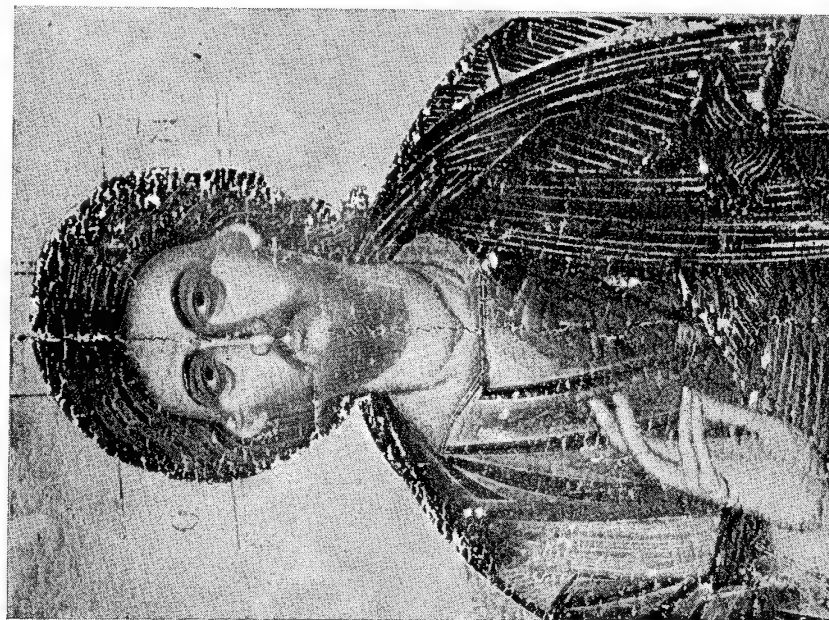
MP ΘΥ ἡ Παντάνασσα.

Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ καστανέρυθρον μαφόριον. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα ἐλαιόχρουν με χρυσᾷ κοσμήματα καὶ κοκκίνην ζώνην καὶ ἐπ' αὐτοῦ κεραμόχρουν ἱμάτιον με χρυσᾷ γραμμᾷ.

Κάτω ἀριστερᾷ ἐπὶ τοῦ κάμπου εἰκονίζεται οἰκόσημον (τὸ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν λεγόμενον σημεῖον) ὅπερ ἐντὸς φυλλοκοσμήτου κεντρικῆς ἐλλείψεως εἰκονίζει ὄρθιον λέοντα κρατοῦντα ὀρθίαν ράβδον, πέριξ δ' αὐτῆς ἄνω μὲν

β. Παροιμία. Ναὸς Εὐαγγελιστρίας. Χριστὸς τοῦ τέμπλου.
Ἔργον ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ (βλ. σελ. 85).

α. Παροιμία. Ναὸς Ἁγ. Κωνσταντίνου.
Χριστὸς ἐνθρόνος. Λεπτομέρεια (βλ. σελ. 84).

Παροικιά. Ναός Ἁγ. Μαρίνης. Παναγία ἡ Ἐλεοῦσα (βλ. σελ. 87).

Νάουσα. Ναός Ἁγ. Ἀθανασίου. Ἁγ. Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας.
Ἔργον Νικοδήμου μοναχοῦ (βλ. σελ. 95).

Νάουσα. Ναός Ἀγ. Ἀθανασίου. Ὁ Ζωηφόρος Ἅγιος. Ἔργον Ἀνδρέου Μοστράτου.
(Βλ. σελ. 96).

τὰ γράμματα Μ καὶ Ν, κάτω δὲ δεξιᾷ C τοῦ συμμετρικοῦ πρὸς τ' ἀριστερὰ γράμματος ἐξαλειφθέντος. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ οἰκοσήμου τοῦ ἀφιερωτοῦ, ἴσως τοῦ Μ(α) Ν(ου)λ—[Ἀλ] C(άφ).

β) **Χριστός**, ὡς μέγας ἀρχιερεὺς, ἐν προτομῇ εἰς τὸ τέμπλον (διαστάσεις 0.54×0.90 μ.). Ἐνδεδυμένος πολυσταύριον φαιλόνιον καὶ μὲ μίτραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ιω. 18, 36):

Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Ἐσθῆς ἀργυρᾷ καλύπτει τὴν χεῖρα καὶ τὸν φωτοστέφανον αὐτοῦ.

Κάτω ὥραϊον κυματιστὸν κόσμημα. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ Χριστοῦ ἐγράφη ἐκ νέου μὲ νεωτερικὰ γράμματα, τὸ δὲ παλαιὸν χρυσοῦν βάθος τῆς εἰκόνος ἔχει ἀντικατασταθῇ διὰ βαθέος πρασίνου ἐλαιοχρώματος.

γ) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστάσεις 0.55×0.76). Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ρομφαίαν διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἀνορθόγραφος ἐπιγραφή:

Ὁρᾷς με τὸ ὄπλον πρὸς μάχην ἐναντίον ξιφηφόρος δάραχος εἰμοὶ τῆς πύλης τὸν γοῦν ἀναιδὸς εἰσελθεῖν βουλευθέντα στρέφω κατ' αὐτοῦ τὴν σπάθην καὶ τὸ ξύφος.

δ) **Θεία λειτουργία**. Εἰς τὸ καταπέτασμα τῆς Ὁραίας Πύλης (διαστάσεις 0.68×1.03 μ.). Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ὄρθιος, ὅπισθεν Ἀγ. Τραπέζης συνοδευόμενος ὑπὸ ἑξ ἱεραρχῶν ἀνὰ τρεῖς ἐκατέρωθεν. Κάτω εἰκονίζονται καὶ τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν.

Ἐπιγραφή διὰ μελανῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ πρασίνου κάμπου τῆς εἰκόνος λέγει:

Μνήσθι Κύριε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Σαμουήλ ἡερομονάχου

Πολὺ μετρίας τέχνης εἰκὼν τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

(πρὸς Ν. τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν).

Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου φορητὴ εἰκὼν (διαστάσεις 0.53×0.88).

α) **Χριστὸς ὁ Φωτοδότης**. Εἰκονίζεται καθήμενος μέσῳ κοκκίνου προσκεφαλαίου ἐπὶ θρόνου μετὰ κυλινδρικῆς ράχεως. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες κλπ.

Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικτὸν ἱμάτιον μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλίας.

Καλῆς τέχνης τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Ἀγ. Παρασκευή.** Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου (διαστάσεις 0.58×1.05). Ἡ ἁγία κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν σταυρὸν τῆς Σταυρώσεως, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει ὀρθίαν πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω.

ΝΑΟΣ ΕΛΕΟΥΣΗΣ

(Ἀριθμ. τοπογρ. διαγράμματος 25).

α) **Χριστός, μέγας ἀρχιερεύς.** Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστάσεις 0.57×0.90). Εἰκονίζεται ἐν προτομῇ. Πλὴν τοῦ προσώπου—17^{ου} αἰ.—τὸ ὑπόλοιπον ἔχει ἀνακαινισθῇ τὸ 1908.

β) **Πρόδρομος.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστάσεις 0.52×0.90 μ.). Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, πτερωτός καὶ κατ' ἐνώπιον. Φορεῖ μῆλωτὴν κοκκίνην καὶ ἐπ' αὐτῆς πράσινον ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλητόν ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ματθ. 4, 17. Ἀποκ. 22, 17):

Ὁδὸς ἐστὶν ὃν εἶπον ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονε ὅτι πρῶτος μου ἦν. Μετανοῦτε ἡγγυνγε γὰρ ἡ βασιλεῖα/τ(ῶν) οὐρανῶν).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ

(μονόκλιτος βασιλικὴ παρὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν).

(Τοπογρ. διαγράμματος ἀρ. 23).

α) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα.** Φορητὴ εἰκὼν ἀνηρτημένη ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου (διαστάσεις 0.65×0.92).

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ἡ Παναγία ἀριστεροκρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστὸν καὶ περὶ αὐτῆς τὰ πρόσωπα καὶ αἱ φράσεις τοῦ Στιχηροῦ ἰδιομέλου τοῦ ἐσπερινοῦ τῶν Χριστουγέννων¹. Οὕτω εἰς τὸ μέσον μὲν καὶ ἀριστερᾷ εἰκονίζονται οἱ *Μάγοι* μὲ τὰ δῶρα καὶ κάτωθεν αὐτῶν δύο μελωδοί: *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς* μὲ σάρικι καὶ Ἰσως *Κοσμάς ὁ Μαΐουμᾶ* μὲ κουκούλλιον. Ὁ *Δαμασκηνὸς* κρατεῖ εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

Τί σοι προσενέγκωμεν Χ(ριστ)ὲ ὅτι ὦφθης ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς ἕκαστον γὰρ κλπ.

Δεξιᾷ ἡ *Γῆ* προσφέρουσα τὸ σπῆλεον καὶ ὑπ' αὐτὴν ἡ *Ἐρημος τὴν φάτιν*. Ἄνω εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ὄρος, ἀριστερᾷ τοῦ ὁποίου τρεῖς ἄγγελοι ψάλλουσι τὸν ὕμνον καὶ τέταρτος ἀγγέλλων εἰς τοὺς ποιμένας τὸ *θαῦμα*.

Κάτω δεξιᾷ διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

† *Δέσεις τῶν δούλ(ων) τοῦ Θε(ο)ῦ Φιλίππου καὶ) τῆς συμβ(ίας) αὐτοῦ Ἐλένης καὶ) τ(ῶν) γονέ(ων) αὐτῶν.*

Τέχνη καλὴ τῶν μέσων τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

¹) Βλ. Μηναῖον Δεκεμβρίου ἔκδ. Βενετίας 1895, τ. IV 192 καὶ Konrad Onasch, Das Weihnachtsfest im Orthodoxen Kirchenjahr, 1958, σ. 243.

ΟΙΚΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΔΡΕΤΤΑ

πλησίον τοῦ ἀνωτέρω Ἀγ. Ἰωάννου, παρὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν.

α) **Παναγία τοῦ Πάθους.** Εἰκὼν μεγάλων διαστάσεων 0.84×1.12 μ. μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἡ ἀμόλητος*.

Ἡ Παναγία εἰκονίζεται ἀριστεροκρατοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστὸν. Φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόρφυρον μαφόριον, κρατεῖ δὲ μὲ τὰ μακροδάκτυλα χέρια τῆς τὰ δύο χέρια τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ἐνδεδυμένος κίτρινον χιτῶνα καὶ κόκκινον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλίες. Τὸ παιδίον στρέφει ἔμφοβον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν ὑπεράνω πετώντα ἀρχάγγελον Γαβριὴλ, ὅστις κρατεῖ τὸν σταυρὸν τοῦ πάθους ἐν ᾧ ὁ ἀρχάγγελος *Μιχαήλ*, εἰκονιζόμενος συμμετρικῶς ἄνω ἀριστερᾷ, κρατεῖ τὴν λόγχην καὶ τὸν σπόγγον. Λόγῳ τοῦ φόβου τοῦ παιδίου ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὸν ἀριστερὸν πόδα του τὸ σανδάλιον.

Τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας μὲ τὰ ὠραῖα καὶ ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ περιβάλλει σήμερον νεώτερος ἀργυροῦς στέφανος.

Τὴν εἰκόνα ἀναφέρει ὁ Ἑμμ. Σαγκριώτης¹, ὅστις προσθέτει ταύτην τὴν ἐνδιαφέρουσαν λεπτομέρειαν, ὅτι, καθ' ὃ οἱ κάτοχοι τῆς εἰκόνος ὁμολογοῦσιν, ὑπῆρχεν ὑπὸ τὴν εἰκόνα «ἐπιγραφή

χειρ Γεωργίου Βλαστοῦ

καὶ χρονολογία, ἧς δὲν ἐνθυμοῦνται τὰ δύο τελευταῖα τῶν δεκάδων καὶ τῶν μονάδων (ψηφία) ἐνθυμοῦνται δὲ τὰ δύο πρῶτα (16. .) ἐξήλειψαν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ἐσχάτως οἱ ἐπιδιορθώσαντες αὐτὴν μοναχοί.

Ἐχομεν λοιπὸν ἐνώπιον ἡμῶν ἔργον, δυστυχῶς ἐπεξεργασμένον, τοῦ ἁγιογράφου Γεωργίου Βλαστοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα, ἐκτελέσαντος δὲ καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νήσου (*Μάρμαρα*, *Τσηπίδο*) ἔργα, τὰ ὁποῖα διασώζουσι τὴν ὑπογραφὴν του, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω.

β) **Ἄκρα ταπείνωσις** (διαστ. 0.25×0.30). Φέρει τὴν ἀνακαινισμένην ἐπιγραφὴν

Ἴδε ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται πρὸ τοῦ σταυροῦ κατὰ τὰ ἄνω 2/3 τοῦ σώματος ἐντὸς σαρκοφάγου, συμφώνως πρὸς παλαιὰ βυζαντινὰ πρότυπα, γυμνός, φέρων μόνον κολόβιον περὶ τὴν ὀσφὺν καὶ ἔχων τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας. Ἡ κεφαλὴ του κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τ' ἀριστερά, ἡ δὲ κόμη του καταπίπτει ἀφθόνως ἐπὶ τῶν ὤμων του. Δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ του εἰκονίζονται, λοξῶς ὄρθια, ἡ λόγχη καὶ ὁ κάλαμος. Καλῆς τέχνης τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

γ) **Παναγία γλυκοφιλοῦσα** (μικροδιαστάσεων 0.16×0.20) ἀρχῶν 18^{ου} αἰῶνος.

¹) Μεσαιων. Γράμματα, τ. Β' (193-435), σ. 251.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΜΟΝΗ ΛΑΓΓΟΥΒΑΡΔΑΣ

Αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου τοῦ καθολικοῦ: Χριστός, Ἱεράρχαι, Ἁγ. Πάντες καὶ Ζωοδόχος Πηγὴ, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πρὸς Β. προσκυνηταρίου ἡ εἰκονίζουσα τοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους¹ εἶναι πᾶσαι τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰ. ἔργα τοῦ ἱεροδιακόνου Ἱεροθέου², τοῦ μετέπειτα χειροτονηθέντος ἐπισκόπου Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου Ἱεροθέου Πραουδάκη³. Τούτου ἕνεκα δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ αὐτάς.

α) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Εἰκονίζεται, ὡς συνήθως (ἀτε φύλαξ τῆς πύλης) ἐπὶ τοῦ θυροφύλλου τῆς προσκομιδῆς.

Ὁ ἀρχάγγελος ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν καὶ κρατῶν διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ρομφαίαν, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς ζυγόν, πατεῖ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ σώματος θνήσκοντος ἀνδρός, ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται ἡ προσγεγραμμένη φράσις:

φρῖξον ψυχὴ μου τὰ ὀρώμενα

Μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ἀρχαγγέλου ὑπάρχει ἡ χρονολογία

1766 Ἀπριλίου

κάτω δέ, ἀριστερᾷ, εἰκονίζεται καὶ ὁ δωρητὴς τῆς εἰκόνης, ἡγούμενος τῆς μονῆς, κρατῶν κομβοσχοίνιον καὶ παρ' αὐτόν, διὰ κεφαλαίων γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφή

ΝΕ(οφύτου) ΜΟΝ(αχοῦ) καὶ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ

καὶ ἔτι περαιτέρω παρὰ τὸν θνήσκοντα:

ἀνοικτίρμων κε ἀμετονόητος

Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενος ἡγούμενος Νεόφυτος (Καλουδάς) διέτελεσεν ἡγούμενος Λαγγουβάρδας ἐπὶ ὁλόκληρον τριακονταετίαν⁴ (1757-1787).

¹) Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐξωγραφήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Πραουδάκη κατὰ τινα μεταγενεστέρην ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν μονήν, φέρει δὲ κάτωθεν τὴν ἐπιγραφὴν:

μνήσθητι κύριε τοῦ δούλου σου Καλινίκου προσκυνητοῦ

²) Οὕτω ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἐνθρόνου, μεγάλου Ἀρχιερέως, ἀναγινώσκουμεν:

Διὰ χειρὸς Ἱεροθέου ἱεροδιακόνου αὐγῆς (1858).

Ὁσαύτως ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῶν Ἁγ. Πάντων εὐρηται ἡ ἐπιγραφή:

μνήσθητι Κύριε τοῦ ἀναξίου καὶ ἀμαρτωλοῦ δούλου σου Ἱεροθέου ἱερομονάχου τοῦ κοπιᾶσαντος ἐν τῇδε τῇ μονῇ αὐγῆς Ἰουλίου ε'.

³) Ὅρα λεπτομερέστερον περὶ τούτου Ἑμμ. Σαγκριώτην, Ἱστορία τῆς ἐν Πάρῳ Ἱ. Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λαγγοβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 132.

⁴) Ἑμμ. Σαγκριώτου, Ἱστορία τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Λαγγοβάρδας, ἐν Πύργῳ 1926, σ. 24 καὶ 26.

Τὸ θέμα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς σπάθην διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἄλλοτε ζυγόν καὶ ἄλλοτε τὴν ψυχὴν τοῦ θνήσκοντος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατεῖ, εἶναι σύνηθες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπεικονίσεις του ἔχομεν καὶ εἰς τοιχογραφίας, ὡς π.χ. εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐν Αἰτωλίδι Μονῆς Μυρτιάς¹ (18ου αἰ.), καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας², συνήθως ὁμως ἐπὶ τοῦ θυροφύλλου τῆς προσκομιδῆς, ὡς εἶδομεν καὶ εἰς τὴν Καταπολιανήν (βλ. ἀνωτέρω σ. 70) καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ναοὺς τῆς Πάρου.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ (Μετόχιον Μ. Λαγγουβάρδας).

Ναὸς σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος μετὰ τρούλλου³.

α) Χριστὸς ἐνθρόνος. Ἐπὶ τοῦ ξυλοχρυσολύπτου τέμπλου (διαστ. 0.80×1.00 μ.) Κάθεται ἐπὶ θρόνου μαρμάκ. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὠχροόρινον ἱμάτιον. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ φράσις (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες κλπ.

Κυρία ἐπιγραφή (τὰ γράμματα νεωτερικά, ἀνακαινισθέντα):

ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου

Καλῆς κρητικῆς τεχνοτροπίας. Περὶ τὸ 1700.

β) Παναγία ἐνθρόνος βρεφοκρατοῦσα. Ἐπεξωγραφήθη τὸ 1853.

γ) Ἁγ. Πέτρος καὶ Παῦλος. Κρατοῦν ὁμοίωμα τῆς Ἐκκλησίας.

δ) Σύναξις τῶν Ἀρχαγγέλων.

Αἱ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα γ καὶ δ εἰκόνες εἶναι νεώτεραι.

¹) Ἀ. Ὁρλάνδος, Α.Β.Μ.Ε., τ. Θ' (1961), σ. 110 εἰκ. 13.

²) Εἰκὼν εἰς Λένινγκραντ (Felicetti-Liebenfels, Gesch. der byz. Ikonmalerei, 1956, πίν. 98 Α). Εἰκὼν Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Μ. Προδρόμου Λακωνίας (Κ. Ζησίου, Βυζαντίς Α, 131). Εἰκὼν Μουσ. Λοβέρδου, ἀρ. καταλ. 74 (τοῦ 1734). Δύο εἰκόνες τῆς Συλλογῆς τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἑλλήν. Ἰνστιτούτου Βυζ. καὶ Μεταβυζ. Σπουδῶν (Μ. Chadjidakis, Icônes, ἀρ. 60 καὶ 233, 18ου αἰ., μὲ τὴν αὐτὴν καὶ ἡμετέρα ἐπιγραφὴν παρὰ τὸν θνήσκοντα:

ἀνοικτίρμων καὶ ἀμετανόητος

καὶ μὲ τὸν ἀρχάγγελον κρατοῦντα, ὡς ἐν Λαγγουβάρδῃ, ζυγόν). Τὴν ἐπανευρίσκομεν τέλος καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν μικρὰν θύραν τοῦ τέμπλου τοῦ ἐν Ναούσῃ ναοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου κλπ.

³) Ἀναφέρεται ἤδη τὸ 1717 ὑπὸ τοῦ Pitton de Tournafort, Relation d'un voyage du Levant, Lyon 1717, τ. 1, σ. 246 καὶ περαιτέρω ὑπὸ τοῦ Pasch van Krienen, Breve descrizione dell'Arcipelago, 1773, σ. 123.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ

15' ΒΔ. τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων. Μικρὸς μονοκάμαρος μετὰ ψευδοδόλου. Ἐπὶ τοῦ πτωχικοῦ ξυλίνου τέμπλου του:

α) Παναγία. Τύπου Ὁδηγητρίας (διαστάσεις 0.35×0.50). Κρατεῖ τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς. Οὗτος φορεῖ σκοτεινόχρωμον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κατάκοσμον ἱμάτιον, εὐλογεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Κάτω δεξιᾷ ὑπάρχει μικρὰ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου.

Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέησος τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Γεωργίου ἱερέος

Μοστράτου καὶ σακελαρίου Ναούσης

1812 Μαρτίου 15

Εἶναι τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ Γεωργίου Μοστράτου, ὅστις, κατ' ἐνθύμησιν ἐπὶ λειτουργικοῦ βιβλίου¹⁾, ἀπέθανε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1813.

Περὶ τῆς τέχνης του θὰ εἴπωμεν ἀργότερον.

β) Χριστὸς ἐν προτομῇ (διαστάσεις 0.35×0.52). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ Ἰωάννην (8, 12) εὐαγγελίου φράσις:

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Κάτω δεξιᾷ ὑπὸ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Χῆρ ἱερέος Μοστράτου 1812.

γ) Ἀγ. Φίλιππος καὶ Τρύφων (Φήλυπος καὶ Τρίφοντας). Εἰκονίζονται ἀμφότεροι ὄρθιοι καὶ κατ' ἐνώπιον. Ὁ Ἀγ. Φίλιππος φορεῖ πράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπόρφυρον ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους.

Ὁ Ἀγ. Τρύφων, νέος ἀγένειος, φορεῖ στράτιωτικὴν στολὴν μὲ θώρακα καὶ χλαμύδα. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλαδευτήρι διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς δόρον.

Ἐπὶ τοῦ εἰλητοῦ τὸ ὁποῖον κρατεῖ ὁ Φίλιππος ἀναγινώσκωμεν τὴν ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (1, 45) Εὐαγγελίου φράσιν:

εὐρίκαμεν Ἰησοῦν τὸν ἰὸν τοῦ Ἰωσὶφ τὸν ἀπὸ Ναζαρετ

ὃν ἔγραψε Μοσχῆς

ΝΑΟΥΣΑ²⁾

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (εἰς τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ χωρίου)

α) Χριστὸς ἐνθρόνος. Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου (διαστ. 0.66×

¹⁾ Παν. Μαθιοπούλου, Ἡ Πάρος, σ. 34, σημ. 2.

²⁾ Πρὸς τὸν αἰδεσιμώτατον Ναουσαῖον ἱερέα Κωνστ. Ἀλιφέρην καὶ τὸν ἀξιοτίμον Ιατρὸν κ. Ὁθωνα Κάπαρην, οἵτινες πολὺ ὑπεβοήθησαν τὸ ἔργον μου τῆς ἀνεχνεύσεως τῶν εἰκόνων Ναούσης, ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν θερμότητος εὐχαριστίαν.

0.86). Ὁ Σωτὴρ φέρων χιτῶνα κόκκινον καὶ ἱμάτιον ἐπίσης κόκκινον με πολλὰς χρυσοκονδυλίας, κάθεται ἐπὶ θρόνου μαρμάκου, πατεῖ δ' ἐπὶ πορφύρου ὑποποδίου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ, ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς σελίδος ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαίου (11, 28) Εὐαγγελίου φράσις:

Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι καὶ ἄναπαύσω ὑμᾶς,

ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης (ἐνθ. ἀν. 11, 29):

ἄρατε τὸν ζυγὸν ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶτος εἰμὶ καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

Ὑπὸ τὸν θρόνον ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θ(εο)ῦ Πόθου ἱερέος τοῦ Τριανταφίλου.

Κάτω δεξιᾷ εἰκονίζεται εἰς μικρὰν κλίμακα ὁ ἀφιερῶσας τὴν εἰκόνα ἱερεὺς γονατιστὸς καὶ μετὰ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένος πρὸ τοῦ στήθους.

Τέχνη μετρία τοῦ τέλους τοῦ 17ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

β) Ἀγ. Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 45) (διαστ. 0.72×0.92 μ.).

Ὁ Ἅγιος ἱεράρχης εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Φορεῖ χιτῶνα πορτοκαλιόχρουν καὶ ἐπ' αὐτοῦ πολυσταύριον φαιλόνιον μετ' ὠμοφορίου καὶ ἐπιγονατίου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὁ Ἅγιος εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν ποιμαντορικὴν του ράβδον. Οἱ σταυροὶ τοῦ φαιλονίου του εἰκονίζονται ὡς ἂν τοῦτο ἦτο ἐντελὼς ἐπίπεδον, μὴ παρακολουθοῦντες δηλ. τὰς πτυχώσεις του, αἵτινες δηλοῦνται μόνον διὰ σκοτεινότερου χρώματος. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ ἰσχυρὰ ἐκφραστικὴ δύναμις τοῦ βλέμματος τοῦ ἱεράρχου.

Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος ἡ ἐπιγραφή:

χεῖρ Νικοδήμου μοναχοῦ ἀρχε' (=1695).

Ὁ μοναχὸς Νικόδημος (τοῦπικλὴν Γεραρδῆς) ἤκμασε κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐξετέλεσε δὲ καὶ πολλὰς ἄλλας εἰκόνας, περὶ τῆς τέχνης τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος.

γ) Παναγία βρεφοκρατοῦσα. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Διαστ. 0.68×0.88. Ὡσεῖδες, λεπτοκαμωμένον πρόσωπον ἐκτελεσμένον μετὰ πολλὴν ἀπαλὴν φωτοσκίασιν, μαρτυροῦσαν δυτικὴν ἐπίδρασιν. Ἐπιγραφή δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων:

Ἡ Κυρία τῶν Ἀγγέλων.

δ) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἐπὶ τοῦ βημοθύρου τοῦ τέμπλου. Ὑπὸ τὰς εἰκόνας τοῦ Γαβριὴλ καὶ τῆς Παρθένου ἐξ ἡμισείας ἡ ἐπιγραφή:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μακαρίου μοναχοῦ.

Εἰς τὰ δύο κάτω διάχωρα ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος.

ε) **Ὁ ζωηφόρος ἄρτος** (πίν. 46). Ἐπὶ τοῦ συρτοῦ ξυλίνου παραπετάσματος τῆς Ὁραίας Πύλης. Εἰκονίζεται κάτωθεν κατακόσμου τόξου ἰσλαμικῆς μορφῆς 17ου αἰ. Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐνταῦθα νεαρός, ἀναδυόμενος κατὰ τὸ ἄνω ἡμισυ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐκ κατακόσμου Ἁγίου Ποτηρίου. Ἐνδεδυμένος βαθυπράσινον, χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κόκκινον ἱμάτιον, ἴσταται κατ' ἐνώπιον εὐλογῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοὺς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ εἰς μικροτέραν κλίμακα ἱσταμένους ἀγγέλους, φοροῦντας κιτρινωπὸν χιτῶνα καὶ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον, κρατοῦντας δέ, μέσῳ τοῦ ἱματίου τῶν, ἀνημμένας λαμπάδας.

Μεταξὺ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγγέλου καὶ τοῦ Ἁγ. Ποτηρίου εὐρεται γεγραμμένη διὰ λευκῶν γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφή:

ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ
καὶ διὰ χηρὸς ἀνδρέου μοστράτου.

Τὸ θέμα τοῦ ζωηφόρου ἄρτου εἶναι εὐχαριστιακόν, ἀπεικονίζει δὲ τὰ χωρία τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (6, 48):

ἐγὼ εἶμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς

καὶ (6, 50):

*οὗτος ἐστὶν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις
ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ,*

ἐν ᾧ ἄφ' ἐτέρου ἢ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου τῆς Μεταλήψεως ἀπεικονίσις τοῦ Χριστοῦ, αἰσθητοποιεῖ τὴν φράσιν τοῦ κατὰ Ματθαῖον (26, 26) Εὐαγγελίου καὶ τῆς λειτουργίας:

*λάβετε φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον κλπ.
καὶ πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν
ἐκχυνόμενον κλπ.*

Ἡ παράστασις τοῦ ζωηφόρου ἄρτου ἐφημερόσθη κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἁλωσιν χρόνους. Τὸ παλαιότερον μέχρι τοῦδε γνωστὸν γραπτὸν παράδειγμα εὐρίσκεται τὸν μὲν 15ον αἰῶνα εἰς τὴν Εὐαγγελίστριαν τοῦ Μυστρά¹, τὸν δὲ 16ον εἰς εἰκόνα τοῦ Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας², μὲ ταύτην ὅμως τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐκεῖ οἱ ἄγγελοι δὲν ἴστανται ἀπλῶς ἀλλὰ κρατοῦν γονατιστοὶ τὸ Ἁγ. Ποτήριον. Τὸ αὐτὸ

¹) Millet, Monum. byz. de Mistra, πίν. 135, α.

²) M. Chadjidakis, Icônes, πίν. 32, ἀρ. 47.

θέμα συναντῶμεν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα¹ καὶ ἱεροὺς πέπλους.

Ὁ ἀγιογράφος Ἀνδρέας Μοστράτος ἔδρασε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἐξετέλεσε δ' ἐν Πάρῳ καὶ ἄλλας εἰκόνας, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ζωηφόρου ἄρτου, εἰργάσθη δ' ὅμως καὶ ἔξω τῆς πατρίδος αὐτοῦ, π.χ. ἐν Ἀμοργῷ². Ἡ τέχνη του εἶναι πολὺ ἀνωτέρας ποιότητος ἀπὸ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ του.

ς) **Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ**. Εἰκονίζεται καὶ ἐδῶ ἐπὶ τῆς ξυλίνης θύρας τῆς προσκομιδῆς (διαστ. 0.82 × 1.92 μ.). Ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολήν, μὲ θώρακα κατακόσμον ἐξ ἀρχαίων κεφαλῶν, κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὑψωμένον τὸ ξίφος, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ζυγόν. Τὸ παχουλὸν του πρόσωπον παρουσιάζει μαλακὴν διαβάθμισιν τόνων μαρτυροῦσαν μίμησιν παλαιοῦ προτύπου τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως

Πατεῖ ἐπὶ ἐπιθανατίου ἀνδρός, παρὰ τὸν ὅποιον ὑπάρχουν αἱ ἐπιγραφαί:

Φρῖξον ψυχὴ μου τὰ δρώμενα

καὶ κατωτέρω

ὁ ἀνελεῆμων καὶ ἀμετανόητος.

Δεξιᾷ, παρὰ τὴν πτέρυγα τοῦ ἀρχαγγέλου, ἐξωγραφῆθη εἰκονίδιον τῆς Ἁγ. Εὐγενίας, κατ' ἀπαίτησιν βεβαίως τῆς δμωνύμου ἀφιερωτρίας τῆς εἰκόνης, περὶ τῆς ὁποίας μᾶς πληροφορεῖ ἡ διὰ κεφαλαίων γραμμάτων προσγεγραμμένη ἐπιγραφή:

ΔΕΗΣΙΣ ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ
ΕΥΓΕΝΙΑΣ ΜΟΝΑΧΗΣ

Προσθέτομεν ἐν τέλει α) ὅτι εἰς τὰ κάτω θωράκια τοῦ τέμπλου εἰκονίζονται, ὡς συνήθως, σκηναὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. Ἡ ἐξορία τοῦ Ἀδάμ — ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ — τὸ Γενέσιον τοῦ Προδρόμου, καλῆς λαϊκῆς τέχνης, καὶ β) ὅτι εἰς τὴν κόγχην τῆς προσκομιδῆς ἀπόκειται καλῆς τέχνης τετράτοξος πῖναξ (διαστ. 0.50 × 0.74) ὀνομάτων μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στεφόμενος ὑπὸ αἵματός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἡ Δέσις, ἐνθα ὅμως τὴν θέσιν τοῦ Προδρόμου κατέχει ὁ Ἁγ. Ἀθανάσιος.

Σχετικὴ ἐπιγραφή λέγει:

*μνήσθητι Κ(ύρι)ε τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου
καὶ τῶν γονέων αὐτοῦ.*

Ὁ αὐτὸς Ἀμφιλόχιος ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ἐπιτάφιον πλάκα τοῦ ἔτους 1717 (Α.Β.Μ.Ε. τ. Θ', σ. 214, ἀρ. 53).

¹) Εὐγενίας Βέη-Χατζηδάκη, Ἐκκλησιαστικὰ κεντήματα τοῦ Μουσείου Μπενάκη, Ἀθῆναι 1963, ἀρ. 76, 88, 90, 93, 95.

²) Βλ. σχετικῶς Ἀντ. Μηλιαράκη ἐν Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἑθνολ. Ἑτ. τ. Α', 1883, 597. Ναὸς Ἀναλήψεως: διὰ χηρὸς Ἀνδρέου Μοστράτου 1757.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Μονόκλιτος βασιλική μετά τρούλλου.

α) **Χριστός.** Ἐπὶ τοῦ ξυλοχρυσολύπτου τέμπλου (πίν. 33) (διαστ. 0.68×0.90 μ.). Εἰκονίζεται εἰς φυσικὸν μέγεθος μέχρις ὀλίγον κάτω τῆς ὁσφύος. Εἶναι ἐνδεδυμένος τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν μετὰ μίτρας. Στιχάριον καὶ σάκκος παρουσιάζουν πολὺ στενὰς τὰς χειρίδας. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 15, 1):

ἐγὼ ἡμὺν ἡ ἀμπειλος ἡ ἀληθινή καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεοργός ἐστιν.

Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμῇ μὴ φέρειν καρπὸν κλπ.

Εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας τοῦ πίνακος ἀνὰ εἰς ἄγγελος γονατιστὸς ἐπὶ νέφους, κρατεῖ ἓνα κύκλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ συντεταγμένη ἐπιγραφή $\overline{\Gamma\Theta} - \overline{\chi\zeta}$. Ἀφ' ἐτέρου ἐκατέρωθεν τῶν ὧμων τοῦ Χριστοῦ εἶναι γεγραμμένη δι' ἀνακαινισθέντων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ μέγας ἀρχιερεὺς.

Τόσον ἡ γλυκερὰ ἔκφρασις τοῦ προσώπου καὶ τὸ σχῆμα τοῦ γενείου, ὅσον καὶ ἡ ἐνδυμασία καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως τῆς εἰκόνος τὴν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ πρότυπα.

Εἰς τὴν κάτω παρυφὴν τοῦ πίνακος εὗρηται γεγραμμένη διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου ἡερέος Μοστράτου

Χαρτοφύλαξ καὶ διὰ χηρὸς αὐτοῦ 1788 Μαρτίου.

Κατὰ ταῦτα ἡ εἰκὼν εἶναι συγχρόνως ἀφιέρωμα καὶ ἔργον τοῦ ἱερέως καὶ χαρτοφύλακος Γεωργίου Μοστράτου, εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ὁποίου περιῆλθεν ἀργότερον ὁ ναὸς τοῦ Θεολόγου. Ὁ αὐτὸς ζωγράφος ἐξετέλεσε πιθανώτατα καὶ τὰς κοσμοῦσας τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοιχογραφίας, περὶ τῶν ὁποίων ἐγράψαμεν λεπτομερῶς εἰς τὴν σελ. 62 καὶ ἐξῆς τοῦ παρόντος τεύχους.

Ὁ Γεώργιος Μοστράτος εἰργάσθη ἐν Ναούσῃ κατὰ τὸ β' ἡμῖσις τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὰ ἔργα του εἶναι μετρίας καλλιτεχνικῆς ποιότητος. Τελευταῖον ἐξ αὐτῶν φαίνεται νὰ εἶναι αἱ εἰκόνες τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Φιλίππου παρὰ τοὺς Ἀγ. Ἀποστόλους. Αὗται ἐξετελέσθησαν, ὡς εἶδομεν (σ. 94) τὸ 1812, ἐν ἔτος δηλ. πρὸ τοῦ θανάτου του (1813).

β) **Παναγία.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.74×0.92). Εἶναι τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστοκρατούσης τὸν Χριστόν. Ἐπιγραφή $MP - \Theta Y$ ἡ Ὁδηγήτρια. Ἀνω δύο ἄγγελοι ἐντὸς μικρῶν κύκλων. Ὁ Χριστὸς φορῶν κόκκινον ἱμάτιον μετὰ πολλὰς χρυσοκονδυλίας, εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον εἰλητόν. Καλῆς κρητικῆς τεχνοτροπίας.

γ) **Πρόδρομος** εἰκονίζεται εἰς τὸ στενὸν ἄκρον δεξιὸν τμήμα τοῦ τέμπλου. Λόγῳ ἐλλείψεως χώρου εἰκονίσθη στενόμακρος.

δ) **Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.** Εἶναι τοποθετημένος ἐπὶ χωριστοῦ προσκυνηταρίου δεξιᾷ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.70×0.90). Ὁ Εὐαγγελιστὴς εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ σκίμποδος ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τῆς Ἀποκαλύψεως, πλησίον μικρᾶς τραπέζης. Ἐνδεδυμένος κοκκινωπὸν ἱμάτιον στρέφει τὰ βλέμματά του ἄνω δεξιᾷ πρὸς τὸ ἐμφανιζόμενον ἀκτινοβόλον Ἀγ. Πνεῦμα, τοῦ ὁποίου ἀκούει τὴν φωνὴν λέγουσαν «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος». Τὴν ρῆσιν ταύτην ὑπαγορεύει ὁ Ἰωάννης εἰς τὸν ἀπέναντί του παρὰ τὴν αὐτὴν τράπεζαν, ἐπὶ σκίμποδος ὁμοίως, καθήμενον μαθητὴν του Πρόχορον. Οὗτος γράφει τὴν ρῆσιν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διὰ γραφίδος, τὴν ὁποίαν ἐμβαπτίζει εἰς τὸ ἐπὶ τῆς τραπέζης μελανοδοχεῖον. Εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ σπηλαίου εἶναι κρεμασμένη θήκη περιέχουσα εἰλητὰς μεμβράνας. Τέλος εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ἡ Μετάστασις τοῦ Θεολόγου.

Ἡ τέχνη τῆς περιγραφείσης εἰκόνος εἶναι πολὺ ἀνωτέρας ποιότητος ὅλων τῶν ἄλλων τοῦ ναοῦ. Ἀκολουθεῖ καὶ εἰκονογραφικῶς καὶ τεχνικῶς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἔργον τοῦ Γεωργίου Μοστράτου, ὡς φρονεῖ ὁ Ἑμμ. Σαγκριώτης (Μεσ. Γρ. Β' σ. 261) συμπληρώνων τὴν εἰς τὴν κάτω παρυφὴν τοῦ πίνακος ἐπιγραφήν

χειρ Γεωργίου τοῦ (δυσανάγνωστος)

πάντως ὄχι Μοστράτου ἀλλὰ Δακωρ. (ώνια). Βλέπε τὸ σχετικὸν πανομοιότυπον (εἰκ. 22).

ΧΡ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΩ

Εἰκ. 22 Πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τῆς εἰκόνος

Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Τὸ ἔργον ἀνάγεται ἀσφαλῶς εἰς τὸν 17ον αἰῶνα.

ε) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Μετρίας τέχνης εἰκὼν ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προσκομιδῆς. Ὁ Ἀρχάγγελος κρατῶν τὴν ἀνεσπασμένην ρομφαίαν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ζυγόν, πατεῖ, ὡς συνήθως, ἐπὶ ἐξηπλωμένου θνήσκοντος ἀνδρός, παρὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐπιγραφή:

ὁ ἀνελεήμων καὶ ἀμετανόητος

Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος διὰ κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή: $\Delta\Theta\epsilon\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \lambda\omicron\upsilon\lambda\omicron\upsilon\ \tau\omicron\upsilon\ \theta\epsilon\omicron\upsilon\ \gamma\epsilon\rho\alpha\chi\mu\omicron\upsilon\ \iota\epsilon\rho\omicron\mu\omicron\alpha\chi\omicron\upsilon$

ς) **Ὁ Ζωηφόρος Ἄρτος.** Εἰκονίζεται καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ ξυλίνου συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὠραίας Πύλης.

Τέλος εἰς τὰ κάτω θωράκια τοῦ τέμπλου εἰκονίζονται ἀριστερῶς μὲν ἡ ἐξορία τῶν πρωτοπλάστων, δεξιῶς δὲ οἱ Τρεῖς Ἱερόρχαι καὶ ὁ Ἀγ. Στυλιανός, κρατῶν, ὡς συνήθως, εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ μικροῦ παιδίου.

ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Βασιλικὴ μονοκάμαρος.

α) Ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ (πίν. 47). Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου. (Διαστ. 0.62×0.85). Ὡς δηλοῖ καὶ ἡ προσγεγραμμένη ἐπιγραφή ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ἐδῶ ὡς Παντοκράτωρ. Ἐνδεδυμένος κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐλαϊόχρουν ἱμάτιον, εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, ὅπερ παρουσιάζει ταύτην τὴν πρωτοτυπίαν, ὅτι, ἀντὶ τὰ φέρει εἰς τὸ περιβλήμα του, ὡς συνήθως, πολυτίμους λίθους ἢ παραστάσεις ἐκ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, παρουσιάζει τὴν μίαν τῶν ὁψεων αὐτοῦ ὡς φορητὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, εἰκονιζομένης ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα ὀριζοντίως πρὸ τοῦ στήθους καὶ τὴν ἀριστερὰν ὑψουμένην μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω ἥτοι εἰς στάσιν δεήσεως.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἥρεμος καὶ πρᾶξις, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου κανονικώτατα καὶ μὲ ἀκρίβειαν σχεδιασμένα, τὸ δὲ πλάσιμον λεπτομερὲς καὶ φροντισμένον. Ἡ ὅλη τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως ἀκολουθεῖ τὴν κρητικὴν σχολήν.

Εἰς τὴν κάτω παρυφὴν τῆς εἰκόνης εὗρηται, διὰ μελανῶν κεφαλαίων γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφή:

ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΙΣ -1741
Κ(ΑΙ) ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΟΣ

Κατὰ ταῦτα ἡ καλῆς τέχνης εἰκὼν αὕτη εἶναι τῶν μέσων περίπου τοῦ 18ου περιόπου αἰῶνος. Τὸν ἀφιερωτὴν ἱερέα Δημήτριον ὁ Π. Μαθιόπουλος (Πάρος σ. 34) θεωρεῖ καὶ ὡς τὸν ζωγράφον τῆς εἰκόνης, ὅπερ ἀβέβαιον.

β) Παναγία γλυκοφιλοῦσα. Εἰς τὸ τέμπλον. (Διαστ. 0.54×0.65 μ.). Ἡ μετρία τέχνης εἰκὼν αὕτη καλύπτεται, ἐξαιρέσει τοῦ προσώπου, ὑπὸ ἀργυρᾶς ἐσθῆτος ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει χαραχθῇ ἡ ἐπιγραφή:

δέσεις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Βασιλείου ἱερέος

γ) Ὁ Χριστὸς μέγας ἀρχιερεὺς (διαστ. 0.51×0.70 μ.). Μετρία τέχνης εἰκὼν. Φέρει κάτω διὰ λευκῶν κεφαλαίων γραμμάτων τὴν ἐπιγραφὴν:

δι' ἐξόδου Νηκολάου ἱερέος Ρενιέρι κέ σ(υμβίβας);
χείρ (χαρτο)φήλαξ Μ(οσ)τράτου

Τέλους 18ου αἰῶνος.

Μέλη τῆς οἰκογενείας Ρενιέρη ἀναφέρονται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου δύο: ὁ σακελίων Ρενιέρης, διὰ τὰ ἔτη 1733, 1741 καὶ 1751, καὶ ὁ Θεοδωρῆς διὰ τὸ ἔτος 1751 (φ. 180).

δ) Ἀγ. Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια. Διαστ. 0.54×0.64 .

Μειριωτάτης τέχνης εἰκὼν φέρουσα κάτω δεξιῶς τὴν ἐπιγραφὴν:

Δέξε δέσιν ω μάρτης βασιλείου ἱερέος καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ
ΑΩΔ' (=1804).

ε) Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ (διαστ. 0.60×0.95 μ.). Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνης παρίσταται κάτωθεν σπηλαίου, ἐντὸς λίχνου, τὸ θεῖον βρέφος. Ἐκατέρωθεν τοῦ λίχνου εἰκονίζονται γονατιστοὶ καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἐσταχωμένους πρὸ τοῦ στήθους ἀριστερῶς μὲν ἡ Παρθένος, δεξιῶς δ' ὁ Ἰωσήφ. Κάτω ἀριστερῶς εἰκονίζεται ποιμὴν εἰς στάσιν «καλοῦ ποιμένος» ἥτοι μὲ τὸ πρόβατον ἐπὶ τῶν ὤμων. Δεξιῶς τρεῖς μάγοι μὲ σαρικοειδῆ ἀνατολικά καλύμματα τῆς κεφαλῆς. Ἀνω ἀριστερῶς πολλοὶ ἄγγελοι, δεξιῶς δ' ἄλλος ἄγγελος ἀγγέλλων τὸ θαῦμα εἰς ἔκθαμβον ποιμένα, περιστοιχιζόμενον ὑπὸ 8 προβάτων.

Δεξιῶς ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου εἶναι γεγραμμένη δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ χρονολογία αψκδ' (=1724).

Ἡ ἀπεικόνισις τῆς Παναγίας γονατιστῆς πρὸ τοῦ βρέφους συναντᾶται κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὰς κρητικὰς τοιχογραφίας τοῦ Ἀγ. Ὁρους¹ καὶ τῶν Μετεώρων², ὡς καὶ εἰς φορητὰς εἰκόνας τοῦ Μουσείου Μπενάκη³ καὶ τῆς Συλλογῆς Ἑλένης Σταθάτου⁴. Πολὺ συνήθης ὁμοίως εἶναι εἰς τὴν Δύσιν⁵. Ἡ παράστασις τῆς ἡμετέρας εἰκόνης συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων (86 § 5) γραφόμενα, διότι δὲν εἰκονίζει μόνον τὴν Παναγίαν ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰωσήφ γονατιστὸν πρὸ τοῦ βρέφους.

ς) Ὁ ἀσπασμὸς Ἰωακείμ καὶ Ἀννης. Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου ἀριστερῶς.

ΝΑΟΣ ΘΕΟΣΚΕΠΑΣΤΟΥ

Μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου.

Τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον φέρει ἐντὸς δύο μικρῶν ἐλλειψοειδῶν μεταλλίων δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἀναθέσαντος αὐτό:

Δέσεις τοῦ δούλου
τοῦ Θεοῦ
Σπῆρου Βατζέλι

¹) Μονὴ Σταυρονικήτα (1546) Millet, Athos, Les peintures, πίν. 168, Μ. Δοχειαρίου (1653), Millet, ἐνθ' ἀν. πίν. 222, Ἀγ. Νικόλαος Λαύρας (1560) Millet, ἐνθ' ἀν., πίν. 257, γ.

²) Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, σ. 94, εἰκ. 35.

³) Ἀ. Ξυγγόπουλος, Εἰκόνες τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ἀρ. 52, σ. 75 (μέσων τοῦ 17ου αἰ.).

⁴) Ἀ. Ξυγγόπουλος, Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου, ἐν Ἀθήναις 1951, ἀρ. 8, σ. 11, πίν. 8 (τοῦ 1658).

⁵) Βλ. προχείρως τὸ ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ, Ἑνετικῆς τέχνης, τρίπτυχον 15ου αἰ. παρὰ S. Bettini, La pittura Cretese-veneziana, Padova 1933, πίν. XXIV.

α) Χριστός Παντοκράτωρ (πίν. 48). Εἰς τὸ τέμπλον.

Εἰκονίζεται μέχρις ὀλίγον κάτω τῆς ὁσφύος, κατὰ γνησίως βυζαντινὸν πρότυπον τοῦ 14^{ου} αἰῶνος. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι σοβαρὰ ἀλλὰ καὶ μελιχρία, πλήρης ἀγνότητος καὶ εἰλικρινείας. Τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ χεῖρες εἶναι καλῶς ἐσχεδιασμένοι. Τὸ πλάσιμον τοῦ προσώπου ἀβρόν. Αἱ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων ἀπεδόθησαν μὲ ζωηρὰς σκοτεινὰς γραμμὰς καὶ λευκὰ φῶτα προσδίδοντα ἔντονον πλαστικότητα εἰς τὸ σῶμα.

Εἶναι καλῆς ποιότητος ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 16^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

β) Παναγία. Εἰς τὸ τέμπλον, δεξιοκρατοῦσα τὸν Χριστόν, μὲ πολλὴν δυτικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως.

γ) Ζωηφόρος ἄρτος ἐπὶ τοῦ ξυλίνου, συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὁραίας Πύλης (διαστ. 0.66×1.10). Καλῆς ὁπωσδήποτε τέχνης.

Συνοδεύεται ὑπὸ ἐπισεσυρμένης ἐπιγραφῆς ἐχούσης οὕτω:

Μνήστητητη (sic) Κ(ύρι)ε τοῦ δούλου σου Ἀντωνίου Τζανάκη καὶ τῶν γοναίων, συμβίας καὶ τῶν τέκνων, μεθων μνήσθητι καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δανιὴλ ἱερομονάχου

καὶ διὰ χειρὸς ἀνδρέου μοστράτον 1762.

δ) Ἀγ. Παρασκευή. (Διαστ. 0.84×1.05). Εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καὶ κατ' ἐνώπιον κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τὸν σταυρὸν τῆς σταυρώσεως τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρουσα πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω ἥτοι εἰς στάσιν δεήσεως.

Φορεῖ χιτῶνα ἀνοικτογάλαζον καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐλαιόχρουν μαφόριον μὲ κοκκίνην παρυφήν, τοῦ ὁποίου αἱ πτυχαὶ τονίζονται διὰ μελανῶν γραμμῶν. Εἰκὼν πολὺ στυλιζαρισμένη.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ ξυλίνου πίνακος εἶναι ἐξωγραφημένος μέγας σταυρὸς τῆς σταυρώσεως καὶ ἑκατέρωθεν τῶν σκελῶν αὐτοῦ

MP	IC	XC	OC
	NI	KA	

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

α) Εἰκὼν Μεταμορφώσεως ἐπὶ τοῦ τέμπλου (πίν. 49) διαστ. 0.75×1.00 μ.).

Ἡ εἰκὼν διαιρεῖται εἰς τρεῖς καθ' ὕψος ζώνας. Εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐξ αὐτῶν εἰκονίζεται εἰς τὸ μέσον, ἐπὶ τῆς κορυφῆς κωνικοῦ ὄρους, σχεδιαζομένου κατὰ τὸν βυζαντινόν, συμβατικὸν κλιμακωτὸν τρόπον, ὁ Χριστός, ὄρθιος καὶ κατενώπιον, λεπτὸς καὶ ραδινὸς μὲ ἱματισμὸν λευκὸν καὶ ἐξαστράπτοντα¹, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Τὸ σῶμα του ὀλόκληρον περιβάλλει μεγάλη κυκλικὴ δόξα, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἐγγεγραμμένα δύο διασταυρούμενα τετράγωνα, συμβολίζοντα, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Millet², τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα τῆς Ἀγ. Τριάδος ἢ τὸ *τριλαμπές τῆς μᾶς θεότητος*³. Ταῦτα ἐπικρατοῦσιν ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

Ἐκατέρωθεν τοῦ Σωτῆρος ἵστανται, ἐπὶ δύο ἰδιαιτέρων βράχων, ἀριστερᾷ μὲν ὁ λευκογένειος προφήτης Ἡλίας μὲ βαθυπράσινον ἱμάτιον εἰς στάσιν δεήσεως, δεξιᾷ δὲ ὁ προφήτης Μωυσῆς, μὲ ρόδινον ἔνδυμα, κρατῶν εὐλαβῶς, μέσῳ τοῦ ἱματίου του, τὰς πλάκας τοῦ Νόμου, τὰς ὁποίας τείνει πρὸς τὸν Χριστόν.

Ἡ ἀμέσως κάτωθεν δευτέρα ζώνη εἰκονίζει, εἰς μικροτέραν κλίμακα ἑκατέρωθεν τοῦ ὄρους, ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἀριστερᾷ, τὴν ἀνοδὸν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ Θαβὼρ μετὰ τῶν ἀκολουθούντων τριῶν μαθητῶν του, πρὸς τοὺς ὁποίους διαλέγεται στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀφ' ἑτέρου δέ, δεξιᾷ, τὴν κάθοδον τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ὁμοίως μετὰ τῶν μαθητῶν του, πρὸς οὓς παραγγέλλει νὰ μὴ εἴπωσι τίποτε ἐξ ὧν εἶδον, συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου (9,9) λεγόμενα.

Τέλος εἰς τὴν κατωτάτην ζώνην εἰκονίζονται οἱ τρεῖς συνοδεύσαντες εἰς τὸ ὄρος τὸν Χριστὸν μαθηταί: Πέτρος ἀριστερᾷ, Ἰωάννης ἐν τῷ μέσῳ καὶ Ἰάκωβος δεξιᾷ, ἕκαστος μὲ διάφορον καὶ βιαίαν κίνησιν παριστανόμενος, εἰς ἔκφρασιν τοῦ θάμβους ὑπὸ τοῦ ὁποίου κατελήφθησαν ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ μεταμορφωθέντος Χριστοῦ. Οὕτω ὁ μὲν λευκόθριξ Πέτρος, φορῶν κόκκινον ἱμάτιον, ἔχει πέσει προύμυτα κατὰ γῆς⁴ πρὸς τ' ἀριστερά, ἀκκουμβῶν τὴν δεξιάν του εἰς τὸ χῶμα, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὴν κεφαλὴν του, καὶ τέλος ὁ Ἰάκωβος, ἔχει ὁμοίως πέσει πρηνὴς πρὸς τ' ἀριστερά, ὥσει κατακυλιόμενος ἀπὸ τῆς κλιτύος, ἀκκουμβῶ δ' ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Ὁ ζωγράφος τῆς εἰκόνος μας ἀκολουθεῖ τὴν βιαιότητα τῆς πτώσεως τῶν μαθητῶν, ἥτις χαρακτηρίζει τὰς παραστάσεις τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ

¹) Λοὺκ. 9,29.

²) Recherches sur l'iconographie, de l'Évangile, Paris 1916, 230.

³) G o a r, Εὐχολόγιον σ. 407.

⁴) Κατὰ τὸν Ματθαῖον (17,6): οἱ μαθηταὶ ἔπεσαν ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν.

15ου και 16ου αιώνας, εις τὰς ὁποίας εἰκονίζεται πάντοτε, συμφώνως καὶ πρὸ τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων¹, καὶ ἡ ἀνοδος καὶ κάθοδος τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὸ ὄρος, ἐν ᾧ παλαιότερον αὕτη εἰκονίζετο χωριστά².

Μεγάλην καθ' ὅλα ὁμοιότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν, καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν παρουσιάζει ἡ εἰκὼν μας πρὸς τοιχογραφίαν τῆς Μεταμορφώσεως εἰς τὴν Μ. Ἀγ. Παύλου τοῦ Ἀθῶ³ τοῦ ἔτους 1555, ἣτις πιθανώτατα καὶ θὰ τοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον. Πάντως ἡ ἡμετέρα εἰκὼν παρουσιάζει αὐστηρότητα ἐκτελέσεως καὶ ἰδίως οὐδεμίαν δυτικὴν ἐπίδρασιν. Δὲν εἶναι διὰ τοῦτο ἀπίθανον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται, κάτωθεν σπηλαίου, τὸ θεῖον βρέφος ἐντὸς λίκνου καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ ὁ βοῦς καὶ ὁ ὄνος. Ἐκατέρωθεν τοῦ λίκνου εἰκονίζονται γονατιστοὶ καὶ προσκυνοῦντες τὸ βρέφος, ἀριστερᾷ μὲν ἡ Παναγία, δεξιᾷ δ' ὁ Ἰωσήφ. Ἀριστερᾷ τοῦ σπηλαίου εἰκονίζονται, ἐρχόμενοι ἔφιπποι, οἱ μάγοι, δεξιᾷ δ' οἱ ποιμένες πρὸς τοὺς ὁποίους ἄγγελος Κυρίου ἀγγέλλει τὸ θαῦμα. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος καὶ εἰς πολὺ μικροτέραν κλίμακα εἰκονίζονται γονατιστοὶ εἰς ποιμὴν καὶ τρεῖς ἄλλοι ἄνδρες.

Σχετικῶς πρὸς τὴν παράστασιν τῶν γονέων τοῦ βρέφους γονατιστῶν βλέπε ὅσα ἐλέχθησαν εἰς σελ. 101.

ΝΑΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

α) **Χριστός.** Ἐπὶ τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου. Εἰκονίζεται ὡς Μέγας ἀρχιερεὺς.

β) **Παναγία,** τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης τὸν μικρὸν Χριστόν (διαστ. 0.46×0.69), 17ου αἰῶνος.

γ) **Ἡ σφαγὴ τῶν νηπίων.** Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου.

ΝΑΟΣ ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΗΣ

(Ἀνακαινισθεὶς, πρώην Ἀγ. Βασίλειος)

α) **Παναγία** (πίν. 50) (διαστ. 0.90×1.07 μ.). Σήμερον εἰς τὸ τέμπλον, πρότερον ἐπὶ ἰδιαίτερου προσκυνηταρίου.

Ἡ Παρθένος εἰκονίζεται ἐν προτομῇ μέχρι καὶ κάτω τῆς ὀσφύος, ἐστραμμένη πρὸς δεξιὰ καὶ κρατοῦσα εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις ἀκουμβᾷ τὸ πρόσωπόν του, ἐπὶ τῆς παρεΐας τῆς Παναγίας κατὰ τὸν γνωστὸν τύπον τῆς Γλυκοφιλούσης. Ἐπὶ τοῦ καλύπτοντος τὴν κεφαλὴν

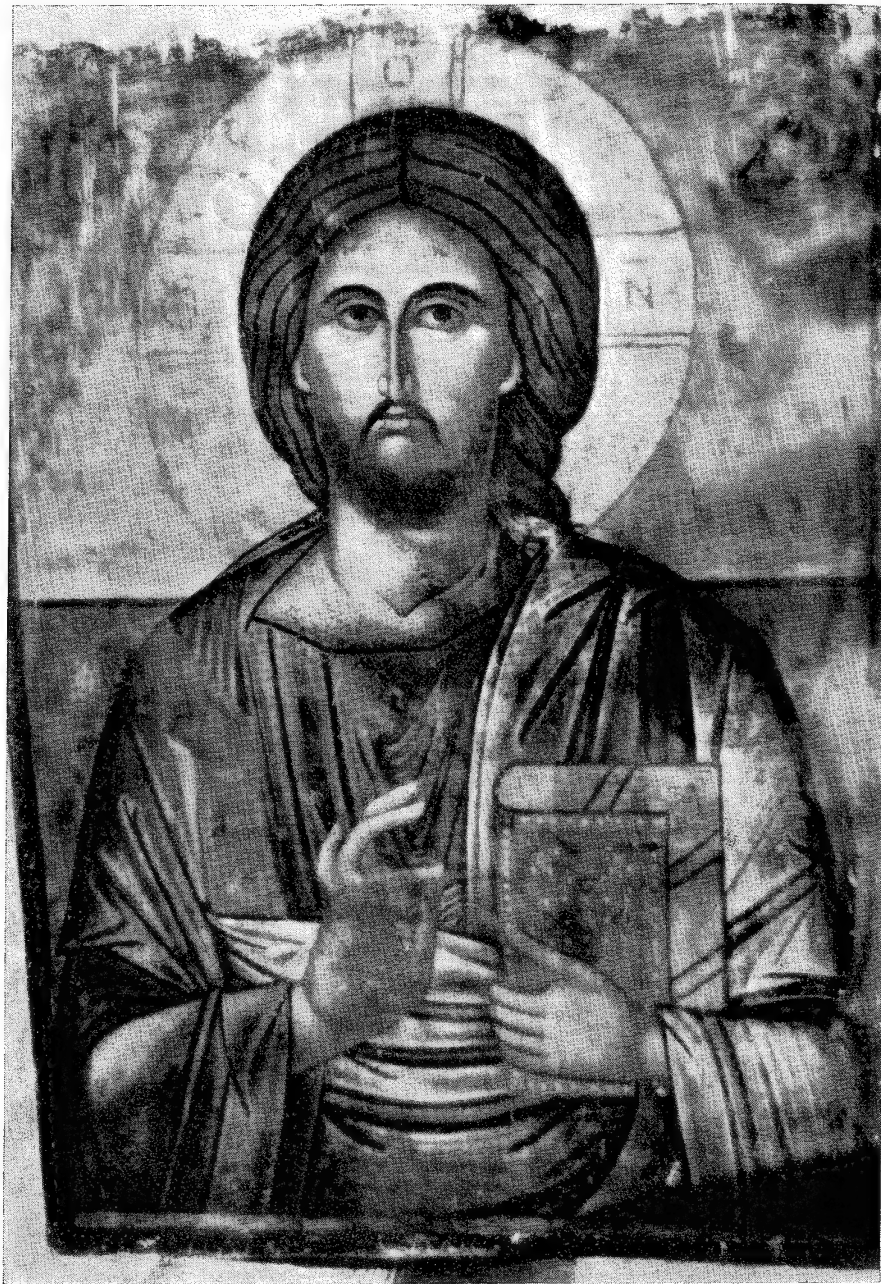
¹) Ἐκδ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 97.

²) Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, Paris 1916, 231.

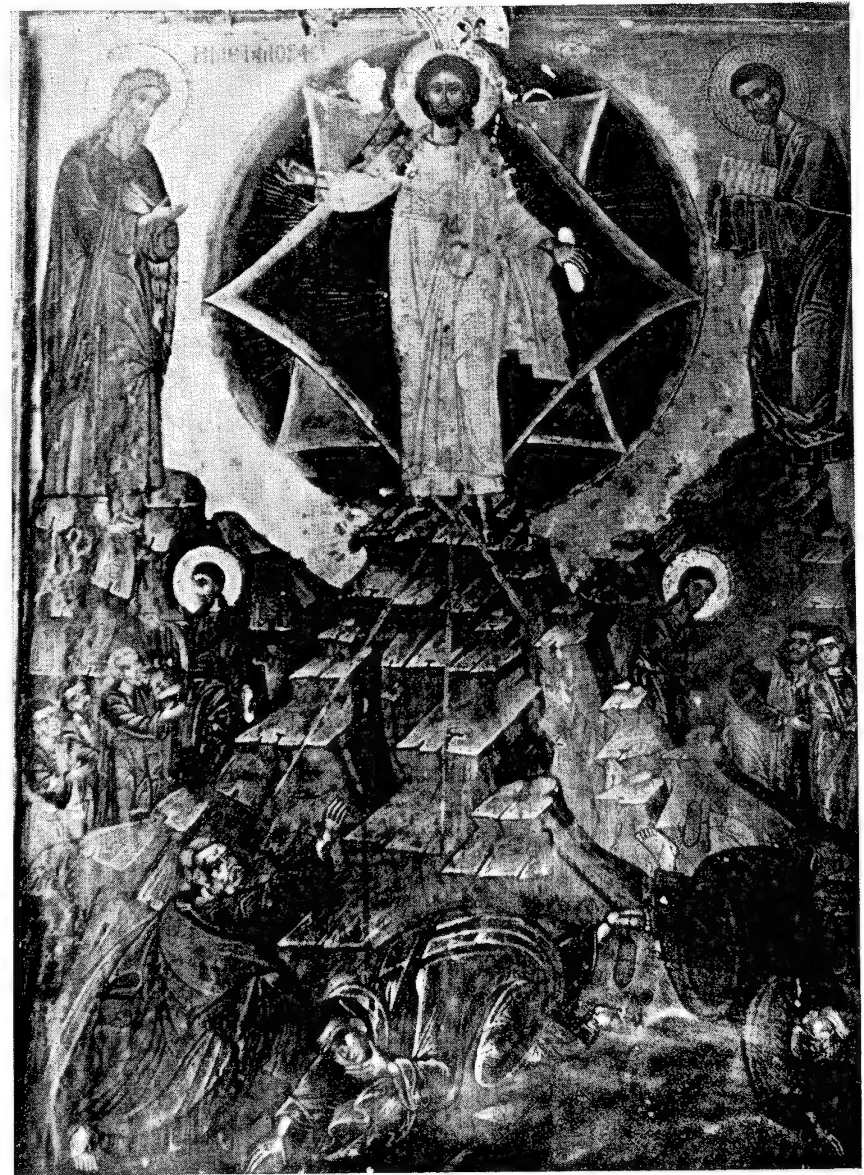
³) Millet, Athos, Les peintures, πίν. 188, 4.

Νάουσα. Νὰς Παναγίας τοῦ Χριστοῦ. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 100).

Νάουσα. Ναός Θεοσκεπάστου. Χριστός Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 102).

Λεύκες. Ναός Μεταμορφώσεως. Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ (βλ. σελ. 103).

Νάουσα. Ναός Παντανάσσης. Παναγία Γλυκοφιλούσα (*Η πάντων χαρά) (βλ. σελ. 104).

βαθυγαλάζου μανδηλίου και τοῦ ἐπ' αὐτοῦ βαθυπορφύρου και με χρυσήν παρυφήν μαφορίου τῆς Παναγίας ἐτέθη μεταγενεστέρως ἀργυροῦν στέμμα. Δι' ἀργυρᾶς ἐπίσης ἐπενδύσεως ἐκαλύφθησαν και αἱ δύο ἄκραι χεῖρες αὐτῆς. Ὁ Χριστός εἶναι ἐνδεδυμένος ἐλαιόχρουν χιτῶνα ἐξωσμένον διὰ πορτοκαλιοχρόου ζώνης και πολὺ ἀνοικτὸν κόκκινον ἱμάτιον με χρυσοκονδυλίες, τοῦ ὁποῖου μία λωρὶς πίπτει ἐλευθέρως ὀπισθεν τῆς ράχews αὐτοῦ. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ὑψουμένης ψαύει ἢ θωπεύει ὁ Χριστός τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου τῆς Παναγίας, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, στηρίζει ἐπὶ τοῦ μηροῦ του συνεπτυγμένον τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας εἰκονίζονται ἐν προτομῇ οἱ ἀρχάγγελοι Γαβριήλ και Μιχαήλ, συνήθεις συνοδοὶ τῆς Θεοτόκου.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ γνησίως Κρητικὴ τεχνικὴ τῆς ἐκτελέσεως τῆς εἰκόνας, με τὰ τελείως σκοτεινὰ πρόσωπα και τὰ ἐλάχιστα ἐπὶ τῶν ἐξεχόντων σημεῖων λευκὰ «φῶτα». Τὴν ἐκ Κρήτης ἄλλως τε προέλευσιν τῆς εἰκόνας ἐπιβεβαιοῖ και ἡ περὶ αὐτῆς κρατοῦσα παράδοσις¹, καθ' ἣν κατὰ μίαν τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεων, Κρητὲς φεύγοντες τοὺς Τούρκους ἐπεβίβασθησαν πλοίων συναποκομίζοντες και τὰ ἱερά των κειμήλια, ἐν οἷς και ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας. Αὕτη μετὰ πολλὰς περιπετείας (ναυάγια κλπ.) ἐξεβράσθη εἰς τὴν παραλίαν τῆς Πάρου, παραληφθεῖσα δ' ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐτοποθετήθη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, ἔπειτα δέ, κατ' ἐπιθυμίαν τῆς Παναγίας, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Βασιλείου, ἔνθα πλέον ἔμεινε λατρευομένη ὡς Παντάνασσα (ἐν ᾧ διὰ τῆς παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Παναγίας προσγεγραμμένης ἐπιγραφῆς χαρακτηρίζεται ὡς ἡ πάντων χαρά) τιμωμένου ἔκτοτε και τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Βασιλείου εἰς τὸ ὄνομα τῆς Παντανάσσης.

Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τῆς Γλυκοφιλούσης εἶναι πολὺ παλαιός. Ἔχομεν ἤδη δύο παραδείγματά του ἐκ τοῦ 12ου αἰῶνος². Καὶ ἄλλοτε μὲν ἡ Παναγία κρατεῖ τὸν Ἰησοῦν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός, ἄλλοτε δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Μεγάλῃν ὅμως ποικιλίαν παρουσιάζει ἡ στάσις τοῦ νεαροῦ Χριστοῦ, ὅστις ἄλλοτε μὲν περιπτύσσεται δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν μητέρα του, ἄλλοτε δὲ τὴν ἐναγκαλίζεται διὰ τῆς μιᾶς μόνον χειρός, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἄλλης πιάνει τὸ χεῖρ της³ ἢ ἀφίνει τὴν χεῖρα του νὰ κρέμαται κατακορύφως πρὸς τὰ κάτω (εἰκὼν Μουσ. Μπενάκη). Ἄλλοτε τέλος, διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρός ἐναγκαλίζεται τὴν Παναγίαν, διὰ δὲ τῆς ἄλλης θωπεύει τὸ κάτω μέρος τῆς κεφαλῆς της.

¹ Λεπτομερῇ ἔκθεσιν τῆς παραδόσεως βλ. παρὰ Ἑμμ. Σαγκριώτη, Μεσ. Γραμμ. Β', 270.

² Παναγία τοῦ Βλαδιμήρ τοῦ Ἰστορ. Μουσείου τῆς Μόσχας (Anisimof, Our Lady of Vladimir, Πράγα 1928) και Παναγία τοῦ Μουσείου Μπενάκη (*Α. Ευγγόπουλος, Εἰκόνες τοῦ Μουσείου Μπενάκη ἀρ. 1 πίν. 1 και 2).

³ Εἰκὼν τῆς ἄλλοτε συλλογῆς Διχατσέφ ἐν Πετρούπολει. Βλέπε προχείρως ἀπεικόνισιν αὐτῆς ὑπὸ Γ. Σωτηρίου ἐν Θεολογία 27, 1956, εἰκ. 13.

Ἡ τελευταία αὕτη περίπτωσις συνηθίζεται κυρίως κατὰ τὸν 16^{ον} καὶ τὸν 17^{ον} αἰῶνα¹.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ εἰκὼν τῆς Ναούσης παρουσιάζει τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Κρητὸς Ἑμμαν. Λαμπάρδου τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ἐκτελεσθεῖσαν τὸ ἔτος 1609. Τόσον ὁ εἰκονογραφικὸς τῆς τύπος ὅσον καὶ τὸ σχέδιον καὶ ἡ τεχνικὴ, ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία καὶ ἡ ὑποβλητικὴ ἔκφρασις τῆς Παναγίας ὑποδηλοῦσιν ὡς χρόνους ἐκτελέσεως τῆς εἰκόνος μὰς τὰ τέλη τοῦ 16^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ

Δίκλιτος, ἐπὶ τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου κλιτύος.

α) Παναγία (διαστ. 0.67×1.10 μ.). Εἰκονίζεται ὡς ἡ *Ἀγία Βάτος*, ἐντὸς ἑλλειψοειδοῦς δόξης (mandorla). Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Χρυσάνθου μοναχοῦ Μαρή-1801.

Μετρωτάτης τέχνης.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

(νῦν βυζ. μουσεῖον Ναούσης)

Εἰς τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον τοῦ μονοκαμάρου τούτου ναοῦ εὐρίσκονται αἱ ἐξῆς καλῆς τέχνης εἰκόνες:

Χριστός, μὲ πολλὰς χρυσοκονδυλίας καὶ Παναγία Ὁδηγήτρια.

Εἰς τὴν Ὠραίαν Πύλην ἐν τῷ μέσῳ ὁ Ἅγιος τῆς ζωῆς καὶ κάτω ἑκατέρωθεν ὁ Ἅγ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Εἰς τὰ κάτω θωράκια (ποδιές): ἡ Σφαγὴ τῶν νηπίων, ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὔα.

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ νάρθηκος ἀνηρτημένων φορητῶν εἰκόνων, ἄξιαι μνείας εἶναι:

α) Ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος (πίν. 51) (διαστάσεις 0.41×0.55). Πολυπρόσωπος παράστασις μὲ κυριαρχοῦν στοιχεῖον τὸν νεκρὸν Χριστόν, ὅστις, εἰκονίζεται γυμνός, μὲ μόνον τὸ κολόβιον περὶ τὴν ὀσφύν, ἐξηλωμένος ἐπὶ λευκῆς ὀριζοντίας πλακός, ἣτις σχηματίζει τὸ κάλυμμα χαμηλοῦ, προοπτικῶς εἰκονιζομένου, ὀρθογωνίου ὑποβάθρου, τὴν προσοδίαν πλευρὰν τοῦ ὁποίου κοσμεῖ ἑλλειψοειδὲς χρωματιστὸν ἔμβλημα.

¹) Παραδείγματα παρὰ Ν. Λιχτσέφ, Ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς Ἱταλοελληνικῆς ζωγραφικῆς εἰκόνων εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Θεοτόκου (ρωσ.), Πετρούπολις 1911, σ. 173 εἰκ. 388. Εἰκὼν Ἑμμ. Λαμπάρδου τοῦ 1609 τοῦ Μουσείου Μπενάκη (Ξυλόπουλος, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 13 (Γ' 66) σ. 29), Εἰκὼν Μουσείου Λοβέρδου (Κατάλογος Μουσ. Λοβέρδου ὑπὸ Ἀ. Παπαγιαννοπούλου-Παλαίου ἀρ. 118) κλπ.

Τὸ μῆκος τοῦ σώματος τοῦ σωτῆρος ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ ὅλων τῶν ἄλλων προσώπων. Αἱ χεῖρες καὶ ἰδίως οἱ πόδες τοῦ παρεστάθησαν ἀκαμπτοὶ καὶ ὡσεὶ ξύλινοι, αἰσθητοποιοῦντες ζωηρῶς τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ψυχρὰν ἀκίνησιαν. Ἡ ὑπὸ φωτοστεφάνου περιβαλλομένη κεφαλὴ τοῦ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Παναγίας, ἣτις, καθημένη εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὑποβάθρου, ἀκκουμβᾷ τὴν πλήρη συγκρατημένης θλίψεως καὶ δακρυροοῦσαν κεφαλὴν τῆς ἐπὶ τῆς κόμης τοῦ νιού της, ἐν ᾧ ψαύει μετὰ τρυφερότητος διὰ τῶν χειρῶν της τοὺς ὤμους τοῦ.

Κατὰ τὸ μέσον τοῦ πίνακος ὁ νεαρὸς Ἰωάννης, φορῶν χιτῶνα βαθυκύανον καὶ ρόδινον ἱμάτιον μὲ λευκὰ φῶτα, κύπτει περίλυπος πρὸς τὸν νεκρὸν διδάσκαλόν του, ἀκκουμβῶν τὴν παρειὰν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ χειρός. Δεξιᾷ του ὁ γενειοφόρος Ἰωσήφ ὁ Ἀριμαθαίας, φορῶν πράσινον ἱμάτιον, κύπτει καὶ αὐτὸς περίλυπος καὶ ἔμφροντις πρὸς τὸν νεκρὸν, τοῦ ὁποῦ μόλις ἐγγίζει τὸν πόδα διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Ἡ χειρονομία καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τοῦ Ἰωσήφ αἰσθητοποιοῦν προφανῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Τριωδίου¹ λεγόμενον περὶ αὐτοῦ: *πῶς σε κηδεύσω, Θεέ μου, ποίαις χερσὶ δὲ προσψάσω τὸ σὸν ἀκήρατον σῶμα;*

Εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ πίνακος ἵσταται μὲ ροδόχρουν ἱμάτιον ἄλλ' ἄνευ φωτοστεφάνου ὁ Νικοδήμος, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς χρησιμευσάσης διὰ τὴν ἀποκαθήλωσιν κλίμακος, διὰ μέσου δύο ἀναβαθμῶν τῆς ὁποίας ἔχει περάσει τὴν κεφαλὴν του. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρός του στηρίζει οὗτος τὴν κεφαλὴν, εἰς ἔνδειξιν θλίψεως, ἐν ᾧ τὴν ἀριστερὰν τοῦ ἀκκουμβᾷ ἐπὶ τῆς ῥάχews τοῦ Ἰωσήφ. Τέλος ὀπισθεν τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰωσήφ εἰκονίζονται, ἑλαφρῶς προσκλίνουσαι πρὸς τὸν Χριστόν, δύο Μυροφόροι: Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ μὲ ἀνοικτὸν κόκκινον ἱμάτιον καὶ Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ μὲ χρυσοκίτρινον ἱμάτιον ἐπὶ πράσινου χιτῶνος, φέρουσαι ἀμφοτέρωθεν φωτοστεφάνους. Ἡ πρώτη δακρύνουσα στηρίζει τὴν παρειὰν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρός της.

Εἰς τὸ βάθος τῆς ὅλης συνθέσεως εἰκονίζεται σκοτεινόχρωμος ὁ σταυρὸς τῆς σταυρώσεως, μὲ πολὺ μακρὰν τὴν ὀριζοντίαν κεραίαν του, ὑπεράνω τῆς ὁποίας καθίπταται ἄγγελος μὲ λοξὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὸ σύμπλεγμα Παναγίας καὶ Χριστοῦ.

Ἡ ὅλη σύνθεσις δίδει σαφῆ τὴν ἔννοιαν τοῦ βάθους μὲ τὴν προοπτικὴν ἀπεικόνισιν τῆς πλακός, ἐφ' ἧς κεῖται ὁ Χριστός, μὲ τὴν ἑλαφρὰν πρὸς τὸν θεατὴν κλίσιν τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος καὶ ἰδίᾳ μὲ τὴν ἐπέκθεσιν τῶν δύο ὁμάδων τῶν προσώπων — Μυροφόρων καὶ Νικοδήμου, ἱσταμένων ὀπισθεν τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰωσήφ — καὶ τοῦ Σταυροῦ, μόλις διαφανομένου ὀπισθεν τῶν Μυροφόρων καὶ τοῦ Νικοδήμου. Ἄν καὶ ὅλα τὰ πρόσωπα ἴσταν-

¹) Ἱεροδιακόνου Σπυρ. Παπαδοπούλου, Τριώδιον, Ἐνετίησιν 1768, σ. 396. Ἑσπερινὸς Μ. Παρασκευῆς.

ται, όμως, με την κλίσην τοῦ σώματός των, δημιουργοῦν σαφῆ τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς πλαγίας κινήσεως καὶ τὴν συγκέντρωσιν αὐτῆς πρὸς τὸ κυρίαρχον ὀριζόντιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Δύο εἶναι αἱ δεσπόζουσαι κατευθύνσεις τῆς συνθέσεως: ἡ ὀριζοντία, καὶ ἡ πρὸς τ' ἄριστερά κατὰ γωνίαν 45° . Ἐξ αὐτῶν ἡ μὲν πρώτη δηλοῦται α) διὰ τῆς πλακός, β) διὰ τοῦ ἐπ' αὐτῆς σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ γ) διὰ τῆς παραλλήλου πρὸς τὴν πλάκα ὀριζοντίας κεραίας τοῦ σταυροῦ. Ἡ δὲ δευτέρα δηλοῦται πολλαπλῶς, διὰ τῆς πρὸς τὰ ἔμπρὸς κλίσεως ὄλων τῶν προσώπων, διὰ τῆς λοξῆς πτήσεως τοῦ ἀγγέλου καὶ δι' αὐτῆς ἀκόμη τῆς λοξᾷ τοποθετημένης κλίμακος τοῦ Νικοδήμου. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν κατακόρυφον, αὕτη ἔχει σχεδὸν τελείως ἐξαφανισθῇ, τοῦ ζωγράφου ἐπιμελῶς ἀποκρύψαντος τὴν ὁριζίαν κεραίαν τοῦ σταυροῦ διὰ τῆς πρὸ αὐτῆς τοποθετήσεως τῶν σωμάτων τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Μαгдаληνῆς, ἀφήσαντος δ' ἐλάχιστον μόνον μέρος τῆς νὰ φαίνεται.

Ἡ σύνθεσις μας παρουσιάζει σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἀρχαιότερους τύπους: ἡ Παναγία δὲν ἀσπάζεται τὸν Χριστόν, ὁ Ἰωάννης δὲν φιλεῖ τὴν χεῖρα του, ὡς συνήθως, αἱ Μυροφόροι δὲν ὀλοφύρονται ὑποῦσαι ἀπελπιστικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω ἢ τίλλουσαι τὴν κόμην. Ὡς πρὸς δὲ τὸ γραφικὸν θέμα τοῦ Νικοδήμου, διαπερῶντος τὴν κεφαλὴν διὰ μέσον τῆς κλίμακος, τοῦτο εἶναι σύνηθες καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας συνθέσεις. Καμμία βιαία κίνησις καὶ δραματικότης δὲν διαπνέπει τὴν εἰκόνα μας. Μία εὐγενὴς καὶ συγκρατημένη θλίψις τὴν διακρίνει. Ἀπὸ εἰκονογραφικῆς ἀπόψεως παρατηροῦμεν ὅτι αἱ Μυροφόροι εἰκονίζονται ἐνταῦθα περὶ τὸ μέσον τῆς συνθέσεως, ὡς συνηθίζεται εἰς τὴν Δύσιν, ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τοποθετοῦνται αὐταὶ εἰς τὰ ἄκρα καὶ ὅτι ἐπίσης κλίνουν αὐταὶ πρὸς τ' ἄριστερά ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ κλίσις των διευθύνεται πάντοτε πρὸς τὰ δεξιὰ¹.

Ὅλα τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα χαρακτηριστικὰ ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸ μαλακὸν πλάσιμον, τὴν γλυκερότητα τῶν προσώπων καὶ τὰ κυπητὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, πλησιάζουν τὴν ἐξεταζομένην σύνθεσιν πρὸς δυτικὰ πρότυπα καὶ δὴ πρὸς τὰ τῆς Σχολῆς τοῦ Cavallini. Μεγάλη εἶναι ἰδίᾳ ἡ ὁμοιότης τῆς συνθέσεώς μας πρὸς τὸν πίνακα ἐνταφιασμοῦ τοῦ Palazzo Corsini (Venturi, Storia dell'Arte II σ. 171 εἰκ. 140) τῆς Σχολῆς τοῦ Cavallini.

Ἐνα τοιοῦτον λοιπὸν πίνακα φαίνεται ὅτι ἀντιγράφει καὶ ὁ ἡμέτερος ζωγράφος κατὰ τὸν 16ον ἢ τὸν 17ον αἰῶνα.

Ἐπάρχει εἰς τὸ μουσεῖον καὶ ἄλλη εἰκὼν Ἐπιταφίου Θρήνου (0.31×0.65) ἀλλὰ πολὺ ἐφθαρμένη.

¹ G. Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, σ. 513.

β) Παναγία Ὁδηγήτρια (διαστ. 0.59×0.86). Καλῆς ὀπωσδήποτε τέχνης. Φέρει κάτω τὴν ἐπιγραφὴν:

CPION AYMA (=1744) ΔΗΛΑ Χ(ειρὸς) ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΟΣ(ράτου)

γ) Ὁ Ζωηφόρος ἄρτος (διαστ. 0.74×0.94) φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικολάου ἱερέως

Κουρτιάνου καὶ μνισι Κύ(ρι)ε τοῦ πατρὸς

αυτοῦ Ἰελεῖου ἱερέως καὶ κλημηνίου

Ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀγ. Ποτηρίου εἰκονίζεται ἀνὰ εἰς ἄγγελος κρατῶν μεγάλην λαμπάδα.

Οἰκογένεια Κουρτιάνου ὑφίσταται μέχρι σήμερον εἰς Νάουσαν. Κουρτιάνος παπᾶ Ρεντζέρης ἀναφέρεται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου ὡς σκευοφύλαξ τὸ ἔτος 1751 (ἀρ. 181) βλ. καὶ Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου τ. 8 σ. 178.

δ) Ὁ Ζωηφόρος ἄρτος (διαστ. 0.53×0.92). Κάτω δύο ἄγγελοι κρατοῦντες πολύκηρα.

Ἐπιγραφὴ:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου Τζανάκη.

Προέρχεται ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου.

ε) Δέσις (0.50×0.63). Καλῆς τέχνης καὶ διατηρήσεως.

ς) Ἀγ. Ἀντώνιος. Καλῆς τέχνης (0.35×0.43).

ζ) Ἀγ. Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύτρια (0.54×0.635). Καλῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 17ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ. Ἡ μάρτυς κρατεῖ διὰ τῆς ἄριστερᾶς Εὐαγγέλιον.

η) Ὁ Χριστός, μέγας Ἀρχιερεὺς. Προέρχεται ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Παντανάσσης.

Φέρει κάτω τὴν ἐπιγραφὴν:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικολάου

Ρενιέρη ἱερέως καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ

Χείρ Γεωργίου Μοστράτου

Εἰκὼν μετρίας τέχνης τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 18ου αἰῶνος.

Τῆς οἰκογενείας Ρενιέρη ἀναφέρονται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου τὸ 1751 (φ. 180 ν) ὁ Θεοδωρὴς Ρενιέρης καὶ τὸ 1733, 1741 καὶ 1751 (φ. 51, 110 καὶ 181) ὁ σακελλίων Ρενιέρης Βλ. καὶ Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου τ. 8 σ. 178.

θ) Εἰς Ἄδου κάθοδος (0.40×0.47). Μετρίας τέχνης. Ἐν τῷ μέσῳ ἐπιγραφὴ διὰ μελανῶν γραμμάτων:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀντωνίου Πηροπίνης

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Πιρπίνης ἄγνωστον ἄλλοθεν.

Υπάρχει καὶ ἄλλη εἰς Ἄδου Κάθοδος (διαστ. 0.27×0.40) ἐφθαρμένη.

ι) Χριστός, μέγας Ἀρχιερεύς (διαστ. 0.88×1.20). Δύο ἄγγελοι προσπιτάμενοι κρατοῦσι τὴν μίτραν του. Μετρίας τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ.

ια) Χριστός, μέγας Ἀρχιερεύς (διαστ. 0.515×0.70). Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

δι' ἐξόδου Νικολάου ἱερέος

Βενέρι κε συ(μβίας)

Νικόλαος Βενέρης ἀναφέρεται τὸ 1627 εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἀνωφλίου τοῦ παραθύρου τοῦ ναοῦ τῆς δευτέρας Παρουσίας ἐπιγραφὴν (ΑΒΜΕ, τ. Θ', σ. 207, ἀρ. 34).

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Βενέρης ἢ Βενιέρης εἶναι συνηθέστατον οὐ μόνον ἐν Πάρῳ ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας νήσους.

ιβ) Ἅγιοι Ἑουλιανὸς - Νικήτας καὶ Τρίφων (διαστ. 0.33×0.40). Ὁλόσωμοι ἀνωθεν των τρεῖς ἄλλοι ἅγιοι ἐν προτομῇ, εἰς δὲ τὸ μέσον ὁ Χριστός. Μετρίας τέχνης, β' ἡμίσεος 18ου αἰῶνος.

ιγ) Ἅγιοι Τεσσαράκοντα (διαστ. 0.40×0.47). Ἄνω ὁ Χριστός, ἐν προτομῇ, εὐλογεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοὺς μάρτυρας ἁγίους. Ἐφθαρμένη. Υπάρχει καὶ ἄλλη μικροτέρα εἰκὼν τῶν Ἁγ. Τεσσαράκοντα (διαστ. 0.26×0.31).

ιδ) Παναγία Ὁδηγήτρια (διαστ. 0.59×0.86). Μετρίας τέχνης.

ιε) Πεντηκοστή. Δύο εἰκόνες μετρίας τέχνης (διαστ. $0.255-0.39$ καὶ 0.32×0.34).

ις) Πρόδρομος πτερωτός (διαστ. 0.535×0.695).

ιζ) Γέννησις Χριστοῦ, Ἐφθαρμένη (διαστ. 0.31×0.35).

ιη) Ἀρχάγγελος (Γαβριήλ). Ἐφθαρμένη (0.18×0.28).

ιθ) Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ. Τρεῖς εἰκόνες κακῆς διατηρήσεως (διαστ. 0.40×0.51 , 0.37×0.42 καὶ 0.13×0.34).

κ) Βαῖοφόρος. Μετρίας τέχνης (διαστ. 0.50×0.41).

κα) Ἁγ. Ἀνάργυροι, πολὺ ἐφθαρμένη (διαστ. 0.41×0.68).

κβ) Ἁγ. Αἰκατερίνη (:) στεφομένη ὑπὸ δύο ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἱσταμένων ἁγίων. Μετρίας τέχνης (διαστ. 0.29×0.34).

κγ) Ἁγ. Μόδεστος. Φέρει ὠμοφόριον μετὰ σταυρῶν (διαστ. 0.18×0.23).

κδ) Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Ἑλληνικῆς κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν (διαστ. 0.23×0.26). Μετρίας τέχνης.

κε) Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου (διαστ. 0.23×0.345). Λαϊκῆς μᾶλλον τέχνης.

κς) Εὐαγγελισμὸς παρὰ τὸ φρέαρ (0.28×0.385). Ἐφθαρμένη.

Ρωσικαὶ εἰκόνες πιθανῶς τῆς ἐποχῆς τῆς παραμονῆς τοῦ Ρωσικοῦ στόλου εἰς Νάουσαν (1770-1774).

ις) Ἁγ. Νικόλαος (διαστ. 0.23×0.29). Κρατεῖ Εὐαγγέλιον μὲ ρωσικὰ γράμματα.

κη) Χριστός, μέγας Ἀρχιερεύς (διαστ. 0.48×0.70). Κακῆς διατηρήσεως.

κθ) Χριστός κρατῶν Εὐαγγέλιον μὲ ρωσικὰ γράμματα (διαστ. 0.38×0.45).

λ) Χριστός κρατῶν Εὐαγγέλιον μὲ ρωσικὰ γράμματα (διαστ. 0.39×0.48).

λα) Ἀνάστασις νεωτέρου τύπου (Χριστός ὑπὲρ τὸ μνήμα) (διαστ. 0.67×0.75) ἔτους 1862.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ

εἰς Μεροβίγλι (λόφον ΝΑ. τῆς Ναούσης).

α) Χριστός. Ὡς μέγας Ἀρχιερεύς ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Φορεῖ πολυσταύριον φαιλόνιον καὶ ὠμοφόριον μὲ σταυροὺς καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μίτραν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς σελίδος ἡ ἐπιγραφή:

Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν...

Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς:

Λάβετε φάγετε τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφρασιν ἁμαρτιῶν.

Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Βασιλεὺς βασιλέων καὶ μέγας ἀρχιερεύς.

Εἰς δὲ τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Τιμοθέου ἱερομονάχου Ἀκριβοῦ χοροεπισκόπου Ἀγούσις κυτόρου ΑΧΥΘ' (=1699)

Χεῖρ Νικοδήμου Γεράρδου

β) Παναγία τοῦ πάθους.

Κάτωθεν ἡ ἐπιγραφή:

Ἐτελει(ώ)θησαν ἡ εἰκόνες διὰ ἐξόδου τοῦ πανοσιωτάτου/καθηγουμένου Τιμοθέου ἱερομονάχου 1699, χεῖρ Νικοδήμου ἱερομονάχου ΚΡΜΡ

Εἰς τὴν κάτωθεν τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας ποδεάν εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Βάτος.

γ) **Χριστός.** Ἐπὶ τοῦ συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὠραίας Πύλης. Ὁ Κύριος εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ στήθος του ἐκ τῆς πληγῆς τοῦ ὁποῖου ρέει αἷμα εἰς τὸ Ἅγ. Ποτήριον.

Ἐπιγραφή:

*Δέησις τοῦ δούλου/τοῦ Θεοῦ Ἀγαπίου ἱερο/μονά-
χου κεφαλι/νίου τοῦ πίκλην/Μεταξᾶ ἡγουμέ/νου τῆς
ἀγίας μο/νῆς ταύτης.*

δ) **Δευτέρα Παρουσία.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου, παραπλεύρως τοῦ Χριστοῦ Μετρίας τέχνης εἰκόν. Φέρει χρονολογίαν ΑΨ (= 1700).

ε) **Ἡ ἔξορία τοῦ Ἀδάμ.** Εἰς τὴν ποδεάν τοῦ τέμπλου.

Ἐπιγραφή διὰ μελανῶν ἐπισεσυρμένων γραμμάτων:

*ΑΨΛ (=1730) ἀπριλίον κζ' ἐγγένη ὁ νεότερος οντος ναὸς τοῦ
ἀγίου/μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροποφόρου/καὶ θαυμα-
τουργοῦ.*

ς) **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.** Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προθέσεως. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ξίφος, διὰ δὲ τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς τὴν ψυχὴν (=βρέφος ἐσπαργανωμένον) τοῦ ἐπιθανατίου ἀνδρός, ἐφ' οὗ πατεῖ.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Καθολικοῦ ξυλοχου-σόγλυπτον κιβώριον τῆς Ἁγ. Τραπεζῆς σχηματιζόμενον διὰ τεσσάρων κί-ωνων συνενουμένων διὰ τόξων, ἐφ' ὧν βαίνει ὀκτάγωνος βάσις στηρίζουσα ἡμισφαιρικὸν θόλον.

Βιβλιογραφία. Ε. Δράκος, Ἱερὸς Σύνδεσμος Ε' (1899), σ. 245-249, Ἑμμ. Σαγκριώτης, Μεσ. Γραμμ. Β' (1934-35), σ. 256-57), Π. Μαθιόπουλος, Πάρος, σ. 35. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ὑπερθύρου τοῦ καθολικοῦ εἰς ΑΒΜΕ, τ. Θ'. σ. 213.

ΚΟΣΤΟΣ

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

Κτισθεὶς τὸ 1780, κατ' ἐπιγραφὴν σωζομένην ἄλλοτε ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἀνεκαινίσθη ἀπὸ τινων ἐτῶν. Σταυροειδὴς ἐγγεγραμμένος μετὰ τρουλλοῦ ἐπὶ πεσσῶν.

α) **Παναγία τοῦ Πάθους.** Ἐπὶ τοῦ τέμπλου. Καλῆς τέχνης εἰκὼν (πίν. 52) (διαστ. 0.49×0.70).

Ἡ Παρθένος, φέρουσα τὴν συνήθη περιβολήν, εἰκονίζεται ἀριστεροκρα-τοῦσα τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ δεξιὰ κρατεῖ

μὲ τὰς δύο του χεῖρας τὴν δεξιὰν χεῖρα τῆς Θεοτόκου. Ἡ Παναγία εἰκονί-ζεται ἐδῶ κάπως νεαρώτερα, μὲ μεγάλας καμαρωτὰς ὀφρῦς καὶ γλυκεῖαν ἔκ-φρασιν, οἷαν παρουσιάζει καὶ τοῦ παιδίου ἡ κεφαλὴ. Οἱ ἄνω ἑκατέρωθεν ἀρ-χάγγελοι εἰκονίζονται ἐν προτομῇ ἐπὶ νεφῶν, ἅτινα ἀποδίδονται διὰ πολλῶν λευκῶν σφαιρῶν, ὡς τὰ βλέπομεν εἰς τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἰδίᾳ τῆς Μ. Διονυσίου. Πάντως ὁ ζωγράφος τῆς εἰκόνης μας, χωρὶς ν' ἀπομακρύ-νεται ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, φαίνεται δι' ἔχει ἐπηρεασθῇ ἀπὸ ἔργα τῆς Ἱταλικῆς Ἀναγεννήσεως.

Πλαγίως δεξιᾷ ὑπὸ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ (μὴ φαινόμενον εἰς τὸν πίνακα) ὑπάρχει δι' ἐπισεσυρμένης γραφῆς ἡ συνήθης εἰς τὸ εἰκονιζόμενον θέμα ἐπιγραφή:

*ὁ τὸ χαῖρε πρὶν τῇ Πανάνῳ μηνύσας
τὰ σύμβολα νῦν τοῦ πάθους προδεικνύει
Χριστὸς δὲ θνή[την σάρκα ἐνδεδυμένος]
[πότμον δεδοικῶς] δειλιᾷ ταῦτα βλέπων.*

Εἰς δὲ τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνης ἐγράφη διὰ μελανῶν γραμμάτων

*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Κωνσταντὶ ἱερέος Σκορδίλι
κ(αὶ) τῆς πρεσβυτέρ(ας) Φλορέντζας κ(αὶ) τοῦ τέκνου Λεφθέρ(ου)
ΑΧΟΤ (=1676)*

Περὶ τῆς οἰκογενείας Σκορδίλη βλέπε ὅσα ἐγράψαμεν εἰς σελ. 71 εἰς ᾧ προσθετέον καὶ Στὰύρου Μάνεση, Ἡ ἐν Μυκόνῳ Ἱ. Μ. Ἁγ. Παντελεή-μονος (Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν, τ. Δ'), σ. 38, 39, 45, 69.

β) **Ἀποτομή τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου.** Μετρίας τέχνης εἰκὼν. Εἰς τὸ κάτω μέρος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου
Ρούσσου μετὰ τῆς συμβίας καὶ τῶν τέκνων.*

Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Ρούσος (σύνθηες εἰς τὰς Κυκλάδας) ἀπαντᾷται εἰς Πάρον εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ναῶν: Ἁγ. Ἀρτεμίου Παροικιᾶς (Νικό-λαος Ρούσος ΑΒΜΕ, Θ', σ. 199, ἀρ. 10) καὶ Ἁγ. Δημητρίου Λεύκων (Μάρκος Ρούσος 1756, Θ', σ. 217, ἀρ. 68) ὡς καὶ εἰς σημείων (=οἰκόση-μον) ἰδιωτικῆς οἰκίας τοῦ Τσηπίδου (Νικόλαος Ρούσος 1617, ἀνωτέρω σ. 20, ἀρ. 128).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

(ἁπλοῦς μονοκάμαρος)

Εἰκόνες καλῆς ὀπωσδήποτε τέχνης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ εἰκὼν τῆς Δεήσεως εἶναι κατεστραμμένη.

ΛΕΥΚΕΣ

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Εἰς τὸ τέμπλον πολὺ καλῆς τέχνης εἰκὼν τῆς **Μεταμορφώσεως** (διαστ. 0.60×0.82) (πίν. 49). Βλέπε σχετικὴν περιγραφὴν εἰς σ. 103, ἐνθα ἡ εἰκὼν κατὰ παραδρομὴν ἀπεδόθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως Ναούσης

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ

Εἰκὼν τῆς **Παναγίας** φερούσης ἐν ἐγκολπίῳ πρὸ τοῦ στήθους τῆς τὸν Χριστὸν ὄρθιον καὶ γενειοφόρον. Ἐκατέρωθεν τῆς δύο ἄγγελοι κρατοῦντες ἐγκόλπιον. Μετρίας τέχνης.

Ἐπιγραφή:

*διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδοι μυχάλη/
χανιώτι καὶ τῆς/συνβήας/1762.*

Κωνσταντῖνος Χανηόντης ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν εἰκόνης τῆς Μ. Θαψανῶν τοῦ 1818 (βλ. κατωτέρω). Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Χανιώτης, σύνηθες καὶ σήμερον ἐν Πάρῳ, μαρτυρεῖ τὴν ἐκ Κρήτης προέλευσιν τῆς οἰκογενείας.

ΝΑΟΣ ΑΓΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΑΙ ΘΑΛΕΛΑΙΟΥ
(δίκλιτος)

Εἰς τὸ τέμπλον.

α) Ἐπὶ μικρᾷ εἰκόνος τῆς **Παναγίας**, βρεφοκρατούσης καὶ φερούσης στέμμα, εἰκονιζομένης δὲ μεταξὺ τῶν προφητῶν Δανιὴλ καὶ Σολομῶντος, ἡ ἐπιγραφή:

1756/δέισσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ/Αὔγουστίνου ἱερέως Παρούσι.

β) Εἰκὼν **Παναγίας** ἐνθρόνου βρεφοκρατούσης μετὰ τὸν Χριστὸν **εὐλογοῦντα**. Πολὺ κατεστραμμένη καὶ ἀποκολλημένη. Ἐκατέρωθεν ἀφ' ἑνὸς ὁ προφήτης Ἡσαΐας κρατῶν εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἡσ. 7, 14):

Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ κλπ.

καὶ ἀφ' ἑτέρου Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, φέρων σαρίκιον καὶ κρατῶν εἰλητόν μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν Θεοτοκίου Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, ἐκ τῆς Α' Ὁδῆς εἰς Ἁγ. Γεώργιον (βλ. σχετικῶς Ἀ. Παπαδόπουλον - Κεραμέα ἐν Byz. Z. 14, 1905, 520 καὶ Ν. Σιών 28, 1933, 148):

Ράβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα.

Κάτω ἀριστερᾷ, πρὸ τοῦ θρόνου, ὁ προφήτης Ἀαρὼν, φέρων στέμμα καὶ κρατῶν εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ψαλμ. 71, 6):

Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον.

Τέλος δεξιᾷ ὁ προφήτης Σολομὼν μετὰ εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Παροιμ. 9, 1):

Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον.

Ἐντελῶς κάτω ἡ ἐπιγραφή:

*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου Σκιαδᾶ
καὶ τῆς συμβίας καὶ τῶν τέκνων.*

Ἡ οἰκογένεια Σκιαδᾶ εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ κτητορικῶν ἐπιγραφῶν ναῶν τῆς Πάρου τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰ. (βλ. ABME Θ', σ. 201 ἀρ. 17, σ. 211 ἀρ. 47). Ὁ Γεώργιος Σκιαδᾶς ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1716 (φ. 6r), 1717 (φ. 26v), 1724 (φ. 23v), 1730 (φ. 31r), 1731 (φ. 35v), 1733 (φ. 48r), 1734 (φ. 58v, 61v, 62v).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Εἰς τὸ τέμπλον ὁ **Χριστὸς** μετὰ τὸ ἱμάτιόν του φέρον πολλὰς χρυσοκονδυλίας. Τέλους 17ου αἰ. ἢ ἀρχῶν 18ου.

Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου, συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὁραίας Πύλης ὁ **Μυστικὸς Δεῖπνος**.

Εἰς τὴν θύραν τῆς προθέσεως εἰκὼν τοῦ **Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ**.

Αἱ δύο τελευταῖαι εἰκόνες φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν:

*1821/Δεκέμβρι/Μνησθῆι κύριος ὁ Θεὸς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ/Ἱ
Θεοδώρου, Κυριακῆς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ αὐτοῦ βασιλείᾳ/
Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης Ἀντωνίου Παντελέοντος καὶ/
τῆς συμβίας αὐτοῦ Μαρίας.*

Παντελαῖος Μιχαήλ, ἱερεύς, ἀναφέρεται εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὸ ἔτος 1733 (φ. 52r).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΘΕΟΔΟΣΙΑΣ

Ἐπὶ τῆς μικρᾷ κόγχῃς τῆς προθέσεως ἡ **Ἀκρα ταπείνωσις**. Ἀριστερᾷ ἐπὶ τοῦ κυανοῦ κάμπου

Δέησις τοῦ δούλου/ τοῦ Θεοῦ Τζόρτζι/ καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ.

Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται μέχρι τῆς ὀσφύος ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμιανοίκτους καὶ τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους δεμένας μετὰ κόκκινον σχοινίον. Ὁπισθεν τοῦ ὁ Σταυρὸς τῆς σταυρώσεως, δεξιᾷ δὲ καὶ ἀριστερᾷ ἡ λόγχη καὶ ὁ κάλαμος.

17ου αἰῶνος (;).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ἐξω τοῦ χωρίου, μεταξὺ τῶν Λεύκων καὶ τῆς Μ. Ἀγ. Κυριακῆς.

Χριστὸς Παντοκράτωρ εἰς τὸ τέμπλον (διαστάσεις 0.50×0.74).

Ἐπιγραφή:

Νικ(ή)τα Σγουροῦ.

Ἡ οἰκογένεια Σγουροῦ ἄλλοθεν ἀμαρτύρητος ἐν Πάρω.

ΜΑΡΜΑΡΑ

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ

Εἰκὼν **Ταξιαρχῶν**, μετρίας τέχνης, εἰς τὸ τέμπλον. Εἰς τὸ κάτω μέρος ἡ ἐπιγραφή:

*Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / Μάρκου τοῦ κτίτορος / τῆς Ἀγίας
μονῆς ταύτης.*

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑΣ

α) **Ἀγία Τριάς** εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.48×0.60). Ὁ Πατὴρ φορεῖ χιτῶνα πορτοκαλιόχρουν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Ὁ Υἱὸς κόκκινον χιτῶνα καὶ ἱμάτιον μαῦρον μὲ χρυσοκονδυλιές. Τὸ Ἅγ. Πνεῦμα ἐν εἵδει περιστερᾶς εἰκονίζεται ἐντὸς δύο διασταυρουμένων τετραγώνων ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Τέλους 17ου αἰῶνος ἢ ἀρχῶν 18ου.

β) **Παναγία ἢ Πάντων Χαρά**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.41×0.575) (πίν. 53).

Ἡ Παναγία εἰκονιζομένη ἐντὸς πλαισίου ἀπαρτιζομένου ἐκ κατακόσμου τόξου, στηριζομένου ἐπὶ δύο κίωνων, εἶναι ἐστραμμένη ὀλίγον πρὸς τ' ἀριστερά, κρατεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τὸν νεαρὸν Χριστόν, ὅστις εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ μὲ τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου. Ἡ Παρθένος φορεῖ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ πορφυροῦν μαφόριον, τὸ ὁποῖον ὅμως κομβοῦται ἐδῶ πρὸ τοῦ στήθους, ἀφίνον νὰ φαίνεται κάτωθεν τῆς χρυσῆς παρυφῆς αὐτοῦ, λεπτὸν, ὠχροκίτρινον ἐσωτερικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Ὁ Χριστὸς φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορφυροῦν ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές. Αἱ τόσον ἰσχυρῶς τονιζόμεναι ἀρθρώσεις τῶν χειρῶν τῆς Παναγίας προέρχονται, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφή, ἐξ ἐπιζωγραφήσεως.

Αἱ πολὺ καμπύλαι ὀφρῦες, ἡ μελαγχολικὴ ἐκφρασις τῆς Παναγίας, ὡς καὶ ὁ τρόπος τῆς διαθέσεως τοῦ μαφορίου της, ἐνθυμίζουν δυτικὰ πρότυπα ἰδιαιτέρως δὲ τὴν Παναγίαν τῆς ἐν Padova συλλογῆς Rampazzo (βλ. εἰκόνα της παρὰ S. Bettini, La pittura Cretese-Veneziana e i Madonneri, Padova 1933, πίν. IV).

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀριστερᾶ ἐπὶ τοῦ κάμπου, παρὰ τὸν βραχίονα τοῦ Χριστοῦ, γεγραμμένην χρονολογίαν, ἡ εἰκὼν ἐξετελέσθη τὸ ΑΧΠΕ' (=1685).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

(μονοκάμαρος βασιλική)

Ἅγ. Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη (διαστ. 0.55×0.74). Εἰκονίζονται ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ εἰς τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου ἐζωγραφήθη προτομή τοῦ Προδρόμου περωτοῦ. Κάτω ἀριστερᾶ ἡ ἐπιγραφή:

*Δέσεις τοῦ / δούλου τοῦ Θεοῦ / Ἀλεξάνδρου / Ντελαγρα/μάτη
κὲ τον γονέον.*

17ου αἰῶνος.

Ἡ οἰκογένεια Ντελλαγραμμάτη διατηρεῖται μέχρι σήμερον ἐν Πάρω (βλ. ἐπιτυμβίους πλάκας τοῦ 19ου αἰ. παρὰ Hasluck, The Church of Our Lady κλπ. σ. 74 ἀρ. 25), ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐν Ἀνδρῶ (ABME', H', 1955/6, σ. 32) καὶ ἐν Κύθνῳ (G. Gerola, Annuario della R. Scuola Archeolog. Italiana di Atene τ. VI-VII, 1923-24, σ. 60). Ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 χειρόγραφον νοταριακὸν ἐκ Πάρου κώδικα τῶν Γ. Ἀρχείων τοῦ Κράτους εἰς τὰ ἔτη 1716, 1717, 1732, 1734, 1751 ὑπὸ τὸν τύπον Ντελλαγραμμάτικα.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΜΑΡΙΝΑΣ

Εἰς τὸ δεξιᾶ τοῦ τέμπλου προσκυνητᾶριον, μεγάλη, καλῆς τέχνης, εἰκὼν τῆς **Ἀγ. Μαρίας** (διαστ. 0.68×0.85).

Ἡ μάρτυς φορεῖ χιτῶνα πράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ κόκκινον ἱμάτιον καὶ λευκὴν καλύπτραν. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς περωτὸν τι τέρας. Κατὰ τὴν ἐντοπίαν παράδοσιν «ἡ μικρὰ μαύρη σημαία εἶναι ἡ πανούκλα, τὸ δὲ περωτὸν τέρας ὁ διάβολος, ἀμφοτέρους δὲ κατέβαλεν ἡ Ἀγία». Πβλ. σχετικῶς καὶ τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, σ. 183.

Πλαγίως ἀριστερᾶ διὰ χρυσῶν κεφαλαίων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

*Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / Νικολάου Χριστοφόρου κὲ τῆς σημβίας
κὲ τον τέκνον.*

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ (ΧΡΙΣΤΟΣ)

(τρίκογχος μετὰ τρουλλοῦ)

α) **Ἡ Παναγία τοῦ Πάθους**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.62×0.80). Μετρίας τέχνης. Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

Ἡ Ἀμόλυντος.

β) **Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.59×0.84). Περωτός, μὲ πέριξ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου του. Φέρει τὴν ἀφιέρωσιν:

Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς σηβίας αὐτοῦ Εἰρήνης.

γ) **Μεταμόρφωσις**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.62×0.85). Μετρίας τέ-

χνης 18^{ου} αἰ. Ὅλοι οἱ μαθηταὶ μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας βλέπουν ἄνω πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Θαβῶρ Χριστόν.

Πολλὰι φορηταὶ εἰκόνες κρέμονται ἐπὶ τῶν τοίχων. Οὕτω:

Εἰς τὸν Νότιον Χορὸν α) Ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ εὐλογῶν καὶ κρατῶν Εὐαγγέλιον ἐφ' οὗ ἡ φράσις:

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Μετρίας τέχνης τοῦ 18^{ου} αἰ.

β) Παναγία Ὁδηγήτρια ἀριστεροκρατοῦσα (διαστ. 0.38×0.55). Μετρίας τέχνης.

Εἰς τὸν Βόρειον χορὸν α) Ἡ Ἀποκαθήλωσις (διαστ. 0.35×0.50). Ἐφθαρμένη. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶναι ἀκκουμβημένοι δύο κλίμακες ἐπὶ τῆς μιᾶς τούτων ἴσταιται ὁ Νικόδημος, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης ἀνὴρ κρατῶν τανάλιαν. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ σταυροῦ ὁ Παλεός τον ἡμερον εὐλογεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἐν ᾧ ἐκατέρωθεν ἴπταται ἀνὰ εἰς ἄγγελος.

Κάτω ἐν μέσῳ τοπίου μὲ δένδρα ἡ Παναγία μὲ πολλὰς Μυροφόρους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Μαγδαληνὴ ὑψώνει τὰς χεῖρας ἐν ἀπογνώσει.

Ἐπιγραφή:

Ἡ κατάβασις τοῦ Κ(υρίου) ἡμ(ῶν) ΙC. ΧΡ. ἐπὶ τῷ σταβρῷ.

β) Ἡ Ζωοδόχος πηγὴ (διαστ. 0.45×0.85). Ἡ Παναγία φέρει στέμμα. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς δύο ἄγγελοι. Κάτω ἀσθενεῖς θεραπευόμενοι καὶ εἰς ἱεράρχης μὲ ἐπιτραχήλιον. Μετρίας τέχνης.

γ) Βόρειος τοῖχος Δέησις (διαστ. 0.46×0.54). Μετρίας τέχνης.

δ) Ὁ Ζωηφόρος ἄρτος. Ἐπὶ τοῦ ξυλίνου συρτοῦ παραπετάσματος τῆς Ὁραίας Πύλης (διαστ. 0.68×0.92). Ὁ Χριστὸς ἐντὸς τοῦ Ἀγ. Ποτηρίου εὐλογεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τοὺς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δύο ἄγγελους κρατοῦντας διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς θυμιατήριον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τοὺς λώρους των.

Ἐπιγραφή:

Μνήσθητι Κ(ύριε) τοῦ δούλου σου Εὐσταθίου / ἱερέος Στάμενα.

Στάμενας Πρωτονοτάριος Κεφάλου ἀναφέρεται εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 212 χ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (φ. 52), 1738 (φ. 80) καὶ 1741 (φ. 110), ὥς καὶ εἰς ἀφιερωτικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου Τσηπίδου (βλ. κατωτέρω σ. 131).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΑΝΑΓΥΡΩΝ

Ἄγιοι Ἀνάγυροι. Ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου (διαστ. 0.65×0.85). Μεταγενεστέρα (19^{ου} αἰ.) εἰκὼν φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν:

Μνήσθητι Κύριε τῶν δούλων σου Ἀριστείδου, Ἀσπασίας, Ἐλευθερίου Ἀθηνᾶς καὶ τῶν τέκνων καὶ τῶν ἀδελφῶν.

ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ (ΠΕΡΑ ΠΑΝΑΓΙΑ)
(δίκλιτος, εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου, κοινῶς *Πέρα Παναγιά*)

α) Παναγία. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βορείου ναοῦ. Καλῆς τέχνης εἰκὼν, τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης. Φέρει τὸν τίτλον Παναγία ἡ Μαριανή (0.81×1.15). Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς δύο ἄγγελοι ἐπὶ νεφῶν.

β) Χριστὸς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κλπ.

(διαστ. 0.82×1.15 μ.). Ἐπιζωγραφημένος.

γ) Παναγία. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Ἀγ. Νικολάου (νοτίου ναοῦ). Τύπου Ὁδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης (διαστ. 0.68×0.95). Δύο ἄγγελοι πετώντες κρατοῦσι τὸ στέμμα τῆς.

δ) Χριστὸς βασιλεὺς βασιλέων. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν εὐαγγέλιον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

ε) Ἀγ. Νικόλαος. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Ἀγ. Νικολάου (πίν. 54) (διαστ. 0.68×0.90).

Ὁ ἱεράρχης εἰκονίζεται καθήμενος, μέσῳ προσκεφαλαίου, ἐπὶ μεγάλου θρόνου μὲ κυκλικὴν ράχιν. Καὶ διὰ μὲν τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς εὐλογεῖ, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ πλαγίως κλειστὸν ἑσταχμένον Εὐαγγέλιον. Εἶναι ἐνδεδυμένος ἐσωτερικῶς μὲν πολυτελὲς κόκκινον στιχάριον μὲ πτυχὰς παρακολουθούσας τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ κατάκοσμον καὶ εἰς χρυσοῦς ἀπολήγον σκοτεινὸν κόκκινον ἐπιτραχήλιον. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός του περιβάλλει πολυσταύριον φαιλόνιον, ὅπερ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ στιχάριον, παρεστάθη ὅλως ἀπτύχωτον καὶ ἐπίπεδον. Τέλος ἐπὶ τοῦ φαιλόνιου φέρει ὁμοφόριον, κοσμούμενον δι' ἀργυρῶν σταυρῶν, ὅπερ κατὰ μὲν τὸ ἐν τῶν ἄκρων του ἀναδιπλοῦται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ του ὅμου, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο πέρας τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς του, παρέχον οὕτω, μετὰ τῆς εὐλογούσης ὑψωμένης δεξιᾶς χειρὸς, κάποιαν κίνησιν εἰς τὴν ἄλλως λίαν αὐστηρὰν καὶ ἱερατικὴν στάσιν τοῦ ἁγίου, ἣν ἐπιτείνει καὶ ἡ αὐστηρότης τῆς ἐκφράσεως τῆς λεπτῶς ἐπεξεργασμένης κεφαλῆς του, μὲ τὸ βραχὺ γένειον καὶ τοὺς λοξῶς διευθυνομένους ὀφθαλμούς.

Κάτω δεξιᾷ διὰ λευκοῦ χρώματος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

Χεῖρ Γεωργίου Βλαστοῦ.

Ὁ φιλοτεχνήσας τὴν εἰκόνα ζωγράφος Γεώργιος Βλαστός ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, εἶναι δὲ κυρίως προσωπογράφος, ὡς συνάγεται καὶ ἐξ ἄλλης εἰκόνης αὐτοῦ εὗρισκομένης εἰς τὸν ἐν Τσηπίδῳ ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (βλ. κατωτέρω). Περὶ τῆς κρητικῆς προελεύσεως τῶν Βλαστῶν βλ. τὰ λεχθέντα εἰς σ. 91.

ς) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα** μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν:

Ἡ Κυρία τῶν ἀγγέλων.

Κάτω ἀριστερᾷ δι' ἐρυθρῶν γραμμῶν ἡ ἐπιγραφὴ:

ἀνακαινίσθη ἡ παροῦσα εἰκὼν καὶ πᾶσα ἡ / ἐπισκευή
ἡ ἐντὸς τῆς διμαρτύρου ταύτης ἐκ/κλησίας τῆς Κοιμήσεως
τῆς Θεοτόκ(ου) καὶ τοῦ τέμπλου Προ/δρόμου διὰ συνδρομῆς
καὶ συνεργείας τοῦ ἐπιτρο/πέυοντος ἐν αὐτῇ Κυρίου Ἰω(άννου)
Γιαννουλάκη / δαπάνῃ δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν κατοικούντων ἐν τῇ
κώ/μῃ ταύτῃ τῇ 28 Ἰουνίου / 1849.

Ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ χαρακτηρισμὸς τῆς δικλίου ἐκκλησίας ὡς διμαρτύρου, οἷον συναντῶμεν αὐτὸν διὰ παρομοίους ναοὺς τῆς Κρήτης (βλ. σχετικῶς ΑΒΜΕ, Θ' (1961), σ. 142, σημ. 2).

ζ) Ἐπὶ τοῦ προσκυνηταρίου τοῦ τέμπλου, καλῆς τέχνης φορητὴ εἰκὼν τῆς Ἀποκαθλώσεως (διάστ. 0.85×1.05 μ.).

η) Εἰς τὴν θύραν τῆς Προθέσεως τοῦ Β. ναοῦ ὁλόσωμος εἰκὼν τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἐπὶ τοῦ μαύρου κάμπου τῆς διὰ χρυσῶν γραμμῶν ἡ ἐπιγραφὴ:

Δέσεις τοῦ δούλου Σου / Τζανῇ Μαβρογένῃ / κ(αὶ) τῆς σιβίας / αὐτοῦ
Μαρούσας.

Ὁ Τζανῆς Μαυρογένης ἀναφέρεται ἐπανειλημένως εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 χ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1730 (φ. 12ν, 14ν, 18ν) 1731 (φ. 22ρ, 35ν), 1732 (φ. 39ρ, 45ρ, 45ν), 1734 (φ. 61ν, 89ν, 90ρ, 91ν), 1736 (φ. 68ρ), 1737 (φ. 76ν), 1738 (φ. 77ν, 78ρ, 78ν. Πρβ. καὶ Ἰάκ. Βισβίζην ἐν Ἑπετ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικ. τ. 8, σ. 172) (φ. 81ν).

θ) Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου: Ἡ ἁγία βάτος ἡν ἰδε Μωσῆς ἐν το Σινα ορος, ὁ Παράδηςος καὶ ἡ Ἐξορία τοῦ Ἀδάμ.

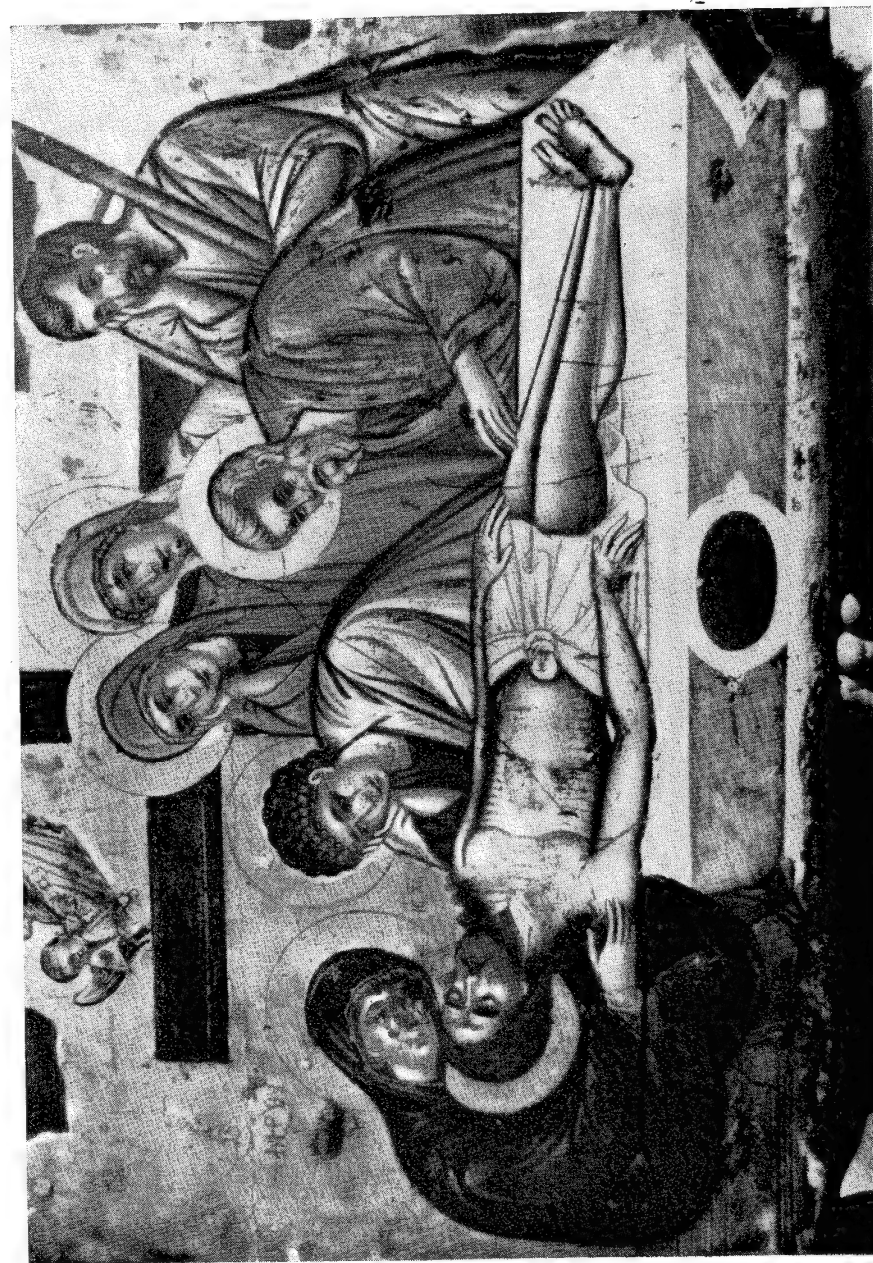
Εἰς τὸ πρὸς Νότον τοῦ ναοῦ προσκεκολλημένον παρεκκλήσιον τοῦ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ εὐρεται εἰς τὸ τέμπλον εἰκὼν τοῦ φερωνύμου ἁγίου, μετριωτάτης τέχνης, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν:

Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ντεμενέγου (=Δομηνίκου)

Χρηστοφώρου καὶ Φλωρέντζας 1780.

Χεὶρ χαρτοφύλακος Μοστράτου Ναγουσηνοῦ / Μαγί/ου 16.

Πρόκειται περὶ τοῦ ἐκ Ναούσης ἁγιογράφου Γεωργίου Μοστράτου.

Νίκουσα. Μουσείον. Ἐπιτάφιος Θεόφνος (βλ. σελ. 106 ἕως 108).

Κόστος. Ναός Ἀγ. Παντελεήμονος. Παναγία τοῦ Πάθους (βλ. σελ. 112).

Μάρμαρα. Ναός Ἀγίας Βαρβάρας. Παναγία ἡ Πάντων Χαρά (βλ. σελ. 116).

Μάρμαρα. Ναός Πέρα Παναγιάς. Ἁγ. Νικόλαος. Ἔργον τοῦ Γεωργίου Βλαστοῦ.
(Βλ. σελ 119)

ΜΟΝΗ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ, ΚΑΠΑΡΟΥ
(περιοχῆς Λευκῶν)

Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Καθολικοῦ: Εἰκὼν Ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου.
Ἄνω ἀριστερᾷ εἰκονίζεται στρατιώτης κραδαίνων ξίφος ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου. Δεξιᾷ ἄλλος στρατιώτης μὲ δόρυ καὶ ἀσπίδα.

Κάτω ὁ Πρόδρομος γονυπετὴς πρὸς δεξιὰ καὶ δεξιᾷ του ἡ Σαλώμη, φέρουσα στέμμα καὶ ἐτοιμαζομένη νὰ λάβῃ τὴν ἀποκεκομμένην κεφαλὴν του.

Κάτω ἀριστερᾷ ἡ ἐπιγραφή:

[Δέσις] τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / [Μιχελά]κι Βιζαρά
καὶ δεξιώτερα ἡ χρονολογία: ΑΧΝΒ (= 1652).

Ὅμοιαν σύνθεσιν παρουσιάζει εἰκὼν τῆς Συλλογῆς Ἑλ. Σταθάτου, ἀρ. 16. Συγγόπουλος, Εἰκόνος Συλλ. Σταθάτου, πίν. 15.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ
(πρότερον Ἁγ. Ἀναργύρων. Εἰς θέσιν Δάφναις).

α) Εἰκὼν Ἁγ. Ἀναργύρων, ἐπὶ τοῦ τέμπλου.
ἐπιγραφή:

ἀνεκαινίσθη δι' ἐξόδων Ἑλευθερίου Χαμάρτου.

Χαμάρτος Δημήτριος ἀναφέρεται εἰς τὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ Ἁγίας Βηθλεὲμ τῆς Παροικίας, τοῦ ἔτους 1779 (ΑΒΜΕ Θ', ἀρ. 23, σ. 202). Πλείστοι ἄλλοι Χαμάρτοι ἀναφέρονται ἐπίσης εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμ. 212 χ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου τῶν ἐτῶν 1685-1755.

Εἰς τὸ νεώτερον τέμπλον εἰκὼν

β) Παναγίας τοῦ Πάθους, φέρουσα κάτωθεν τὴν ἐπιγραφὴν:
Δι' ἐξόδων Νικολάου [Αὐ]γερινοῦ.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
(Ἁγ. Ἰωάννης Γυαλιστής ΒΑ. Λευκῶν)

α) εἰκὼν Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Εἰς τὸ τέμπλον, καλῆς τέχνης.

β) Εἰκὼν Παναγίας, τύπου Ὁδηγητρίας, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:
Μ(ή)τηρ Θεοῦ Ἡ πάντων βασίλισσα.

Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἀνὰ εἰς μικρὸς ἄγγελος.

Εἰς τὴν ποδιὰν τοῦ τέμπλου Ἱστορία τοῦ Ἀδάμ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:
Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / Πεντήστα κὲ τῆς / συμβίας αὐτοῦ / Ἀγγήλα.

Πεντήστα=Battista=Βαπτιστοῦ. Ἀγγήλα=Ἀγγέλα.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΚΥΡΙΑΚΗΣ
(πρὸς Ἀνατολὰς τῶν Λευκῶν)

α) Εἰκὼν Παναγίας ἐν θρόνῳ εἰς τὸ τέμπλον, ἐπεζωγραφημένη (διαστ. 0.63×0.875).

Κάτω ἀριστερᾷ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων: *ΑΧΝΒ* (=1652).

Ἐκατέρωθεν ἀνὰ εἰς ἄγγελος.

β) Εἰκὼν Ἰησοῦ Χριστοῦ, με χρυσοκονδυλιές, ἐπιζωγραφημένη (διαστ. 0.63×0.83).

Κάτω ἡ χρονολογία: *ΑΧΝΒ* (1652).

γ) Εἰκὼν Προδρόμου, καλῆς τέχνης.

Κάτω δεξιᾷ ἡ ἐπιγραφή:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / Μιχαλάκι Βιζαρά.

Κάτω ἀριστερᾷ:

Πόσιμα Δαμασκηνοῦ / ἱερομονάχου.

Πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, ὅστις ἐξετέλεσε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ τέμπλον τῆς Εὐαγγελιστρίας τοῦ Κάστρου Παροικιάς τοῦ 1649 (βλ. ἀνωτέρω σ. 85) καὶ ἄλλας φορητὰς εἰκόνας εἰς Τσηπίδο (βλ. κατωτέρω). Ἰσως καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΜΗΝΑ ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΚΑΙ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ
(περιοχῆς Μαράθι)

Φορητὴ εἰκὼν τῶν Ἀγ. Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου (17^{ου} αἰ.).
Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

Ἀντώνης Νταμ(ίας).

Νταμία, εἶναι ἡ οἰκογένεια τῶν κτητόρων τῆς Μονῆς (βλ. ΑΒΜΕ Θ', ἀρ. 60, 61, σ. 214, 215).

ΜΟΝΗ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
(Δάσους, περιοχῆς Ἐπισκοπιανῶν)

α) Εἰκὼν Ἀγ. Ἀρτεμίου με τὴν ἐπιγραφήν:

*Διὰ ἐξόδου τῶν ἁγίων τριῶν / ἱερὸν οἰκόνον τοῦ δούλου / τοῦ Θεοῦ
Κωνσταντίνου Κοτήλι (=Κονδύλη).*

Περὶ τῆς οἰκογενείας Κονδύλη βλέπε τὰ λεχθέντα εἰς σ. 7.

β) Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος. Ἐπιγραφή:

*Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ /
Κιρήνου Χρίση Ντελα(γραμμάτη);*

Περὶ τῆς οἰκογενείας Ντελαγραμμάτη βλέπε τὰ λεχθέντα εἰς σ. 117.

ΜΟΝΗ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ
(Θαψανῶν)

α) Εἰκὼν Ἀγ. Χαράλαμπου, ἀρκετὰ καλῆς τέχνης.

Ὁ Ἅγιος με μακράν, λευκὴν, σφηνοειδῆ γενειάδα, εἰκονίζεται καθήμενος καὶ φορῶν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν με τοὺς λώρους. Εὐλογεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ κατὰ Ματθ. 10, 32 πβλ. καὶ Λουκ. 12, 8 καὶ Ἀποκάλ. 3, 5 ἐπιγραφή:

*Εἶπεν ὁ Κύριος πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν
τῶν ἀνθρώπων ὁμολογήσω καὶ γὰρ αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ
πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὃς δ' ἂν ἀρνήσῃται...*

Εἰς τὴν ἀνω δεξιὰν γωνίαν προβάλλει ὁ Χριστὸς ἐν προτομῇ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν εἰλητάριον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

Χαῖρε ἀθλητὰ Χαράλαμπος.

Ἀριστερᾷ εἰς τὸ μέσον τοῦ κάμπου ἡ ἐπιγραφή:

*Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ / Παναγήτη Παπαδοπού/λου
Μονοβασιότη 1798.*

β) Μικρὰ εἰκὼν Ἀγ. Γεωργίου ἐφίππου (διαστ. 0.08×0.10).

γ) Μικρὰ εἰκὼν Ἀγ. Νικολάου (διαστ. 0.08×0.10).

δ) Δύο εἰκόνες τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (διαστ. 0.205×0.25).

ε) Εἰκὼν Ἀργαγγέλου Μιχαήλ (διαστ. 0.18×0.215).

Ὁ Ἀρχὼν Μιχαήλ εἰκονίζεται ἐν προτομῇ καθήμενος καὶ κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς ρομφαίαν. Καλῆς τέχνης τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

ς) Εἰκὼν Παναγίας τύπου Ὁδηγητρίας (διαστ. 0.125×0.16).

ζ) Εἰκὼν τοῦ Λειψάνου τοῦ Ἀγίου Σπυριδῶνος.

Εἰκονίζει κουβούκλιον καὶ κάτωθεν αὐτοῦ, ἐντὸς λάρνακος, τὸν νεκρὸν Ἀγ. Σπυριδῶνα, φοροῦντα κουκούλιον καὶ ὠμοφόριον με σταυρούς.

Ἐπιγραφαί: ὁ Ἅγιος Σπυρίδων καὶ τὸ ἅγιον Κουβούκλιον.

η) Εἰκὼν τῆς Παναγίας με ἀργυρᾶν ἐσθῆτα (διαστ. 0.20×0.26), ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή:

Μ(ήτη)Ρ Θεοῦ ἡ ΚΑΤΑΠΟΛΙΑΝΝΕΙ

Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

1816 Μηνιστιι κοστατινου / ηου / χανηοντη.

Εἶναι πιθανώτατα ἔργον Ρώσου ζωγράφου.

Ἡ εἰκὼν εἶναι παλαιότερα τοῦ 1818. Λόγφ τῆς καλυπτούσης αὐτὴν ἀργυρᾶς ἐσθῆτος φαίνονται μόνον τὰ πρόσωπα τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ.

Εἰς τὴν τράπεζαν τῆς Μονῆς:

η) Εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ** καθημένου ἐπὶ θρόνου μετὰ δύο Σεραφεῖμ. Φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον.

Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς, δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Χ(ριστ)Ε ὁ Θ(εὸς) ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σὲ οὐκ ἀποτυγχάνει.

Καλῆς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

ΜΟΝΗ ΑΓ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

(παρὰ τὸν Δραγουλᾶν)

Εἰκὼν τῆς **Παναγίας Κυρίας τῶν Ἀγγέλων**, βρεφοκρατούσης (διαστ. 0.92×0.83). Δύο ἄγγελοι κρατοῦσι τὸ στέμμα της.

Ἐπιγραφή:

δέϊσις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ / **Παισίου** ἱερομονάχου.

Ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ Μ. Ἀρχιερέως**, ἐνθρόνου, τοῦ ὁποίου ἄγγελοι κρατοῦσι τὴν μίτραν. Δεξιᾷ ἡ χρονολογία **ΑΧΝΕ** (=1655)

Χεῖρ Ἰω(άννου) Δ(α)Κ(ορώνιας)

(Διαστ. 0.65×0.82).

Ἀριστερᾷ:

Δείσις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ **Παρθενίου** / ἱερομονάχου **κτητόρου** τῆς ἀγίας **μονις ταυτις**.

ΔΡΑΓΟΥΛΑΣ

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

(δίκλιτος)

Εἰκὼν **Ἀγ. Γεωργίου** (διαστ. 0.50×0.68).

Κάτω διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ **Γεοργίου** / **Φ(ι)ληπέου** καὶ τῆς **συνβίας** αὐτοῦ **Μαρίας** **Χεῖρ Ἰω(άννου) Δ(α)Κ(ορώνιας)**

ΝΑΟΣ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ

(βασιλικὴ μετὰ τρουλλοῦ)

Ἐπὶ τοῦ τέμπλου εἰκὼν τῆς **Ζωοδόχου Πηγῆς**. Πολὺ μετρίας τέχνης. Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ **Ἰωάννου** τοῦ **Ἀθηναίου** καὶ τῆς **συνβίας** αὐτοῦ.

Τέλους 18^{ου} ἢ ἀρχῶν 19^{ου} αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ

Ἐπὶ εἰκόνας τοῦ τέμπλου ἡ χρονολογία **ΑΨΚΗ** (=1728).

Τ Σ Η Π Ι Δ Ο (Μάρπησσα)

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μονοκάμαρος θολωτός, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ χωρίου.

α) **Χριστὸς** ἐνθρονος. Ἐπὶ τοῦ μικροῦ, ὠραίου ξυλοχρυσολύπτου τέμπλου (διαστ. 0.51×0.76). Φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον κοσμούμενον μὲ χρυσοῦς ἀστέρας. Περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Καλῆς τέχνης τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

β) **Παναγία βρεφοκρατοῦσα**, ἐνθρονος. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.51×0.72).

Κάθεται ἐπὶ θρόνου μὲ στρογγύλην ράχιν. Φέρει ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ βαθυπόφυρον μαφόριον ἐπὶ πρασίνου χιτῶνος. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος ἐλαιόχρουν χιτῶνα καὶ κόκκινον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλιές.

Ἄνω τοῦ θρόνου εἰκονίζονται, ἐξερχόμενοι ἀπὸ νεφῶν: ἀριστερᾷ ὁ **Δαυὶδ** κρατῶν ὄρθιον ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ψαλμ. 44, 11):

Ἄκουσον θύγατερ καὶ ὕδε καὶ κλινον τὸ σὺν σου καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου σου.

Δεξιᾷ ὁ **Σολομὼν** μὲ εἰλητόν φέρον τὴν ἐπιγραφὴν (Παροιμ. 31, 29):

Πολλὰ θυγατέρες ἐποίησαν δύναμιν.

Κάτω τοῦ θρόνου ἀριστερᾷ ὁ προφήτης **Ἡσαΐας** μὲ εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἡσ. Ζ', 14):

Ἰδοὺ ἡ **Παρθένος** ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱὸν καὶ δεξιᾷ ὁ προφήτης **Δανιήλ** κρατῶν ἀνοικτὸν εἰλητόν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν (Δαν. 2, 34):

Ἐθεώρεις βασιλεῦ ἕως ὅτου ἐτμήθῃ λίθος ἐξ ὅρους ἀνευ χειρῶν.

Καλῆς τέχνης τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

γ) **Ἀγ. Γεώργιος**. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου (διαστ. 0.51×0.84).

Ὁ Ἅγιος εἰκονίζεται ἐπὶ λευκοῦ ἵππου, μὲ θώρακα κόκκινον καὶ ἀνεμίζομένην γλαυῦδα (ἀναπετάριν). Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ἵππου (πισσοκάπουλα) κάθεται νεαρὸς παῖς κρατῶν ἄγγειον, κουκούμιον ἢ χέρνιβον. Εἰκονίζεται ἐπομένως ἐνταῦθα ὁ Ἅγ. Γεώργιος καὶ ὡς «αἰχμαλώτων ἐλευθερωτὴς» ἐπαναφέρων εἰς τοὺς γονεῖς του τὸ ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἀπαχθέν τέκνον των¹. Ἡ παράστασις αὕτη ἀπαντᾶται συχνὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ

¹) Βλέπε ὅσα σχετικὰ πρὸς τὴν παράστασιν ταύτην ἔγραψα εἰς τὸ ΑΒΜΕ τ. 5', 1948, σ. 154.

15ου αἰ. Ταυτοχρόνως ὁμοῦς εἰκονίζεται ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς δρακοντοκτονίας, μὲ τὸν δράκοντα κάτω καὶ δεξιᾷ καὶ παραπλευρῶς πύργον, εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου ἴσταται ἡ βασιλοπούλα, εἰς δὲ τὸ ἄνω οἱ γονεῖς τῆς μὲ σαλπικτὴν ἀγγέλλοντα εἰς τοὺς κατοίκους τὸν ἄθλον τοῦ ἁγίου.

Τέλος ἀπὸ τῆς ἄνω ἀριστερᾶς γωνίας προβάλλει εὐλογοῦσα ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ.

Ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἡ φωνηεντόλιπος ὑπογραφή τοῦ τεχνίτου:

Χεὶρ Ἰω(άννου) Δ(α)κ(ο)ρ(ώνια). ΑΧΝΓ(=1653).

δ) Παναγία βρεφοκρατοῦσα (πίν. 55) ὡς Ρίζα τοῦ Ἰεσαί (διαστ. 0.65×0.855).

Ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος καθημένη, μέσῳ προσκεφαλαίου, ἐπὶ θρόνου μετὰ ὑποπόδιον ἄλλ' ἄνευ ράχεως. Φέρει εἰς τοὺς κόλπους τῆς τὸν νεαρὸν Χριστόν. Ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς εἰκονίζεται ρίζα ἀμπέλου, ἥτις, διχαζομένη ἀναπτύσσεται πρὸς τὰ ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς Παναγίας εἰς ἐλικοειδεῖς κλάδους ἐκ βλαστῶν καὶ φύλλων ἀμπέλου, φθάνοντας ἄνω μέχρι τῶν ὧμων τῆς Θεομήτορος.

Ἐντὸς τῶν τεσσάρων ἀνωτέρων κύκλων τῆς ἀμπέλου εἰκονίζονται κατὰ τὰ $\frac{2}{8}$ ἀνὰ εἰς προφήτης στρεφόμενος πρὸς τὴν Θεοτόκον ἢ δεικνύων αὐτὴν καὶ κρατῶν ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐν ᾧ εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας τοῦ πίνακος εἰκονίζονται κατὰ τὰ $\frac{2}{8}$ τῶν, πετώντες πρὸς τὴν Θεοτόκον μὲ τὰς χεῖρας κεκαλυμμένας ὑπὸ ὑφάσματος, οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ (ἀριστερᾷ) καὶ Γαβριὴλ (δεξιᾷ), ὡς δηλοῦσι τὰ εἰς αὐτοὺς προσγεγραμμένα ἀρχικά τοῦ ὀνόματός των γράμματα.

Ἡ Παναγία φέρει ἀπὸ κεφαλῆς τὸ σύνθημα βαθυπόρφυρον μαφόριον ὑπεράνω ἐσωτερικοῦ χειριδωτοῦ χιτῶνος. Καὶ τὴν μὲν δεξιὰν αὐτῆς χεῖρα ἀκουμβᾷ ἐπὶ τοῦ ὧμου τοῦ παιδίου, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐγγίζει τὸ ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ποδός. Ὁ νεαρὸς Χριστός, φέρων πέριξ τῆς κεφαλῆς ἑν-

σταυρον φωτοστέφανον μὲ τὰ γράμματα Ω — $\frac{O}{|}$ — N , εἶναι ἐνδεδυμένος

λευκὸν χιτῶνα μετὰ σημείου καὶ ἀνοιχτόχρωμον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλίες. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ συνεπτυγμένον τὸ εἰλητόν τοῦ νόμου, ὅπερ κρατεῖ ὄρθιον ἐπὶ τοῦ μηροῦ του.

Ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν κύκλων εἰκονιζομένων προφητῶν, προγόνων τῆς Παναγίας, ἄνω μὲν ἀριστερᾷ παρίσταται ὁ προφητὰνὰς Δαυὶδ (υἱὸς τοῦ Ἰεσαί) κρατῶν ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τῶν Ψαλμῶν (μδ', 10) εἰλημένη ἐπιγραφή:

Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου,

ἄνω δὲ δεξιᾷ ὁ προφητὰνὰς Σολομών μὲ εἰλητόν, ἐφ' οὗ τὸ ἐκ τῶν Παροιμιῶν (31, 29) εἰλημμένον χωρίον:

Πολλὰὶ θυγατέρες ἐποίησαν δύναμιν.

Εἰς τὸν κάτωθεν τοῦ Δαυὶδ κύκλον εἰκονίζεται ὁ προφήτης Ἡσαΐας μὲ εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τῶν προφητειῶν του (Ζ, 14) ἐπιγραφή:

Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν

καὶ τέλος εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Σολομῶντα κύκλον ἕτερος προφήτης κρατῶν εἰλητόν ἐφ' οὗ τὸ ἐκ τῆς Ἐξόδου (Γ, 2) χωρίον:

Ὅτι ὁ βράτος καλεῖται πυρὶ καὶ οὐ κατακαίεται.

Κατὰ ταῦτα ἡ περιγραφεῖσα σύνθεσις εἰκονίζει τὴν λεγομένην ρίζαν τοῦ Ἰεσαί, ἥτοι τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς Παναγίας. Ἡ παράστασις αὕτη εἰκονίζεται κατὰ τε τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους¹, ὅποτε καὶ οἱ κύκλοι μὲ τοὺς σχετικοὺς προγόνους καὶ βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων εἶναι πολυπληθέστεροι²· πλουτιζόμενοι καὶ μὲ συνθέσεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ (Γέννησις, Βάπτισις κλπ.) καὶ εἰς μεταβυζαντινὰς τοιχογραφίας³. Ἀλλ' εἰς τὰς φορητὰς εἰκόνας⁴ ἐξάιρεται ἰδιαίτερος ἡ Παναγία, ἥτις, ὡς ἐνταῦθα, δεσπόζει τῆς ὅλης συνθέσεως. Συνήθως πρὸ τῆς ρίζης τοῦ δένδρου εἰκονίζεται ἐξηπλωμένος ἢ κοιμώμενος ὁ παραλειφθεὶς ἐνταῦθα προπάτωρ Ἰεσαί, ὅθεν καὶ ἡ ὀνομασία τῆς παραστάσεως.

Ἡ τέχνη τῆς εἰκόνος εἶναι μετρία. Ἡ ἔκφρασις τῶν προσώπων μητρὸς καὶ υἱοῦ στερεῖται πνοῆς. Ὁ πίναξ εἶναι ἔργον ἐντοπίου ζωγράφου, ἀντιγράφοντος ἀρχαιότερα, κρητικά, πρότυπα ἄλλ' ἄνευ ἀτομικότητος.

Ἡ χρονολογία ἐκτελέσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου ἀναγράφονται εἰς τὸ ὑποπόδιον τοῦ θρόνου (εἰκ. 23):

ΑΧΝΖ · Χ 4 Ρ · 16 · Ρ ε .

Εἰκ. 23. Πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἀγιογράφου Λαχορώνια.

ΑΧΝΖ (=1657) Χεὶρ Ἰω(άννου) Δ(α)κ(ο)ρ(ώνια).

¹) Περὶ τῆς παλαιότερας εἰκονογραφίας τῆς ρίζης τοῦ Ἰεσαί διέλαβεν ὁ Α. Watson, The early Iconography of the Tree of Iesse, Oxford 1934. πβλ. καὶ L. Bréhier ἐν Rev. Arch. τοῦ 1924, σ. 241.

²) Α. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928, πίν. 48, 49, 53. Στ. Πελεκανίδης, Καστοριά, πίν. 85.

³) G. Millet, Athos, Les peintures, πίν. 151_α (Τράπεζα Μ. Λαύρας) καὶ 240_α, (Μ. Δοχειαρίου), V. I. Petkovitch, Dečani II, πίν. 269-271.

⁴) Εἰκὼν τοῦ Βίκτωρος τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑλλήν. Ἰνστιτούτου Βενετίας τοῦ 1674 (M. Chadjidakis, Icones, ἀρ. 129, σ. 148).

Τὸ ὄνομα Δακορώνιας συναντῶμεν ὑπὸ τὸν τύπον μὲν *Ντανκορώνιας* εἰς τὴν κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ παρὰ τὴν Καταπολιανὴν ναυδρίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (ΑΒΜΕ τ. Θ', σ. 200 ἀρ. 12,) τοῦ ἔτους 1633, ὑπὸ δὲ τὸν τύπον *Ντακορώνιας* εἰς τὸν Κώδικα τῆς Πάρου (χ/φον ὑπ' ἀρ. 212 τῶν Γ. Ἀρχ. τοῦ Κράτους φ. 55r). Συχνὴ ἄλλωστε εἶναι ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ Ντα—πρὸς τὸ Δα—ἢ τοῦ Ντε—πρὸς τὸ Δε—εἰς ἐξελληνισθέντα Ἰταλικά ἐπώνυμα, ὡς π.χ. Δαβερῶνας - Νταβερῶνας, Δαρζέντας - Νταρζέντας, Δελλαγραμμάτης - Ντελλαγραμμάτης, Δεναξᾶς - Ντεναξᾶς, Δεβιάζης - Ντεβιάζης κλπ.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

α) **Χριστός**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.62×0.90). Ὁ Κύριος εἰκονίζεται ἐν θρόνῳ εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ (Ματθ. 11, 28):

Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες κλπ.

Φορεῖ κόκκινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐλαιόχρουν ἱμάτιον. Ὁ θρόνος του περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰ 4 σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν τὰ ὅποια κρατοῦν ἀνοικτὸν βιβλίον, ἀναγράφον τὴν ἀρχὴν τοῦ σχετικοῦ Εὐαγγελίου.

β) **Ἁγ. Εὐστάθιος**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.53×0.85). (πίν. 56). Εἰκονίζεται ἐν τῷ φάραγγος σχηματιζομένης μεταξὺ δύο ὑψηλῶν βουνοκορυφῶν, ἐπιβαίνων ξανθοῦ ἵππου, μὲ πλουσίαν σκευὴν, καὶ πράσινον ἐφίππιον. Εἶναι ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν ἥτοι ἐνδρομίδας, βραχὺν κόκκινον χιτῶνα, θώρακα καὶ χλαμύδα πορπομένην ἐμπρὸς καὶ ἀνεμιζομένην μακρὰν πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὁ Ἅγιος εἰκονίζεται ἀσκεπὴς καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἵππου μὲ τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἀναβολέως. Τὰς χεῖράς του ἔχει ἐσταυρωμένας πρὸς τοῦ στήθους εἰς στάσιν δεήσεως συγκατατῶν συνάμα δι' αὐτῶν καὶ τὸ πρὸς τὰ ἄνω δεξιὰ διευθυνόμενον δόρυ του. Ἡ μετὰ βραχείας κόμης καὶ βραχείος στοργγύλου γενείου¹ κεφαλὴ του, προβαλλομένη εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο βουνοκορυφῶν κενόν, προσβλέπει μετὰ δέους ἄμα καὶ εὐλαβείας ἔλαφον ἱσταμένην ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀριστερᾶς βουνοκορυφῆς καὶ φέρουσαν μεταξὺ τῶν μακρῶν κεράτων τῆς μικρὸν Ἐσταυρωμένον.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοῦ βίου² τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου ἐπεισοδίου, καθ' ὃ Ῥωμαῖός τις στρατιώτης, ὀνόματι Πλακίδας, κνηγῶν ποτε ἀπομακρυνθεὶς ἔλαφον εἶδεν αὐτὴν φέρουσαν μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἤκουσεν αὐτὴν λέγουσαν: Πλακίδα τί με διώκεις;

¹ Ἡ Ἐρμηνεία τῶν ζωγράφων τὸν περιγράφει ὡς στοργγυλογένην (Ἐκδ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 158 καὶ 170).

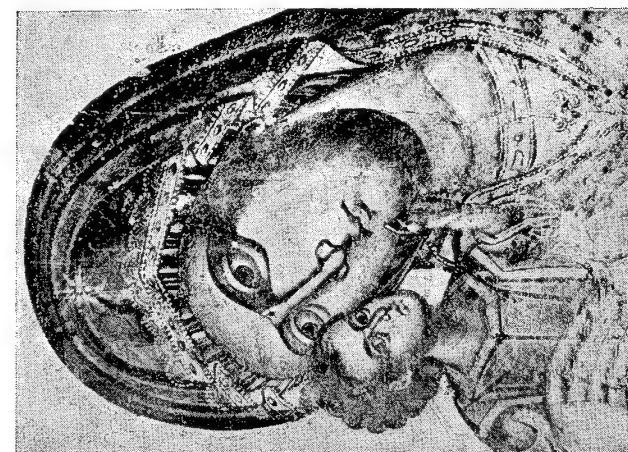
² Acta Sanctorum τῆς 20 Σεπτεμβρίου—Δαμασκηνοῦ Στουδίτου, Θεσσαυρός, ἔκδ. Βενετίας 1752, σ. 284—Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Migne, Ἑλλ. Πατρ. 94, 1931.

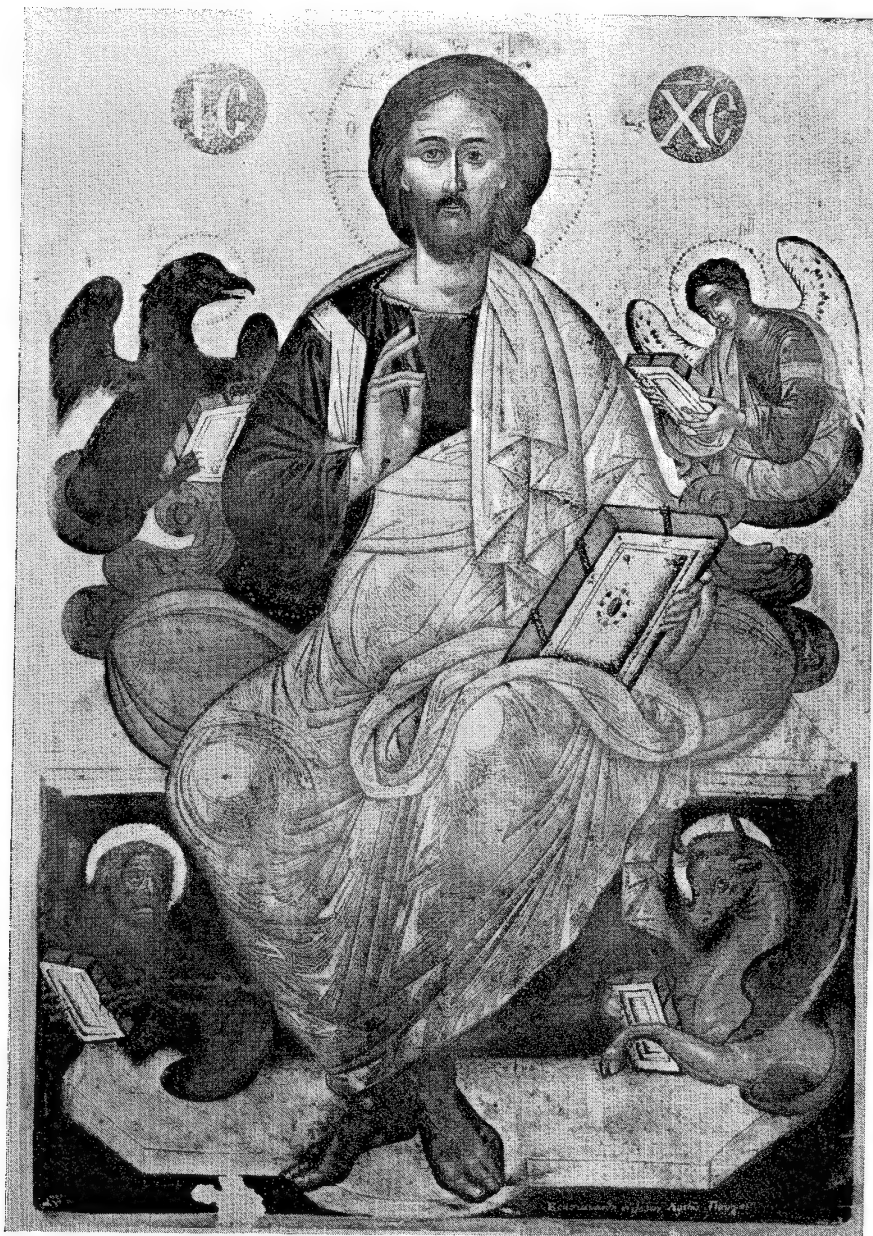
Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Ἁγ. Γεωργίου. Παναγία ὡς Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί (βλ. σελ. 126).

Τσιπίδο. Ναός Ἁγ. Εὐσταθίου. Ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος καὶ σκηναὶ
ἐκ τοῦ βίου του (βλ. σελ. 128).

Τσιπίδο (Μάρτυρσα). Ναός Ἁγ. Εὐσταθίου. Παναγία Ἐλεούσα (βλ. σελ. 130).

Τσηπίδο (Μάρπησσα) Ν. Τριῶν Ἱεραρχῶν. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 131).

Εἰς τὰς παλαιότερας (9ου ἕως 11ου αἰῶνος) παραστάσεις τοῦ ἐπεισοδίου ὁ ἅγιος εἰκονίζεται πεζεύσας καὶ γονυπετὴς πρὸ τῆς ἐλάφου, ἣτις φεύγει στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν Πλακίδαν, ἐν ᾧ μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς φέρει τὴν προτομὴν τοῦ Χριστοῦ περιβαλλομένην ὑπὸ σταυροκοσμήτου φωτοστεφάνου¹.

Κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ἵππου του τοξεύων ἐνίοτε τὴν ἔλαφον, ἣτις φέρει μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς τὸν Ἑσταυρωμένον².

Τόσον ἡ ἐπιτυχὴς ἔκφρασις δέους καὶ εὐλαβείας, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου Εὐσταθίου, ὅσον καὶ οἱ ἁρμονικοὶ χρωματισμοὶ τῆς εἰκόνος μετὰ τὴν ζωηρὰν ἀντίθεσιν τοῦ ξανθοῦ ἵππου πρὸς τὸ σκοτεινὸν βάθος τῶν βουνοκορυφῶν, ἡ ἐν γένει ἐπιμελὴς ἐκτέλεσις αὐτῆς καὶ αἱ καλαὶ ἀναλογίαι τῆς, μαρτυροῦσιν, ὅτι πρόκειται πιθανώτατα περὶ ἔργου ζωγράφου τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος.

Εἰς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζονται ἀνὰ 3 εἰς μικρότεραν κλίμακα σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγ. Εὐσταθίου, οὗτω ἄνω μὲν παρίσταται ὁ ἅγιος:

α) Ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς ἐλάφου, β) βαπτιζόμενος μετὰ τὴν συνοδείαν του καὶ γ) μυσεύοντας εἰς Ἱεροσόλυμα. Κάτω δὲ α) (ἐφθαρμένη), β) ἀγνούμενος νὰ προσκυνήσῃ τὰ εἰδῶλα καὶ γ) λαμβάνων τὸ μαρτύριον ἐντὸς τοῦ χαλκοῦ βοός.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν μέρος τῆς κεντρικῆς εἰκόνος παρίσταται ὁρθίως καὶ τείνων ἱκετευτικῶς τὰς δύο χεῖρας πρὸς τὸν ἅγιον ὁ ἀφιερωτὴς τῆς εἰκόνος ἱερομόναχος, ὅστις εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ὁ ζωγραφήσας αὐτήν, ὡς διδάσκει ἡ προσγεγραμμένη ἐπιγραφή, λέγουσα:

Δεῖσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δαμασκηνοῦ ἱερο(μονάχου)
ΑΧΜΘ' (=1649).

¹) Ψαλτήριον Chloudof, A. Grabar, L'iconoclasme byzantin, εἰκ. 160. Paris. Gr. 20, Weitzmann, Die byz. Buchmalerei, πίν. LIX, εἰκ. 350 καὶ κῶδ. 61 M. Παντοκράτορος Ἁγ. Ὅρους (αὐτόθι πίν. LIX, εἰκ. 351) (9ος-10ος αἰ.). V. Lasaref, Ἱστορ. Βυζ. ζωγρ. (ρωσ.) II πίν. 45 Α—Καππαδοκία, G. de Jerphanion, Églises rup. de Cappadoce II, πίν. 194_β, καὶ 200₁.

²) Τοιχογραφία Ἁγ. Νικολάου Καστοριάς τοῦ 1663, Στ. Πελεκανίδης, Καστοριά, πίν. 260β)—Εἰκὼν Συλλογῆς Ἑλλήν. Ἰνστ. Βενετίας (16ου αἰ.). M. Chadjidakis, Icônes αρ. 22, πίν. 10). Κατὰ τὸν Χατζηδάκη, ἔδν. σ. 42, ὁ Ἑσταυρωμένος μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς ἐλάφου εἶναι γοθικὸν στοιχεῖον, ἀπαντῶν καὶ εἰς τὸν γνωστὸν πίνακα τοῦ Pisanello (Panowski, Dürer's St Eustace, Record of the Art Museum, Princeton University τ. IX, 1950, Νο 1, σ. 2—10). Εἰκὼν φορητὴ τοῦ 18ου αἰ. (H. Skrobutchka, Icons, London 1963, σ. 113) ἔνθα ὁ Ἅγιος ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου στάσιν ὡς ἐν Πάρῳ, ἡ δὲ ἔλαφος φέρει ἀπλοῦν σταυρὸν μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς.

Περὶ τῆς ἐν τῇ Δύσει εἰκονογραφίας τοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου, τῶν σχετικῶν μνημείων καὶ τῆς ἀντιστοίχου βιβλιογραφίας βλ. Louis Réau, L'icographie de l'art chrétien, τ. III, Paris 1958, σ. 468-471.

γ) **Παναγία Ἐλεούσα** (πίν. 57, α-β). Ἐπὶ τοῦ Νοτίου τοῖχου παρὰ τὸ τέμπλον (διαστ. 0.67×1.18). Εἰκονίζεται δεξιοκροτοῦσα τὸν Χριστὸν κατὰ τὸν τύπον τῆς Γλυκοφιλούσης μὲ τὸ παιδίον θωπεῖον διὰ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ χειρὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου τῆς Παναγίας. Αὕτη φορεῖ ἐλαιόχρουν καὶ χρυσοκίτρινον χιτῶνα καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς βαθυπόφυρον μαφόριον, ἐν ᾧ ὁ νεαρὸς Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος πράσινον χιτῶνα καὶ ἀνοικτὸν κόκκινον ἱμάτιον, κρατεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς ἀνεμιζόμενον εἰλητὸν ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἰω. 7, 37 πβλ. καὶ Ἀποκ. 22, 17):

ὁ δὴ φων ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πηγέτω ὕδωρ ζωεῖς.

Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἀνὰ εἰς ἄγγελος ἐν προτομῇ ἐπὶ νέφους. Κάτω ἀριστερᾷ εἰκονίζεται δεόμενος ὁ δωρητὴς (πίν. 57, α) φέρων σκούφον τρουλωτόν, πράσινον καφτάνι μὲ κόκκινην φόδραν καὶ παρυφὴν ἐκ γούνας. Τέλος πλαγίως ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

Μνήστητη Κ(ύρι)ε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μιχαὴλ ἱερέος, Εὐστρατίου ἱερέος, Μαρίας πρεσβητέρας καὶ Κατερίνας πρεσβιτέρας, τὸν ἐλεούντων καὶ διακονούντων ἐν τῇ ἁγία μονι ταύτῃ / τῆς βασιλῆας σου ἀξίωσων Κ(ύρι)ε. Ἐν ἔτη 1752 ἐν μηνὶ Δηκεμβρίου 4 καὶ διὰ χηρὸς Ἀνδρέου Μοστράτου ἐκ νίσου πάρος.

καὶ διὰ μικρῶν γραμμῶν:

Εἰς κῆρὰς σου θέσπινα Θεωτόκε παραδίδωμε δλόκληρος ψυχῇ τε καὶ σώματι.

Ἡ πολὺ ἐκφραστικὴ ἡρέμου θλίψεως εἰκὼν τῆς Ἐλεούσης τοῦ Ἀνδρέου Μοστράτου, καλοσχεδιασμένη καὶ μὲ ἐπιτυχεῖς συνδυασμοὺς χρωμάτων, δεικνύει πόσον ἀνωτέρας ποιότητος εἶναι ἡ τέχνη τοῦ ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ Γεωργίου Μοστράτου. Τοῦτο εἶναι ἀσφαλῶς ἐν τῶν καλυτέρων ἔργων τοῦ καλοῦ αὐτοῦ Ναουσαίου ζωγράφου.

δ) **Ἀγ. Παρασκευή.** Ἐπὶ τοῦ βορείου τοῖχου (διαστ. 0.44×0.73).

Ἐπιγραφή:

Ἡ ἁγία ὁσιομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Παρασκευή.

Ἡ Ἀγία εἰκονίζεται ὄρθια, μὲ τὸ σῶμα ραδινόν, ἐλαφρῶς ἐστραμμένη πρὸς τ' ἀριστερά. Πατοῦσα ἐπὶ περὶ τοῦ λέντος κρατεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς τὸν τε Ἐσταυρωμένον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ τὴν ἀριστερὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους.

Πέριξ τῆς κεντρικῆς εἰκόνος ἐξωγραφήθησαν ὀκτὼ εἰκονίδια, ἀνὰ τέσσαρα ἐκατέρωθεν, παριστάνοντα τὰς ἐξῆς σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τῆς ὁσιομάρτυρος.

Ἀριστερᾷ ἐκ τῶν ἄνω: 1) Ἡ ἁγία βασανιζομένη διὰ περικεφαλαίας· 2) Ἡ ἁγία κρεμαμένη ἀνέτριχα καίονσα μετὰ λαμπάδων, 3) Ἡ ἁγία ἐν τι φυλακῇ, 4) Ἡ ἁγία κρινόμενη ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Δεξιᾷ ἐκ τῶν ἄνω: 1) Ἡ ἁγία σημειώσας τὸν δράκοντα...γῆ, 2) Ἡ ἁγία καιομένη ἐνδον τοῦ χαλκώματος, 3) Ἡ ἁγία βαπτίσασα τὸν βασιλέα καὶ 4) Ἡ ἀποτομὴ τῆς ἁγίας.

Αἱ εἰκόνες αὗται τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγ. Παρασκευῆς διαφέρουσι κατὰ τινὰς σκηνὰς τῶν ἐν τῇ Ἐρμηνείᾳ τῶν ζωγράφων (σ. 286) ἀναφερομένων.

ε) **Παναγία, Ρίζα τοῦ Ἰεσαΐ** (διαστ. 0.60×0.85). Ἄνω δύο ἄγγελοι καὶ ἐκατέρωθεν ἀνὰ δύο πρόγονοι τῆς Παναγίας προφῆται.

Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

Δέσεις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Εὐγενίας μοναχῆς.

Ὑπενθυμίζομεν, ὡς ἐκ περισσοῦ, ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου κοσμεῖται διὰ τοιχογραφιῶν ἥτοι τῆς Ἀγ. Τριάδος ἐπὶ τοῦ τεταρτοσφαιρίου, κάτωθεν δ' αὐτοῦ τεσσάρων Ἱεραρχῶν συλλειτουργούντων. Εἰς τὴν σημειώνουσαν τὴν γέννησιν τοῦ τεταρτοσφαιρίου ταινίαν ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή (ἀνωτέρω σ. 64):

17---14 *Ιστορηθι δι' ἐξόδου τοῦ εὐλαβεστάτου ἐν ἱερεῦσι Παπακῆρ Εὐστρατίου Στάμενας. Χῆρ ἁγιογράφου Νικολάου Παπασταματακίου.*

ΝΑΟΣ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

(ἀπλοῦς μονοκάματος)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ** (πίν. 58). Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.57×0.83). Ὁ Σωτὴρ εἰκονίζεται καθήμενος, μέσῳ κυλινδρικοῦ προσκεφαλαίου, ἐπὶ θρόνου ἔχοντος χαμηλὴν ξυλινὴν ράχιν, ρυθμοῦ μαρρόκ. Περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν ἥτοι κάτω μὲν ἀπὸ τὸν λέοντα τοῦ Μάρκου καὶ τὸν μόσχον τοῦ Λουκά, ἄνω δὲ ἀπὸ τὸν ἀετὸν τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν ἄγγελον τοῦ Ματθαίου, πάντων στρεφόμενων πρὸς τὸν Χριστόν. Οὗτος ἐνδεδυμένος πορφυροῦν χιτῶνα μὲ πλατὺ χρυσοῦν σημεῖον (clavus) κατὰ τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ ἐπ' αὐτοῦ χρυσοκίτρινον ἱμάτιον, καλύπτον δλόκληρον τὸ σῶμα, πλὴν τοῦ δεξιοῦ ἡμίσεος τοῦ στήθους καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, εὐλογεῖ διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον, ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον. Ἐχει δηλαδὴ τὴν συνήθη στάσιν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ κανονικὸν καὶ μᾶλλον ἱσχνόν, σιτόχρουν πρόσωπόν του, πλαισιούμενον ἀπὸ τὴν πλουσίαν καστανομέλαιναν κόμην του, ἀσυμμέτρως καταπίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων, παρουσιάζει ἡρεμὸν ἔκφρασιν καὶ μαλακοὺς τόνους διαβαθμίσεως ἀπὸ τῶν φωτεινῶν πρὸς τὰ σκιερὰ μέρη. Ἡ εὐλογοῦσα χεὶρ τοῦ Χριστοῦ παρεστάθη, δι' ἐξπρεσιονιστικὸς λόγους, ἐξέπιτηδες μακρά, ἡ δὲ

πτύχωσις τοῦ ἱματίου δι' ἐλαφρῶν γραμμῶν, παρακολουθεῖ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος.

Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἄγνωστος, Κρής πιθανώτατα, ζωγράφος τῆς εἰκό-
νος μας μιμεῖται παλαιότερα, παλαιολόγια, πρότυπα, τόσον ὡς πρὸς τὸ θέμα
ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως. Δυστυχῶς ἡ εἰκὼν μας, ὑπο-
στῆσα φαίνεται ζημίας σὺν τῷ χρόνῳ ἢ μᾶλλον λόγῳ πιθανῆς μεταφορᾶς
αὐτῆς ἐκ Κρήτης «ἐπεσκευάσθη» ὡς λέγει ἐπιγραφή εἰς τὸ κάτω αὐτῆς μέ-
ρος, «δι' ἐξόδων Ἀρετῆς Πουλίου», κατὰ τὸν 19ον πιθανῶς αἰῶνα. Γίνεται
δὲ λίαν αἰσθητὴ ἡ ἐπισκευὴ αὕτη ἰδίᾳ εἰς τὸν λέοντα τοῦ Μάρκου, εἰς τοῦ
ὁποίου τὴν κεφαλὴν ἔδωκεν ὁ ἐπισκευάσας τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρώπου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τοῦ μετὰ τῶν τεσσάρων «ζώων»
Χριστοῦ, τοῦτο ὀφείλει τὴν ἔμπνευσιν αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς εἰς προφητεῖαν τοῦ
Ἰεζεκιήλ (I, 10) ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου (IV, 2).
Τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν συνοδεύουν συνήθως τὸν Χριστὸν
κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, εἰκονιζόμενα μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ τεταρτο-
σφαίριον τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, ὡς π.χ. εἰς Sta Pudenticiana τῆς Ρώμης¹
(401 - 417), εἰς τὸν Ὅσιον Δαυὶδ τῆς Θεσσαλονίκης² (μέσα 5ου αἰ.) κλπ.
Ἀργότερον εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ τοποθετεῖται ἄνευ τῶν «ζώων» ὁ Παν-
τοκράτωρ καὶ ἐν προτομῇ—τοῦτο ἰδίᾳ εἰς ναοὺς τῆς Σικελίας³ τοῦ 12ου
αἰῶνος καὶ εἰς πολλοὺς βυζαντινοὺς ναοὺς τῆς Κρήτης⁴. Τοῦ μετὰ τῶν συμ-
βόλων θέματος χρῆσις ἐγένεε κυρίως εἰς φορητὰς εἰκόνας κατὰ τοὺς βυζαν-
τινοὺς⁵ καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους⁶, εἰς οὓς ἀνήκει καὶ ἡ
ἡμετέρα εἰκὼν, χρονολογουμένη πιθανῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς
τοῦ 17ου αἰῶνος.

β) **Τρεῖς Ἱεράρχαι.** Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου. Ἐφθαρμένη (διαστ. 0.52 ×
0.85), ἐπὶ κάμπου γαλάζιου. Εἰκὼν αὐστηρᾶς τέχνης. Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

Χεῖρ Νικοδήμου ἱερομονάχου ΑΧΙΖ' (1687).

¹) W. F. Volbach, Frühchristliche Kunst, München 1958, εἰκ. 130.

²) W. F. Volbach, ἔ. ἀν. εἰκ. 150.

³) O. Demus, The Mosaics of the Norman Sicily, London 1949: Cefalù
εἰκ. 2, Capella Palatina εἰκ. 10, B. Monreale εἰκ. 59.

⁴) Μεσολά (1303) ABME H' (1955/56) σ. 133 καὶ εἰκ. 4. Ἄλλα παραδείγματα
παρὰ Κ. Καλοκύρη, Αἱ βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, σ. 91 καὶ πίν. 43,
44, 45.

⁵) Εἰκὼν 14ου αἰῶνος τῆς Συλλογῆς τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου
(M. Chadjidakis, Icônes αρ. 2, πίν. I).

⁶) Εἰκὼν Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν τοῦ 1664. Ἄ. Ξυγγόπουλος, Σχεδιά-
σμα κλπ. πίν. 56, 2. Εἰκὼν ναοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Μαρπήσης Πάρου.
Βλέπε ἀμέσως κατωτέρω σ. 135.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ ξύλινον τέμπλον τοῦ νάρθηκος
(διαστ. 0.33 × 0.72). Εἰκονίζεται ἐν προτομῇ, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρα-
τῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον. Φορεῖ χιτῶνα κόκκινον καὶ ἐπ'
αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον. Κρητικῆς τεχντροπίας 18ου αἰ.

Ἐπιγραφή:

Χεῖρ Τζόρτζη Κονταρίνη 1737.

Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ὁ ζωγράφος αὐτὸς ἀνήκει εἰς τὴν γνωστὴν οἰκογέ-
νειαν τῶν συγχρόνων του ἀγιογράφων Κονταρίνη, περὶ ὧν βλ. Δ. Σισιλι-
ανον, Ἑλληνες ἀγιογράφοι μετὰ τὴν Ἀλωσιν, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 113-114.

β) **Παναγία.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.40 × 0.72). Τίτλοφορεῖται:

Μήτηρ Θεοῦ ἢ Ὁδηγήτρια τῶν Χριστιανῶν.

Κρατεῖ τὸν νεαρόν Χριστὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς.

Μετρίας τέχνης τοῦ 18ου αἰ.

γ) **Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος.** Εἰς τὸ τέμπλον (0.43 × 0.70). Ἐχει
ἐκφρασιν αὐστηράν. Φορεῖ πρασίνην μηλωτὴν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἱμάτιον ἐλαιό-
χρουν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένον εἰλη-
τόν, ἐφ' οὗ ἡ συνήθης εἰς τὸν Πρόδρομον ἐπιγραφή (Ματθ. 4, 17):

Μετανοεῖτε ἥγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

δ) **Παναγία.** Εἰς τὸ ξυλόγλυπτον τέμπλον τοῦ Β. κλίτους (κυρίως ναοῦ)
(διαστ. 0.50 × 0.82). Εἰκονίζεται ἐνθρονος καὶ βρεφοκρατοῦσα. Φέρει τὸν τί-
τλον *MP - ΘΥ ἢ Κυρία τῶν Ἀγγέλων ἢ Καρδιώτισσα*. (Περὶ τοῦ ἐπιθέτου
Καρδιώτισσα βλ. λεπτομερῶς κατωτέρω). Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος εἰ-
κονίζονται δύο ἄγγελοι. Εἰς τὰς 4 γωνίας τοῦ θρόνου παρίσταται ἀνὰ εἷς
προφήτης, πρόγονος τῆς Παναγίας, κρατῶν ἐνεπίγραφον εἰλητόν.

Οἱ κάτω προφῆται εἶναι ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Σολομών.

ε) **Χριστὸς** ἐνθρονος εὐλογῶν. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.59 × 0.83)
(πίν. 59). Φορεῖ χιτῶνα βαθυπράσινον μετὰ σημείου καὶ ἱμάτιον πράσινον
μὲ χρυσοκονδυλίες. Εἰς τὰς 4 γωνίας τοῦ θρόνου τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν
Εὐαγγελιστῶν. Ὁ Χριστὸς πατεῖ ἐπὶ ζεύγους τροχῶν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δε-
ξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή
(Ἰω. 6, 35):

Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς.

ς) **Παναγία Ἐλεοῦσα.** Εἰς προσκυνητᾶριον ἐπὶ τοῦ Νοτίου τοίχου
(0.47 × 0.70). Εἰκονίζεται ὡς ἡ Παναγία τοῦ Πάθους, μὲ δεξιᾷ ἄνω τὸν ἀρ-
χάγγελον Γαβριὴλ κρατοῦντα τὸν σταυρόν. Μετρίας τέχνης τοῦ 18ου αἰῶνος.

ζ) **Παναγία Γλυκοφιλοῦσα,** ἀριστεροκρατοῦσα τὸν Χριστόν (διαστ.
0.54 × 0.72). Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

ἐπεσκευάσθη δι' ἐξόδων Ἀλεξ. Γ. Βιτσαρᾶ.

Ἡ οἰκογένεια Βιτσαρᾶ ἢ Βουτσαρᾶ ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 212 γ/φον νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1785 μέχρι καὶ τοῦ 1753. Πβλ. σχετικῶς καὶ ΑΒΜΕ, Ι, σ. 8-9.

ΝΑΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ
(Τρίκλιτος βασιλική)

α) Ὁ Χριστὸς μεταξὺ τῶν ἁγίων Ἀρτεμίου καὶ Στυλιανοῦ (πίν. 60) (διαστ. 0.70×0.70). Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς καθήμενος ἐπὶ μεγάλου θρόνου μέσῳ προσκεφαλαίου. Εἶναι ἐνδεδυμένος βαθυπόρφυρον χιτῶνα μετὰ σημείου καὶ φέρει ἐπ' αὐτοῦ ἱμάτιον βαθυπράσινον μὲ πολλὰς λεπτὰς χρυσοκονδυλίας, καταπίπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ του ὤμου. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον στηρίζει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ του.

Ἀριστερᾷ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐστραμμένος κατὰ $\frac{1}{4}$ πρὸς αὐτὸν ἴσταται ὁ Ἅγιος Ἀρτέμιος, ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν ἀλλ' ἄνευ περικεφαλαίας, ἥτοι ὑψηλὰς ἐνδρομίδας, βραχύν, χειριδωτὸν χιτῶνα, ἀφίνοντα γυμνὸν μέγα μέρος τῶν μηρῶν καὶ τῶν κνημῶν του καὶ ἐπ' αὐτοῦ χρυσοποίκιλτον θώρακα, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου κρέματαί πτηνοκέφαλον ξίφος καὶ τέλος ἐπὶ τῶν ὤμων ἐλαφρόν, ροδοκίτρινον ἱμάτιον καταπίπτον ἐπὶ τῆς ῥάχews αὐτοῦ.

Ὁ ἅγιος κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς δόρυ, σχηματίζον εἰς τὸ ἄνω μέρος σταυρόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρει κεκαμμένην πρὸ τοῦ στήθους εἰς δῆλωσιν εὐλαβείας.

Ὡς πᾶσις πρὸς τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον μορφῇ, ἴσταται ἀριστερᾷ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐστραμμένος ὁμοίως πρὸς αὐτὸν κατὰ τὰ $\frac{1}{4}$, ὁ ἅγιος Στυλιανὸς ὁ Παφλαγόνης, συμφώνως πρὸς τὴν προσγεγραμμένην ἐπιγραφὴν. Ἐνδεδυμένος ποδήρη χρυσοκίτρινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ σκοτεινοπράσινον, κλειστὸν ἐμπρός, μοναχικὸν ἱμάτιον, εἰκονίζεται ὡς γέροντος λευκομακρογένειος, φέρων τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα πρὸ τοῦ στήθους, εἰς δῆλωσιν εὐλαβείας, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ὡς φύλαξ ἅγιος τῶν μικρῶν παιδίων¹, κρατεῖ, μέσῳ τοῦ ἱματίου του, παιδίον ἐσπαργανωμένον.

Ἐχομεν κατὰ ταῦτα ἐδῶ μίαν παράστασιν δεήσεως πρὸς τὸν Χριστὸν οὐχὶ ὁμῶς, ὡς συνήθως, μὲ τὴν Παναγίαν καὶ τὸν Πρόδρομον ἐκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἁγίους Ἀρτέμιον καὶ Στυλιανόν.

Πλὴν ὁμῶς τῶν δύο ἁγίων εἰκονίζεται καὶ μία τρίτη μορφὴ δεομένη. Εἶναι δ' αὕτη παιδίσκη παρισταμένη εἰς πολὺ μικρὰν κλίμακα ἀριστερᾷ τῆς

¹) Βλ. σχετικῶς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, ἐκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, σ. 164.

βάσεως τοῦ θρόνου τοῦ Χριστοῦ, ἵσως ἀσθενὲς τι τέκνον τοῦ ἀφιερῶσαντος τὴν εἰκόνα. Ποῖος δ' εἶναι ὁ ἀφιερῶτης οὗτος μανθάνομεν ἐξ ἐπιγραφῆς γεγραμμένης κάτω ἀριστερᾷ τοῦ πίνακος διὰ λευκῶν γραμμάτων, ἧτις λέγει:

*δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μανουὴλ ἱερέος Παπαδοπούλου
καὶ χαρτοφύλαξ Καυφάλου κ(αὶ) τῆς πρεσβυτέρας αὐτοῦ Ἀνας
κ(αὶ) τοῦ τέκνου (Θ)εοδώρου.*

Ἀφ' ἐτέρου ἐκ χρονολογίας γεγραμμένης παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου διδασκόμεθα, ὅτι ἡ εἰκὼν ἐξετελέσθη τὸ ἔτος ΑΧΨΑ ἥτοι τὸ 1691.

Τέλος τὸν φιλοτεχνήσαντα τὸν πίνακα ζωγράφον μανθάνομεν ἐκ τῆς κάτω δεξιᾷ τοῦ πίνακος γεγραμμένης ἐπιγραφῆς:

χεῖρ Ν. Μ. Γ. ἥτοι χεῖρ Ν(ικοδήμου) Μ(οναχοῦ) Γ(εραρδῆ).

Ὁ μοναχὸς Νικόδημος Γεραρδῆς, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων φορητῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας ὑπογράφει ὀλογράφως (βλ. σ. 95, 111 καὶ 132) δυνατόν νὰ παρουσιάζῃ κάποιαν δεξιότητα περὶ τὴν ἀντιγραφὴν παλαιότερων προτύπων, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ δώσῃ πνευματικότητα εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα εἰκονίζει.

β) Ἀγ. Κυριακή. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους (διαστ. 0.46×0.69).

γ) Παναγία Ὁδηγήτρια ἀριστεροκρατοῦσα. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους (διαστ. 0.46×0.69). Ἐπιγραφὴ:

Δεῖσις τῆς δουλῆς τοῦ Θ(εο)ῦ Καλήτζας πρεσβιτέρας.

Μεταγενεστέρων χρόνων.

δ) Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Εἰς τὴν θύραν τῆς προσκομιδῆς (0.41×0.72). Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς ξίφος διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ζυγόν. Μετρίας τέχνης.

ε) Χριστός. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου κλίτους (διαστ. 0.58×0.78) (πίν. 61). Ἄνω ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου τῆς φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

*Ι(ησοῦ) C X(ριστὸ) C ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ μέγας
ἀρχιερεὺς.*

Ὁ Σωτὴρ εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ πολυτελοῦς θρόνου μὲ ῥάχιν θυμοῦ μπαρόκ. Φορεῖ τὴν πλουσίαν ἀρχιερατικὴν στολὴν, φαλόνιον πράσινον μὲ χρυσοὺς σταυροὺς καὶ χρυσοὺς λῶρους καὶ μίτραν. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ὄρθιον καὶ ἀνοικτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς σελίδος τοῦ ὁποῖου ἀναγράφεται, διὰ κεφαλαίων γραμμάτων, ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (8, 12) περικοπή:

*Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει
ἐν τῇ σκοτίᾳ,*

ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ἢ ὁμοίως ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (6, 35) εἰλημμένη περι-
κοπή:

ἐγὼ εἰμὶ ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ ἐρχόμενος πρὸς με οὐ μὴ πεινάσῃ καὶ
ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ...

Τὸ ὑπὸ χαρακτοῦ φωτοστεφάνου περιβαλλόμενον πρόσωπόν του εἶναι
μᾶλλον σκοτεινόν, μὲ ὀλίγα δηλονότι φῶτα, ἢ δὲ ἔκφρασις του μειλιχία.
Εἰς τὰς 4 γωνίας τοῦ θρόνου εἰκονίζονται, ἀνὰ ἓν, τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν
Εὐαγγελιστῶν ἥτοι κάτω μὲν ὁ λέων καὶ ὁ μόσχος, ἄνω δὲ ὁ ἀετὸς καὶ ὁ ἄγ-
γελος. Ὅλα κρατοῦσι τὸ Εὐαγγέλιον.

Εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ καθίσματος ἡ ἐπιγραφή:

Ἰω(άννου) Μόσκου Χεῖρ.

Ὁ ἐκ Ρεθύμνου τῆς Κρήτης ἀγιογράφος Ἰωάννης Μόσκος ἤκμασε κατὰ
τὰς τελευταίας δεκάδας τοῦ 17ου καὶ τὰς πρώτας τοῦ 18ου αἰῶνος¹. Τὰ πα-
λαιότερα ἔργα του δεικνύουν ἀρίστην τέχνην, ἐν ᾧ τὰ νεώτερα μετρίαν. Ἡ
δυτικὴ ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασις γίνεται φανερά κυρίως εἰς τὸν ρυθμὸν baroque
τοῦ θρόνου. Ἡ ἡμετέρα εἰκὼν θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 1700.

ς) **Δευτέρα Παρουσία.** Ἐπὶ τοῦ Νοτίου κλίτους (διαστ. 0.65×0.70).
Τέλους 18ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΕΙΣΟΔΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

(Μεσοσπορίτισσα) Δίκλιτος.

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βορείου ναοῦ (διαστ.
0.65×0.93). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν
Εὐαγγέλιον. Μετρίας τέχνης, τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

β) **Παναγία Ὁδηγήτρια,** ἀριστεροκρατοῦσα. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βο-
ρείου ναοῦ (διαστ. 0.75×0.96).

γ) **Ὁ Ζωηφόρος ἄρτος,** εἰς τὴν Ὠραίαν Πύλην τοῦ Β. ναοῦ. Ὁ Χρι-
στὸς ἀναδύεται ἐκ τοῦ ποτηρίου, οἱ δὲ συνοδεύοντες ἄγγελοι κρατοῦσι λαμ-
πάδα καὶ θυμιατήριον. Μετρίας τέχνης.

δ) **Παναγία ἡ Κυρία ἡ Καρδιώτῃσα.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου
ναοῦ (διαστ. 0.51×0.70) (πίν. 62).

Ἡ Θεοτόκος φέρουσα ἐπὶ τοῦ πρασίνου χιτῶνός της βαθυπόρφυρον
μαφόριον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ στέμμα, βαστάζει ἐπὶ τῶν γονά-
των της τὸν νεαρὸν Χριστόν, ἐνδεδυμένον πράσινον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ
πορτοκαλιόχρουν ἱμάτιον. Ἄνω ὑψηλὰ ἐκατέρωθεν ἀνὰ εἰς ἄγγελος ἐν προ-
τομῇ ἐπὶ νέφους δηλουμένου διὰ τεσσάρων συνεχῶν λευκῶν σφαιρῶν.

Κάτω διὰ λευκῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

¹) Ἀ. Ξυγγοπούλου, Σχεδιάσμα κλπ., σ. 215.

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ναὸς Ἀγ. Δημητρίου. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 133).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εὐαγγελιστρίας. Ἁγ. Ἀρτέμιος - Χριστὸς - Ἁγ. Στυλιανὸς (ἔργον Νικοδήμου) Μ(οναχοῦ) Γ(εραροῦ) (βλ. σελ. 134).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου. Ὁ Χριστὸς ὡς μέγας ἀρχιερεὺς. (ἔργον Ἰωάννου Μόσκου) (βλ. σελ. 135).

Τσηπίδο (Μάρπησσα), Ν. Εισοδίων Θεοτόκου. Παναγία ἡ Καρδιώτισσα.
(Βλ. σελ. 136)

δι' ἐξόδον καὶ δαπάνης / Κωνσταντίνου ιερέος Παλεολόγου / καὶ σκευο-
φύλαξ / Κεφάλον καὶ τῆς πρεσβυτέρας Ἀντονίνας / 1729.

Ἐντελῶς κάτω :

Χειρ Θεοδόρου Ἀναγνώστου Καλουδᾶ καὶ Πέτρου Μανρογένου.

Τὰ ὀνόματα τῶν ζωγράφων τούτων εἶναι συνήθη εἰς τὴν Πάρον. Δὲν σώζονται ὅμως ἄλλα δείγματα, τῆς ἄλλως πολὺ μετρίας τέχνης των.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐπίθετον τῆς Παναγίας (Καρδιώτισσα) ὁ Γ. Χατζιδάκις (Ἀθηνᾶ ΚΓ', 496) τὸ θεωρεῖ ὡς προελθὸν ἐκ τοῦ Καρδυιώτισσα καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὴν Θεοτόκον ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν 8ῃν Σεπτεμβρίου ἑορτῇ τοῦ γενεσίου αὐτῆς, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συλλέγονται τὰ καρῦδια (βλ. σχετικῶς καὶ Γ. Ἀναγνωστόπουλον, Κρητικά ἰδιώματα ἐν Ἀθηνᾶς τ. ΛΗ', 152). Ναοὶ Παναγίας τῆς Καρδιώτισσης ὑπάρχουν πολλαχοῦ τῆς Κρήτης (Στ. Ξανθοῦδίδης, Χριστ. Κρήτη Α' 1912, 6, 116, 171, 365, Β', σ. 78 καὶ Παναθήναια Ζ', 201). Ἀρχαιότατος ἔξ αὐτῶν, μνημονεύμενος ἤδη τὸ 1420 ὑπὸ τοῦ Χριστοφ. Buonfondelmonti (Descriptio Insule Candie, ἔκδ. Ἐμ. Legrand, 1ῆε partie, Paris 1897, σ. 128). καὶ τοῦ Cornelius (Creta sacra I, σ. 222, πβλ. καὶ Στ. Ξανθοῦδίδην, Ἀθηνᾶ ΙΕ', 1903, 147), εἶναι ὁ τῆς ἐν Λασιθίῳ παρὰ τὸ χωρίον Κερά Πεδιάδος, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τοῦ Λασιθίου μονῆς τῆς Καρδιώτισσης, ἣτις περιεῖχε τὴν βαθείας προσκυνήσεως ἐν τῇ νήσῳ τυγχάνουσαν θαυματουργὸν εἰκόνα αὐτῆς. Αὕτη κλαπεῖσα τὸ 1499 ὑπὸ τινος Κρητὸς ἐμπόρου οἶνων μετηνέχθη εἰς Ρώμην, κατατεθεῖσα ἀργότερον εἰς τὸν ἐν Via Merulana ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Ματθαίου, ἔνθα παρέμεινε μέχρι τοῦ 1866, ὅτε μετεκομίσθη εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἡσυχίου ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγ. Ἀλφόνσου, ἔνθα μέχρι σήμερον εὐρίσκεται, τιμωμένη καὶ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Παναγία τῆς συνεχοῦς βοηθείας¹ (del perpetuo soccorso). Τὰς περιπετείας τῆς εἰκόνης καὶ τὰς περὶ αὐτῆς παραδόσεις κατέγραψε λεπτομερῶς ὁ Σπυρ. Λάμπρος εἰς τὸν Ν. Ἑλληνομνήμονα τ. ΣΤ' σ. 218 ἑξ. Ἐκ Κρήτης ἡ λατρεία τῆς Καρδιώτισσης ἤλθε διὰ τῶν Κρητῶν ἀποίκων καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν Πάρον, ὅπου εἰς τὸ Τσηπίδο ὑπάρχει ἡ ἐνταῦθα παρεχομένη εἰκὼν αὐτῆς (πίν. 62), ἀκόμη δὲ καὶ ἐκκλησία τιμωμένη εἰς ὄνομά της (σ. 138) ἀλλὰ μὴ περιέχουσα περιέργως εἰκόνα τῆς Παναγίας μετὰ τὴν ἐπωνυμίαν Καρδιώτισσα. Τὸ ἀπλοῦν ὄνομα Καρδιώτισσα (κατ' ἔλλειψιν τοῦ οὐσιαστικοῦ Παναγία πβλ. Ἀμαντόν, ἐν Ἀθηνᾶς τ. ΚΒ', 188) φέρει καὶ μικρὰ νήσος μεταξὺ Σικίνου καὶ Φολεγάνδρου ἐκ

¹ Εἰκόνα της ἔχουσαν τὸν τύπον τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους ἐδημοσίευσεν ὁ G. Gerola, Monumenti Veneti nell' isola di Creta τ. II, μέρος Γ', σ. 305, εἰκ. 375. Ἐσχάτως δ' ἡσχολήθη περὶ αὐτῶν καὶ ἡ Μαρία Θεοχάρη (Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 36, 1961, σ. 270 κ.ε.). Ἡ ἡμετέρα εἰκὼν εἶναι τελείως διαφόρου τύπου.

τοῦ ἐπ' αὐτῆς ναΐσκου τῆς Παναγίας (Ζαφ. Γαβαλά, Ἡ Σίκινος, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 49, σημ. 2). Σημειώνομεν ἐν τέλει ὅτι Πατριαρχικὸν Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ Μ. Καρδιωτίσεως τοῦ ἔτους 1642 ἐδημοσίευσεν ὁ Εὐμ. Φανουράκης (Κρητ. Χρον. 2, 1948, σ. 454 ἐξ.) καὶ ὅτι ναὸς Καρδιωτίσεως ἐν Χερσονήσῳ τῆς Κρήτης ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ Ἡμερολ. τῶν Ἑθν. Φιλανθρ. Καταστημάτων Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1907, σ. 58. Περὶ Καρδιωτίσεως βλ. καὶ Ἱεροσολύμων Τιμόθεον, Νέα Σιών 48 (1953), σ. 247-49.

ε) **Χριστός**. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου ναοῦ. Συνοδεύεται ἀπὸ τὰ τέσσαρα σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν.

Ἄνω ἐκατέρωθεν δύο ἄγγελοι ἐν προτομῇ. Φέρει τὴν χρονολογίαν 1669.

ς) **Μυστικὸς δεῖπνος**. Εἰς τὴν Ὡραίαν Πύλην τοῦ τέμπλου τοῦ Νοτίου ναοῦ. Λαϊκῆς τέχνης ἔργον. Φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου Χρισανθίας μοναχῆς / 1782.

ζ) **Πέτρος καὶ Παῦλος**. Ἐπὶ τοῦ Βορείου τοίχου (διαστ. 0.50×0.60). Κρατοῦσιν Ἀγ. Τράπεζαν βαστάζουσιν κιβώριον. Μετρίας τέχνης.

η) **Ἡ Ζ' ἐν Νικαίᾳ κατὰ τῶν Εἰκονομάχων Σύνοδος**.

Πολυπρόσωπος εἰκὼν διηρημένη κατακορύφως εἰς δύο ἀντίνοτα ἡμικύκλια. Καὶ εἰς μὲν τὸ ἄνωτερον ἐξ αὐτῶν εἰκονίζεται ἐντὸς μικροτέρου ἡμικυκλίου ἡ Ἀγία Τριάς, πέριξ δ' αὐτῆς ἄγγελοι, εἰς δὲ τὸ κατώτερον ἱεράρχαι καὶ αὐτοκράτορες. Οὕτω ἀριστερᾷ εἰκονίζονται καθήμενοι ἐπὶ πολυτελῶν θρόνων δύο αὐτοκράτορες, ἀνὴρ καὶ γυνή, ἀναμφιβόλως ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' καὶ ἡ Εἰρήνη, δεξιᾷ δὲ ἱεράρχης, Ταράσιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως εὐλογῶν. Καὶ ὁ μὲν ἱεράρχης κρατεῖ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς Μεγάλου Ἀρχιερέως, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ εἰκόνα τῆς Παναγίας βρεφοκρατούσης, ἄλλος δὲ πάλιν ἱεράρχης φέρει τὴν εἰκόνα Πέτρου καὶ Παύλου κρατούντων τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἐπιγραφὴ πέριξ τοῦ κάτω ἡμικυκλίου λέγει:

Εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὰς ἀγίας καὶ σεπτὰς εἰκόνας ἀνάθεμα.

Βλ. σχετικῶς Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, σ. 173.

ΝΑΟΣ ΚΑΡΔΙΩΤΙΣΣΗΣ (μονοκάμαρος θολωτός)

α) **Παναγία**. Ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστ. 0.49×0.78).

Εἰκονίζεται ἐνθρόνος μὲ τὸν Χριστὸν καθήμενον πρὸ τοῦ στήθους της. Τὸ σκοτεινόν της πρόσωπον ἐνθυμίζει τὸν στίχον τοῦ Παλαμᾶ «μὰ μαυρὴ Παναγία βυζαντινὴ»¹. Ὁ θρόνος της ἔχει ράχιν τριγωνικὴν. Εἰς τὰς δύο ἄνω

¹ Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ, Ἐπίλογος στρ. 7, στ. 4.

γωνίας του εἰκονίζονται οἱ Προφῆται Δαυὶδ καὶ Σολομών. Κάτω ἡ ἐπιγραφὴ:

ἄνωθεν οἱ προφῆται σὲ προκατήγγειλαν.

β) **Δευτέρα Παρουσία** (διαστ. 0.80×0.80). Μετρίας τέχνης εἰκὼν τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΛΙΑ

Περιέχει εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἐνθρόνου, Παναγίας τῆς Ἑλεούσης καὶ Προφήτου Ἡλία μὲ 12 εἰκονίδια, πάσας ἐπεξωγραφεμένας.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ (Μεσημβρινοῦ)

Ἄγ. Γεώργιος. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.68×0.85). Εἰκονίζεται ἔφιππος ἐπὶ λευκοῦ ἵππου (φάρι) βαίνοντος πρὸς τὰ δεξιὰ.

Ἄνω δεξιᾷ τοῦ πίνακος εἰκονίζεται εἰς μικρὰν κλίμακα ὁ Χριστὸς (3/4) κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀνοικτὸν εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ:

ὁ νικῶν λήγεται τὸ στέφος τῆς ἀφθαρσίας.

Σχετικῶς πρὸς τὸ στέφος τοῦ Ἀγ. Γεωργίου βλ. τὰ λεχθέντα εἰς τὴν σελ. 58 τοῦ παρόντος τεύχους.

Πέριξ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου 15 εἰκονίδια μὲ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου του. Τέλους 17ου αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ (Τρίκλιτος βασιλική)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ**. Εἰς τὸ Τέμπλον τοῦ Βορείου κλίτους (διαστ. 0.66×0.88).

Ὁ Κύριος εἰκονίζεται ἐν προτομῇ ἐνδεδυμένος ρόδινον χιτῶνα μετὰ σημείου (clavus) καὶ ἐπ' αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον μὲ χρυσοῦν παρυφήν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (12, 46-47) ἐπιγραφὴ:

ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνη καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ρημάτων καὶ μὴ πιστεύσῃ ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν, οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον.

α) **Παναγία Παντάνασσα**. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.66×0.88). Τύπου Ὀδηγητρίας ἀριστεροκρατούσης. Ἐπεξωγραφεμένη.

γ) **Χριστὸς ἐνθρόνος**. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ μέσου κλίτους (διαστ. 0.67×0.85). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν Εὐαγγέλιον. Ἐκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ ἀνὰ δύο εὐαγγελιστὰ εἰς μικροτέραν κλίμακα.

Ἄνω δύο ἄγγελοι.

δ) Παναγία γλυκοφιλοῦσα. Εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον (διαστ. 0.51×0.86). Φέρει τὴν προσωνυμίαν ἡ Πάντων χαρά.

ε) Παναγία ἡ Κυρία τῶν ἀγγέλων. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου κλίτους.

ς) Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος μετὰ τὸν Πρόχορον. Εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον.

ζ) Ἄγ. Σάββας. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ δικανίκιον καὶ ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

Τήχησον τὸ κελὶόν σου ο μοναχέ.

Παραπλεύρως τοῦ Ἄγ. Σάββα:

η) Παναγία ἐπὶ θρόνου baroque μετὰ δύο ἄγγελους (διαστ. 0.53×0.72). Κάτω διὰ μελανῶν γραμμῶν ἡ ἐπιγραφή:

*Δείσης των δούλων τοῦ Θεοῦ Γεωργίου Σταυροῦ, πάντων τῶν
χιτοῶν καὶ ἀδελφῶν καὶ ἐνοριτῶν τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης.*

Τέλους 18ου αἰῶνος.

θ) Ὁ Ἄγ. Εὐθύμιος [ὁ μέγας] (διαστ. 0.525×0.84) (πίν. 63). Ὁ μετὰ μακράν, λευκὴν, σφηνοειδῆ γενειάδα ἅγιος, εἰκονίζεται ὄρθιος καὶ κατ' ἐνώπιον. Ὡς ἀσκητεύσας εἰς Ἱεροσόλυμα φορεῖ ὑπεράνω βαθυπρασίνου στιχαρίου μετὰ ὑψηλὸν λαιμὸν κόκκινον κλειστὸν μανυχικὸν ἔνδυμα, ὡς διατελέσας δὲ ἡγούμενος πολλῶν μοναστηρίων τῆς πατρίδος τοῦ Μελιτηνῆς, κρατεῖ τὸ δικανίκιον διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ χειρὸς κρέματα ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή:

μοναχὸς ἀκτῆμον ἀετὸς ὑψηπέτης.

Ἡ ὑπὸ φωτοστεφάνου περιβαλλομένη κεφαλὴ τοῦ μετὰ τὸ σταθερῶς προσβλέπον τὸν θεατὴν βλέμμα, εἶναι εἰργασμένη κατὰ τὴν τεχνικὴν τῆς Κρητικῆς σχολῆς: ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ γενικοῦ χρώματος τοῦ προσώπου τὰ ἐξέχοντα σημεῖα τοῦ δηλοῦνται μετὰ μικρὰς, λευκὰς παραλλήλους γραμμάς. Μετὰ ὁμοίας παραλλήλους γραμμάς σχεδιάζεται καὶ ἡ βραχεῖα κόμη, μετὰ ἄλλας δὲ μεγαλύτερας καὶ ἡ μακρὰ ἐσχηματοποιημένη γενειάς, ἥτις χωρίζεται εἰς τέσσαρας κυματιστῶς κατερχομένους θυσάνους.

Ἰδιαίτερας μνείας ἄξια εἶναι ἡ πλήρης χριστιανικῆς ἀγαθότητος ἐκφρασις τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου καὶ τὸ λεπτολόγον πλάσιμον αὐτῆς, στοιχεῖα ἀναδεικνύοντα τὸν ζωγράφον τῆς εἰκόνος ἐπιδέξιον προσωπογράφον.

Ὁ πρᾶσινογάλαξος ἀπὸ τῆς εἰκόνος ἐπεζωγραφήθη καὶ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ἀντικατεστάθησαν διὰ νεωτερικῶν.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν μέρος τοῦ πίνακος εἰκονίζεται, εἰς μικροτέραν κλίμακα, δεόμενος ὄρθιος ὁ ἀφιερωτῆς τῆς εἰκόνος μοναχός, κρατῶν κομβο-

σχοίνιον. Ἀντιστοιχῶς εἰς τὸ κάτω δεξιὸν μέρος ὑπάρχει διὰ μελανῶν κεφαλαίων γραμμῶν ἡ ὑπογραφή τοῦ τεχνίτου:

Χεῖρ / Γεωργίου Βλαστοῦ.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἁγιογράφου, ὅστις ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἄγ. Νικολάου εἰς τὴν Πέρα - Παναγιάν τῶν Μαρμάρων (βλ. σ. 119). Θὰ κατήγετο δ' ὁ Βλαστός ἐκ Κρήτης: διότι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾶται ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἡδὴ χρόνων εἰς Κρήτην¹.

ι) Παναγία. Ἐπὶ τοῦ Βορείου τοίχου (διαστ. 0.67×1.13). Φέρει τὴν προσωνυμίαν *ΜΡ - ΘΥ ἡ πάντων ἐλπίς*. Εἰκονίζεται ἐνθρονος καὶ βρεφοκρατοῦσα. Εἰς τὰς γωνίας τοῦ θρόνου προφῆται, ἄνω ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Σολομὼν καὶ κάτω δύο ἄλλοι ἐπὶ νεφῶν κρατοῦντες ἀνεπτυγμένα εἰλητά.

ια) Δευτέρα Παρουσία (διαστ. 0.66×0.84). Πολὺ μετρίως τέχνης.

ιβ) Εἰς Ἄδου Κάθοδος (διαστ. 0.47×0.90). Εἰς τὸ κάτω μέρος εἰκονίζεται Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Κ(ο)λονήας. Ἐπιγραφή διὰ μελανῶν γραμμῶν: *Δένσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου ιερέου καὶ τῆς πρεσβυτέρως αὐτοῦ καὶ τὸν τέκνο. Χεῖρ Γεωργίου Σπανοπούλου.*

Μετριοτάτης τέχνης, τῶν μέσων ἢ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὁ ζωγράφος Σπανόπουλος ἄλλοθεν ἄγνωστος. Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Σπανόπουλος (Ἀντώνης, Νικόλαος, Μαρῖνος) ἀπαντᾶται εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (φ. 52r) 1734 (φ. 61r) καὶ 1738 (φ. 80v).

ιγ) Πολυπρόσωποι εἰκόνες τῆς Σταυρώσεως καὶ τοῦ Ἐνταφιασμοῦ. Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

*δι' ἐξόδου καὶ κόπου Γεωργίου Τριβιζᾶ καὶ τῆς σημβίας αὐτοῦ
Μαρίας.*

Μέλη τῆς οἰκογενείας Τριβιζᾶ ἀναφέρονται εἰς τὸν νοταριακὸν Κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (Ἀναστάσης καὶ Κωνσταντῆς Τρ. φ. 52r) καὶ 1741 (Ἀναγνώστης Τρ. φ. 110v). Γεώργιος, Φραντζίσκος καὶ Μαρία Τριβιζᾶ ἀναφέρονται καὶ εἰς εἰκόνα τοῦ Ἑλλήν. Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας, τοῦ ἔτους 1658 (Chadjidakis, Icônes, ἀρ. 152). Ἄλλος Τριβιζᾶς ἀναφέρεται καὶ εἰς διαθήκην τῆς Νάξου τοῦ 1689 (Περ. Ζερλέντης, Νησ. Ἑπετ. Α', 1918, σ. 124, 125).

¹) Βλέπε σχετικῶς C. Kérofilas, Une famille patricienne crétoise. Les Vlasto, New York, 1932 καὶ Μ. Ἰ. Μανούσσαν, Ἡ ἐν Κρήτῃ συνωμοσία τοῦ Σήφη Βλαστοῦ, Ἀθήναι 1960, σ. 26 - 28. Ἄλλος ἁγιογράφος Βλαστός, ὁ ἱερομόναχος Παρθένιος Βλαστός, ὑπογράφει τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς Μεγάλου Ἀρχιερέως, τὴν ἀποκειμένην εἰς τὸν ναὸν τῆς Εὐαγγελιστρίας τῆς Ἀντιπάρου (Ν. Δρανδάκης, Κρητικὴ Πρωτοχρονιά, Γ' [1963], σ. 67).

Προσθέτω ἐν τέλει ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸ νότιον κλίτος τοῦ ναοῦ τούτου σκευοθήκη περιέχουσα ἀρκετάς παλαιὰς εἰκόνας καὶ ἀξιόλογον ξυλόγλυπτον ἐπιτάφιον μὲ εἰκονίδια. Ταῦτα ὅμως δὲν κατέγραψα.

ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΜΑΤΑΣ
(ἀπλοῦς μονοκάμαρος)

α) **Παναγία τοῦ Πάθους.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.67×0.84). Τίτλος: Ἡ Ἀμόλυντος. Ἡ Παναγία φορεῖ χιτῶνα πράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ πορφυροῦν μαφόριον. Ὁ Χριστὸς χιτῶνα ἐλαιόχρουν καὶ ἱμάτιον ρόδινον μὲ χρυσοκονδυλίες.

Ἐπιγραφή:

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Στεφάνου ἱερέος σακελλαρίου καὶ
κτῆτορος

καὶ κάτω δεξιᾷ:

Πόνημα Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου.

Κάτω ἀριστερᾷ ἱερεὺς δεόμενος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

Μνήσθητε Κ(ύρι)ε Ἰωάννου ἱερέος.

Καλῆς ὁπωσδήποτε τέχνης τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

β) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.67×0.935). Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν μετὰ σημείου καὶ ἱμάτιον ἐλαιόχρουν. Εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον.

Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἐντὸς μικρῶν κύκλων προτομαὶ ἀγγέλων.

Ἀριστερᾷ εἰκονίζεται γονυκλινὴς ὁ ἀφιερωτὴς ἱερεὺς μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

Δένσις τοῦ δούλου του Θεοῦ Στεφάνου ἱερέος
σακελλαρίου καὶ κτῆτορος.

Ἀριστερᾷ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ ἀέρος ἡ ἐπιγραφή:

Χεῖρ Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου

καὶ δεξιᾷ ἡ χρονολογία: ΑΧΝΑ (=1651).

γ) **Ἀγ. Παρασκευή.** Ἐπὶ προσκυνηταρίου τοῦ Νοτίου τοίχου (διαστ. 0.46×0.75). Ἡ δσιομάρτυς κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς σταυρὸν τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχει πρὸ τοῦ στήθους ὀρθίαν μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω. Πέριξ ὀκτὼ εἰκονίδια μὲ σκηναὶς ἐκ τοῦ βίου τῆς ἁγίας, ἐν οἷς καὶ ἡ Κοίμησις αὐτῆς. Τέχνη μετρία τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.

ΝΑΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

α) **Δέσις.** Ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ ξυλίνου τέμπλου (διαστ. 0.69×0.79). Φέρει τὸν τίτλον ἡ Δευτέρα Παρουσία.

Ὁ Χριστὸς φορῶν κόκκινον χιτῶνα καὶ γαλάζιον ἱμάτιον εὐλογεῖ διὰ

τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (25, 34) ἐπιγραφή:

Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.

Μετρία τέχνης. Ἀρχῶν 18^{ου} αἰῶνος.

β) **Ἀγ. Ἀθανάσιος καὶ Ἀγ. Βασίλειος.** Εἰς τὸ τέμπλον καλῆς τέχνης εἰκὼν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

γ) **Χριστὸς.** Ἐπὶ τοῦ κινητοῦ ξυλίνου βήλου τῆς Ὁραίας Πύλης. Συνοδεύεται ἀπὸ τρεῖς παρ' αὐτὸν ἱσταμένους Ἱεράρχας: Ἰάκωβον, Γρηγόριον, Χρυσόστομον. Ἐπιγραφή: Ἡ Θεία λειτουργία.

Κάτω ἡ ἐπιγραφή:

μνήσθητε κύριε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἐμουνήλ (sic) ἱερομονάχου

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψώματος

(ἀπλοῦς μονοκάμαρος μὲ ἐν σφενδόνιον εἰς τὸ μέσον)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.63×0.88). Φορεῖ χιτῶνα πορφυροῦν καὶ ἐπ' αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κλειστὸν Εὐαγγέλιον.

Χεῖρες μακροδάκτυλοι. Ἐκφρασις αὐστηρά. Ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου:

Χεῖρ Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου.

β) **Παναγία** τύπου Ὁδηγητρίας. Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.68×0.92). Ὁ Χριστὸς εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ νόμου. Τὸ ρόδινον ἱμάτιόν του φέρει χρυσοκονδυλίες. Ἄνω δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ δύο ἄγγελοι ἐντὸς κύκλων. Εἶναι πιθανώτατα ἔργον τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου, ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ, τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

γ) **Ἀγ. Γεώργιος.** Ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἡ ἐπιγραφή:

Χεῖρ Ἰω(άννου) Δ(α)κ(ο)ρ(ώνια) ΑΧΝΤ' (=1653).

ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΓ. ΑΝΝΗΣ
(δίκλιτος, παραπλεύρως Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Ὁρφανοῦ)

α) **Χριστὸς Παντοκράτωρ.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Νοτίου ναοῦ τῆς Κοιμήσεως (διαστ. 0.63×0.73). Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον ἐφ' οὗ ἡ κατὰ Ματθαῖον (11, 28-29) ἐπιγραφή:

Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες... ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς.

β) **Κοίμησις Θεοτόκου.** Εἰς τὸ αὐτὸ τέμπλον, μὲ πολλὴν ἀργυρᾶν ἐπένδυσιν (ἐσθῆτα).

γ) **Ἀγ. Ἀναστασία ἡ Φαρμακολύττρια.** Ἐπὶ τοῦ Ν. τοίχου τοῦ Νοτίου ναοῦ. Λίαν ἐφθαρμένη (διαστ. 0.40×0.67). Τέλους τοῦ 17^{ου} ἢ ἀρχῶν τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.

δ) **Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Προδρόμος.** Ἐπὶ τοῦ Βορείου τοίχου. Θυρόφυλλον ἐκ θύρας προθέσεως (διαστ. 0.50×1.40). Κάτω ἀριστερᾷ διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

[Δέσεις] *Μάρκου ιερέος Μάρπου καὶ τῆς πρεσβητέρας αὐτοῦ
Μαργέτας.*

ε) **Χριστὸς μέγας ἀρχιερεύς.** Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ βορείου ναοῦ (Ἀγ. Ἀννης) (διαστ. 0.61×0.80). Πολὺ μετρίας τέχνης. Ἰσχυρῶς ἐπεξωγραφήμενη.

ς) **Ἀποτομή τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος** κρατοῦντες τὴν Ἐκκλησίαν (διαστ. 0.295×0.42).

Κάτω διὰ κιτρίνων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νικο(λά)ου Γαβαλᾶ αψς (1706).

Μιχαὴλ Γαβαλᾶς ἀναφέρεται τὸ 1659 εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μ. Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (ΑΒΜΕ τ. Θ', σ. 216, ἀρ. 65) Παπᾶ Μιχαὴλ Γαβαλᾶς ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν νοταριακὸν κώδικα τῆς Πάρου εἰς τὰ ἔτη 1733 (φ. 52r) καὶ 1738 (φ. 83r).

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΜΟΔΕΣΤΟΥ

Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος (πίν. 64). Εἰς τὸ τέμπλον (διαστ. 0.53 × 0.87). Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τριῶν ὑψηλῶν καὶ αἰχμηρῶν, κωνικῶν βράχων, εἰκονιζόμενων τοῦ ἑνὸς κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος καὶ τῶν δύο ἄλλων κατὰ τὰ πλάγια αὐτοῦ, ἴστανται εἰς μὲν τὸν μέσον ὁ Ἰησοῦς κατ' ἐνώπιον, ἐπὶ δὲ τῶν πλαγίων, ἐστραμμένοι καὶ προσκλίνοντες πρὸς τὸν Χριστόν, ἀριστερᾷ μὲν ὁ προφήτης Ἠλίας τείνων ἱκετικῶς τὰς χεῖρας, δεξιᾷ δ' ὁ προφήτης Μωϋσῆς κρατῶν πρὸ τοῦ στήθους τὰς πλάκας τοῦ Νόμου.

Ὁ Χριστὸς εἰκονιζόμενος εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν τῶν προφητῶν, εἶναι ἐνδεδυμένος ρόδινον χειριδωτὸν χιτῶνα μετὰ σημείου καὶ ἐπ' αὐτοῦ πράσινον ἱμάτιον με χρυσᾶς πτυχᾶς καταπίπτον ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ὤμου. Τὴν δεξιάν του χεῖρα φέρει πρὸ τοῦ στήθους, διὰ δὲ τῆς καθειμένης ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν τὸ εἰλητὸν τοῦ Νόμου. Τὸ ὅλον σῶμά του εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐντὸς πλαισίου σχήματος βέλους, τοῦτο δὲ πάλιν περιβάλλεται ὑπὸ ἀμυγδαλοσχήμου «δόξης» (mandorla). Βέλος καὶ δόξα πληροῦνται διὰ λεπτῶν χρυσῶν παραλλήλων γραμμῶν αἱ ὁποῖαι ἐκκινουσιν, ἐν εἴδει ἀκτίνων ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ τρεῖς ἄλλαι δέσμαι λευκῶν ἀκτίνων ἀναχωροῦσαι ἐκ τῶν ποδῶν αὐτοῦ διευθύνονται πρὸς τοὺς τρεῖς εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος με βιαίας κινήσεις εἰκονιζόμενους μαθητάς: Πέτρον, Ἰωάννην καὶ

Ἰάκωβον. Ἐκ τῶν μαθητῶν ὁ μὲν ἀριστερᾷ εἰκονιζόμενος -λευκογένειος Πέτρος παρίσταται γονατιστός, με τὸ ὠχρορόδινόν του ἱμάτιον ἀνεμιζόμενον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τείνων τὴν δεξιάν πρὸς τὰ εμπρός, ἐν ᾧ με τὴν ἀριστεράν του πιάνει τὴν παρειάν του εἰς ἐνδειξιν τρόμου. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ νεαρὸς Ἰωάννης, φορῶν πράσινον χιτῶνα καὶ κόκκινον ἱμάτιον εἰκονίζεται πεσμένος πρῶντα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ στηρίζων ἐπ' αὐτοῦ ἀμφοτέρως τὰς χεῖράς του. Τέλος ὁ δεξιᾷ με πράσινον χιτῶνα καὶ μαῦρον ἱμάτιον εἰκονιζόμενος Ἰάκωβος, πεσμένος καὶ αὐτός, λόγῳ τοῦ θάμβους, κατὰ γῆς, τὴν μὲν δεξιάν του στηρίζει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου του.

Αἱ σκηναὶ ἀνόδου τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῶν μαθητῶν τοῦ εἰς τὸ ὄρος Θαβὼρ καὶ καθόδου ἐξ αὐτοῦ, ἔχουν ἐδῶ παραλειφθῆ, ἀντικατασταθεῖσαι διὰ δύο πυκνοφύλλων δένδρων.

Εἰς τὸ κάτω ἀριστερὸν μέρος τοῦ πίνακος ἀναγινώσκεται ἡ διὰ λευκῶν πεζῶν γραμμάτων γεγραμμένη ἐπιγραφή:

Χεῖρ Νικοδήμου μοναχοῦ Γεραροῦ.

Ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰ. ἀκμάσας ἀγιογράφος οὗτος, πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, ἀναπαράγει παλαιότερα πρότυπα, χωρὶς καμμίαν ἰδιαιτέραν ἀτομικότητα. Παρουσιάζει βεβαίως κάποιαν ἐπιδειξίότητα εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐπὶ μέρος μορφῶν ἀλλ' ὕστερῃ πολὺ εἰς τὴν γενικὴν των σύνθεσιν. Ἰδιαιτέρως ἀτυχῆς εἰς τὸν ἐξεταζόμενον πίνακα τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι ἡ παράστασις τοῦ συμβατικοῦ κλιμακωτοῦ βράχου, ἐφ' οὗ ἴστανται ὁ Χριστός, ὅχι τόσον ἀπὸ ἀπόψεως συλλήψεως, ὅσον ἔνεκα τῆς παραλόγου καὶ ἐξεζητημένης διακοσμήσεως τῶν βαθμιδωτῶν ἐπιπέδων τοῦ βράχου διὰ λευκῶν ὁμολόγων γραμμῶν.

ΝΑΟΣ ΑΓ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ

Ἀγ. Χαράλαμπος. Εἰς τὸ ἱερόν. Μετρίας τέχνης εἰκὼν φέρουσα κάτω δεξιᾷ τὴν ἐπιγραφὴν:

διὰ χειρὸς Μοστράτου αψοθ' (=1779).

Πρόκειται προφανῶς περὶ ἔργου τοῦ Γεωργίου Μοστράτου.

ΜΟΝΗ ΑΠΟΚΕΦΑΛΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

(Οἰκογενείας Ἀλιπράντη, 20' Δυτικῶς τοῦ Τσηπίδου)

α) Εἰκὼν τῆς **Παναγίας** τύπου Ὁδηγητρίας, εἰς τὸ ξυλόγλυπτον, ἐπιχρυσωμένον τέμπλον, με τοὺς 2 ἀρχαγγέλους ἐκατέρωθεν ἐν προτομῇ σεβίζοντας (διαστ. 0.65×0.81) (πίν. 65).

Ἡ Παναγία φορεῖ πρασινογάλαζον χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸ πορφυρεὸν μαφόριον μετὰ χρυσοῦς παρυφῆς, κάτωθεν τῆς ὁποίας προβάλλει λεπτὸν γαλάζιον ὕφασμα. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνδεδυμένος ρόδινον χι-

τῶνα καὶ ἱμάτιον *saumon* μὲ χρυσοκονδυλιές, καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ κλειστὸν Εὐαγγέλιον. Τὸ πρόσωπον τῆς Παναγίας παρουσιάζει ἄβροους τόνους καὶ *ψιμυθιές* εἰς τὰ φωτιζόμενα μέρη. Ἡ τέχνη ἐν γένει τῆς εἰκόνας εἶναι ἀξιόλογος.

Τοὺς χρόνους τῆς ἐκτελέσεως καὶ τὸν τεχνίτην τῆς εἰκόνας μᾶς διδάσκει ἐπιγραφή δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου λέγουσα:

π(η)μα Δαμασκ(ηνοῦ) ἱ(ε)ρομονάχου/ ΑΧΜΖ (=1647).

Ὁ αὐτὸς ἀγιογράφος ἐξετέλεσε καὶ πλείονας φορητὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἐν προτομῇ, ὡς π.χ. τὴν τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, τοῦ Κάστρου Παροικιάς (σ. 85), πολὺ κατωτέρως ὁμῶς ποιότητος ἀπὸ τὴν ἐξεταζομένην. Τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ἔργον εἶναι βεβαίως καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τέμπλου:

β) Εἰκὼν τοῦ **Χριστοῦ** ἐν προτομῇ εὐλογοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς Εὐαγγέλιον, ὅχι μόνον διότι παρουσιάζει τεχνοτροπικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Χριστὸν τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἀλλὰ καὶ διότι φέρει ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ κάμπου τὴν αὐτὴν καὶ ἡ Παναγία χρονολογίαν *ΑΧΜΖ* (=1647) καὶ ἔχει τὰς αὐτὰς πρὸς ἐκείνην διαστάσεις.

γ) Εἰκὼν τοῦ **Προδρόμου**. Ὁ προφήτης εἰκονίζεται πτερωτὸς καὶ κατ' ἐνώπιον φορεῖ κατάσαρκα πρασίνην μηλωτὴν καὶ ἐπ' αὐτῆς καστανόχρουν ἱμάτιον μὲ κιτρίνας γραμμάς (διαστ. 0.56×0.73).

Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ τέμπλου (ποδιάν):

δ) **Σκηναὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης**, λαϊκῆς μᾶλλον τέχνης: *Ἀδὰμ καὶ Εὐα, Ἐξορία τοῦ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Παραδείσου* κλπ. Ἐπιγραφή διὰ μελανῶν γραμμάτων μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἶναι ἀφιέρωμα γενόμενον

δι' ἐξόδου καὶ κόπου Νικολάου/Πητηλέου καὶ τῆς συμβῆας/ αὐτοῦ Μαρίας.

Μνεῖα τοῦ αὐτοῦ ζεύγους γίνεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν γεγραμμένην ἐπὶ τοῦ τέμπλου διὰ χρυσῶν κεφαλαίων γραμμάτων ὑπεράνω τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔχουσιν οὕτω:

Δι' ἐξόδου καὶ κόπου Νικολάου Πητηλέου καὶ τι συμβῆας/ αὐτοῦ Μαρίας.

Τὸ αὐτὸ ζεῦγος ἀναγράφεται καὶ εἰς τὴν μαρμαρίνην ἐπιγραφὴν τοῦ αὐλογύρου τοῦ Μονῆς (βλ. ἀρ. 83 σ. 23).

Τὸ ὄνομα Πητηλέος, εἶναι πιθανῶς παραφθορὰ τοῦ Πανταλέος (=Πανταλέων).

ε) Τὸν **Ἐσταυρωμένον** ὑπεράνω τοῦ τέμπλου καὶ τὰς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ εἰκόνας τῆς **Θεοτόκου** καὶ τοῦ **Ἰωάννου** ἐφιλοτέχνησεν ἄλλος ζωγράφος, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐξῆς, ἀριστερᾶ τῆς Παναγίας, γεγραμμένη ἐπιγραφή: *Χεῖρ Ν. Μ. Γ.*

Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τοῦ *Ν(ικοδήμου) Μ(οναχοῦ) Γ(εραρδῆ)*, γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ἐν Τσηπιδῶ ἔργων τοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπογράφεται δλογράφως (βλ. σ. 145). Πρὸς τὴν ταύτισίν μας ἄλλως τε συμφωνεῖ καὶ ἡ δεξιὰ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἰωάννου γεγραμμένη χρονολογία 1698.

Σημειώνομεν ἐν τέλει, ὅτι αἱ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἀμυδρῶς διαφαινόμεναι τοιχογραφίαι (περὶ ὧν βλ. ἀνωτέρω σ. 64) εἶναι ἔργα τοῦ χαρτοφύλακος Γεωργίου Μοστράτου τοῦ ἔτους 1784¹, ἀλλ' αἱ σχετικαὶ ἐπιγραφαὶ ἠφανίσθησαν.

ΜΟΝΥΔΡΙΟΝ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Δυτικῶς Μ. Ἀγ. Ἰωάννου, οἰκογενείας Ἀλιπράντη
(βασιλικὴ μονοκάμαρος)

Κάτωθεν εἰκόνας τοῦ ξυλίνου τέμπλου ἡ ἐπιγραφή:

Κ(ύρι)ε μνήσθητι τὸν δοῦλον σου/ Ἱεροθέου ἱερο/μονάχου.

Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς προθέσεως μετρίως τέχνης εἰκὼν τοῦ **Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ**.

Εἰς τὴν Ὁραίαν Πύλην εἰκὼν τοῦ **Μυστικοῦ Δείπνου** καὶ κάτωθεν αὐτῆς διὰ μελανῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή:

Δέσεις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἱεροθέου/ ἱερομονάχου/ Στάμενα

Περὶ τῆς οἰκογενείας Στάμενα βλέπε ἀνωτέρω σ. 131.

ΠΑΡΙΑΙ ΦΟΡΗΤΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΞΩ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

1) Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Γ. Α. Σωτηρίου συνταχθέντα τῷ 1931 κατάλογον ταῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν μνημονεύεται, ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 315, φορητὴ εἰκὼν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος εἰκονίζουσα τὴν **Παναγίαν βρεφοκρατοῦσαν μεταξὺ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τῆς Ἀγ. Θεοκτίστης**. Ἐνεκα τῆς ἐν τῇ εἰκόνι παραστάσεως τῆς τελευταίας ταύτης ἁγίας εἰκάσθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ὅτι ἡ εἰκὼν θὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐκατονταπυλῆνης τῆς Πάρου, ἐν τῷ ὁποίῳ φέρεται² ἀσκητεύσασα ἡ Ἀγ. Θεοκτίστη. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἡ εἰκὼν μας περιέχει προσθέτως καὶ τὴν εἰκόνα Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ὁρθῶς μὲν εἰκάσθη ὅτι ἡ εἰκὼν θὰ προέρχεται ἐκ Πάρου, νομίζω ὁμῶς πιθανώτερον, ὅτι θὰ προέρ-

¹ Βλ. σχετικῶς Ἐμ.μ. Σαγκριώτην, Μεσ. Γραμμ. Β', 1934-35, σ. 267.

² Ὡς γνωστὸν ὁ ἀγιολόγος πατὴρ H. p. D e l e h a y e ἀπέδειξεν (Byzantion I, 1294, 191-200 καὶ Sanctus, Bruxelles 1927, 221-228) ὅτι ἡ ὁσία Θεοκτίστη οὐδέποτε ὑπῆρξε καὶ ὅτι ὁ βίος αὐτῆς ἀποτελεῖ ἀπήχνησιν τοῦ βίου ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας. Βλ. σχετικῶς πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν ἐορτὴν τῆς Ν. Β. Τωμαδάκη, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ὁρλάνδον τ. Α', σ. 108 ἐξ.

χεται ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ΝΑ. παρυφῆν τῆς Παροικιάς κειμένου μετοχίου τῆς Μ. Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου¹.

Ἡ εἰκὼν τῆς ὁποίας τὴν φωτογραφίαν, εὐγενῶς παραχωρηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Μουσείου, παρέχομεν ἐνταῦθα (πίν.66), ἔχει διαστάσεις 0.375×0.494, εἰκονίζει δ' ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν Παναγίαν βρεφοκρατοῦσαν, καθημένην ἐπὶ πολυτελοῦς ξυλίνου θρόνου μεθ' ὑποποδίου καὶ καμπύλης ῥά-
χεως, ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἀριστερᾷ μὲν τὸν Ἀγ. Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ὄρθιον, μὲ στροφὴν 3/4 πρὸς τὴν Παναγίαν καὶ κρατοῦντα δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως, δεξιᾷ δὲ τὴν Ἀγ. Θεοκτίστην τὴν Λεσ-
βίαν, ἐστραμμένην καὶ κλίνουσαν πρὸς τὴν Παναγίαν, τείνουσαν δὲ πρὸς αὐ-
τὴν ἱκετευτικῶς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας.

Ἡ Παναγία, εἰκονιζομένη ἐντελῶς κατὰ μέτωπον καὶ εἰς κλίμακα μεγα-
λυτέραν τῶν δύο ἄλλων ἁγίων, φορεῖ ἐσωτερικῶς κυανοπράσινον χειριδωτὸν
χιτῶνα μὲ ἐλαιοχρόους γραμμὰς δηλούσας τὰς πτυχώσεις, ὑπεράνω δ' αὐτοῦ
ἀπὸ τῆς κεφαλῆς βαθυπόρφυρον μαφόριον μὲ χρυσὴν παρυφῆν καὶ χρυσοῦς
κροσσοὺς κοσμούμενον διὰ τριῶν ἀστροειδῶν κοσμημάτων: ἐνὸς ὑπὲρ τὸ μέ-
τωπον καὶ δύο περὶ τοὺς ὤμους. Καὶ ἡ μὲν δεξιὰ τῆς χειρὸς καταπίπτει ἀτόνως,
ὥσει ξυλίνη, πρὸς τὰ κάτω, ἐν ᾗ ἡ ἀριστερά τῆς ψαύει τὸν ἀριστερὸν ὦμον
τοῦ παιδίου. Ὁ ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Θεομήτορος καθήμενος νεαρὸς Χριστός,
ἐνδεδυμένος ἀνοικτοκαστάνινον χειριδωτὸν χιτῶνα ἔξωσμένον καὶ ἐπ' αὐτοῦ
ὁμοιόχρωμον ἱμάτιον μὲ χρυσοκονδυλίς, εὐλογεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν
τοὺς ἐκατέρωθεν ἁγίους Ἰωάννην καὶ Θεοκτίστην.

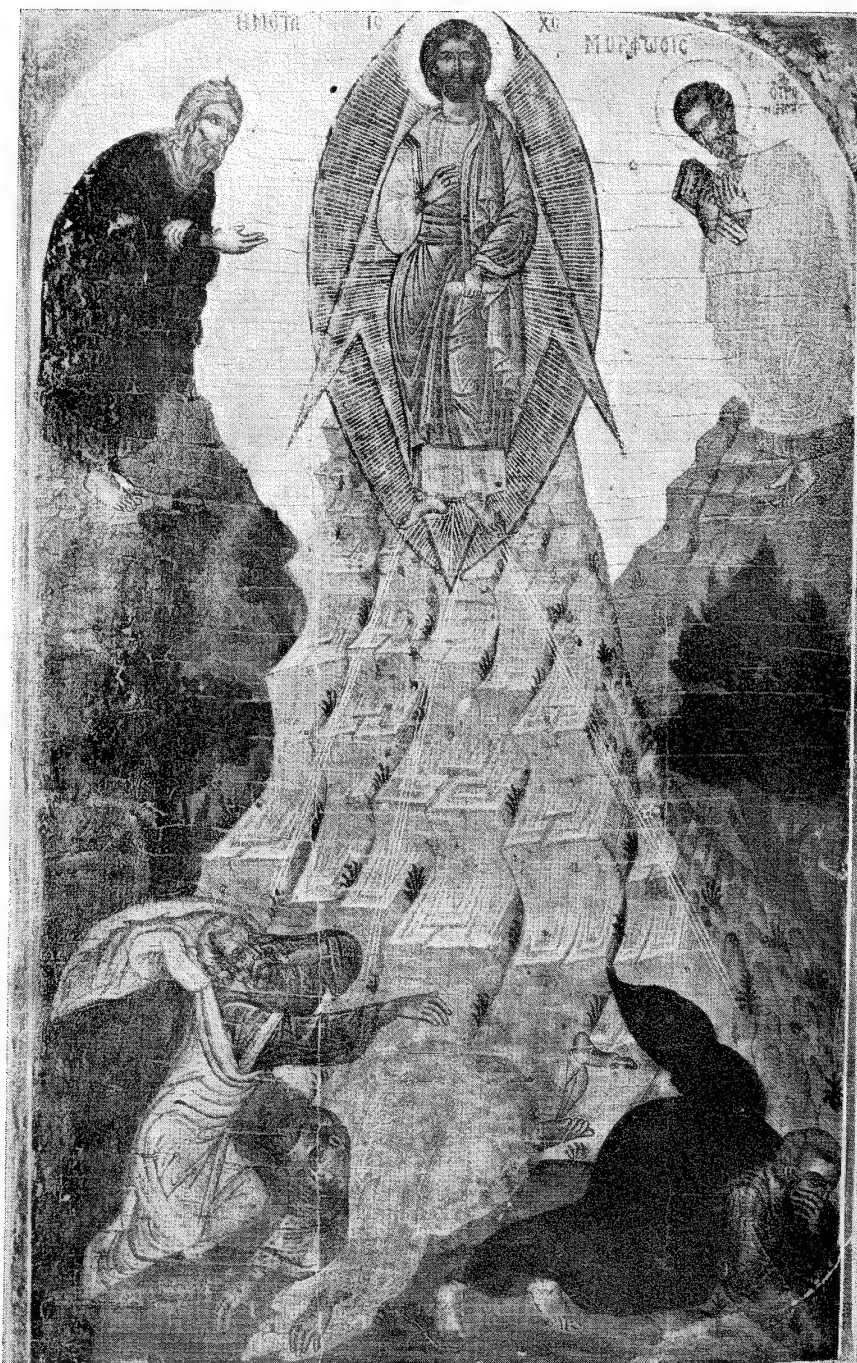
Ὁ ἀριστερᾷ ἱστάμενος Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ἴσταται ἐν κατανύξει
ἐστραμμένος πρὸς τὴν Παναγίαν, ἐνδεδυμένος ἐσωτερικῶς κυανοπράσινον μα-
κρὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βυσινὶ ἱμάτιον μὲ λευκορόδινα φῶτα καλύπτον
ἀπὸ τῶν ὤμων καὶ κάτω ὁλόκληρον τὸ σῶμά του. Καὶ τὴν μὲν δεξιάν του
χεῖρα τείνει εἰς κίνησιν ἱκεσίας πρὸς τὴν Παναγίαν, ἐν ᾗ διὰ τῆς ἀριστερᾶς
κρατεῖ ἀνοικτὸν τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τῶν ἀρχι-
κῶν λέξεων, αἱ τοῦτο φέρει γεγραμμένας: ἐν ἀρχῇ ἦν [ὁ λόγος]. Ἰδιαιτέ-
ρας προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ πολὺ φροντισμένη καὶ μὲ βαθεῖαν πνευματικὴν
ἐκφρασιν ἔξωγραφημένη κεφαλὴ τοῦ ἁγίου, ὡς καὶ τὸ δι' ἄδρων σκιῶν καὶ
φώτων πλάσιμον τοῦ ἱματίου, τὸ ἐνθυμίζον παλαιά, παλαιολόγια πρότυπα.

Ἡ δεξιᾷ τῆς Παναγίας εἰκονιζομένη Ἀγ. Θεοκτίστη ἡ Λεσβία παρεστάθη
μὲ ἀτίθασον κόμην, γυμνὴ κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ σκελετώδους σώματός
της, περιβεβλημένη δὲ μόνον βραχὺ ἱμάτιον κατὰ τὸ κάτω. Αἱ ἰσχνόταται
χεῖρές της καὶ οἱ λεπτοκάλαμοι πόδες ἀποδίδουσι καλῶς τὴν ἐπὶ μακροὺς χρό-
νους ἀσκήτευσιν, ἣν φέρεται τελέσασα ἡ ὁσία ἐν Πάρῳ. Ὁ τεχνίτης πάντως

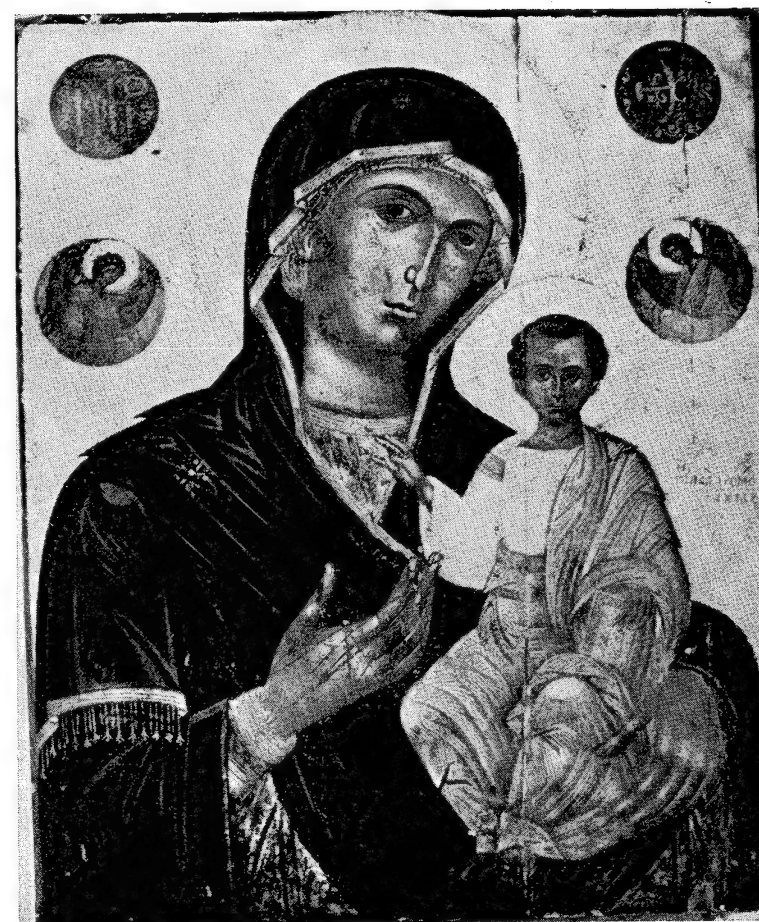
¹) Βλ. σχετικὴν περιγραφὴν, κάτοψιν καὶ τομὴν τοῦ μετοχίου τούτου εἰς ΑΒΜΕ
τ. Θ', 1961, σ. 140, εἰκ. 42 καὶ 43.

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Μεταμορφώσεως Σωτήρος Ἀγ. Εὐθύμιος (ἔργον Γεωργίου
Βλαστοῦ) (βλ. σελ. 140).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Ἀγ. Μοδέστου. Μεταμόρφωσις (ἔργον Νικοδήμου μοναχοῦ Γεραροῦ) (βλ. σελ. 144).

Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Ἀγ. Ἰωάννου Προδρόμου (Ἀλιπράντη). Παναγία (βλ. σελ. 145).

Βυζαντινόν Μουσείον Ἀθηνῶν. Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος - Παναγία - Ὁσία Θεοκτίστη ἡ Λεσβία (βλ. σελ. 147-149).

ὡς πρότυπον τῆς ἀνυπάρχου ταύτης ἀγίας θὰ ἔλαβε, βεβαίως τὰς πολυπληθεῖς εἰκόνας ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, τῆς ὁποίας ἄλλως τε τὸν βίον ἀπηχεῖ καὶ ὁ πλαστὸς βίος τῆς Ἁγ. Θεοκτίστης.

Ἀξιοπρόσεκτος πάντως εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ καλὴ σχεδίασις, ἡ ἰδιορρυθμία τῆς κόμης καὶ ἡ ἐντυπωσιακὴ πτύχωσις τοῦ καστανοπρασίνου μὲ λευκὰ φῶτα ἱματίου τῆς.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ φιλοτεχνήσας τὴν εἰκόνα ζωγράφος τὴν μὲν Παναγίαν ἀντέγραψεν ἀπὸ παλαιότερα πρότυπα, ἀπέδωκε δ' αὐτὴν ἄνευ τινος ἰδιαίτερας πνοῆς. Ἀντιθέτως αἱ μορφαὶ τῶν δύο ἐκατέρωθεν ἁγίων ἀπεδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ πλήρεις ζωῆς καὶ πνευματικῆς ἐκφράσεως.

Τὸ ἔργον ἀνήκει πάντως εἰς τὰ τέλη τοῦ 16ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, ἀλλ' ὁ τεχνίτης του παραμένει ἄγνωστος.

2) Ἡ **Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί** (πίν. 67, 68, 69). Φορητὴ εἰκὼν (διαστ. 0.50 × 0.78) ἐκ τῆς ἐν Αἰξωνῇ τῆς Ἀττικῆς συλλογῆς τοῦ φιλοτέχνου ἱερέως αἰδεσιμ. Μαρίου Δαπέργολα, πάνυ εὐγενῶς παρασχόντος εἰς ἡμᾶς τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως αὐτῆς.

Ὡς γνωστὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν μεταβυζαντινὴν τέχνην ἡ παράστασις τῆς Ρίζης ἢ τοῦ Δένδρου τοῦ Ἰεσσαί, τοῦ γενεαλογικοῦ δηλονότι δένδρου τοῦ Χριστοῦ, ἐμφανίζει τὸν προπάτορα Ἰεσσαί ἐξηπλωμένον καὶ κοιμώμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ κάτω μέρους τοῦ πίνακος καὶ ἀπὸ τῶν νεφρῶν αὐτοῦ ἐκφυομένους κλάδους δένδρου—συνήθως ἀμπέλου μετὰ φύλλων¹—οἵτινες, ἀνερχόμενοι ἑλικοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ σχηματίζουν πολλὰ φυτικὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται οἱ πρόγονοι τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ σάρκα μὲν οἱ βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων, πνευματικοὶ δὲ οἱ προαναγγέλαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ προφηταί, πλὴν δὲ τούτων ἀργότερον καὶ ἀρχιερεῖς, ὡς καὶ ἄλλοι ἅγιοι, ἐξαίρομένης, ἰδιαίτερος κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους τῆς Παναγίας βρεφοκρατοῦσης (βλ. πίν. 55).

Ἀλλ' ἐν ᾧ εἰς πάσας τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς παραστάσεις τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, οἱ κλάδοι τοῦ δένδρου του ἀπεδίδοντο πάντοτε κατὰ φύσιν, ὁ τεχνίτης τῆς ἡμετέρας εἰκόνης (πίν. 67) ὅχι μόνον ἐσχέδιασεν αὐτοὺς καὶ τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου κατ' ἀπομίμησιν περιτέχνων ξυλίνων ἐπιχρυσωμένων πλαισίων καὶ δὴ ρυθμοῦ μπαρόκ πρὸς τὸ ροκοκό², ἀλλὰ καὶ ἐνέταξε τὰ πλαί-

¹) Προφανῶς εἰς ἀνάμνησιν τῆς παραβολῆς τοῦ Χριστοῦ, ὅστις διεκήρυξεν ἑαυτὸν ὡς τὴν ἀμπέλον τὴν ἀληθινὴν (Ἰω. 15, 1).

²) Κατὰ τὸ υπόδειγμα τῆς δι' ἐπιχρύσων, ξυλίνων, ρυθμοῦ μπαρόκ πλαισίων διαίρεσεως εἰς πλείονας μικροτέρους πίνακας τῶν πολυτελῶν ὀριζοντίων ὁροφῶν τῶν ἰταλικῶν μεγάρων τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος. Παράδειγμα τοιαύτης ὁροφῆς ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι τὴν οὐρανίαν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ ναοῦ τῆς Φανερωμένης. Βλ. εἰκόνα τῆς εἰς Ντίνου Κονόμου, Ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια τῆς Ζακύνθου, Ἀθήνα 1965,

σια ταῦτα ἐντὸς καθαῶς ἀρχιτεκτονικοῦ συγκροτήματος, ἀποτελεσθέντας ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ 2 λεπτῶν καὶ ὑψηλοῦς κίονας μετὰ κιονοκράνων, τοποθετηθέντας κατὰ τὰ ἄκρα τῶν δύο καθέτων πλευρῶν τοῦ πίνακος καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ 5 τόξα—τρία μεγάλα καὶ δύο μικρὰ—βαίνοντα ἐπὶ λεπτῶν κιονίσκων καὶ ἀποτελέσαντα τὴν ἄνω καθαῶς ἀρχιτεκτονικὴν ὀριζοντίαν ἀπόληξιν τῆς ὅλης συνθέσεως τῶν ἐπὶ μέρους πλαισίων.

Ἐντὸς τῶν οὕτω κατανεμηθέντων 23 μικρῶν καὶ μεγάλων πλαισίων εἰκονίσθησαν περίξ τῆς Θεοτόκου, Προφῆται, ὁ Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν καὶ ὁμάδες πλειόνων ἁγίων, τοὺς ὁποίους θέλομεν λεπτομερῶς ἐξετάσει.

Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰς κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ πίνακος παραστάσεις, αἷτινες καὶ περιλαμβάνουσι τὰ κύρια πρόσωπα τῆς εἰκόνος ἥτοι κάτω μὲν τὸν προφήτην Ἰεσσαί, εἰς τὸ μέσον τὴν Παναγίαν βρεφοκρατοῦσαν καὶ ἄνω τὸν Παλαιὸν τῶν Ἡμερῶν.

1. Ὁ προφήτης *Ἰεσαί* εἰκονίζεται ἐντὸς μικροτάτου πλαισίου ἐπὶ κυανοῦ ἀέρος, με κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς¹ ἐξηπλωμένος ἐπὶ πρασίνου ἐδάφους. Πολιὸς καὶ σφηνοπόγων φορεῖ πορφυροῦν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ κυανοῦν ἱμάτιον καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς στηρίζει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ἀνεπτυγμένον εἰλητόν.

2. Ὑπεράνω τοῦ Ἰεσσαί καὶ εἰς κλίμακα πολὺ μεγαλυτέραν ὅλων τῶν ἄλλων παραστάσεων εἰκονίζεται ἡ *Παναγία* βρεφοκρατοῦσα, κατὰ τὴν δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπιγραφὴν *ΜΡ ΘΕΟΥ ἡ Παντάνασσα*.

Ἡ Θεοτόκος παρίσταται καθήμενη μέσφ κατακόσμου προσκεφαλαίου ἐπὶ πολυτελοῦς, χρυσοῦ θρόνου, με ῥάχιν ρυθμοῦ μαρόκ, προοπτικῶς εἰκονιζομένου καὶ τοποθετημένου ἐπὶ πλακοστρώτου ὑποβάθρου ἐκ ποικιλοχρῶμων πλακιδίων. Πατοῦσα ἐπὶ ἐρυθροῦ ὑποποδίου, φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα με πρασινόλευκα φῶτα, μαφόριον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς χρώματος ἀνοικτοῦ λαδοπρασί-νου με χρυσοῦν μαργαριτοποίκιλτον παρυφὴν καὶ ἐρυθρὰ μαργαριτοκόσμητα τσαγγία. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει μαργαριτοποίκιλτον στέμμα, σχήματος μίτρας, τὸ ὁποῖον κρατοῦσιν ἀνὰ εἰς ἑκατέρωθεν πετῶν ἀρχάγγελος, ἐντόνας προσβλέπων τὴν Παναγίαν. Οἱ ἀρχάγγελοι εἰκονίζονται με μακρὰν κόμην, φαιὰς πτέρυγας με μαῦρες πινελιὰς καὶ ἀνεμιζόμενον ἱμάτιον. Καὶ ὁ μὲν ἀριστερῶς εἰκονιζόμενος *Μιχαὴλ* κρατεῖ ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ διὰ μελανῶν γραμμάτων εἶναι γεγραμμένη ἡ ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου εἰλημένη ἐπιγραφὴ:

Χαῖρε ὅτι ὑπ' ἄρχεις βασιλέως/καθέδρα.

σελ. 20 καὶ τμηματικῶς παρὰ Α. Procopiou, La peinture religieuse dans les îles ioniennes pendant le 18^e s., 1939, πίν. X καὶ XI.

¹) Ἐπειδὴ εἰκονίζεται κοιμώμενος ὑποτίθεται, ὅτι βλέπει ἐν ὀνείρῳ τὸ δένδρον, ὃ περ ὀλοποιεῖται διὰ τῆς εἰκόνος.

ὁ δὲ δεξιῶς *Γαβριὴλ* κρατεῖ ὁμοίως εἰλητόν με τὴν ὡσαύτως ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου εἰλημένην ἐπιγραφὴν:

Χαῖρε ὅτι βαστάζεις τὸν βαστάζοντα πάντα.

Ἡ Θεοτόκος κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς πολυτελῆ ἀνημμένην χρυσοῦν λαμπάδα τὴν δὲ ἀριστερὰν αὐτῆς θέτει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ νεαρὸς Χριστὸς εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον με μακρὰν καστανὴν κόμην, ἐφ' ἧς εἶναι τεθειμένον στέμμα μιτροειδές, χρυσοποίκιλτον, περιβαλλόμενον, ὡς καὶ τὸ τῆς Παναγίας, ὑπὸ φωτοστεφάνου. Εἶναι ἐνδεδυμένος τὸ βασιλικὸν πορφυροῦν ἔνδυμα (στόφαν) φέρον ἐνυφασμένα ἀργυρόχροα φυτικά κοσμήματα καὶ ἐπ' αὐτοῦ λώρους. Τὰ ἀκρομάνικα του κοσμοῦνται με καστανόχροα κοσμήματα. Καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου.

Ὁ κάμπος τῆς ὅλης συνθέσεως εἶναι κυανοῦς σχεδιάζονται δ' ἐντὸς αὐτοῦ λευκόφαια νέφη, οὐχὶ ἐπίπεδα ἀλλὰ με ὄγκον.

Συναφῶς πρὸς τὴν παράστασιν τῆς Παναγίας πρέπει νὰ μνημονευθῶσι καὶ ἑξ εἰκόνες προφητῶν, προγόνων τῆς Θεοτόκου, τεταγμέναι ἀνὰ 3 ἑκατέρωθεν τοῦ πολυτελοῦς ροκοκὸ πλαισίου αὐτῆς, ἀλλὰ, περιέργως, εἰς πολὺ μικρὰν κλίμακα ἐξωγραφημένοι, ἐν ᾧ εἰς ἄλλας ὁμοίας συνθέσεις—μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αἱ τοῦ ἐνταῦθα ὑπ' ἀρ. 55 πίνακος καὶ αἱ τῆς σελ. 131 ἐξετασθεῖσαι—οἱ προφῆται οὗτοι εἰκονίζονται μεγάλοι.

Εἶναι δ' οἱ προφῆται οὗτοι κατὰ σειρὰν οἱ ἑξῆς:

3. Ἄνω ἀριστερῶς *Γεδεὼν ὁ προφῆτης*. Νέος ἀρχιγένειος. Εἰκονίζεται καθήμενος, με πράσινον χιτῶνα καὶ ἀνοικτότερον ἱμάτιον.

4. Ἄνω δεξιῶς, ὁ *προφῆτης Δανιήλ*. Εἰκονίζεται καθήμενος. Φορεῖ χιτῶνα πρασινωπὸν καὶ ἱμάτιον πρασινόμαυρον με χρυσοῦν παρυφὴν περὶ τὸν λαιμόν. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς πρὸ τοῦ στήθους δύο κυανᾶ κυλινδρικά ἀντικείμενα, ὥσει πηνία, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητόν με τὴν ἐπιγραφὴν:

ὦρος ἀλατόμητον σε καί κλινκα κορι¹.

5. Ἐν τῷ μέσφ, ἀριστερῶς, ὁ *προφῆτης Δαβὶδ*, ὄγδοος υἱὸς τοῦ Ἰεσσαί, προσβλέπων τὴν Θεοτόκον. Φέρει βραχὺ ψαρόν γένειον καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χρυσοῦν, μαργαριτοκόλλητον στέμμα. Εἶναι ἐνδεδυμένος σιτοχορορόδιον χιτῶνα, ἀπὸ τὰς βραχείας χειρίδας τοῦ ὁποῖου ἐξέχουν αἱ πορφυραὶ χειρίδες τοῦ ὑπενδύτου καὶ πράσινον ἱμάτιον.

6. Ἐν τῷ μέσφ δεξιῶς, ὁ *προφῆτης Σολομών*, νέος καὶ ἀγένειος, με μακρὰν καστανὴν κόμην καταπίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων του. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει χρυσοῦν στέμμα, εἶναι δὲ τὸ μόνον πρόσωπον τῆς εἰκόνος, ὃ περ, περιέργως, στερεῖται φωτοστεφάνου. Φορεῖ βαθυκύανον χιτῶνα με χρυσοῦν

¹) Μηναῖα τ. 8, σελ. 67, ἐκδ. Βενετίας 1895.

ἐπιμανίκια καὶ πορφύραν μὲ χρυσοῦν μαργαριτοποίκιλον παρυφήν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ τὰς χειρίδας. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χρυσοῦν κιβωτίδιον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητόν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

Βεο τὴν ἀγίαν σᾶς. . . κόρη.

7. Κάτω ἀριστερᾷ ὁ Ἀαρὼν, ὄρθιος μὲ βραχεῖαν κόμην καὶ μικρόν, ψαρὸν σφηνοειδὲς γένειον. Φορεῖ ἐσωτερικὸν ποδήρη χιτῶνα πράσινον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἄλλον βραχὺν καστανόχρυσον, χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ λεπτὸν ἱμάτιον καταπίπτον ἀπὸ τῶν ὤμων πρὸς τὰ ὀπίσω. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ράβδον μὲ λευκὰ καὶ ἐρυθρὰ ἄνθη, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς εἰλητόν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν:

ράβδον βλαστήσασαν. . . καικλικα κόρι¹.

8. Κάτω δεξιᾷ, ὁ προφήτης μοσηῆς, ὄρθιος, μὲ βραχεῖαν καστανὴν κόμην. Φορεῖ κιτρινοπράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθὺ κυανοπράσινον ἱμάτιον, ἀφῖνον ἀκάλυπτον τὸν ἀριστερὸν ὦμον. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς κλάδον ἐκ τῆς καιομένης βάτου, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ἢ ἐπὶ τοῦ εἰλητοῦ, τὸ ὁποῖον κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ἐπιγραφὴ.

9. Ὑπεράνω τοῦ πλαισίου τῆς Θεοτόκου εἰκονίζεται κάτωθεν τοῦ μεσαίου τόξου ὁ Πατήρ, ὡς Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν, προβάλλων ἐν προτομῇ ἀπὸ ἀφρώδη νέφη, μὲ τὰς χεῖρας ἀνοικτὰς ἐκατέρωθεν. Πολιός, περιβάλλεται ὑπὸ τριγωνικοῦ φωτοστέφανου, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐκπέμπονται λευκαὶ ἀκτῖνες προβαλλόμεναι ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ οὐρανοῦ. Φορεῖ πράσινον χειριδωτὸν χιτῶνα μὲ χρυσᾷ ἐπιμανίκια καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαθὺ ἰόχρουν ἱμάτιον.

Πρὸ τοῦ στήθους τοῦ Πατρὸς εἰκονίζεται ἐντὸς χρυσοῦς ἐλλείψεως τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἶδει λευκῆς περιστερᾶς, μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἐπὶ γαλάζιου κάμπου, 4 κεφαλαὶ ἀγγέλων μὲ φαιὰς πτέρυγας. Ὅμοιοι κεφαλαὶ καὶ Σεραφεῖμ ἐπὶ χρυσοῦ βάθους μὲ ροδόχροα νέφη ἀποτελοῦν τὴν ἄνω ἀπόληξιν τῆς εἰκόνος.

10. Ἐκατέρωθεν τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν καὶ κάτωθεν τῶν μικροτέρων τόξων εἰκονίζονται ἐντὸς γαλάζιου κάμπου, ἀριστερᾷ: ὁ Ἀγ. Ἀντώνιος εἰς τὴν ἔρημον, παριστανομένην μὲ βράχους καὶ μικροὺς θάμνους, φέρων ψαρὸν διχαλωτὸν γένειον. Ἐστραμμένος πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι ἐνδεδυμένος καστανὸν χιτῶνα καὶ κεραμόχροον μανδύαν μὲ κόσμημα κατὰ τὴν παρυφήν κομβούμενον ἐμπρὸς κάτω καὶ κουκούλιον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καλύπτον καὶ τοὺς ὤμους. Ἀπὸ τοῦ στήθους του καταπίπτει κυανὴ ταινία, διακρίνουσα αὐτὸν ὡς μεγαλόσχημον. Κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ράβδον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητόν.

¹) Μηναια, τ. 3, σ. 109, ἐκδ. Βενετίας 1895, πρβλ. καὶ Ἀριθμοὺς 17, 8 (23).

11. Δεξιᾷ εἰκονίζεται ὁ Ἀγ. Ἰωάννης ὁ Προδρόμος, περωτός, ἱστάμενος πρὸ δένδρου μὲ ἄτακτον, ὡς συνήθως, τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον. Ἐστραμμένος πρὸς τ' ἀριστερὰ φορεῖ γαλάζιαν μηλωτὴν μὲ χρυσᾶς γραμμὰς καὶ ἐπ' αὐτῆς καστανὸν ἱμάτιον μὲ χρυσᾷ φῶτα καὶ καστανόχροα σανδάλια. Αἱ πτέρυγές του εἶναι φαιαί. Εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, ἐν ᾧ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ α) τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς χρυσοῦ πινακίου β) λεπτὸν σταυρὸν καὶ γ) εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ:

Ὡρᾶς θεατᾷ τὴν/μανίαν Ἡρώδου ἀλλὰ...

12. Ἐκατέρωθεν τῶν ἀξονικῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας περιεγράψαμεν, εἰκονίσθησαν ὁμάδες ἁγίων μὴ ἐχόντων, ὡς οἱ κεντρικοί, ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ κύριον θέμα. Οὕτω ἄνω ἀριστερᾷ, κάτωθεν τοῦ ἀκραίου τόξου, παρεστάθησαν οἱ ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, πιθανώτατα εἰς τὸν Βόσπορον, ὅστις δηλοῦται διὰ θαλάσσης καὶ πλοιαρίων ἐπ' αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν ἅγ. Κωνσταντῖνος πατεῖ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, ἔνθα σχεδιάζεται στοὰ καὶ ἀποβάθρα, ἡ δὲ ἅγ. Ἑλένη ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζονται δένδρα καὶ κυκλοτερές οἰκοδόμημα μὲ κωνικὴν στέγην. Τὸν γαλάζιον ἀέρα τῆς εἰκόνος πληροῦσι λευκόφαια νέφη.

Οἱ βασιλεῖς ἅγιοι ἴστανται, ὡς συνήθως, ἐκατέρωθεν μεγάλου σταυροῦ, περιβεβλημένοι πολυτελεῖς, χρυσᾶς αυτοκρατορικᾶς στολᾶς καὶ φοροῦντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μαργαριτοποίκιλα στέμματα. Ὁ ἅγ. Κωνσταντῖνος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνημμένην λαμπάδα.

13. Εὐθὺς ὑποκάτω εἰκονίζεται ὁ προφήτης ἡλλίας, πολιός, καθήμενος πρὸ σπηλαίου, μὲ τὴν κεφαλὴν ἀκκουμβημένην ἐπὶ τῆς δεξιᾶς του χειρὸς καὶ προσβλέπων πρὸς τὰ ἄνω. Εἶναι ἐνδεδυμένος καστανόχρουν χιτῶνα καὶ πορφυροῦν ἱμάτιον ἀναδιπλούμενον περὶ τὸν λαιμὸν καὶ φοδραρισμένον μὲ σταχτιάν γούναν. Ὑπεράνω του εἰκονίζεται ἐντὸς νεφῶν καὶ ὁ ἀρτίσκος, ὃν ἔφερον εἰς αὐτὸν καὶ κατέλιπεν ὁ κόραξ.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ πλαισίου παρίσταται ἄνω δεξιᾷ καὶ ἡ Ἀγ. Μαρίνα, ἥτις ἔχει συλλάβει διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀπὸ τῶν κεράτων τὸν Σατανᾶν—ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ὁποῖου ἐξέρχονται φλόγες—καὶ ετοιμάζεται νὰ τὸν πλήξη διὰ τῆς ἥδη ὑψωμένης σφύρας. Ἡ ἁγία φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα μὲ χρυσᾶς χειρίδας καὶ ἐρυθρὸν πέπλον καταπίπτοντα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς της καὶ ἀνεμιζόμενον.

14. Εἰς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον πλαίσιον εἰκονίζονται ἡ τρεῖς ἡεράρχη ἦτοι ὁ Ἅγιος βασύλλιος, ὁ Ἅγιος Ἰωὸς ὁ Χρισόστομος καὶ ὁ Ἀγ. Γρηγόριος. Καὶ οἱ τρεῖς φοροῦν κροσσωτὰ ἐπιτραχήλια κοσμούμενα διὰ μεγάλων σταυρῶν καὶ χρυσᾷ μαργαριτοποίκιλα ἐπιγονάτια. Εὐλογοῦντες διὰ τῆς δεξιᾶς, κρατοῦν διὰ τῆς ἀριστερᾶς πλουσίως ἐσταχωμένα Εὐαγγέλια.

15. Ἐτι κατωτέρω εἰκονίζονται εἰς παράταξιν ἄλλοι τρεῖς ἱεράρχαι:

Ὁ Ἀγ. Χαράλαμπος, ὁ Ἀγ. Νικόλαος, καὶ ὁ Ἀγ. Ἀθανάσιος περιβεβλημένοι τὰς πλουσίας ἀρχιερατικὰς στολὰς τῶν καὶ με χρυσοῦς φωτοστεφάνους. Καὶ οἱ τρεῖς εὐλογοῦν διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατοῦν μαργαριτοκόλλητα Εὐαγγέλια.

16. Εἰς τὰ δεξιᾶ τοῦ ἄξονος πλαίσια ἔχομεν τὰς ἑξῆς παραστάσεις: Ἀνω τὴν Ἀγ. Αἰκατερίνην καὶ τὴν Ἀγ. Παρασκευήν.

Ἡ πρώτη εἰκονίζεται με μακρὰν καστανὴν κόμην ἐστραμμένη κατὰ τὰ 3/4. Φέρει πορφύραν με χρυσοῦν μανιάκην, χρυσᾷ ἐπιμανίκια καὶ χρυσοῦν στέμμα. Κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, λεπτὸν, σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς πλουσίως ἐσταχωμένον Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον ἀκουμβᾷ ἐπὶ τροχοῦ ἐμπεπηγμένου ἐπὶ τῆς ὄχθης ποταμοῦ, οὗτινος διακρίνεται καὶ ἡ τοξωτὴ γέφυρα. Ἡ Ἀγία προσβλέπει πρὸς τὰ σύμβολα τῆς σοφίας—σφαῖραν, διαβήτην καὶ τρίγωνον.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἀγ. Παρασκευή, εἰκονιζομένη κατὰ μέτωπον, κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς λεπτὸν σταυρὸν, τὴν δὲ ἀριστερὰν φέρει πρὸ τοῦ στήθους εἰς στάσιν δεήσεως. Εἶναι ἐνδεδυμένη βαθυγάλαζον χειριδωτὸν χιτῶνα με χρυσοκονδυλῆς καὶ βαθυπράσινον μαφόριον, φέρει δὲ τὰ διακριτικὰ μεγαλοσχήμου.

17. Εἰς τὸ εὐθὺς ὑποκάτω πλαίσιον εἰκονίζονται οἱ δύο κορυφαῖοι ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος, ἀμφοτέρω ἀναφαλαντῖαι, με βραχὺ ψαρὸν γένειον ὁ Πέτρος, με καστανὸν βραχὺ γένειον ὁ Παῦλος. Κρατοῦν ἀμφοτέρω ὑψωμένον τὸ ὁμοίωμα τῆς ἐκκλησίας.

18. Ἐν κατωτέρῳ, εἰς τὸ 3ον ἐκ δεξιῶν πλαίσιον, εἰκονίζονται τρεῖς ὁλόσωμοι ἄγιοι ἀνάργυροι: Δαμιανός, Παντελεήμων καὶ Κοσμάς. Ἐξ αὐτῶν ὁ Δαμιανός φέρει ποδήρη, πράσινον, χειριδωτὸν χιτῶνα με χρυσᾷ ἐπιμανίκια καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἄλλο πορφυροῦν ἔνδυμα ἀναδιπλούμενον περὶ τὴν μέσην καὶ ἀνοικτοπράσινον ἱμάτιον πορποῦμενον πρὸ τοῦ στήθους διὰ χρυσῆς φίβλας καὶ πίπτον πρὸς τὰ ὀπίσω ἐν εἵδει χλαμύδος, ἐφ' ἧς εἶναι ἐπετραμμένος χρυσοῦς μαργαριτοποίκιλος μανιάκης.

Ὁ παραπλεύρως ἱστάμενος ἅγιος Παντελεήμων φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα με ἀνοικτὰ φῶτα κολπούμενον περὶ τὴν μέσην καὶ ἐπ' αὐτοῦ κόκκινον ἱμάτιον με γλωσσωτὸν χρυσοῦν περιλαίμιον. Τέλος ὁ Κοσμάς φορεῖ σιτόχρουν ἐσωτερικὸν χιτῶνα, με χρυσῇ μαργαριτοκόσμητον παρυφὴν καὶ ἱμάτιον βαθυκύανον, κομβούμενον πρὸ τοῦ στήθους ἐν εἵδει χλαμύδος.

Καὶ οἱ τρεῖς ἄγιοι εἶναι νέοι με κοντὴν καστανὴν κόμην, χρυσοῦς φωτοστεφάνους καὶ χρυσᾷ ὑποδήματα. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατοῦν ἱατρικὸν ἐργαλεῖον ὅμοιον πρὸς κοιλιάριον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὰ χρυσᾷ κιβωτίδια (νάρθηκας). Εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνης εἰκονίζεται τοπίον με ὄχθην ποταμοῦ.

19. Εἰς τὸ ἐπόμενον κυκλικὸν πλαίσιον εἰκονίζονται οἱ ἄγιοι: σάβας,

εὐθύμιος καὶ σιμεὼν ὁ στηλλίτης. Καὶ οἱ τρεῖς γέροντες πατοῦν ἐπὶ χλοεροῦ ἐδάφους, ἔχουσι δὲ κόμην καὶ γένειον ψαρά. Φοροῦν χιτῶνα κασιανόφαιον, τὸν μοναχικὸν μανδύαν καὶ ἀπὸ τῶν ὤμων κυανοῦν ἐπιρριπτάριον. Καὶ οἱ τρεῖς φέρουν τὰ διακριτικὰ τοῦ μεγαλοσχήμου μοναχοῦ, κρατοῦν δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς λεπτὸν σταυρὸν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνεπτυγμένα εἰλητά.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ εἰπώμεν περὶ τῶν τεσσάρων παραστάσεων αἵτινες περιβάλλουν τὴν μορφὴν τοῦ κατακεκλιμένου Ἰησοῦ καὶ αἵτινες πᾶσαι εἰκονίζονται, τοὺς ἑξῆς στρατιωτικοὺς ἁγίους.

α) 20. Ἀνω ἀριστερᾷ τὸν Ἀγιον Γεώργιον, ἱππεύοντα ὁρμητικῶς κινούμενον λευκὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τὰ δεξιὰ: Εἶναι ἐνδεδυμένος στρατιωτικὴν στολὴν, ἥτοι χρυσοῦν θώρακα, κόκκινον ἀναπετάριον καὶ ἐρυθρὰς περισκελίδας. Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ἵππου του (πισοκάπουλα) εἰκονίζεται καθήμενον παιδίον κρατοῦν χρυσοῦν ἄγγειον. Ὁ ἅγιος κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς δόρυ, διὰ τοῦ ὁποῦ πλήττει τὸν κάτω δεξιᾷ πρὸ αὐτοῦ κείμενον δράκοντα. Τὴν σκηνὴν παρακολουθοῦν νεαρὰ κόρη (ἡ βασιλοπούλλα) εἰκονιζομένη κάτω δεξιᾷ εἰς μικρὰν κλίμακα, καὶ ἀπὸ τοῦ δώματος πύργου, εἰκονιζομένου δεξιᾷ, οἱ γονεῖς τῆς, βασιλεῖς τῆς Λαοσίας. Τὸ εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ ἵππου καθήμενον παιδίον εἶναι τὸ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐλευθερωθὲν ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ μεταφερθὲν ὑπ' αὐτοῦ σῶον εἰς τοὺς γονεῖς του (βλ. σχετικῶς καὶ σελ. 125).

β) 21. Ἀνω δεξιᾷ τὸν Ἀγ. Δημήτριον, ἱππεύοντα ὀρθούμενον καστανὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τ' ἀριστερά. Ὁ ἅγιος φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα, χρυσοῦν θώρακα καὶ πράσινον ἀναπετάριον. Διὰ τοῦ δόρατος, τὸ ὁποῖον κρατεῖ, πλήττει με ὀρμὴν τὸν κάτω δεξιᾷ κατακείμενον Ρωμαῖον ὀπλίτην, ἐνδεδυμένον στρατιωτικὴν στολὴν (χρυσοῦν θώρακα καὶ χρυσᾶς ἀναξυρίδας).

γ) 22. Κάτω ἀριστερᾷ τὸν Ἀγ. Μηνᾶν, ἱππεύοντα λευκὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ ἐπικλινούς ἐδάφους καὶ στρέφοντα ἀποτόμως τὴν κεφαλὴν πρὸς τ' ἀριστερά. Εἰς τὸ βάθος σχεδιάζεται τοπίον.

Ὁ ἅγιος εἶναι ἐνδεδυμένος χειριδωτὸν χιτῶνα, χρυσοῦν θώρακα καὶ πράσινον ἀναπετάριον, χρυσᾶς ἀναξυρίδας καὶ κυανᾶς περισκελίδας.

δ) 23. Κάτω δεξιᾷ τὸν Ἀγιον Θεόδωρον τὸν στρατηλάτην, ἱππεύοντα καστανὸν ἵππον βαίνοντα πρὸς τ' ἀριστερά. Ὁ ἅγιος φορεῖ κυανοῦν χιτῶνα, χρυσοῦν θώρακα, ἐρυθρὸν ἀναπετάριον, ἐρυθρὰς περισκελίδας, χρυσᾶς ἀναξυρίδας πλήττει δὲ διὰ τοῦ δόρατος κατακείμενον δράκοντα.

Τέλος κάτωθεν τῆς κεντρικῆς παραστάσεως τῆς Παναγίας ὑπάρχει ἐντὸς θυρεοσχήμου πλαίσιου, ἡ ἑξῆς δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων ἐπιγραφὴ:

Ἡ πανσαι/πτος καὶ θύα ἡκῶ/ν τῆς θεο/μήτορος /προφητῶν ἀπο/στόλων ἡερ/αρχῶν καὶ ὁσί/ον μεγάλων ἐν/δόξων μαρτύρων/δυνάχοιρ/ος ἀνα/τολίον ηγεροδια/κόνου τοῦ παρίου ταῖς πρ/εσβίαις καὶ /[σοσων] ἡμᾶς /1752.

Κατὰ ταῦτα ἡ περιγραφείσα εἰκὼν εἶναι ἔργον τοῦ ἱεροδιακόνου Ἀνατολίου τοῦ Παρίου ἐκτελεσθὲν τὸ 1752.

Παρατηρήσεις.

Ἐπιστεύετο μέχρι πρό τινων ἐτῶν, ὅτι τὸ θέμα τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, ἦτοι τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἄρα καὶ τῆς Παναγίας, ἤρχισε νὰ ἀπεικονίζεται ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς τέχνης ἀπὸ τοῦ 14ου αἰ.¹ Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὅμως εἰς τὴν Μαυριώτισσαν τῆς Καστοριάς, τοιχογραφιῶν τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος μὲ τὴν παράστασιν τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί², ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ ἀπεικόνισις τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐγένετο ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων, ἦτοι ἀφ' ἧς ἐποχῆς χρονολογοῦνται καὶ ἀπεικονίσεις τῆς Ρίζης εἰς μνημεῖα τῆς Δύσεως³.

Ἡ βυζαντινὴ σύνθεσις τῆς Ρίζης ἐμπνευσθεῖσα ἀσφαλῶς ὑπὸ τῆς παρὰ Ἡσαΐα (ΙΑ', 1) ρήσεως:

*καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς Ρίζης Ἰεσσαί καὶ ἄνθος
ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται⁴,*

εἰκονίζει τὸν προπάτορα Ἰεσσαί, κατακεκλιμένον καὶ κοιμώμενον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος, ἐκ τῆς ῥάχεως δ' αὐτοῦ ἐκφυομένους τρεῖς κλάδους δένδρου, οἵτινες ἀνερχόμενοι ἐλικοειδῶς, πρὸς τὰ ἄνω περιβάλλουσιν, ὡς ἐν πλαισίῳ τούς τε κατὰ σάρκα προπάτορας τοῦ Χριστοῦ βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα⁵ καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἦτοι τοὺς προφήτας, οἵτινες ἀνήγγειλαν τὴν ἔλευσίν του.

Ἐπειδὴ δ' οἱ προπάτορες οὗτοι ἦσαν πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν—ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος (1, 2) ἀριθμεῖ ἤδη 30 βασιλεῖς—καὶ δὲν ὑπῆρχε πάντοτε ὁ ἀπαιτούμενος χώρος πρὸς ἀπεικόνισιν ὅλων, περιοριζέτο συνήθως ὁ ἀριθμὸς τῶν μόνον εἰς 12 ἢ καὶ ἀκόμη ὀλιγωτέρους, μετὰ τῶν ὁποίων ὅμως συγκατελέγοντο πάντοτε ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Σολομὼν. Οὕτω εἰς τὸ ἀρχαιότερον μέχρι τοῦδε βυζαντινὸν παράδειγμα τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, τὸ ὁποῖον μᾶς διεσώθη,

¹) A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928, 278.

²) Στυλ. Πελεκανίδης, Καστοριά, Θεσσαλονίκη 1953, πίν. 85.

³) Βλέπε λεπτομερὴ κατάλογον τῶν σχετικῶν μνημείων τῆς Δύσεως παρὰ Louis Réau, L'iconographie chrétienne, τ. II, 2, Paris 1957, σ. 140.

⁴) Πβλ. καὶ τὸν Κανὸνα τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων: *Ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς Χριστέ, ἐκ τῆς Παρθένου ἀναβλαστήσας* (Μηναιὼν Δεκεμβρίου, ἐκδ. Βενετίας 1843, σ. 225 β' εἰρμός δ' ὁδῆς).

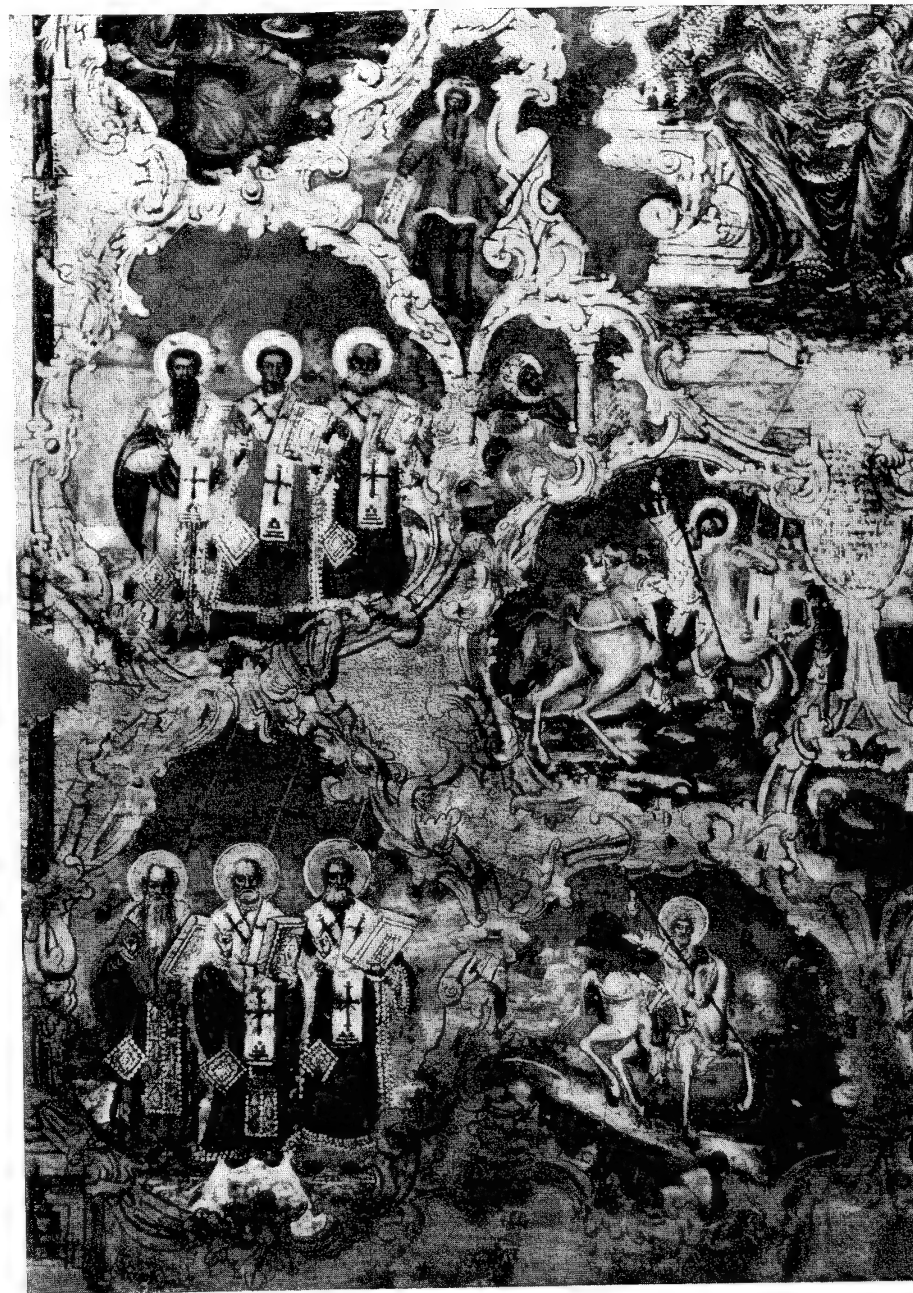
⁵) Ὅτι ἡ Παναγία, καὶ ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς αὐτῆς, κατήγετο ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα καὶ δὴ ἐκ τοῦ γένους Δαυὶδ (8ου υἱοῦ τοῦ Ἰεσσαί) συνάγεται ἐξ ἐνδείξεων ἐν αὐτῇ τῇ Κ. Διαθήκῃ, δι' ὃ καὶ ὁ Ἰησοῦς χαρακτηρίζεται ὡς ἀπόγονος τοῦ Δαυὶδ κατὰ σάρκα. Βλ. σχετικῶς Π. Ι. Μπρατσιώτην ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 16 (ἄρθρ. Μαρία καὶ Θεοτόκος).

Ἡ Ρίζα τοῦ Ἰεσσαί. Φορητὴ εἰκὼν, ἔργον Ἀνατολίου τοῦ Παρίου (1752) (βλ. σελ. 149-159).

Ἡ Παναγία βρεφοκρατοῦσα, λεπτομέρεια τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ πίνακος 67 (Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί) (βλ. σελ. 150).

Ἐπὶ μέρος σκηναὶ τοῦ πίνακος 67 (Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί) (βλ. σελ. 153-154).

ἦτοι τὸ τῆς Καστοριάς¹, αἱ εἰκονιζόμεναι μορφαὶ ἀνέρχονται μόνον εἰς 10 ἦτοι τὸν Ἰεσσαί, δύο βασιλεῖς (Δαυὶδ καὶ Σολομῶντα), ἔξ προφήτας καὶ τὴν Παρθένον, ἱσταμένην εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δένδρου.

Ἀργότερον, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰ. καὶ ἔξης, εἰς τοὺς προπάτορας προστίθενται, ὡς ἂν ὑπάρχει χώρος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἄγιοι ἢ καὶ χριστολογικαὶ σκηναί (βάπτισις, σταύρωσις), ἀκόμη δ' ἐνίοτε παρατίθενται καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες σοφοί, ὡς συμβαίνει π.χ. εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Λαύρας² καὶ εἰς ναοὺς τῆς Βουλγαρίας³ καὶ τῆς Βουκοβίνας⁴. Ἐν ᾧ δὲ παλαιότερον ἢ Παναγία εἰκονίζεται εἰς τὴν αὐτὴν καὶ οἱ προπάτορες κλίμακα, ἀργότερον ἢ Παρθένος, βαστάζουσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς τὸ βρέφος Ἰησοῦν ἐξαίρεται ἰδιαίτερος, εἰκονιζομένη τώρα πλέον ἔνθρονος εἰς τὸ μέσον τοῦ πίνακος καὶ εἰς πολὺ μεγαλυτέραν κλίμακα ἀπὸ τοὺς περιστοιχίζοντας αὐτὴν βασιλεῖς καὶ προφήτας, ὡς τὴν εἶδομεν καὶ εἰς τὰ ἐξετασθέντα παραδείγματα τῆς Πάρου (πίν. 55 καὶ σ. 126 καὶ 131).

Ἡ ἔξαρσις αὕτη τῆς Παναγίας, ὀφειλομένη εἰς ἔντασιν τῆς λατρείας τῆς Παρθένου, ἰδίᾳ, ἐν τῇ Δύσει, παρατηρεῖται ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13^{ου} αἰῶνος⁵. Κατὰ δυτικὴν δὲ προφανῶς ἐπίδρασιν βλέπομεν καὶ εἰς τὰς φορητὰς εἰκόνας τῆς Ἀνατολῆς, τὴν Παναγίαν κυριαρχοῦσαν τοῦ ὅλου πίνακος.

Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον πίνακα, ἔνθα ἢ Παναγία οὐ μόνον εἰκονίζεται ἔνθρονος καὶ μὲ βασιλικὴν στολὴν καὶ εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν ὅλων τῶν ἄλλων προσώπων, ἀλλὰ καὶ περιβάλλεται ὑπὸ ἰδιαίτερος πολυτελοῦς πλαισίου (πίν. 68, 69) σεβιζομένη καὶ ὑπὸ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τῆς πετώντων δύο ἀρχαγγέλων.

¹) Ψηφιδωτὴ παράστασις τῆς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί, ἔργον Ἑλλήνος τεχνίτου τοῦ 12^{ου} αἰ. ὀνόματι Βασιλείου μαρτυρεῖται ὅτι ὑφίστατο μέχρι τοῦ 17^{ου} αἰ. ὑπεράνω τῆς θύρας εἰσόδου εἰς τὸ μέσον κλίτος τῆς βασιλικῆς τῆς Βηθλεὲμ (De Vogüé, *Les églises de la Terre Sainte*, Paris 1860, σ. 64, 68. Vincent et Abel, *Bethléem*, Paris 1914, σ. 146, Diehl, *Manuel d'art byz.* σ. 562). Εἰκονίζει δ' αὕτη τὸν Ἰεσσαί κοιμώμενον καὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν του ἐξερχομένους τρεῖς κλάδους ἐλισσομένους, ἐφ' ὧν ἴσταντο οἱ ἀναγγεῖλαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίας προφῆται, εἰς δὲ τὸν ἀνώτατον κεντρικὸν κλάδον τὴν Παρθένον ἱσταμένην καὶ βρεφοκρατοῦσαν, ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Καστοριάς. Ὁ Grabar ἐν τούτοις (*La peinture religieuse en Bulgarie* σ. 278 σημ. 5) θεωρεῖ τὴν παράστασιν τῆς Βηθλεὲμ ὡς μὴ δυναμένην νὰ συγκαταλεχθῇ μετὰ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν ἐπειδὴ, ὡς λέγει, αἱ ψηφιδωτὰ πρᾶστάσεις τῆς Βηθλεὲμ περιλαμβάνουσι παλαιότερα διακοσμητικὰ στοιχεῖα (πομπὰς ἀγγέλων, σειρὰς μεταλλίων, κοσμήματα κλπ.).

²) Millet, *Athos, Les peintures*, πίν. 151.

³) A. Grabar, *La peinture religieuse en Bulgarie*. Ναὸς Arbanassi, πίν. 53.

⁴) Paul Henry, *Mélanges de l'Institut Français de Bucarest*.

⁵) Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀναφέρει ὁ Réau (*ἔ.δ.* σ. 135 σ. 2) ἱστορημένον βιβλίον τοῦ τέλους τοῦ 15^{ου} αἰ. ἀποκείμενον εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μαδρίτης, ἔνθα ἐπὶ τοῦ κυρίου κλάδου τοῦ δένδρου ἴσταται μία Παναγία καταλαμβάνουσα σχεδὸν ὅλον τὸ ὕψος τῆς μικρογραφίας.

Ἡ κυριαρχοῦσα τῆς εἰκόνης θέσις, τὸ μέγεθος καὶ ἡ «βασιλική» ἐμφάνι-
σις τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι τὰ μόνα τεκμήρια τῆς δυτικῆς
ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς εἰκόνης μας. Αὕτη αὕτη ἡ στολή τῆς Παναγίας, ὅσον καὶ
ἂν προσπαθεῖ νὰ μιμηθῇ τὴν βυζαντινὴν ἐνδυμασίαν τῆς Παρθένου, ἀπομα-
κρύνεται αὐτῆς μεγάλως, ἀφ' οὗ τὸ μαφόριον τῆς Παναγίας ἀντὶ τοῦ τυπι-
κοῦ βαθυπορφύρου χρώματος παρουσιάζεται ἐδῶ ἐλαιόχρουν, κοσμεῖται
δ' ἀφ' ἐτέρου κατὰ τὰς παρυφὰς καὶ δι' ἀφθόνων μαργαριτῶν καὶ πολυτί-
μων λίθων. Ξένον ἐπίσης πρὸς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν εἶναι καὶ τὸ νὰ
κρατῇ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἡ Παναγία ἀνημμένην λαμπάδα καὶ δὴ σχεδίου
πᾶν ἄλλο ἢ βυζαντινοῦ (πίν. 68). Τέλος καὶ ὁ πολυτελής θρόνος, ἐφ' οὗ κά-
θεται ἡ Παρθένος, εἶναι ρυθμοῦ ἀγνώστου μαρόκ, μὲ κλασσικίζουσας διακό-
σμησιν τῶν στηριγμάτων του καὶ ὀρθὴν προοπτικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐδρά-
νου του.

Οὐ μόνον δ' ἡ στολή ἀλλὰ καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τῆς Θεοτό-
κου δὲν παρουσιάζει τὴν συνήθη ἐλαφρὰν θλίψιν καὶ πνευματικότητα τῶν
βυζαντινῶν Παρθένων, ἀλλ' ἀνέκει μᾶλλον εἰς συνήθη, γλυκεῖαν γυναικῆ
τῆς κοινωνίας.

Μία ἄλλη ἰδιορρυθμία τῆς ἡμετέρας εἰκόνης συνίσταται καὶ εἰς τὴν
ὑπεράνω τῆς Παναγίας ἀπεικόνισιν τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν μετὰ τοῦ
Ἀγ. Πνεύματος. Διὰ τῆς προσθήκης ταύτης τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς εἰς τὸν
νεαρόν Χριστόν, τὸν ὁποῖον κρατεῖ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἡ Παναγία, συμ-
πληροῦται καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Ἀγ. Τριάδος. Τοιοῦτος ὅμως συνδυασμὸς παραστά-
σεως τῆς Ἀγ. Τριάδος πρὸς τὴν Ρίζαν τοῦ Ἰεσοῦ μόνον ἐνταῦθα, καθ' ὅσον
τοῦλάχιστον γνωρίζω, συναντᾶται¹, ὀφείλεται δὲ προφανῶς εἰς δυτικὴν ἐπί-
δρασιν, ὥς μαρτυρεῖ καὶ ἡ κεκίνημένη καὶ μᾶλλον θεατρικὴ ἀπεικόνισις τοῦ
Πατρὸς μὲ τὰς πολὺ ἀνοικτὰς ἀγκάλας καὶ ἰδίως ἡ συνοδεία αὐτοῦ ὑπὸ μι-
κρῶν πτερωτῶν κεφαλῶν ἀγγέλων, ξένων πρὸς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν,
ἀλλὰ λίαν ἀγαπητῶν εἰς τὴν τέχνην τῆς Δύσεως².

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ὑπολοίπους πλαγίας εἰκόνας—αἵτινες, ὥς καὶ ἀνωτέρω
εἴπομεν, εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὸ κύριον θέμα—αὗται παρουσιάζουν μὲν γενι-
κῶς βυζαντινὸν τὸ σχέδιον καὶ τὴν σύνθεσιν ἀλλ' ἀφίστανται τῆς παραδό-
σεως διότι παρουσιάζουσι α) διάφορον κλίμακα ἐντόνων καὶ ἀνοικτῶν χρω-
μάτων β) προοπτικὴν ἀπόδοσιν ἀνωμάλου ἐδάφους γ) ἀπόδοσιν τοῦ οὐρα-

¹) Παράστασις τοῦ Ἀγ. Πνεύματος μετὰ τοῦ Πατρὸς, εὐλογοῦντος διὰ τῶν δύο
χειρῶν τὸν κάτωθεν εἰκονιζόμενον Χριστόν, συμβολίζοντα τὴν «Ἀμπελον» τῆς Παρα-
βολῆς, εὐρίσκεται εἰς φορητὴν εἰκόνα τοῦ 1670 ἀποκειμένην εἰς τὴν Συλλογὴν Εἰκόνων
τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, ἔργον τοῦ Βίκτωρος (βλ. σχ. εἰκόνα παρὰ Μ.
Chadajakis, Icônes, πίν. 71).

²) Θὰ ἐξηρχόμεθα πολὺ τῶν ὁρίων τῆς ἐξετάσεώς μας ἂν ἠθέλομεν νὰ προσαγάγω-
μεν παραδείγματα δυτικῆς τέχνης βεβαιοῦντα τὰς ἀνωτέρω διαπιστώσεις μας δι' ὃ
καὶ παραλείπομεν τὰς σχετικὰς παραπομπάς.

νοῦ μετὰ νεφῶν φωτιζομένων καὶ σκιαζομένων ἢ ἀφρωδῶν δ) βάθους μετὰ
τοπίου κατὰ φύσιν, καὶ ε) κινήσεις καὶ ἰδιαιτέραν προοπτικὴν ἀπόδοσιν
τῶν ἱππων, ἥτοι στοιχείων τὰ ὁποῖα συνηθίζει ἰδιαιτέρως νὰ ἐφαρμόζῃ ἡ
Δυτικὴ τέχνη. Ἐὰν εἰς ταῦτα προστεθοῦν τὰ χρυσᾶ, ρυθμοῦ ροκοκό, πλαί-
σια τῶν εἰκόνων καὶ ἡ ἀφειδῆς χρῆσις χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ χρώματος εἰς
τὰς ἐπὶ μέρους εἰκόνας, θὰ πρέπει νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὁ ἐκτελέσας τὴν
ἐξεταζομένην εἰκόνα Πάριος ἱεροδιάκονος Ἀνατόλιος, ἀρχομένου τοῦ 18ου
αἰῶνος, θὰ ἐμαθήτευσε καὶ θὰ εἰργάσθη εἴτε εἰς Βενετίαν¹, εἴτε εἰς τινὰ
τῶν ἐνετοκρατορευμένων τότε Ἰονίων νήσων, δι' ὃ καὶ ὑπέστη τόσον ἰσχυρὰν
τὴν δυτικὴν ἐπίδρασιν.

¹) Μία ἔρευνα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας ἴσως θὰ
ἀνεύρισκεν εἰς αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ξενιτευμένου παρίου ἀγιογράφου μας.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΖΩΓΡΑΦΩΝ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΩΝ

Ἀθανάσιος ιεροδιάκονος Σίφνιος

Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς (1759) σ. 70
Εἰκὼν Ἀγίας Τριάδος εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς σ. 70, πίν. 34α,β

Ἀνατόλιος ιεροδιάκονος Πάριος

Εἰκὼν Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί (1752) ἐν ἰδιωτικῇ συλλογῇ Αἰξωνῆς, σ. 149, πίν. 67, 68, 69.

Βίκτωρ

Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Κάστρου Παροικιᾶς σ. 81, πίν. 41

Βλαστός Γεώργιος

Εἰκὼν Παναγίας τοῦ Πάθους εἰς οἰκίαν οἰκογενεῖας Δρέττα ἐν Παροικιᾷ σ. 91. Εἰκὼν Ἀγ. Νικολάου εἰς ναὸν Πέρα - Παναγίας Μαρμάρων σ. 119, πίν. 54. Εἰκὼν Ἀγ. Εὐθυμίου εἰς ναὸν Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος Τσηπίδου σ. 140, πίν. 63.

Γεργαστάρης Πέτρος

Εἰκὼν Παναγίας Ὁδηγητρίας εἰς παρεκκλήσιον Ἀγ. Ἀναργύρων Καταπολιανῆς σ. 74.
Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς παρεκκλήσιον Ἀγ. Ἀναργύρων Καταπολιανῆς σ. 74

Δακωρ(ώνιας) Γεώργιος

Εἰκὼν Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς ναὸν Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης σ. 99

Δ(α)κ(ο)ρ(ώνιας) Ἰω(άννης)

Εἰκὼν Ἀγ. Γεωργίου εἰς ναὸν Ἀγ. Γεωργίου Τσηπίδου (1653) σ. 125. Εἰκὼν Ἀγ. Γεωργίου εἰς Ναὸν Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Ὁρφانوῦ Τσηπίδου (1653) σ. 143. Εἰκὼν τῆς Παναγίας Κυρίας τῶν Ἀγγέλων εἰς Μονὴν Ἀγ. Παντελεήμονος Δραγουλᾶ (1655) σ. 124. Εἰκὼν Παναγίας Βρεφοκρατούσης ὡς Ρίζης τοῦ Ἰεσσαί εἰς ναὸν Ἀγ. Γεωργίου Τσηπίδου (1657) σ. 126, πίν. 55. Εἰκὼν Ἀγ. Γεωργίου εἰς ναὸν Ἀγίων Νικολάου καὶ Γεωργίου Δραγουλᾶ σ. 124

Δαμασκηνὸς ιερομόναχος

Εἰκὼν Παναγίας Ὁδηγητρίας εἰς Μονὴν Ἀποκεφαλίσμου τοῦ Προδρόμου (1647) σ. 146, πίν. 65. Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Εὐαγγελιστρίας Παροικιᾶς (1649) σ. 85, πίν. 43β. Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς ναὸν Παναγίας Μεγαλομάτας Τσηπίδου (1651) σ. 142. Εἰκὼν Προδρόμου εἰς καθολικὸν Μονῆς Ἀγίας Κυριακῆς σ. 122. Εἰκὼν Παναγίας τοῦ Πάθους εἰς ναὸν Παναγίας Μεγαλομάτας Τσηπίδου σ. 142. Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς ναὸν Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Ὁρφانوῦ Τσηπίδου σ. 143

Δημήτριος ἱερεὺς

Εἰκὼν Παναγίας εἰς παρεκκλήσιον Ἀγίου Νικολάου Καταπολιανῆς σ. 72, εἰκ. 20, πίν. 36. Εἰκὼν Ἀγ. Τριάδος καὶ Χειροτονίας Ἀγ. Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς σ. 78, πίν. 40α,β

Ἱερόθεος ιεροδιάκονος

Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς καθολικὸν μονῆς Λαγγουβάρδας (1858) σ. 92, σημ. 2. Εἰκὼν Ἀγίων Πάντων εἰς καθολικὸν μονῆς Λαγγουβάρδας σ. 92 σημ. 2

Καλουδάς Ἀναγνώστης

Εἰκὼν Παναγίας Καρδιωτίσσης εἰς ναὸν Εἰσοδίων Θεοτόκου Τσηπίδου σ. 137, πίν. 62

Κονταρίνης Τζέρτζης

Εἰκὼν Χριστοῦ Παντοκράτορος εἰς ναὸν Ἀγ. Δημητρίου Τσηπίδου (1737) σ. 133

Μαυρογένης Πέτρος

Εἰκὼν Παναγίας Καρδιωτίσσης εἰς ναὸν Εἰσοδίων Θεοτόκου Τσηπίδου σ. 137, πίν. 62

Μόσκος Ἰάκοβος

Εἰκὼν «Τὸ ἐπὶ σοὶ Χαίρει» εἰς ναὸν Παναγίας τῆς Καταπολιανῆς (1704) σ. 77, πίν. 39α,β

Μόσκος Ἰωάννης

Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Εὐαγγελιστρίας Τσηπίδου σ. 136, πίν. 61

Μοστράτος Ἀνδρέας

Εἰκὼν Παναγίας Ὁδηγητρίας εἰς ναὸν Ἀγ. Νικολάου (Μουσεῖον Ναούσης) (1744) σ. 109.
Εἰκὼν Παναγίας Ἐλεούσης εἰς ναὸν Ἀγ. Εὐσταθίου Τσηπίδου (1752) σ. 130, πίν. 57α,β. Εἰκὼν Ζωηφόρου Ἄρτου εἰς ναὸν Ἀναλήψεως Ἀμοργοῦ (1757) σ. 97, σημ. 2. Εἰκὼν Ζωηφόρου Ἄρτου εἰς ναὸν Θεοσκεπάστου Ναούσης (1762) σ. 102. Εἰκὼν Ζωηφόρου Ἄρτου εἰς ναὸν Ἀγ. Ἀθανασίου Ναούσης σ. 96, πίν. 46

Μοστράτος Γεώργιος ἱερεὺς χαρτοφύλαξ

Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Ἀγ. Ἰω. Θεολόγου (1788) σ. 98, πίν. 33. Εἰκὼν Παναγίας εἰς ναὸν Ἀγ. Φιλίππου (1812) σ. 94. Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς ναὸν Ἀγ. Νικολάου (Μουσεῖον Ναούσης) σ. 109. Εἰκὼν Ἀγ. Χαράλάμπου εἰς ναὸν Ἀγ. Χαράλάμπου Τσηπίδου (1779) σ. 145. Εἰκὼν Ἀγ. Χαράλάμπου εἰς ναὸν Πέρα Παναγίας Μαρμάρων (1780) σ. 120. Εἰκὼν Χριστοῦ εἰς ναὸν Ἀγ. Φιλίππου μεταξὺ Παροικιᾶς καὶ Ναούσης (1812) σ. 94. Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς ναὸν Παναγίας Χριστοῦ Ναούσης σ. 100

Νικόδημος μοναχὸς Γεραρδῆς

Εἰκόνες Ἐσταυρωμένου, Θεοτόκου καὶ Ἰωάννου εἰς ναὸν Ἰω. Προδρόμου Τσηπίδου (1698) σ. 146. Εἰκὼν Χριστοῦ μεταξὺ Ἀγίων Ἀρτεμίου καὶ Στυλιανοῦ εἰς ναὸν Εὐαγγελιστρίας Τσηπίδου σ. 134, πίν. 60. Εἰκὼν Μεταμορφώσεως Σωτήρος εἰς ναὸν Ἀγ. Μοδέστου Τσηπίδου σ. 145. Εἰκὼν Χριστοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως εἰς καθολικὸν Μ. Ἀγ. Γεωργίου εἰς Μεροβίγλι Ναούσης (1699) σ. 111. Εἰκὼν Τριῶν

Τεραρχῶν εἰς ναὸν Τριῶν Τεραρχῶν Τσηπίδου (1687) σ. 132. Εἰκὼν Ἀγ. Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας εἰς ναὸν Ἀγ. Ἀθανασίου Ναούσης (1695) σ. 95, πίν. 45. Εἰκὼν Παναγίας τοῦ Πάθους εἰς καθολικὸν Μονῆς Ἀγ. Γεωργίου εἰς Μεροβίγλι (1699) σ. 111 (KPMR)

Ὑπογράφεται καὶ Ν. Μ. Γ.

Παπασταματάκιος Νικόλαος

Τοιχογραφίαι ἀψίδος ἱεροῦ τοῦ ναοῦ Ἀγ. Εὐσταθίου Τσηπίδου (1714) σ. 131

Πραουδάκης Ἱερόθεος

Εἰκόνες 19ου αἰ. εἰς τέμπλον καθολικοῦ Μονῆς Λαγγουβάδας σ. 92

Σπahnόπουλος Γεώργιος

Εἰκὼν τῆς εἰς Ἄδου Καθόδου εἰς ναὸν Μεταμορφώσεως Σωτήρος Τσηπίδου σ. 141

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΑΦΙΕΡΩΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ἀγάπιος Μεταξᾶς ἱερομόναχος σ. 112
 Ἀθηνᾶ σ. 119
 Ἀθηναῖος Ἰωάννης σ. 124
 Ἀκριβὸς Τιμόθεος ἱερομόναχος (1699) σ. 111
 Ἀλέξανδρος Ντελαγραμμάτης σ. 117
 Ἀλεξ. Γ. Βιτσαρᾶς σ. 134
 Ἀλησάφης Μανουήλ σ. 88
 [Ἀλ]Σ(άφης) Μ(α)Ν(ουή)λ σ. 89
 Ἀνα πρεσβυτέρα (1691) σ. 135
 Ἀγγήλα σ. 121
 Ἀνούσα σ. 88
 Ἀντονίνα πρεσβυτέρα (1729) σ. 137
 Ἀντώνης Νταμίας σ. 122
 Ἀντωνίνα σ. 78
 Ἀντώνιος σ. 117
 Ἀντώνιος Πανταλέων (1821) σ. 115
 Ἀντώνιος Πηρίνης σ. 109
 Ἀντώνιος Σκυφιάνος σ. 86
 Ἀντώνιος Τζανάκης (1762) σ. 102
 Ἀνφιλόχης ἱερομόναχος σ. 97
 Ἀρετὴ Πουλίου σ. 132
 Ἀριστείδης σ. 119
 Ἀσπασία σ. 119
 Αὐγερινὸς Νικόλαος σ. 121
 Αὐγουστίνος Παρούσις ἱερεὺς σ. 114

Βασίλειος ἱερεὺς σ. 100, 101
 Βατζέλις Σπήρος σ. 101
 Βενέρις Νικόλαος ἱερεὺς σ. 110
 Βιτσαρᾶς Μιχαήλ σ. 122
 Βιτσαρᾶς Γ. Ἀλέξ. σ. 134

Γαβαλᾶς Νικόλαος (1706) σ. 144
 Γεώργιος Καριδότης σ. 78
 Γεώργιος Φ(ι)ληππός σ. 124
 Γεράσιμος ἱερομόναχος σ. 99
 Γεώργιος (1636) σ. 87
 Γεώργιος Ροῦσσος σ. 113
 Γεώργιος Σκιαδᾶς σ. 115

Γεώργιος Σταυρὶς σ. 140
 Γεώργιος Τζανάκης σ. 109
 Γεώργιος Τριβιζᾶς σ. 141
 Γιαννουλάκης Ἰω. (1849) σ. 120

Δαμασκηνὸς ἱερομόναχος (1649) σ. 129
 Δανιὴλ ἱερομόναχος (1762) σ. 102
 Δημήτριος ἱερεὺς σ. 100

Εἰρήνη σ. 117
 Ἑλένη σ. 90, 100
 Ἐλευθέριος σ. 119
 Ἐλευθέριος Χαμάτος σ. 121
 Ἐμμανουήλ σ. 88
 Ἐμουήλ ἱερομόναχος σ. 143
 Εὐγενία μοναχὴ σ. 97, 131
 Εὐστράτιος Στάμενας (1714) σ. 131
 Εὐστράτιος Στάμενας ἱερεὺς σ. 118
 Εὐστράτιος ἱερεὺς (1752) σ. 130

Θεόδωρος (1691) σ. 135
 Θεόδωρος (1821) σ. 115

Ἱερόθεος ἱερομόναχος σ. 147
 Ἱερόθεος Στάμενας ἱερομόναχος σ. 142
 Ἰλίας ἱερεὺς σ. 109
 Ἰωάννης ἱερεὺς σ. 141, 142
 Ἰωάννης Ἀθηναῖος σ. 124
 Ἰω. Γιαννουλάκης (1849) σ. 120
 Ἰω(άννης) Καπούτσος σ. 55, 56
 Ἰωάννης Καριστινὸς ἱερεὺς σ. 86
 Ἰωάννης Σκληρὸς σ. 70
 Ἰωάννης Σκορδείλης σ. 71

Καλήτζα πρεσβυτέρα σ. 135
 Καλίνικος προσκυνητὴς σ. 92, σημ. 1
 Καπούτσος Ἰω(άννης) σ. 55, 56
 Καριδότης Γεώργιος σ. 78
 Καριστινὸς Ἰωάννης ἱερεὺς σ. 86
 Κατερίνα πρεσβυτέρα (1752) σ. 130

Κωνσταντῖς Σκορδῖλης ἱερεὺς (1676) σ. 113
 Κ(ον)ταράτος Μελέτιος ἱερομόναχος (1689) σ. 84
 Κοστατῖνος Χανιόντης (1816) σ. 123
 Κοτήλις Κωνσταντῖνος σ. 122
 Κουρτιάνος Νικόλαος ἱερεὺς σ. 109
 Κυριακή (1821) σ. 115
 Κωνσταντῖνος Κοτήλις σ. 122
 Κωνσταντῖνος Παλεολόγος ἱερεὺς σ. 137
 Λεφθέρις (1676) σ. 113
 Μαβρογένης Τζανῆς σ. 120
 Μακάριος μοναχὸς σ. 96
 Μακάριος μοναχὸς σ. 96
 Μανουήλ Ἀλησάφης σ. 88
 Μ(α)Ν(ουή)λ [Ἀλ]Σ(άφης) σ. 89
 Μανουήλ Παπαδόπουλος ἱερεὺς (1691) σ. 135
 Μαργέτα πρεσβυτέρα σ. 144
 Μαρκῆς Χρῦσανθος μοναχὸς (1801) σ. 106
 Μαρία (1821) σ. 115
 Μαρία σ. 124, 141, 146
 Μαρία πρεσβυτέρα (1752) σ. 130
 Μ(α)ρ(ία) Δ(ό)μ(να) σ. 88
 Μᾶρκος σ. 116
 Μᾶρκος Μπάρκος ἱερεὺς σ. 144
 Μαρούσα σ. 120
 Μελέτιος Κ(ον)ταράτος ἱερομόναχος (1689) σ. 84
 Μεταξᾶς Ἀγάπιος ἱερομόναχος σ. 112
 Μιχαήλ ἱερεὺς (1752) σ. 130
 Μιχαήλ Χανιότις (1762) σ. 114
 Μιχελάκις Βιτζαρᾶς (1652) σ. 121, 122
 Μπάρκος Μᾶρκος ἱερεὺς σ. 144
 Νατάλλης Φραντζέσκος σ. 74
 Νε(ό)φυτος Μον(αχὸς) (1766) σ. 92
 Νηκόλαος Ρενιέρης ἱερεὺς σ. 100
 Νικήτας Σγουρὸς σ. 116
 Νικόλαος Αὐγερινὸς σ. 121
 Νικόλαος Βενέρις ἱερεὺς σ. 110
 Νικόλαος Γαβαλᾶς (1706) σ. 144
 Νικόλαος Κουρτιάνος ἱερεὺς σ. 109
 Νικ(ό)λαος Π(έ)τρ(ου) Μ(αυρο)γ(έννης) Β(οε)β(όδας) σ. 68

Νικόλαος Πητιλέος σ. 146
 Νικόλαος Ρενιέρης ἱερεὺς σ. 109
 Νικόλαος Χριστοφόρος σ. 117
 Νταμῖας Ἀντώνης σ. 122
 Ντελαγραμάτης Ἀλέξανδρος σ. 117
 Ντελα(γραμμάτης) Χρίστις σ. 122
 Ντεμένεγος (1780) σ. 120

Παίσιος ἱερομόναχος (1655) σ. 124
 Παλεολόγος Κωνσταντῖνος (1729) σ. 137
 Παναγιότης Παπαδόπουλος (1729) σ. 123
 Πανταλέων Ἀντώνιος (1821) σ. 115
 Παπαδόπουλος Μανουήλ (1691) σ. 135
 Παπαδόπουλος Παναγιότης σ. 123
 Παρθένιος ἱερομόναχος (1655) σ. 124
 Παρούσις Αὐγουστῖνος σ. 114
 Πεντήστας σ. 121
 Πηρπίνης Ἀντώνιος σ. 109
 Πόθος Τριαντάφυλος ἱερεὺς σ. 95
 Πουλίου Ἀρετὴ σ. 132

Ρενιέρης Νικόλαος ἱερεὺς σ. 109
 Ρενιέρης Νηκόλαος ἱερεὺς σ. 100
 Ροῦσσοις Γεώργιος σ. 113

Σαμουήλ ἱερομόναχος σ. 113
 Σγουρὸς Νικήτας σ. 116
 Σκιαδᾶς Γεώργιος σ. 115
 Σκληρὸς Ἰωάννης σ. 70
 Σκορδεῖλης Ἰωάννης σ. 71
 Σκορδῖλης Κωνσταντῖς (1676) σ. 113
 Σκυφιάνος Ἀντώνιος σ. 86
 Σπήρος Βατζέλις σ. 101
 Στάμενας Εὐστράτιος (1714) σ. 131
 Στάμενας Εὐστράτιος σ. 118
 Σταυρίς Γεώργιος σ. 140
 Στέφανος ἱερεὺς σ. 142

Τζανῆς Μαβρογένης σ. 120
 Τζανάκης Ἀντώνιος (1762) σ. 102
 Τζανάκης Γεώργιος σ. 109
 Τζόρτζις σ. 115
 Τιμόθεος ἱερομόναχος (1699) σ. 111
 Τιμόθεος Ἀκριβὸς ἱερομόναχος (1699) σ. 111
 Τριβιζᾶς Γεώργιος σ. 141

Φ(ι)ληπέος Γεώργιος σ. 124
 Φίλιππος σ. 90
 Φλορέντζα προσβυτέρα (1676) σ. 113
 Φλωρεντζα (1780) σ. 120
 Φραντζέσκος Νατάλλης σ. 74
 Χαμάρος Ἐλευθέριος σ. 121

Χανιόντης Κοστατῖνος σ. 123
 Χανιότης Μηχάλης (1762) σ. 114
 Χρισανθία μοναχή (1782) σ. 138
 Χρίσης Ντελα(γραμμάτης) σ. 122
 Χριστοφόρου Νικόλαος σ. 117
 Χρῦσανθος Μαρκῆς μοναχὸς (1801) σ. 106
 Χρηστόφωρος (1780) σ. 120

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

1. "Αποψις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Θαλασσίτου ἀπὸ ΝΔ. Τοιχογραφία Ἁγ. Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης
2. Τοιχογραφία ἁγίου διακόνου
3. Λεπτομέρεια τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου
3. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου
3. Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος
4. Ἡ προτομὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ
4. Ὁ Ἅγ. Γεώργιος
5. Τοιχογραφία Ἱεράρχου (Ἁγ. Βλασίου;)
6. Ἀποψις τῶν Οἰκῶν τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ
7. Οἶκος Α (1)
8. Οἶκος Β (2)
9. Οἶκος Γ (3)
10. Οἶκος Δ (4)
11. Οἶκος Ε (5)
12. Οἶκος Ζ (6)
13. Οἶκος Κ (10)
14. Οἶκος Λ (11)
15. Οἶκος Μ (12)
16. Οἶκος Ξ (14)
17. Οἶκος Ο (15)
18. Οἶκος Π (16)
19. Οἶκος Ρ (17)
20. Οἶκος Σ (18)
21. Οἶκος Τ (19)
22. Οἶκος Υ (20)
23. Οἶκος Φ (21)
24. Οἶκος Χ (22)
25. Οἶκος Ψ (23)
26. Οἶκος Ω (24)
27. Σοφία Σολομώντος (α - β).
28. α. Τὸ Σεραφεῖμ τοῦ ΒΑ. λοφίου τῆς Καταπολιανῆς
- β. Τοιχογραφία ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Λαγγουβάρδας
29. Τοιχογραφία τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ διακονικοῦ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Καταπολιανῆς
30. Οἱ Ἅγιοι Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας καὶ Θεόδωρος ὁ Τήρων. Τοιχογραφία τοῦ καθολικοῦ τῆς Μ. Λαγγουβάρδας
31. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος δεχόμενος τὴν Ἀποκάλυψιν. Τοιχογραφία τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ τῆς Ναούσης
32. Αἱ κάτω ζῶναι τῆς παραστάσεως τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Τοιχογραφία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης τοῦ 1784 (βλ. σελ. 32)
33. Τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ναούσης (βλ. σ. 65 καὶ 98)
34. α. Παροιμία. Καταπολιανή. Ἁγ. Τριάς ὑπεράνω τῆς Ὠραίας Πύλης τοῦ τέμπλου. Σύνολον. Ἔργον Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου τοῦ Σιφνίου
- β. Παροιμία. Καταπολιανή. Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνος τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔργον. Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου τοῦ Σιφνίου (βλ. σελ. 69)
35. Παροιμία. Καταπολιανή. Θύρα τέμπλου. Ἀρχάγγελος Μιχαήλ (βλ. σελ. 70)
36. Παροιμία. Καταπολιανή. Παρεκκλήσιον Ἁγ. Νικολάου. Παναγία ἡ Ἐλεούσα Ἔργον τοῦ ἱερέως Δημητρίου (βλ. σελ. 72)

37. Παροιμία. Καταπολιανή. Παρεκκλήσιον Ἁγ. Νικολάου. Παναγία Ἐκατονταπυλιανὴ μετ' ἀπεικονίσεως πλοίου (βλ. σελ. 73)
38. Παροιμία. Καταπολιανή. Παναγία ἡ Ἀμόλυντος (βλ. σελ. 75)
39. Παροιμία. Καταπολιανή. Φορητὴ εἰκὼν. Τὸ ἐπὶ σοὶ χαίρει. Ἔργον Ἰακώβου Μόσκου (βλ. σελ. 77) (α - β)
40. Παροιμία. Καταπολιανή. Ἁγ. Τριάς καὶ χειροτονία Ἁγ. Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου. Ἄνω, τὸ σύνολον. Κάτω, λεπτομέρεια τῆς χειροτονίας. Ἔργον τοῦ ἱερέως Δημητρίου (βλ. σελ. 78)
41. Παροιμία. Ναὸς Ἁγ. Κωνσταντίνου. Ὁ Χριστὸς ὡς μέγας ἀρχιερεὺς. Ἔργον Βίκτωρος (βλ. σελ. 81)
42. Παροιμία. Ναὸς Ἁγ. Κωνσταντίνου. Παναγία τοῦ Πάθους (βλ. σελ. 83)
43. α. Παροιμία. Ναὸς Ἁγ. Κωνσταντίνου. Χριστὸς ἐνθρονος. Λεπτομέρεια (βλ. σ. 84)
- β. Παροιμία. Ναὸς Εὐαγγελιστρίας. Χριστὸς τοῦ τέμπλου. Ἔργον ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ (βλ. σελ. 85)
44. Παροιμία. Ναὸς Ἁγ. Μαρίνης. Παναγία ἡ Ἐλεούσα (βλ. σελ. 87)
45. Νάουσα. Ναὸς Ἁγ. Ἀθανασίου. Ἁγ. Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας. Ἔργον Νικοδήμου Μοναχοῦ (βλ. σελ. 95)
46. Νάουσα. Ναὸς Ἁγ. Ἀθανασίου. Ὁ Ζωηφόρος Ἄρτας. Ἔργον Ἀνδρέου Μοστράτου (βλ. σελ. 96)
47. Νάουσα. Ναὸς Παναγίας τοῦ Χριστοῦ. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 100)
48. Νάουσα. Ναὸς Θεοσκεπάστου. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 102)
49. Λεῦκες. Ναὸς Μεταμορφώσεως. Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ (βλ. σελ. 103)
50. Νάουσα. Ναὸς Παντανάσης. Παναγία Γλυκοφιλοῦσα (Ἡ Πάντων Χαρὰ) (βλ. σ. 104)
51. Νάουσα. Μουσεῖον. Ἐπιτάφιος Θρήνος (βλ. σελ. 106 - 108)
52. Κόστος. Ναὸς Ἁγ. Παντελεήμονος. Παναγία τοῦ Πάθους (βλ. σελ. 112)
53. Μάρμαρα. Ναὸς Ἁγίας Βαρθάρας. Παναγία ἡ Πάντων Χαρὰ (βλ. σελ. 116)
54. Μάρμαρα. Ναὸς Πέρα Παναγίας. Ἁγ. Νικόλαος. Ἔργον τοῦ Γεωργίου Βλαστοῦ (βλ. σελ. 119)
55. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Ἁγ. Γεωργίου. Παναγία ὡς Ρίζα τοῦ Ἱεσσαί (βλ. σ. 126)
56. Τσηπίδο. Ναὸς Ἁγ. Εὐσταθίου. Ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος καὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου του (βλ. σελ. 128)
57. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ναὸς Ἁγίου Εὐσταθίου. Παναγία Ἐλεούσα (βλ. σελ. 130)
58. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Τριῶν Ἱεραρχῶν. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 131)
59. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ναὸς Ἁγ. Δημητρίου. Χριστὸς Παντοκράτωρ (βλ. σελ. 133)
60. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εὐαγγελιστρίας. Ἁγ. Ἀρτέμιος - Χριστὸς - Ἁγ. Στυλιανὸς (ἔργον Νικοδήμου) Μ(οναχοῦ) Γ(εραρδῆ) (βλ. σελ. 134)
61. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου. Ὁ Χριστὸς ὡς μέγας ἀρχιερεὺς (ἔργον Ἰωάννου Μόσκου) (βλ. σελ. 135)
62. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Εἰσοδίων Θεοτόκου. Παναγία ἡ Καρδιώτισσα (βλ. σ. 136)
63. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Μεταμορφώσεως Σωτῆρος. Ἁγ. Εὐθύμιος (ἔργον Γεωργίου Βλαστοῦ) (βλ. σελ. 140)
64. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Ἁγ. Μοδέστου. Μεταμόρφωσις (ἔργον Νικοδήμου μοναχοῦ Γεραρδῆ) (βλ. σελ. 144)
65. Τσηπίδο (Μάρπησσα). Ν. Ἁγ. Ἰωάννου Προδρόμου (Ἀλιπράντη). Παναγία (βλ. σελ. 145)
66. Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Θεολόγος - Παναγία - Ὅσια Θεοκτίστη ἡ Λεσβία (βλ. σελ. 147-149)
67. Ἡ Ρίζα τοῦ Ἱεσσαί. Φορητὴ εἰκὼν. Ἔργον Ἀνατολίου τοῦ Παρίου (1752) (βλ. σελ. 149-159)
68. Ἡ Παναγία βρεφοκρατοῦσα, λεπτομέρεια τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ πίνακος 67 (Ρίξης τοῦ Ἱεσσαί) (βλ. σελ. 150)
69. Ἐπὶ μέρους σκηναὶ τοῦ πίνακος 67 (Ρίξης τοῦ Ἱεσσαί) (βλ. σελ. 153-154)

ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Ι' ΤΟΜΟΥ

ΟΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ

ΜΕΡΟΣ Β'

	σελ.
Συμπληρωματικὸς κατάλογος κτητορικῶν, ἐπιτυμβίων καὶ λοιπῶν ἐπὶ μαρμάρου ἐπιγραφῶν	3 - 23
Πίναξ τῶν ὑπὸ τῶν συμπληρωματικῶν ἐπιγραφῶν ἀναφερομένων ὀνομάτων	24- 25
Δ) Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ	
α) Αἱ τοιχογραφίαι	26 - 64
β) Αἱ φορηταὶ εἰκόνες	65-159
Ὄνόματα ζωγράφων μετὰ τῶν ἔργων των	160-162
Κατάλογος ὀνομάτων ἀφιερωτῶν εἰκόνων	163-165
Κατάλογος τῶν πινάκων	166-167
Πίναξ τῶν περιεχομένων	168